6

NORSK

LITTERATUR-HISTORIE

AF

JUST BING

MED ILLUSTRATIONER

»FREM«
DET NORDISKE FORLAG
ERNST BOJESEN
KRISTIANIA

TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE 1904

I. DET SEXTENDE AARHUNDREDE.

I det 14de og 15de aarhundrede synes Norge at forsvinde af nationernes tal; i politisk henseende seiler det slapt først i Sveriges og saa i Danmarks kjølvand, økonomisk kommer det under Hansestædernes aag. Til litteratur og aandsliv finder man knapt de allersvageste spor; ja, havde man i det 14de aarhundrede endnu fortsat at skrive haandskrifterne af, blev de i det følgende aarhundrede gjemt og glemt. Selv sproget visner paa folkets læber og smittes først af svensk, siden af dansk. Ved aar 1500 forstaar ingen de gamle love længer, uden de har studeret de gamle sprog; fra ca. 1520 af har vi da en række lov-oversættelser; en af dem kalder sit sprog betegnende nok: »let dansk eller sjømaals norsk« — saa liden var den sproglige selvstændighed, at dette kunde føles som enstydigt.

Hvad under, at knapt de svageste efterdønninger af tidens bevægelser naar op til Norge. Reformationen, som tænder sindene i brand i Danmark og Sverige, glider dødt ind over landet, uden den ringeste forberedelse, uden den svageste modstand. Den sidste erkebisp flygter, og Norge ligger som et bytte for det nye styres og den nye læres mænd. Et statskup i Kjøbenhavn — og det hele er afgjort; Norge er blot et »lem og ledemod af Danmarks rige« og dets kirke er en luthersk statskirke. Begjærlig strækker den danske krone og dens befalingsmænd haanden ud efter klostrenes og bispestolenes rigdomme, men de lader folket beholde sine gamle prester og sine gamle skikke, indtil det kan bringes til en »bedre forstand udi Guds ord.« Norges mænd finder sig i det, ja, de maa hjælpe til, ellers synes alting at være ude for dem. De første mænd i den gamle kirke blir de ledende mænd i den nye. Og det er i danske befalingsmænds opdrag, at man i den følgende tid her i Norge greb pennen; man havde intet publikum blandt folket. Saa blev litteratursproget dansk. Til at løfte et nyt litteratursprog op af folkemaalene kjender man hverken trang eller evne.

Hamar-krøniken.

Et af de allerældste af disse skrifter, den s. k. Hamarkrønike, kaster et vemodigt afskedsblik paa den gamle kirke. Rektor Eriksen har fremsat den antagelse, at den er skreven af en Laurids Hummer, der nævner sig som »dreng« hos den sidste biskop Mogens, og alt taler derfor. Han skildrer først domkirken, klostret og bispegaarden, hvor han vistnok har været opdraget som kordreng: han kjender hvert kammer, hver kjælder, hver underjordisk gang, og »herligt« kalder han alt fra stolene i kirken til klokken i taarnet; han mindes haverne med de kostelige, vellugtende træer og urter, som er bragt hjem af pilegrimme. Det var »saare lystigt om som-

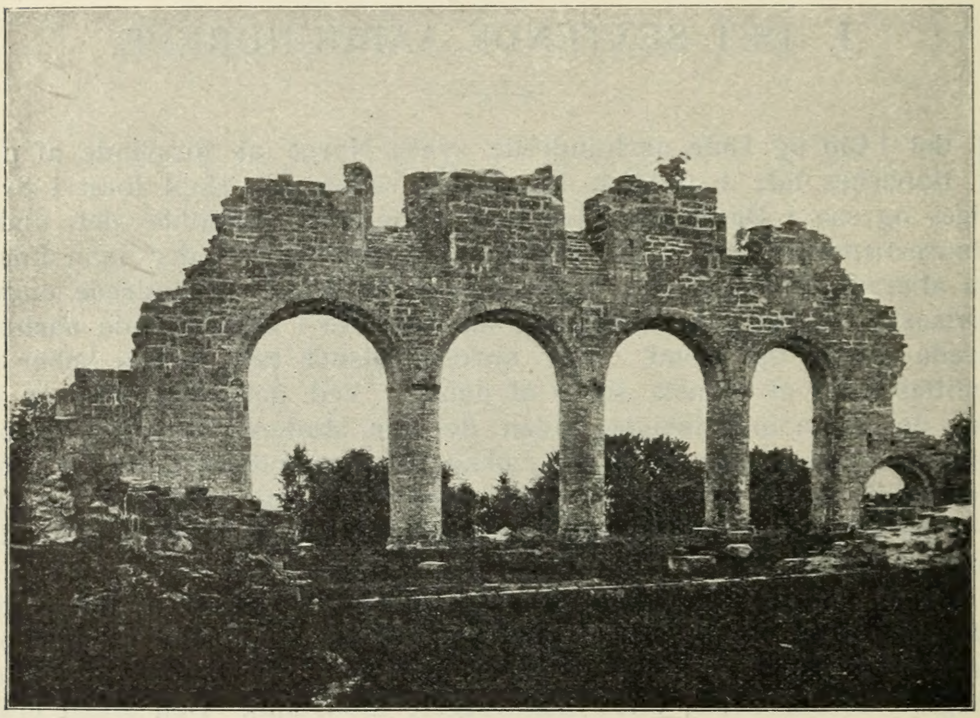

Fig. 1. Ruiner af Hamar Domkirke.

meren, naar man roede om Hamar by, thi alle træer og urter de gav slig herlig lugt af sig.« Og i stille vejr »maatte man høre lang vei til land, naar som presterne og degnene sjunge i kirken og orgeverkernes lyd hørtes, at den, som ikke havde et stenhjerte, maatte græde af glæde over Guds usigelige naade og miskund mod menneskene, og for Guds hellige ord og de deilige psalmer, de hørte sjunge der.« Dette er barndomsmindernes poesi; han taler om »det blinde papisteri,« men alligevel, den gamle tid og hans gamle herre bisp Mogens har hans fulde hjerte. Vemodsfuld rørende er hans skildring af bispens afsked fra Hamar: vi ser her for os mødet mellem to tidsaldre. Den gamle tids mand bispen ruster sig med sine dalpile, kastesten, armbrøster og spidse pæle. Men den nye tids herre,

hr. Truid Ulfstand, ler deraf, naar han kommer med sin forsyning af krudt og lod, sine 500 fyrpile, sine hageskytter med dobbelte hager. Hans krigsfolk betænker sig ikke paa at bryde kirkefreden og han truer med at brænde Hamar gaard af over hovedet paa bispen med føie umage og ringe bekostning. Og dog løber det fredelig af. Bispen vandrer ud af Hamar gaard med alt sit folk, hver med en hvid kjæp i sin haand; hr. Truids krigsfolk staar opstillede. Saa tager hr. Truid bispens folk i ed og lover ham selv at »fly ham et ærligt fængsel og underholdning for ham og to drenge al hans livs tid.« »Som hr. Truid og bispen ginge baade tilsammen og som bispen kom til strandbakken, da falder han paa sine knæ og takkede Gud i himmelen for hver dag, han havde havt.« Saa byder han »Gode nat« til kanniker og prester, kloster og kirke, og hele menigheden »og bad dennem at bede godt for sig og mente, at han snart vilde komme til dem igjen, men derhos saa sigendes: O Gud fader i himmelen, findes vi ikke før, da Gud give det vi findes i himmerige. Denne bøn bad han med grædende taare og sagde: *vale*, *vale*, *vale* (levvel).« Det er den gamle kirkes afskedsvelsignelse til Norge.

Den Bergenske litteratur i d. 16de aarh.

Paa en ganske anden maade vender man i Bergen, dengang Nordens største by, blikket mod fortiden. Her staar byborgerne, de danske lensherrer Erik Rosenkrans og Kristofer Valkendorf og geistligheden sammen for at bryde det hanseatiske tyske kontors handelsaag og politiske magt og at bekjæmpe den usædelighed, som kontorets samfund af »pebersvende« bragte ud over byen. Bergen fik ogsaa i den latinskole, som den første lutherske biskop Geble Pedersen organiserede, et arnested for tidens dannelse; skolens stilling var den tid en ganske anden end nu; man sad paa skolebænken, til man »ragede sig to gange om ugen« og gik derfra lige ud i prestegjerning. Vi faar her en hel litteraturbevægelse og øinene rettes mod byens og hele Norges fortid — og det af gode praktiske grunde. Hanseaternes privilegier støtter sig paa dokumenter af tvilsom ægthed, ialfald vilde vi Bergensere ha stor fordel af at kunne bevise, at de var falske eller tiltvungne. Norges storhedstid falder før Tyskerne kom ind i riget, ergo: vi kan saa udmærket undvære dem. Alt dette kan bevises ved studium af fortiden. Saa blir gamle dokumenter og sagshaandskrifter trukket frem, oversat og gjengivet i uddrag.

Bergens Fundats.

Vi faar en hel byhistorie fra Bergens grundlæggelse ned til de allersidste begivenheder (1559), den s. k. Bergens Fundats, enkelte dele deraf blir af en versemager sat paa rim (Bergens rimkrønike). Forfatteren fortæller stolt, at Bergens by har været »vældig og møget afholden af kongerne; saa haver her og boet udi byen mange af adelen, baroner og frimænd.« Han opregner efter den gamle bylov listen over haandværkerne, og efter den »giver jeg hver at betænke, om byen haver duet, forend de tyske er indkommet i Bergen.« Ja, han trodser paa, at hele Norge »er et land,

som kan hjælpe sig af sin egen avl.« Saa forsømmer han heller ikke stadig at fortælle, hvordan Garperne (Tyskerne ved »kontoret«) øver vold mod »de fattige borgere«, og for rigtig at vise, hvad disse Garper er for nogen forsorne karle, giver han os hele listen over deres raa og væmmelige »spil«, som man maatte underkaste sig for at optages i laget; de nyoptagne fik i dem sin hud behørig garvet og sit hode vasket i skarn.

Mag. Absalon Pederson † 1574.

Den betydeligste af de bergenske forfattere er Mag. Absalon Pedersøn Beyer. Biskop Geble havde holdt ham — som saa mange unge begavede mænd — udenlands, og han havde i hele otte aar
1544—52. studeret i Kjøbenhavn og Wittenberg. Da han kom hjem som wittenbergsk magister blev han lærer i theologi ved Bergens skole og desuden senere slotsprest hos Erik Rosenkrans paa Bergenshus. Hans dagbog er opbevaret — den har gaaet under den falske titel Bergens kapitelsbog —; den viser, at han særlig har lagt sig efter godt bysnak; han noterer fødsler og dødsfald og gjestebud; og med aldrig svigtende omhu gjør han rede for alle byens skandaler, slagsmaal og drab, forførelser, voldtægts- og skilsmissesager, og ved særlige anledninger korser han sig efterpaa, som en brav prestemand hør og bør, over verdens himmelraabende synder. Men større inter-

Om Norges Rige.

esse har hans skrift: Om Norges Rige. Hans studier har givet ham et videre syn end de andre: det er Norges rige, det gjelder om for ham. Norge var mægtigt i gamle dage, hun havde en guldkrone paa hovedet og en forgyldt løve med blaa økse, mange fremmede søgte hendes venskab og hun udbredte sin magt og vinger vide. Men nu! »Hun haver mist kongeblodet og sin blomsters adel . . . De lande, vore forfædre have opsøget med stor livsfare og bekostning, dennem vide vi nu plat intet af. Svenske og andre, som indfalde i feides tid, vil man neppelig fordrive. Der hvor man tilforn haver kunnet holde 27 kirker ved magt, kan man nu ikke eller neppelig holde 4. Der vore forfædre haver udgjort til strid 20 tusen mand, kan man nu ikke udgjøre 20 hundrede; der vore forfædre haver saaet 20 eller flere tønder korn paa en gaard, der saar man nu neppelig 5. Vore forfædre drog ud i andre lande til krig, kjøbenskab, studium; idag vil man ikke drage af den by eller bygd, man er født i. Derfor er nu Norge gammel og gaar med krykker og paa stylter og vil snarlig falde omkuld.«

Gjennem hele skriftet søger han efter trøst mod forfaldet. Det er nu historiens lov, at hvert 5te aarhundrede sker der en »besønderlig forandring« i denne verdens riger (det har han lært i Wittenberg). Og om kongerne skulde bo i riget og adelen var saa megen som før, saa vilde det være folket til »en stor trældom og besværing. Og dersom vi nu give en skat udi tre aar, skulde vi vel give tre skatter udi et aar.« Esau, Esau, hvor linserne dog er bedre end førstefødselsretten!

Og dog, hvor har ikke mester Absalon lyst paa denne konge og adel? Norge er et eget rige; det er kommet under Danmark »ikke

ved herreskjold men ved giftermaal.« Det har ret til det danske kongehus, den danske konge er »ret arving til Norge efter ætlæggen (stamtavlen).« Norge trænger en hersker, som kan optræde i landet. Om folket »daglig kunde se hannem og fornemme hans naade mon dennem,« da skulde det vaagne op af søvne. Og mester Absalon troer paa landet og folket; »disse bjerge er fulde med godt smør, guld og sølv« og »i folket bor endnu noget af den gamle manddom og styrke.« I folkets karakter og fremfor alt paa landets produktion ser han grundlaget for Norges fremtid. Han regner op i et stort afsnit »Norges Lov«, hvad hver af landets dele kan frembringe, og haanlig kaster han Tyskerne i næsen, at »naar de har faaet norsk sand i skoene«, saa vil de ikke ud igjen, men »vil dø paa, at Bergerfisk og norsk smør i deres Hansemaver (hskr. læser Hansestæder uden mening) er en god ret.« Og naar han peger paa næringsveiene og folkeeiendommelighederne, da fortsættes hans verk af en del forfattere i slutningen af aarhundredet.

Men de bor ikke i den store handelsby, som mester Absalon; de sidder ude paa bondebygden. Deres syn er snevert, de regner op bygd for bygd, mil for mil folkets livsvilkaar og naturens merkværdigheder. Det er fra de nordlige egne, at saadanne bygdebeskrivelser er bevarede; her faldt naturens storslagenhed i øinene. Vi faar der høre om de fossende malstrømme (Moskestrømmen fremfor alle), som sluger de vældigste hvaler, og hvor drivtømmeret drages ned for at komme op flaaet og knust, — om fiskestimerne, der staar som tætte berg i fjordene, saa lod paa 13 merker blir liggende ovenpaa fisken og som gyder i slig mængde, at havet blir grumset af det; — om sommeren med sol døgnet rundt og om vinteren mørke, da der er »intet andet end sne, frost, regn, hagel, kuld og storm og utimelig veirlig foruden ende. En af dem, dansken Erik Schønnebøl, raaber: Gud naade den, som nødt er til at frem drage sin tid og alder i denne elendige landsende,« og han beskriver saa det grøsser i en al Nordlandsfiskernes nød, naar alting stivfryser paa dem og bundfryser for dem, eller naar snefyget lægger sig alentykt i baaden. Men ellers ser de mere lyst paa det; er der i Finmarken »hverken ager eller eng,« saa har Gud velsignet dem med at, »fisken vanker her saa overflødig, at alle faar nok.«

Nordlands-skrildringer

Schønnebøl. efter 1570.

Det er som om by og land mødes i Norges betydeligste forfatter i det 16de aarh. Peder Claussøn Friis. Han har siddet som prest i sin fødebygd Undal (ved Mandal) fra han var 21 aar gl. og til sin død, og hans far havde kaldet før ham. Men han var ogsaa et fremtrædende medlem af Stavanger stifts domkapitel og hjalp trolig sin biskop, den udmerkede Jørgen Eriksøn, at bringe orden i stiftet, hvor der siden reformationens indførelse næsten havde hersket en opløsningstilstand. Myndig i ord, kyndig i lov mødte han modstanden, af hvad art den var; overalt hævdede han orden og standens ret, om havesyge lensherrer og uværdige prester kranglede og trættede, om stridige bønder satte sig imod med vold. Af egen

Peder Claussøn Friis. 1545—1614.

erfaring kan han skrive, at Nordmændene er et »hart, motvilligt, ulydigt, selvraadigt, overdaadigt, uroligt, oprørisk, blodgjerrigt folk.« Og dog elskede han den djærvhed, som ligger paa bunden hos dem; han priser dem, at de tør gaa mod bjørnen med bare haandværge, hvor femten udlændske mænd med spyd og hellebarder skulde gaa derfra med skamme. Han er af deres art, selv en bjørnejæger og høvding. I hans skrift: Om Diur, Fiske, Fugle og Trær udi Norrig har han udførlig tegnet billedet af sin kjære lodne brune med 10 mands styrke og 12 mands vet; han harmes over, at man nu er blit saa feig, at man bruger lod og krudt paa den; det er rimeligt, at den nu blir ond af sindelag derover. Og denne bjørnejæger har ikke altid kunnet holde sit hede blod i tømme; trods sin kappe og krave har han maattet betale bøde for knivstik.

Om Diur, Fiske, Fugle og Trær udi Norrig.

Som forfatter vender han sig baade mod nutid og fortid. Han har oversat kongesagaerne (Snorre og Haakon Haakonsøns Saga). I Bergenslitteraturen havde vi et par sagagengivelser, men den ene, Laurents Hansøns, var i sproglig henseende umulig og er vistnok vandret fra forfatterens skuffe til bibliothekstøvet; den anden, Mattis Størsøns, der endog siden blev trykt i Kjøbenhavn 1594, er bare et tørt uddrag. Men Peder Claussøn, en mægtig øvrighedsmand, øvet i lange retstvister, en høvding, hvem daad, dyst og fare var kjær, — det er manden til at tolke Snorre. Fast og klart er hans sprog, sikker, grei og virkelighedskjær er hans fortællemaade, aand af Snorres aand, og han følger ham overalt, til kamp og til thinge, i menneskeskildring og i landets styre. — Af sin tids Norge har han givet en »Beskrivelse«, hvor alting som i de andre egnskildringer opregnes for hvert len, by, bygd med nøiagtige afstandsangivelser. Han ser paa alt med tillid og freidighed, alting sker efter Guds naadige forsyn eller som Guds

Sagaoversættelse.

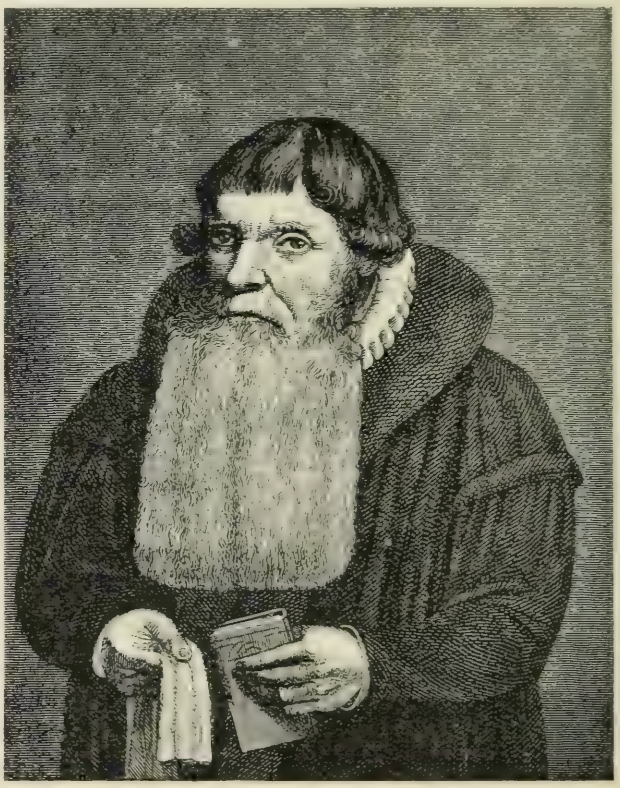
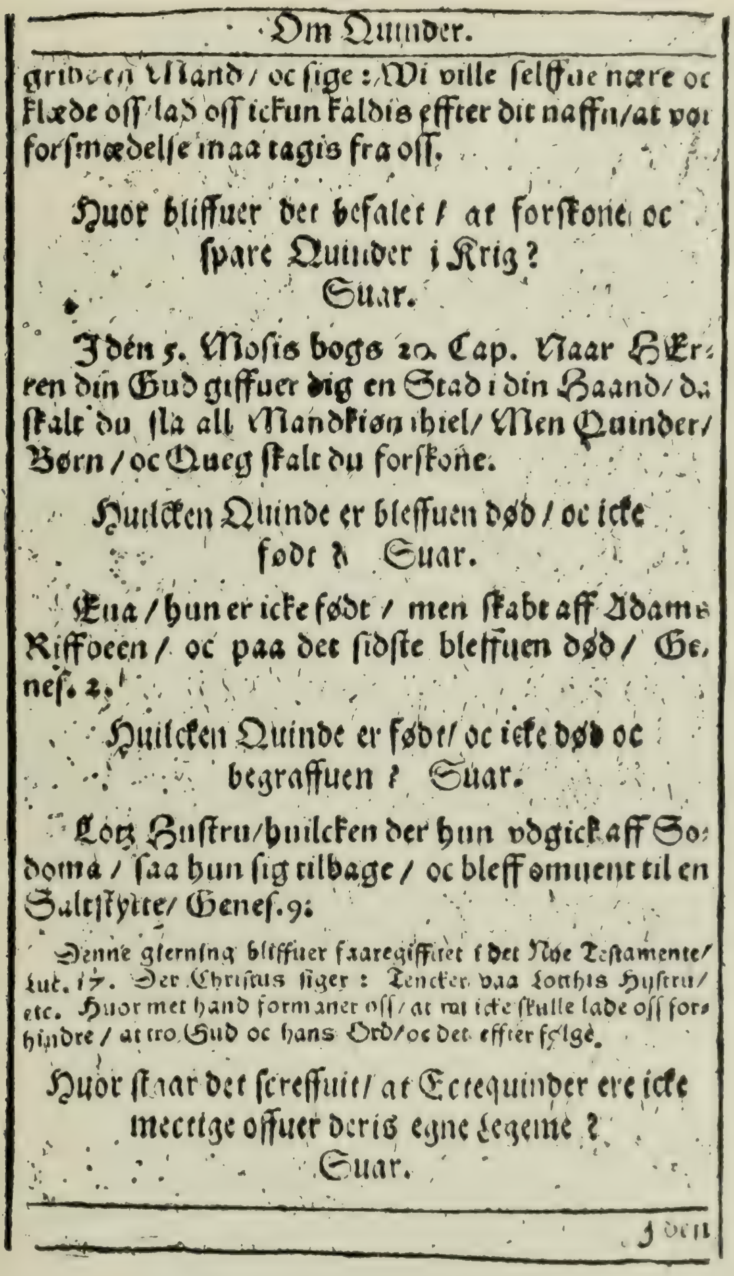

Fig. 2. Peder Claussøn Friis.

Norges Beskrivelse.

retfærdige straf over menneskenes synder. Han bygger paa og tror paa, hvad troværdige mænd har fortalt; ofte skildrer han f. eks. omstændelig sjøormen og finnernes hexekunster. Denne prestemand er en folkets mand, hvad han skriver, er vokset ud af folkets forestillinger.

Om Quinder.

gribe en Mand / oc sige: Wi ville selffue nære oc klæde oss / lad oss icKun kaldis effter dit naffn / at voi forsmædelse maa tagis fra oss.

Huor bliffuer det befalet / at forskone oc spare Quinder i Krig? Suar.

Iden 5. Mosis bogs 20. Cap. Naar Herren din Gud giffuer dig en Stad i din Haand / da skalt du slaa all Mandkiøn ihiel / Men Quinder / Børn / oc Queg skalt du forskone.

Huilcken Quinde er bleffuen død / oc icke født? Suar.

Eua / hun er icke født / men skabt aff Adams Riffbeen / oc paa det sidste bleffuen død / Genes. 2.

Huilcken Quinde er fødd / oc icke død oc begraffuen? Suar.

Lots Hustru / huilcken der hun vdgick aff Sodoma / saa hun sig tilbage / oc bleff omuent til en Saltstytte / Genes. 9.

Denne gierning bliffuer faaregiffuet i det Nye Testamente / Luc. 17. Der Christus siger: Tencker paa Lothis Hustru / etc. Huor met hand formaner oss / at wi icke skulle lade oss forhindre / at tro Gud oc hans Ord / oc det effter følge.

Huor staar det screffuit / at Eccequinder ere icke meectige offuer deris egne Legeme? Suar.

Iden

Fig. 3. Facsimile af prestepinen.

Oslokredsen.

Denne litteratur har folkets livsvilkaar og arbeide for øie; helt adskilt fra den er en lærd litteratur blandt en række latinskdannede geistlige i og omkring Oslo. De dedicerer sine skrifter til konger og adelige, de lader dem trykke — her er vi først i bøgernes verden — de sørger ved æresvers baade foran og bag for at deres forfatternavn ikke skal glemmes, medens de andre lod sine haandskrifter ligge, og forskere i det 17de aarh. og i vor tid maatte udfinde, hvem der havde skrevet dem. De ser ud mod Europa, mod Kjøbenhavns og Rostocks universiteter; Oslo latinskole blir en anstalt i samme aand; alting blir til theologi eller til latinske vers. De staar tæt sammen, denne kredses mennesker, de bor i eller om Oslo, er beslegtede eller besvogrede, lovpriser hverandre gjensidig. Det er den første klik i vor litteratur. Med folket har de intet at gjøre, det er

»den raa hob«, som foragter »de hellige muser«. Naar de skriver paa modersmaalet, er det for at »polere« selskabslivet efter rostocksk mønster; en af dem, Halvard Gunnarsøn, oversætter en Aandelig

Prestepinen

Spørgsmaalsbog — den har under navnet prestepinen været populær indtil vor tid — der dels gir en salontheologi i tidens smag, dels omsætter bibelen til selskabsspil i de pikanteste spørgsmaal og svar, f. eks. hvem viser det største dyr den mindste dør? Kristus — hvorpaa henvises til ordet om kamelen og naaløiet. Hvori staar kongernes hjerte? De staar i Guds haand og regjering, hvorpaa henvisning til bibelsted. Saaledes skulde bibelkundskaben udbredes ved morskab. At gavne og fornøie —!

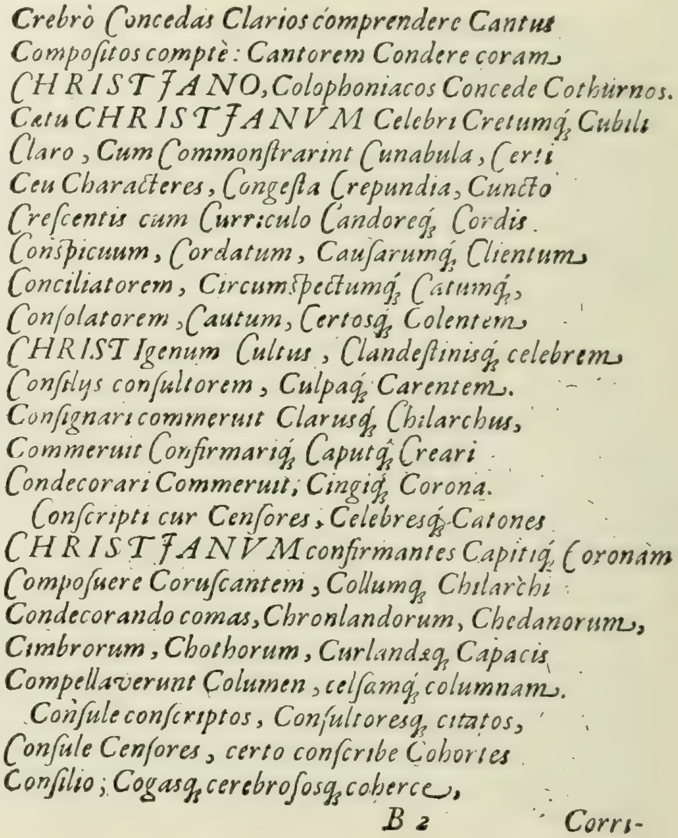

Crebrò Concedas Clarios comprendere Cantus
Compoſitos comptè: Cantorem Condere coram
CHRISTJANO, Colophoniacos Concede Cothurnos.
Cætu CHRISTJANVM Celebri Cretumq; Cubili
Claro, Cum Commonſtrarint Cunabula, Certi
Ceu Characteres, Congeſta Crepundia, Cuncto
Creſcentis cum Curriculo Candoreq; Cordis.
Conſpicuum, Cordatum, Cauſarumq; Clientum
Conciliatorem, Circumſpectumq; Catumq;,
Conſolatorem, Cautum, Certosq; Colentem
CHRISTIgenum Cultus, Clandeſtinisq; celebrem
Conſilys conſultorem, Culpaq; Carentem.
Conſignari commeruit Clarusq; Chilarchus,
Commeruit Confirmariq; Caputq; Creari
Condecorari Commeruit; Cingiq; Corona.
Conſcripti cur Cenſores, Celebresq; Catones
CHRISTJANVM confirmantes Capitiq; Coronam
Compoſuere Coruſcantem, Collumq; Chilarchi
Condecorando comas, Chronlandorum, Chedanorum,
Cimbrorum, Chothorum, Curlandæq; Capacis
Compellaverunt Columen, celſamq; columnam.
Conſule conſcriptos, Conſultoresq; citatos,
Conſule Cenſores, certo conſcribe Cohortes
Conſilio; Cogasq; cerebroſosq; coherce,
B 2 Corri-

Fig. 4. Facsimile af Gunnarii Festdigt.

Jens Nilssøn 1538—1600.

Halvard Gunnarsøn. † 1608.

Af kredsens latinske digtere er de betydeligste Jens Nilssøn og Halvard Gunnarsøn. Den første har i Vergilske vers bl. a. beskrevet en møisommelig visitatsreise til Tinn i Telemarken; han er lykkelig efter fjeldets besværligheder naaet til de fede enge ved Sande prestegaard — der gaar i elven den »skjælbærende fisk« (vulgo: laks), »en kost, kjær for ordets tjenere.« Hans digte indeholder ellers mest religiøse betragtninger. Halvard Gunnarsøn har omsat til latinske vers alt, hvad der kommer i hans vei; evangelier og parabler, Carions verdenshistorie og Mattis Størsøns Norgeskrønike. I et festdigt til Kristian 4's hyldning har han bl. a. gjort det kunststykke at lave 60 vers, hvor hvert ord begynder paa bogstavet C.

II. BAROKTIDEN.

Oslokredsen peger hen paa en ny tid; hvad den drømte om paa latin gik i det følgende aarhundrede i opfyldelse paa modersmaalet. Poeterne kom i anseelse, naar de havde en stilling ved siden af; selve poeten i Aabenraa tjente sine pene skillinger ved brylluper og begravelser og andre fester; ja, det viste sig, at poesien fandt gehør paa allerhøieste sted, naar den præsenterede en ansøgning om præstekald paa vers. Og som hos Osloforfatterne blev alting til theologi og til vers; de aandelige bevægelser vi sporer i Norge, gjælder theologiske sager. Mod midten af aarhundredet træffer vi et helt røre i det unge Kristianias geistlige verden i anledning af, at en prest Nils Svendsøn Chronick hylder sekteriske anskuelser; man præker mod hverandre i giftige antydninger og det ender selvfølgelig med, at kjætteren fjernes fra sit embede. I disse aar er det først, at Norge faar sit første trykkeri; dets presse maa gjøre sin nytte i striden. Samtidig skriver presten Christen Stephensøn Bang bindsterke kommentarer til Luthers katekisme og andre brede andagtskrifter. Men i det hele staar litteraturen i denne tid under versets tegn, og aarhundredets poesi er først og fremst og fornemmelig salmedigtning. Der er baade almindelige salmer og salmer for leiligheden; og leiligheden er en eller anden ulykke, som naar en by er brændt eller fiskerflaaden er forlist i storm. Salmen blir til klagesang; det ældste digt vi har i nynorsk litteratur, er en saadan klagesang af presten Mikkel Mogensøn i Namdalen over fiskernes forlis paa Folden 1627.

Første norske trykkeri 1643

Salmedigtning

Mikkel Mogenssøn Threnologia Numdalensis 1627

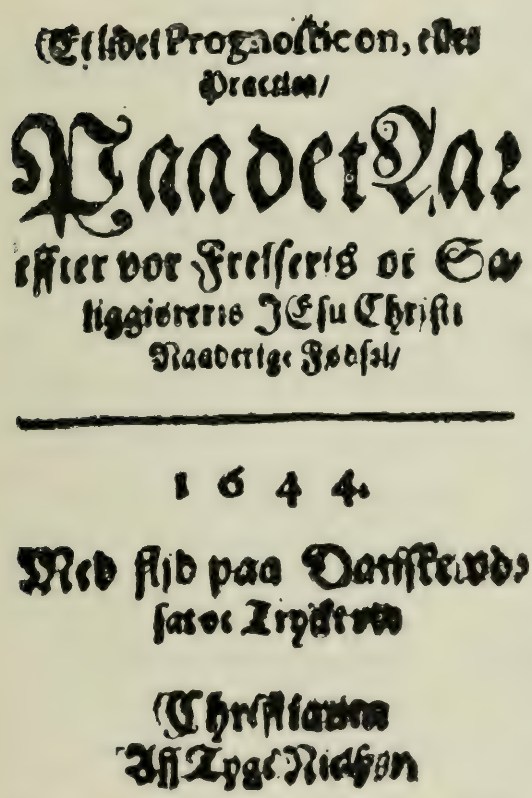

Fig. 5. Den første norske Almanak, trykt Christiania af Thyge Nielssøn 1643.

Salmer havde man god brug for den tid; det var ikke bare ved Gudstjenesten, man trængte til dem. Af dem skulde almuen lære baade bibelhistorie og katekisme; — folkeskoler fik man først i det

18de aarh. og inden den tid lærte ikke Norges almue at læse; derfor maatte den lære sin religionskundskab gjennem sang. Dog ikke nok dermed. Man vilde at folk ved maaltider og gjestebud skulde underholde sig med at synge salmer, ja man haabede derved at fordrive »hine slemme papistiske sange, boleviser« og andre »forfængelige og forargerlige viser, der bruges allevegne af letfærdige mennesker, dem Gud visselig straffe vil,« d. v. s.: salmerne skulde fortrænge middelalderens folkeviser. Det blev en haard konkurrence. Salmerne sparede sig ikke, de klædte sig i folkevisedragt. I Danmark skabte Hans Christensøn Sthen deraf »kristelig anvendte« folkeviser, som tog de gamles enfold og ynde i arv. Men de norske forsøg i

Peder Ofvid omkr. 1650 samme retning af Peder Ofvid blir bare træede, og naar han i folkevisestil synger om Kristus: »Et blomster høfsk og fin jeg ved,« saa kan han, hvormeget han tumler dermed, ikke holde blomsterstilen, men plumper tilsidst ud deraf: »Det blomster er Gud og mand tillig!« Ja, for at falde i folks smag, maatte salmerne hoppe efter »de allerlystigste tyske rytter- og borgstuevisemelodier«; og udsattes derved for at forplumpes i gadevisestil. Der kom en reaktion herimod og dens hoved-

Arreboe mand var Anders Arreboe, »den danske digterkunsts fader;« han vendte tilbage til koralmelodierne fra reformationstiden. Han var korrekt som poet, medens han havde været saa ukorrekt som biskop i Trondhjem, at han blev afsat for usømmelig opførsel. I sit store digt Hexaemeron, der aabner den lærde digtnings æra, har han nok blandt alle verdens fænomener ogsaa skildret Nordlands vind og veir og nogle norske dyr som lemæn og rener; men idethele har han sin plads i den danske og ikke i den norske litteraturhistorie.

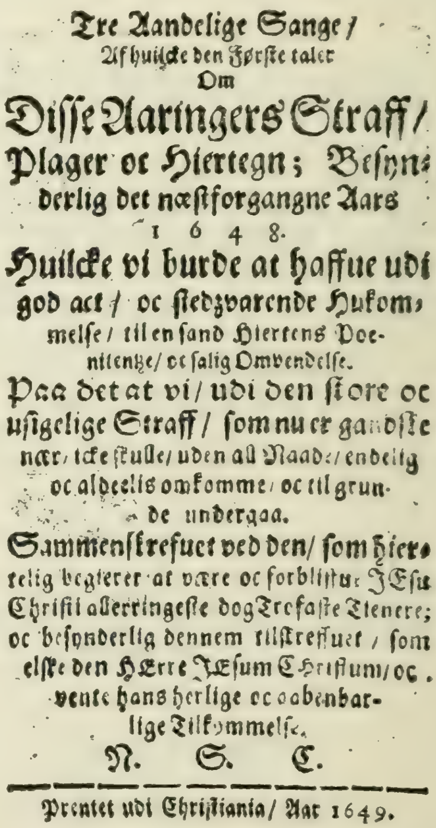

Tre Aandelige Sange / Af hvilcke den Første taler Om
Disse Aaringers Straff / Plager oc Hiertegn; Besynderlig det næstforgangne Aars 1 6 4 8.
Huilcke vi burde at haffue udi god act / oc stedzvarende Hukommelse / til en sand Hiertens Poenitentze / oc salig Omvendelse.
Paa det at vi / udi den store oc usigelige Straff / som nu er gandske nær / icke skulle / uden all Naade / endelig oc aldeelis omkomme / oc til grunde undergaa.
Sammenskrefuet ved den / som hiertelig begierer at være oc forblifue JEsu Christi allerringeste dog Trofaste Tienere; oc besynderlig dennem tilskrefuet / som elske den Herre JEsum Christum / oc vente hans herlige oc aabenbarlige Tilkommelse.
N. S. C.
Prentet udi Christiania / Aar 1649.

Fig. 6. Titelbladet af Nils Svendsön Chronicks »Aandelige Sange«.

Barokstilen Reaktionen lykkedes ikke for det første, salmerne tog efter de verdslige viser, og i dem forandredes smagen: hr. Aage og jomfru Else maatte vige for hyrden Damon og hyrdinden Phyllis. De talte smægtende, i sirlige udtryk og kvikke pointer, og salmen var straks med; de kunde jo fra Høisangens haver og vingaarde hente sin egen hyrdestil. Og fromme aandrigheder lod sig lave ligesaa godt som verdslige. Intet middel sparedes for at fange folkets øre, man

var bombastisk, voldsom og kvik, subtil og plump paa engang. Det er barokstilens tid. Og ikke forgjæves har man anslaaet de toner; de mest paafugleglinsende af disse forfattere — som Dorothea Engelbrektsdatter — har været populære blandt folket op til vor tid. Saaledes er aahundredets smag · det er modsætningernes aarhundrede, de glimrende hoffestes og de blodige kriges aarhundrede. Hofmanden med paryk og soldaten med den lange stride manke og i kanonstøvler staar side om side. Livet gaar i tummel for tidens mennesker, enten tumlen saa er festens glans, andagtens lue eller vildskabens brand. Lidenskaben gløder i sindene; man er alting undtagen nøgtern. Den som vil høres, maa sætte sterkt i, eller gjøre akrobatkunster med sine ord. I denne stil synger Danmarks store salmedigter Thomas Kingo og den passer ham; det bryder og bruser i hans sjæl og hans sang, af voldsomme modsætninger: liv eller død.

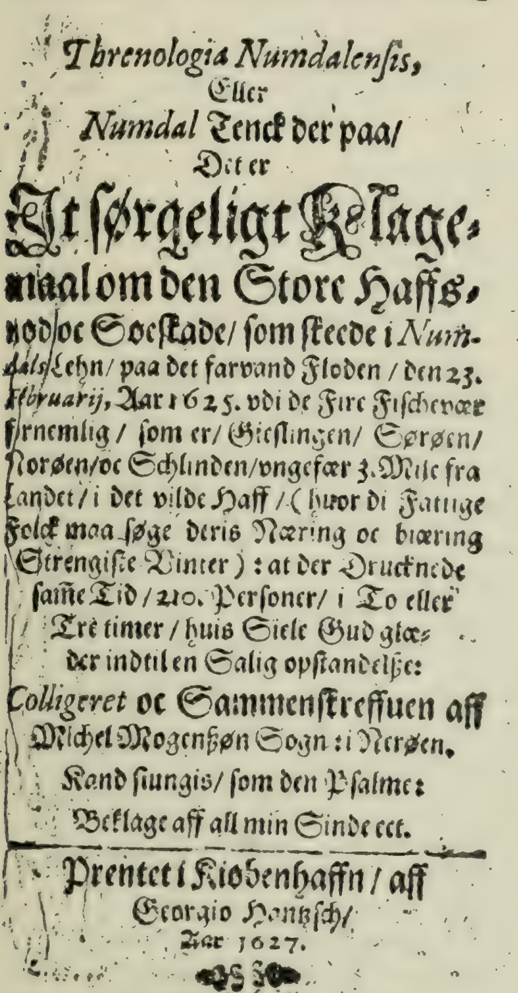

Threnologia Numdalensis,
Eller
Numdal Tenck der paa/
Det er
Et sørgeligt Klage-
maal om den Store Haffs-
nød/ oc Soeskade/ som skeede i Num-
dals Lehn/ paa det farvand Floden / den 23.
Februarij, Aar 1625. vdi de Fire Fischevær
nemlig / som er/ Giesslingen/ Sørøen/
Norøen/oc Schlinden/ vngefær 3. Mile fra
Landet / i det vilde Haff / (huor di Fattige
Folck maa søge deris Næring oc bæring
Strengiste Vinter) : at der Druckneds
samme Tid / 110. Personer/ i To eller
Tre timer / huis Siele Gud glæ-
der indtil en Salig opstandelse:
Colligeret oc Sammenstreffuen aff
Michel Mogensøn Sogn: i Nerøen,
Kand siungis/ som den Psalme:
Beklage aff all min Sinde ect.
Prentet i Kiøbenhaffn / aff
Georgio Hantzsch/
Aar 1627.

Fig. 7. Titelbladet af Mikkel Mogensøns Threnologia Numdalensis.

Dorothea Engelbrektsdatter 1635—1716

Hans høitbeundrede norske samtidige Dorothea Engelbrektsdatter viser tidens og smagens unatur i fuld blomst. Hun sad som prestekone og presteenke i Bergen, og hendes salmesamling Sjælens Sangoffer og det religiøse digt Taareoffer er prydet med æresvers fra alle mulige poetiske notabiliteter. Den var da helt efter tidens mønster. Hun sparede hverken sterke ord eller taarestrømme. Hun kan ikke »begræde mine synder som sig hør og bør« selv

om nu mit hoved svømmed i vand
og om mine øine var en kilde
som dag og nat med taarestømme rand'.

Og ingen kan bedre dreie sine ord og tanker i sirlige snirkler end hun. Hvor aandfuldt er det ikke, naar hun siger, at Jesus fik sit første smertessaar, da han var 8 dage gammel — ved omskjærelsen! Hun kan ligefrem ikke fortælle noget, uden at hun af

hvert moment udpønsker sig anledning til betragtninger. Hendes Taareoffer handler om synderinden, der salvede Jesu fødder og tørrede dem med sit hovedaar. Men er historien fortalt? Langtfra. Hun inddeler den i den »Taaregydende Synderinde«, den »Fodtørrende Synderinde«, den »Kyssende Synderinde« og den »Salvende Synderinde«, og ved hvert søger hun sig allevegne fra sammenligninger og betragtninger, som f. ex. følgende om fodtørringen. Absalon blev hængende fast i træet ved sit haar og fandt døden, derimod

> Jødinden flettede sit haar om livets træ . . .
> derved forhverved hun af hannem liv i døden

eller

> Den hede sol er vant at tørre jorderige
> her jorden solen selv, uhørligt maa, man sige,
> muldvarpen fatted mod at tørre livsens sol.

Tiden har imidlertid ogsaa et sundt, bredt borgerligt drag — man tænke paa det samtidige hollandske genremaleri! En saadan sund sans og bred gemytlighed faar sin frodige udfoldelse i Nordlandspresten Petter Dass digtning. Det sidste snes aar af sit liv var han sogneprest til Alstadhaug store sognekald, og det er som den myndige Alstadhaugprest, at han staar for os i litteraturen saavel som for folkets bevidsthed i folkesagnet. Det var noget at være sogneprest i Alstadhaug dengang; mage til kald gaves ikke nordenfjelds. Han maatte nok fare i baad 2—3 mil ude paa aabne havet for at skjøtte sin gjerning; »thi Nordland saaledes beliggende er — Guds lov maa forkyndes blandt øer og skjær — uagtet al fare og møie;« men saa fik han ogsaa 2—300 voger fisk i tiende, og for at faa dem omsat blev han en hel fiskegrosserer. Han drev sit eget jægtebrug og for i stevne til Bergen med sin fisk som de andre Nordlændinger. Han var som en høvding for folket og hans kapellaner som hans hird; fjorten dage om aaret var de samlede hos ham og da var der glæde og lystighed paa Alstadhaug prestegaard. For folket var han baade en kjærlig fader og en myndig herre, og hævdede sin myndighed, om det saa var overfor selve fanden. Fanden hører man meget om i denne overtroens tid, engang var han løs oppe i Laskestad fjerding, der prækede han og folk strømmed til.

Peter Dass 1647 - 1709

> De komme til hus og fortalte os det
> formenendes alting var herlig og net
> slig fremmed en prest til at høre.
> Men de fik en anden forklaring derpaa:
> da presten paa prædikestol kom at staa,
> Man kasted dem andet for øre.
> Vi lod dem alvorlig med trusel forstaa,
> hvis nogen herefter arbeidede paa
> sin' fødder did hen til at røre,
> han skulde skatteres ret lige med dem
> der kaster Vor Herre af tankerne hen
> og har med afguder at gjøre.

Hvad sker her? Det dryed en Maaned og tre,
der fanden fik ingen tilhører at se,
han skjæmtes at prædike mere.

Det er ikke nødigt at sige, hvad det var for en prest, som stod paa prækestolen den søndagen! Slig er Petter Dass's skikkelse ogsaa i folkesagnet. Det ved at fortælle om ham, da han om julekvelden hjemme paa Alstadhaug fik besked om, at kongen vilde, han skulde præke om juledagen for ham i Kjøbenhavn. Hr. Petter fik svarteboka frem og maned fanden, loved ham sjælene af alle dem, som sov i kirken, og afsted bar det til Kjøbenhavn paa flekken. Ude paa Stathavet vilde fanden fra det hele og lod sig synke, saa sjøen skvat om presten. »Høgt op og ret fram, din svarte dævel,« skreg hr. Petter og gav fanden et nakkedrag, som han husked længe efter, og til Kjøbenhavn fløi de. Der var kongen og dronningen og hele kirken fuld af folk, og udenfor stod skydskaren og vented paa lønnen sin. Men hr. Petter lagde slig ud fra han kom paa stolen, og til han sagde Amen, at ingen fik sove den mindste blund i kirken den dagen. Saadan narrede hr. Petter fanden dengang.

Fig. 8. Dorothea Engelbrektsdatter.

Som forfatter er Petter Dass manden med kappe og krave: hans katekismus-salmer udlægger greit og myndig de fem parter for Nordlandsbønderne og hans bibelske salmer fortæller om Jefta og Samson og andre bibelske personer akkurat slig, som Nordlandsbønder forstaar det. Men først og fremst har han sin betydning som Nordlands og Nordlændingens skildrer; det er han i sin muntre D a l e v i s e, der hopper efter en sprættende lystig melodi og i sin N o r d l a n d s T r o m p e t, hvor bygdebeskrivelsen ved sin fylde paa liv udvider sig til en hel række levende folkelivscener. Han skriver om naturen, som han selv har oplevet den, og som den speiler sig i folket. Vi kjender paa en prik, hvordan l a n d s ø n n i n g e n, den barske østenvind, er at føle, naar Petter

Dass viser os den paa sine sjøfolk. Den bider i næsen og gjør skjægget hvidt af rim; den som sidder mod vinden, maa passe sig, at ikke ansigtet fryser bort. Og vinden

han byder: Tag vare paa skjødet!
Øskarret i næven og øiet i vind!
Sæt halsen til ripen, vær knap og gesvind!
Saa maa man fortjene sig brødet.

Det bidende og barske og den flyvende fart aabenbarer sig i folkets miner og bevægelser. Naturen og menneskene kan ikke skilles: fisken er folkets levebrød og folkets arbeide. Hver art har sin pris og sin egen fangstmaade. Torsken, det vil for ham sige: storfisket i Lofoten, og skildringen deraf naar hjemme fra gaardene til stø og fiskevær deroppe og igjen til »kontoret« i Bergen. Hjemme rustes karerne ud med tre maaneders kost, med skindstakker og støvler, med snører, kroger, lodder og andre redskaber, og mens de er paa fisket, spiser de andre derhjemme smal kost. Der oppe ser vi fiskerne sidde stivfrosne og hale snøret op og ned, men slaar fisket til, da har de arbeide nok hele dagen med at drage fisken op, og naar de er kommet ind til været igjen, maa de til at lave hjelder af stænger og rær, at sperre fisken to og to sammen og hænge den op til tørk. Og naar tiden er inde, farer de med fisken i stevne til Bergen. Har der været daarlig tørk, kan det hænde, at fisken »vorder med levendes krydder besprængt, jeg mener med Markus hin gode,« da søger »Greis«, Nordlandsbonden, at lure Garperne og blander den ind blandt den gode fisk.

Fig. 9. Petter Dass.

Men Garpus har gavn af sin næse

og regner det for utskot-fisk alt sammen, og det maa Greis finde sig i, for han staar i skyldbøgerne hos Garpen fra før. Naturskildringen blir her til folkelivskildring. Folkelivet vil Petter Dass vise os i alle former. Vi maa med til markedet, hvor Greis drikker op fortjenesten og siden vil dække tabet ved at prutte paa de fornødne klæder og redskaber. Vi maa med til thinge, hvor der er et virvar af sager; for at give os det rette indtryk lader Petter Dass endog en bonde forklare sig paa ægte Nordlandsmaal. Vi reiser rundt i bygderne, smager paa velkomst-øllet hos Asmund paa Bolde

og turer bryllup hos Kolbjørn paa Kratt. Overalt møder vi dramatisk levende billeder af folkelivet, og folkets skrøbeligheder er skildret med en lun ironi, bredfuld af godt humør. Petter Dass' bondeskildringer er i vor litteratur en værdig forgjænger for Holberg. Som Holberg vil han rette paa folkets feil ved at le dem ud. Han tilhører en helt anden tid, men hans lune og hans syn paa menneskene er af samme slags som Holbergs.

Petter Dass gjør formelig skole; efter Tordenskjolds seir i Dynekilen skrev Lars Sindberg en vise efter mønsteret af hans Dalevise, og tonerne fra Nordlands Trompet gaar oftere igjen i leilighedsdigtningen. Denne er ikke betydelig, det er mest digte til begravelser og bryllupper, hvor poeterne spiller aandfuldt med navnene. Dør hr. Angel, gjøres han til engel, dør hr. Lampe, er det »den i verden udslukte og i himlen blussende lampe.« Bryllupsdigtene fra ældre tid er alvorlige, men fra

Fig. 10. Alstadhang Prestegaard.

1720erne har vi en hel række lystige af Ole Camstrup, som var lærer i Bergen. Han driver spøgen ret vidt; han opfordrer skjelmsk en bager til »ikke formeget at ælte,« og forsikre en skipper, at han aldrig før har sat stævnen i saa trangt farvand. Venus og Amor og alle mulige skikkelser, ogsaa den »dumme bonde« møder hos ham op for at vække spøg og løier. Den dumme bonde var ret i mode. I en lystig vise paa folkemaalet af Nils Pedersen Heyberg »Bonden i Bryllupsgaren«. kommer han hovedstupende op i bryllupsgaarden og gjør store øine: bruden har hverken krone eller sølvbelte, de har mel i hodet, drikker blod og har saltklumper oppi.

Aa sume dei bles paa keppar og staang
ein aat paa ei pylsa, va tri elnir laang
han beit uti pylsa aa hikka.
Et trur naa den pylsa væ mærjelig heit,
for fingranne likra saa titt som han beit,
aa augo dei sto som ei brikka.

Hvor løierlig tager ikke tidens pudderparykker, sukrede rødvin, fløiter og klarinetter sig ud i denne bondeberetning!

Tidens øvrige poetiske frembringelser er ubetydelige, men hen mod periodens slutning i begyndelsen af Holbergs tid er en merkelig forfatter, der staar som et tegn paa at tiden er udlevet, en
Povel Juel. baroktidens dekadent, om man vil: Povel Juel. Det var en af de mest begavede og uregjerlige og karakterløse mennesker i Norge i den tid, en fusentast og streber, fræk, uredelig og intrigant. Han var stadig oppe i processer, projekter og konspirationer og knyttede landsforræderske forbindelser. Regjeringen opdagede komplottet, der blev undersøgelse, Povel Juel slugte de farlige papirer; men det hjalp intet, op maatte han med munden, og de blev halet ud af
1723. halsen paa ham, og han blev da dømt og henrettet. Det er som
Et lyksaligt Liv 1721. en ironi, at han digter om Et lyksaligt Liv. Han viser os landlivets nøisomme glæder og de krigens rædsler, som æresygen volder; det er rouéen, som maler dyden liljehvid og udskjelder lasten. Han taler som »forfarenhed«, og lærer den unge livets kunst, raader til at holde sig »lavt og i fristanden«. Vær gudfrygtig, men ikke saa, at det generer »dem som verdslig sindet ere«. Hold paa sandheden, men »tal ei formeget sanden«. Find endelig ikke paa »noget nyt, som gammel tro forandrer; thi folket gjærne paa de vante veie vandrer«. Rigdom og visdom skaffer begge plager; det gjelder derfor bare om at ha sit paa det tørre og sund gaaseforstand. Kun i to ting har denne »forfarne« mand havt sin glæde: i gamle ordsprog, hvoraf han gir en hel samling, og i agerbruget. Hans kjærlighed til det faar ham til at skrive en bog til dets lov og til at sætte et anhang til sit digt, hvori han afhandler jordens dyrkning saa grundig, at han med de mest uforbeholdne gloser drøfter de forskjellige gjødningsmethoder. Begge dele er bare liebhaberier; de bringer intet nyt og vækkende til digtningen. Det skulde komme andenstedsfra; der lød til vor litteratur et mægtigt Se dig ud! og dets mand var Holberg.

III. HOLBERG.

Ludvig Holberg indtager et helt slegtleds plads i vor litteratur. Han har paa en gang faaet sin samtid til at skrumpe ind og givet

os det mest levende billede af den. Naar vi taler om »Holbergs tid,« glemmer vi ganske de forfattere, der skrev samtidig med ham, men desto tydeligere træder frem for os Jeronimus, Jean de France, Herman von Bremen, Montanus, Jacob von Thyboe og alle de andre skikkelser fra Holbergs komedier. Men han er tillige den, som har udviklet sin tid og sit folk som ingen anden, »har omstøbt disse rigers almue udi en anden form,« han bringer ind i vor litteratur den aand, som har vokset sig sterk ude i Europa i hans samtid: frihedens, fornuftens, den utrættelige undersøgelses aand. I sit liv fik han føle dens friske pust paa nærmere hold end nogen anden af hans landsmænd.

1684.

Ludvig Holberg er født i Bergen 1684. Hans far Christen Nielsen Holberg var en bondesøn, der havde tjent sig op fra menig til oberst. Han havde i venetiansk tjeneste kjæmpet mod tyrkerne og havde vandret paa sin fod gjennem hele Italien; hjemme havde han siden udmærket sig ved sin tapperhed under svenskekrigene. Han var en velstaaende mand, men da vor Holberg var aarsgammel, døde han, og kort efter gjorde en stor ildebrand det af med familiens formue. Moderen, Karen Lem, var datterdatter af Bergens biskop, Ludvig Munthe; hun var en dygtig og sparsommelig husmoder, der som fattig enke holdt hjemmet sammen for de mange søskende. Ogsaa hun døde, medens Ludvig Holberg var barn; 10 aar gammel stod han forældreløs og blev sendt mellem slegtningerne; i et aarstid var han i Gudbrandsdalen for at opdrages til officer, men blev saa sendt tilbage til Bergen igjen og sat ind paa latinskolen. Og gutten forstod, at ved denne forandring havde pengene spillet hovedrollen, — det var en lære, han aldrig glemte.

Det er som hele datidens norske samfund mødes i denne lille latinskolegut: bondeblod, som gjennem en krigsmand er blevet frigjort fra sine baand til jord og hjembygd, mødes med blod fra den lærde stand. Og den lille Holberg er henvist til at staa paa egne ben, farens tapperhed og morens sparsomhed er hans eneste arveguld. Og udfærds-lysten ligger ham i blodet.

Det var som et stykke Europa, det Bergen, hvor han vokste op, en »Noæ ark af adskillige nationer,« Hollændere, Skotlænder, Engelskmænd; ingensteds i Norden var borgerblodet mere opblandet med fremmede elementer, Bergens borgere sendte sine skibe vide i sjøen, helt til Spanien, og de unge kjøbmandsønner var selv skippere. Og paa den anden side af Vaagen, ved Tyskebryggen, laa der et fremmed land — med andet sprog, anden dragt, andre skikke. Det var en underlig travl, demokratisk sjømandsby, hvor borgerne selv rullede sine tønder paa bryggen og knapt havde tid til at hilse paa hverandre, hvor folk bare blev latterlige ved at komme med komplimenter og omsvøb, hvor konerne gik i gammeldags dragter og ikke tænkte paa flitterstas og fornøielser, men paa at hjælpe sine mænd i kramboden. I byen laa som en verden for sig den latinske skole, der blev dygtig ledet i den gamle aand; der

gik det alt paa latin med disputatser om allehaande lærde materier; rektoren, Lintrup, var saa anseet, at han kort efter kaldtes til professor, han fik endog de dygtigste elevers disputatser trykt i et lærd tidsskrift. Men ogsaa mere moderne interesser trivedes ved skolen; der var en lærer, der stadig gjentog som en »hovederindring« til sine dimittender: »Læs aviserne«. Og det var just øieblikket dertil: den store spanske arvefølgekrig var brudt ud, Frankrig og England kjæmpede om verdensherredømmet. Og Holberg fulgte ivrig sin lærers opfordring; han blev i sin ungdom anseet for en saadan politikus, at han blev »konsuleret som et statsleksikon paa postdagene«.

I 1702 blev han student og kastede sig med iver over studiet af fremmede sprog, skjønt theologien var hans brødstudium som næsten alles dengang; paa 100 theologer gik der en mediciner og jurist. Men saa maatte han hjem for at tjene sit brød som huslærer hos provsten paa Voss. Naar man har hodet fuldt af politiske begivenheder, holder man ikke ud bare at »piske børn og omvende bønder.« Ved første leilighed skyndte Holberg sig til Kjøbenhavn, tog examen i en ruf og da han atter maatte paatage sig en skolemesters skikkelse, passede han, at han ikke kom paa bondelandet igjen. Han blev huslærer hos vicebiskoppen i Bergen. Nu blev imidlertid aviserne saa umaadelig interessante: Englændernes hærfører Marlborough foretog de merkeligste operationer; han stod i Nederlandene og man vidste saa ikke ordet af det, før han var langt inde i Tyskland og knuste Frankrigs magt i det store slag ved Höchstädt. Reiselysten fik overtaget hos Holberg, han »gjorde guld af alt, hvad han eiede« og med 60 rdlr. i lommen seilede han i 1704 over til Holland, Englændernes operationsbasis under krigen.

Rejse til Holland 1704–05.

I 14 Dage besaa han Amsterdams mange merkværdigheder. Men da han skulde søge at slaa sig igjennem ved undervisning, fik han ingen timer, men mange moralprækener af Amsterdams kjøbmænd. Men han fandt udvei til at bli i Holland et helt aar. Vi ved, at han har reist »med en moskovitisk edelmand;« — men hvilken stilling han har havt hos ham, ved vi ikke; Holberg faar ham til at forsvinde i sin selvbiografi. Han har nok havt saa sine egne planer at tumle med. Han reiser ikke til Leydens verdensberømte universitet for at studere, men stryger ved første foranledning til Aachen, der dengang var midt oppe i krigsskuepladsen. Vel kunde de Amsterdamer kjøbmænd ryste paa hodet: han saa ikke ud som skabt til eventyrer, denne lille, blege, spinkle Ludvig Holberg. Og det gik ogsaa overende baade med ham og russeren og hele eventyret: Holberg naaede intet i Aachen andet end at give ud sine penge og maatte tigge sig hjem til Amsterdam og tjene penge ved at spille paa fløite for godtfolks dør. Saa stor var skuffelsen, at Holberg af skam over sin uheldige reise, ikke tog til Bergen igjen, men til Kristianssand, hvor han havde slegtninge og snart tjente sine gode skillinger som sproglærer. Men da han havde faaet pun-

gen fuld, drog han næste vaar til England. Og nu vilde han studere, og tog veien til Oxford. I to aar opholdt han sig der (1706—08); sit brød tjente han ved undervisning i sprog og i fløitespil og kunde saa i sine studier følge seierherrernes politik i deres eget land. Og han kom i rette tid! Netop i disse aar fuldby des foreningen mellem England og Skotland. Holberg kalder den 6 aar senere »en af de vigtigste ting, som nogentid havd været foretagen udi England,« og han har udførlig berettet om alle forhandlinger derom.

Rejse til England 1706–08.

Her i England var der fuldt røre i det religiøse liv; i Themsen døbte Gjendøbere og Holberg kom did med en ven for at se paa. Men denne vens hund for ud for at apportere den, som blev døbt, der blev holloi og de to fremmede maatte skynde sig bort. En ganske anden religiøs bevægelse mødte Holberg i Oxford. Her voldte deisternes skrifter opstyr: det var den kritik, der havde kjæmpet sig frem og vokset sig myndig i naturvidenskaben og den filosofiske videnskab, som nu myndig hævdede fornuftens ret overfor troslærens aabenbaring. Med fast haand tog den for sig det gamle og nye testamentes skrifter og kirkefædrene, og viste, at meget, der gjaldt som grundsætninger, var opstaaet ved mistydning eller senere tilføielser. Denne videnskab imponerede Holberg, der hjemmefra kun kjendte theologisk videnskab som stridsskrifter mod anderledes troende; han fik »skrupler« om aabenbaringen, og kritik, undersøgelse kom for altid til at bli et væsentlig element i hans kristendom. Derimod viser Holberg i sine første skrifter et tydeligt ubekjendtskab med Englands skjønlitteratur.

Han kom saa tilbage til Kjøbenhavn — til Norge kom han ikke mere. Nu vilde han ikke være lærer længere, han havde samlet »et helt skatkammer fuldt af udenlandske rariteter,« han vilde holde betalingsforelæsninger derover. Tilhørere fik han nok af, de hilsede ham dyb reverens paa gaden; men betalingen kom ikke. Men en adelsmand lod ham følge sin søn paa et par maaneders Tysklandsreise og da han kom hjem, fik han omsider en plads paa Borchs kollegium. Han havde faaet smag paa studielivet, og vil følge samtidens begivenheder, søger at komme frem gjennem kongen, hvem han overrækker i manuskript et arbeide om Kristian IVs og Frederik IIIs historie. Og nu udgir han sine første skrifter: Introduktion til de europiske Rigers Historie 1711 og Anhanget dertil 1713. Det første er en oversigt over verdenshistoriens politiske begivenheder, det andet over landenes forfatning, politiske partier og interesser, religiøse og økonomiske tilstande o. s. v., begge har til mønster et lignende verk af tyskeren Pufendorf. Men Holberg førte sin bog op til dagens begivenheder, han fortæller saaledes om den expedition Prinsen af Wales foretog til Skotland i begyndelsen »af dette aar«; det er ligefrem en introduktion til — aviserne. Og samtidens begivenheder er ganske anderledes fyldig og livlig fortalt end fortidens. Han fortæller om paven, som ud-

Første historiske Arbejder.

delte »de gamle forrustede penge« til soldaterne »tilligemed mange tusen apart benediktioner,« men siden »ganske miste sit martialske mod« ved de keiserliges fremgang, og om han end som Peters efterfølger »gjerne vilde have hugget et øre af sin fiende, før han stak sit sverd i skeden, forgik ham dog lysten dertil, efter som han fik den ene ulykkelige tidende efter den anden.« Er det ikke, som vi ser det velkjendte ironiske smil her for første gang spille om Holbergs læber?

Holberg paa Borchs Kollegium 1709–14.

Der paa Borchs kollegium trivedes det gamle lærdomsvæsen: der knaldede latinske salver og der disputeredes efter alle philosophia instrumentalis slutningskunster om englene var skabt før menneskene eller om Nebukadnezars forvandling til en okse; var en rigtig færdig som disputator, kunde han bevise, at da al Guds skabning var god og djævlen var skabt af Gud, djævlen ergo maatte betragtes som væsentlig god. Holberg gik undaf dette lærdomskram. »Jeg læsede mesten gamle autores og studerede paa naturens ret og moralske sager,« siger løitnanten i Erasmus Montanus. Det er Holberg i disse aar. Og Holberg har tidt faaet høre Montanus's svar derpaa: »Ei, det er lapperi! Det er ikke academicum.« Han fik ikke tid til at lære, »hvormange prædicamenta og prædicabilia logica udi ufreds tider kunde føre i marken,« og ingen magt i verden fik ham til at disputere. Naturens ret og moralske sager!

Naturretten.

Det var en ny videnskab, retsvidenskaben, der i Holland og Tyskland havde kæmpet sig fri af theologiens aag. Dens store navne er Grotius, Pufendorf og Thomasius. Retslæren havde en menneskealder før været i theologernes hænder: den gik ud fra aabenbaringen og vendte tilbage til aabenbaringen; den menneskelige ret syntes den bare en tugtemester til Kristum og Gud havde selv indstiftet samfundets orden; der var ingen øvrighed uden af Gud, altsaa havde Gud selv skjænket vor naadige konge enevoldsmagten. Naade den, som opponerede mod disse kristelige samfunds-grundsætninger dengang! Men nu var tiden blevet en anden. Retsvidenskaben løsrev sig fra theologien, den var en videnskab om menneskelige forhold; den tog sit udgangspunkt i menneskets natur og holdt sig helt inden menneskelige sfærer; den byggede helt paa menneskefornuft; den var en praktisk og levende videnskab og vendte sig mod alt dødt lærdomskram og alle logiske spilfægterier hen i luften.

Der var en, som ikke kaldte Holbergs studier for lapperi, det var en af universitetets professorer, Kristian Reizer. Han opfordrede tvertimod Holberg til at udgive sine historiske skrifter og i hans store bibliothek paa 17,000 bind kunde Holberg studere historie, to trediedele deraf var historiske verker. Og han var en jurist af den nye skole, han havde siddet ved Thomasius's fødder i Halle. Thomasius blev nu et forbillede for Holberg: han havde kastet lærdomslaugets sorte kjole og dets latin, han optraadte paa sine forelæsninger i hofmandsdragt og talte tysk, han udgav det første filosofiske tidsskrift paa tysk og haanede theologernes intolerance,

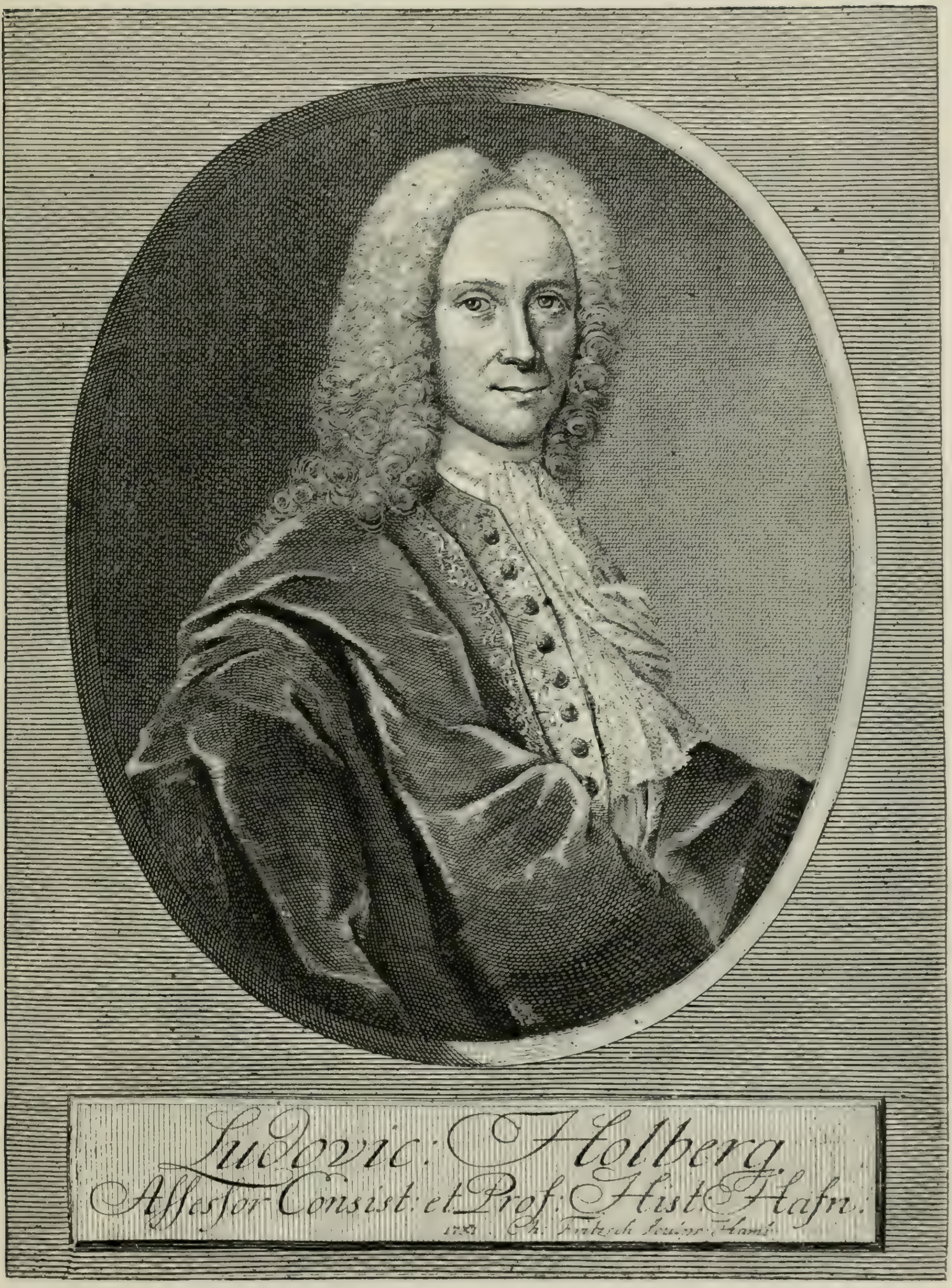

Fig. 11. Ludvig Holberg.

de lærdes pedanteri og skolastiske slutningskunster, han priste Franskmændenes fine levemaade og sunde forstand og hævdede, at det var af vigtighed for ens dannelse, at man læste skjønlitteratur,

»Moralske Kjerne eller Introduktion til Naturens og Folkerettens Kundskab 1715—1716.

navnlig den franske. Holberg var ivrig inde paa den nye videnskab, han gav en oversigt over dens lære i sin Natur- og Folkeret, og da han fik Rosenkrantzes stipendium paa 100 daler aarlig, strøg han mod alle regler til Paris; Thomasius havde peget paa skjønlitteratur og paa Frankrig; det var en helt ny verden for Holberg — fra nu af bliver hans smag fransk.

Rejse til Paris og Rom 1714—16.

I Paris arbeidede han flittig paa biblothekerne, han kapløb med studenterne for at faa Bayles kritiske leksikon at læse. Der fandt han en debattens mester; med et uforanderligt ironisk smil stillede han argument op mod argument, overalt kjølig og sikker, undtagen naar han forsvarede tolerancen — han blev et mønster for Holberg som forfatter. Og Holberg gik rundt paa retssalene for at høre advokaterne tale mod hverandre, paa kroerne, hvor han hørte efter og drak lidet, i de katholske kirker, hvor der holdtes disputatser og den katholske præst klarede sig beundringsværdig. Saa fik han vide, at han for 20 daler kunde komme til Rom. Holberg drog straks ivei med flodskib opover Seinen og videre tilfods, og fra Marseille søværts over Genua til Civita Vecchia. Det blev en eventyrlig reise, Holberg maatte ligge paa dækket, syg og udmattet af langvarig feber en kold nat, indtil en medlidende passager bredte sin kappe over ham. Saa kom der modvind, nogle munke satte igang en indsamling til en helgen for at faa godt veir; men de franske passagerer foreslog, at pengene skulde opbevares, indtil helgenen virkelig havde hjulpet, saa munkene fornærmet trak sig tilbage. En sørøver kom i sigte og Holberg maatte staa rede med vaaben i haand og sammen med de andre anraabte han St. Antonius om hjælp. Endelig kom de frem, Holberg vandrede paa sin fod til Rom. Han levede der vinteren over meget sparsommelig, kogte selv sin mad, studerede med bogen i den ene haand og sleven i den anden, og lærte ialtfald — siger han — ved hvor mange ave Maria'er et æg og hvor mange Paternostre en suppe skal koges; men var bogen for interessant, hændte det, at grøden blev sveden. Paa bibliothekerne kom han flittig, men de bøger, han vilde ha, stod som oftest paa forbudslisten. Om vaaren begav han sig tilfods tilbage over Alperne til Paris. Der var Ludvig 14de død og nu var der fuldt røre, hertugregenten havde blæst paven og hans »konstitution« et stykke, og Holberg lo sin mave itu, da han saa alle Parisere bar sin politiske overbevisning paa brystet som baandsløifer à la Constitution og à la Régence. Hvad under om baade politiken og verden i det hele blev løierlig for ham? Snart begav han sig paa hjemveier efter halvtredje aars udenlandsreise.

Han var imidlertid blevet udnævnt til extraordinær professor; det var en titel, men foreløbig uden løn. Han udgav nu sin Natur- og Folkeret, og gav den en fortale med salt og peber, hvor det gaar ud over det gamle lærdomsvæsens flisespikkerier og disputerkunster og han fremsætter plan for en helt ny universitetsdannelse: først skal man studere de »nyttige« videnskaber (deriblandt Holbergs egne fag historie og moralfilosofi) og saa de »ziirlige«. Hol-

berg levede paa smal kost et par aar, men saa slaar hans klokke: han blev virkelig professor; men han maatte efter tidens praksis overtage det fag, som blev ledigt, og skjebnen vilde, at det blev det, han mest hadede: metafysiken. Nu, han skulde jo kun trækkes med det, til et mere passende blev ledigt, han tog sin ironi tilhjelp og holdt en lovtale over metafysiken, som hans venner syntes var en ligtale. I to aar var metafysiken »i trældom under ham,« saa blev han professor i klassiske sprog og endelig i sit fag: historie. Men hans universitetsgjerning laa ikke for ham, vi har en meget misfornøiet udtalelse derom fra en student til hans formand Lintrup. Han kastede sig paa ringe foranledning ind i en strid med sin senere kollega Højer, var ironisk og grovkornet, og da han skulde skrive universitetsprogrammet i 1720, gav han et saadant forsvar for universitetet, at konsistorium deraf med føie læste den mening, at det hele stel var forældet, og undertrykte programmet. Der var uro over ham, fordi han ingen forbindelse havde med den hjemlige kultur.

Holbergs professor Decbr. 1717

Men i Kjøbenhavn traadte ham imøde en udløber af hans kjære franske kultur. Der var en fransk hofscene, der kjæmpede om publikums yndest med omreisende »tyske komedier«. Det var to modstandere, saa forskjellige som vel muligt. I den tyske komedie var der ingen regel, ja, ingen fast tekst. Skuespillerne lavede sine repliker paa stedet, og ved heltens side stod gjøgleren. Midt i store tragediescener kunde han lokke galleriets latter ved at lade som han fangede fluer eller spiste kirsebær og spyttede stenene i ansigtet paa de medspillende. Handlingen brød sig pokker om al sandsynlighed: man foretog lange reiser og blev aar ældre ved at smutte bag et teppe og komme ud igjen efter et par minutter; men saa var den smækfuld af haarreisende græsseligheder, af mord og blod, af høitravende fraser og glimrende optog, af vidunderlige forvandlinger og andet hexeri, der foregik under fuld musik.

Den franske hofscene og den tyske Komedie i Kjøbenhavn.

Den franske scene var derimod helt litterær, kun i farcerne fik skuespillerne lov til at extemporere; og her stod tragedien for sig, komedien for sig. Især havde man holdt sig til komedien, og navnlig til Molière, som skulde blive Holbergs forbillede. I hans sunde sans, hans straalende lune kunde Holberg ryste lærdomsstøvet af sig. Og komedien havde satiren i sit følge, Molière viste hen paa Boileau, som ogsaa har været et mønster for Holberg — og de førte igjen til klassikerne, de gamle romerske komedieskrivere Plantus og Terents, til satirikerne Horats og Juvenal. Det var en hel aandsverden at leve sig ind i, disse komedier og satirer, og den var i slegt baade med Holbergs kritiske blik og med hans lystighed. Hvorfor skulde ikke han se paa den verden, der omgav ham, som Molière og Boileau havde seet paa sine franske omgivelser?

Saa kom den »poetiske raptus« en dag over Holberg, og det paa et punkt, som maatte ligge ham nær. Han var en mand paa nogle og tredive i god stilling; sikkert er han tidt blevet spurt og

Holbergs »poetiske raptus«.

har spurt sig selv, om han ikke skulde gifte sig. Man har stridt, om han har havt en lille hjerteforkjølelse i sin tid i Kristansand, ellers var han gaaet ganske klar af kvinderne. Han saa paa det som en nøgtern gammel pebersvend og skrev saa sin første satire om giftermaal og ægteskab: »Poeten fraraader sin gamle ven Jens Larsen at gifte sig.« Baade Juvenal og Boileau gav ham mønstre; men det blev til det mest levende billede af alle ægtestandens korte glæder og mange fataliteter i hans egen kjøbenhavnske borgerverden. Hvor føler vi den gamle fyrs høirøstede overgivenhed i den første faderglæde!

Straks gjøres gjestebud og drikkes lystig om
Jens Larsen kan ei se et glas at være tom.
Han ingen gir kvarter, han ingen polak lider
Jens Kræmmer! er det ret i slige gyldne tider
at lade kruset staa! vær snar, drik ud dit glas!
Frisk op! Jeg har nu paa Pernille faaet has.
Saa drikker, støier man, enhver er rent af lave
af øl og brændevin, der fører krig i mave.
Der fattes andet ei, end Marthe jordemor
kanoniseres skal med instrumenters kor.

Men naar børnene vokser op, kommer sorgerne: en slaar sig, en skjærer sig, en har forspist sig, en vil ikke gaa i skole, en gjør det han ikke skal om natten. Og hvilke sorger, naar de vokser op og arter sig slet! Og nu konen! Ja, kan han tage mod skjeldsord som kjærtegn og tro, hun bare vil ha støvet ud af hans kjole, naar hun banker ham; vil han ved given anledning heller være blind end gjøre skandale, vel!

Jeg paa hans brudeseng vil *imprimatur* skrive:

Han maa ikke bilde sig andet ind, end at det er med hans rede penge og obligationer hun gifter sig. Men saa har han stadig en kone at skylde paa, om han er gjerrig eller han lever over evne, og hun kan jo tage mod bestikkelserne, saa han kan lade som han ikke ved om det! — De fremmede mønstre har aabnet Holbergs øine; han ser sin samtid an uden fremmede briller: det er Jeronimusernes verden, som stiger frem for os i digtet; det er aand af Holbergs aand.

Og aanden drev ham videre:

Peder Paars.

Min Musa er for kaad,
den i bevægelse tidt sætter saa mit blod,
at jeg ei sove kan, før jeg i pennen fører
alt galskab, gjækkeri, alt hvad jeg ser og hører.
Ved mindste leilighed min Musa siger: Skriv!
Her er materie, gak hen, afridsning giv.
Jeg ofte siger: nei! med en katonisk mine;
det hjælper ei; thi jeg omdrives som maskine.
Jeg disputerer tidt, jeg bander og ser sur;
den ler og siger: »Du ei ændrer din natur«.

Mod saadan en Muse nytter det ikke Holberg at stride, for hun er drivfjæren i hans inderste væsen, øiets lyse blink, ørets lydhør-

hed til at opfange alt, viddets gjennemtrængende glimt og først og fremst lystigheden, som tumler med alt og alle og faar de grætne knarke og dumme narre til at straale i hendes egen overgivenheds solskin. Snart tog Holberg sig for et stort komisk heltedigt om Peder Paars's færd fra Kallundborg til Aars og hans stranding paa Anholt. Boileau har tildels git mønstret; men digtets indhold var fuldt nationalt: Anholt er det uforstyrrede filisteris slaraffenland i Danmark, hvor man lever i nydelsen af alle fredens goder, som Kristen Stork siger til fogden paa Anholt:

Betragt hvad herlighed I udi fredstid nyder!
Jer gryde koger da hvert øieblik og syder,
Jer intet fattes, ja, Jer seng er altid redt,
Jer bord, om I saa vil, kan altid være bredt.
I ligne kan med Jer ei konge eller keiser.
Saasnart om morgenen I Jer af sengen reiser,
Jer kone spørger Jer: hvor lever du, min sol?
Hun gir Jer brændevin for sengen paa en stol.
Hun, mens I sover end, er allerede oppe
Jer mad at lave til, Jer tobakspibe stoppe.
Saasnart I smøget har Jer pibe, da I faar
Jer reven øllebrød og derpaa nok en taar.
Paa eders løibænk da I nok en time sover,
Jer ingen vække tør, Jer kone derfor lover.
Hver mand i huset da paa hosesokker gaar
at nyse, snyde sig jo ingen understaar.
I sover, indtil I tallerkner hører klinge,
indtil I høre kan madklokken for jer ringe.
Da reiser I Jer op og strækker Jere ben,
at sætte mad paa bord, Jer kone ei er sen.
Hun ser, I hungrig er, hun beder Eders sønner,
at de for maaltid ei vil læse lange bønner.
Om I at røre arm og haand er altfor lad,
hun med sin egen haand i munden gir Jer mad.
Naar I Jer middagssøvn har sovet, kan I spille
en lanter, om I vil, med Eders datter Nille.
Naar I er kjed deraf, I Grete har paa skjød,
Jer kone midlertidig tillaver Eders grød . . .

Saa fredeligt og trygt glider livet hen for alle paa den lille ø. Troen er der ren og pur, som den var i kong Dans tid. Presten og fogden raader for alt og holder de nye profeter ude. Ingen behøver at vide, hvad der staar i loven uden det at presten skal ha tiende og fogden skat. Hvor viselig haandhæves retten her! Lovens bogstav opfyldes strengt og dog generes ikke landets børn deraf; fogden dømte dem, der havde overfaldt de fremmede sømænd,

at være tremarksmænd, dog dommen skulde være
dem ei til præjudits paa gode navn og ære.

Alle forstaar sin dont: presten kan læse endog uden briller, klokkeren kan støbe skjønne vokslys, og gjaldt det paa, kunde han kanske døbe børn, og han synger som en nattergal. Og alle forstaa mesterlig at formere sine indkomster; naar maren rider folk

og spøgelser skræmmer dem, saa præker presten om, at det er intet under, Gud straffer dem, siden de bare gir 6 skilling i offer og 2 mark for begravelse. Og kniber man overfor degnen ved begravelsen, lyder det truende:

hel vel, du salmer faar derefter!

Her er ingen strid om meninger, men desto ivrigere konkurrence om ære og penge: Kristen Stork staar mod Jens Blok, signekjærringen mod barberen. Fornuften raader blandt; alle thi de kryber alle for de rige og flaar de fattige, de gaar sine herrer under øine og lyver paa sine medtjenere, saa andre faar pryglene, naar de har gjort noget galt. Her truer ingen fare; kommer sygdom, kurerer barberen en med sine piller; da forlader feberen en sikkert, skulde man end dø deraf. Eller det er kanske underjordiske, — da har man signekjærringen, hun læser dem bort eller ryger dem bort med lysetande.

Eieren af Anholdt, etatsraad Rostgaard, tog bogen som et skandskrift mod hans ø og klagede til kongen, men konseillet resolverede, at det var »lutter fingeret skjemt« og frikjendte Holberg.

Til denne ø kommer Peder Paars og hans skriver Peder Ruus. Den første er helten, omgivet af alle guders og gudinders strid — nøje afkopieret efter Homer og Vergil, og stadig sammenlignet med deres helte. Som de har han trækkes med

sin skjebne
mod hvilken man omsonst sig stræber at bevæbne.

Holbergs ironi ofrer dette faar af en helt med pomp og pragt til denne skjebne. Men Peder Ruus er Holbergs Henrik i knop, en forløben skolefux og durkdreven kræmmersvend, der snakker med uslideligt mundlæder op og ned om de gamle Romere og om Kallundborgske kræmmere og er rede til alle streger og spreder Holbergsk lune over det hele gjennem sit vrøvl og sit vid. Hele øen kommer i strid og forvirring fra deres ankomst og traadene samles i den snedige Marthe kokketøs's haand, som i komedierne i hendes efterfølgerskes Pernilles, og hun sender Paars bort i en jagt, hun hemmelig holder seilklar. Det er at seile fra Skylla i Charybdis. Han kommer til den jydske by, hvor alting i modsætning til Anholts fred staar væbnet imod hverandre, og hvor den nye tid bryder ind. Er ikke verdens ende nær!, raaber borgeren ved ølkruset: en Maren Smeds gaar nu med gyldenstykkes hue og klæder sine døtre efter fruers skik, prækestolens fløiel er nu blevet kirkeværgens kamisol. For fire daler kan man nu ikke faa en skiden kokketøs. Hvor var det dog anderledes i kong Eriks tid! Mod ham staar den nye tid i skikkelse af projektmagere og overmodige soldater, der blæser af de civile:

Den bedste borger jeg kan ørefigen give
og derfor lige ret jeg bære kan min hat.
Hver sige vil: Han der lod se han var soldat.

Og her møder vi pedanter som Lars Hick der

> orthogrofi tog udi agt saa nøie,
> at han materien kun agtede hel føie

og Jens Maaske, der vil daane af rædsel, da han hører, det er kommet ud i byen fra raadhusmødet, at skriveren har spilt blæk paa sin halsklud. — Ogsaa en tredje verden kjender digtet: den høie skole: der hersker ikke blot strid; striden er dens livselement. Den hele sal bæver af syllogismer, sveden rinder af de lærdes pander og de strides, saa skolebøger flyver om ørene paa dem, om meninger, der »ei er værd en hægte«. Det er i disse verdener, Holbergs komedier er hjemme: Anholt gjenfindes der paa Bjerget, i Thisted og Æbeltoft; den jydske by er den jord, hvorfra Jeronimus og Henrik, Thyboe og den politiske Kandestøber stammer; den høie skole viser sig i komedierne i skikkelse af Montanus og Stygotius. Holberg har i Peder Paars fundet de lag i folket, af hvilke han i komedierne danner skikkelser, der faar hele datidens verden til at leve op for vore øine.

I de følgende aar har en gunstig skjæbne vaaget over vor litteratur; et forsøg paa at oprette et dansk theater bringer hele rækken af Holbergs komedier til at se lyset. Det gik saa, at den franske hoftrup fik afsked; dens leder Montaigu havde levet en aarrække i Danmark og var gift med en dansk dame; han kom da naturlig paa den tanke at overføre sin scene paa dansk. Rimeligvis har han kjendt og gjort regning med Holbergs interesse for Molière. — Holberg havde for to aar siden i fortalen til Peder Paars lovprist ham i høie toner, og havde vistnok ialfald hodet fuldt af planer om at bli den danske Molière. Montaigu søgte protektion hos den mægtige Rostgaard, og i efteraaret 1722 aabnedes paa et nyt theater i Lille Grønnegade »Den danske skueplads« med en prolog af Rostgaard og en oversættelse af Molières »Den gjerrige« og faa dage efter begyndte med »Den politiske Kandestøber« opførelsen af Holbergs komedier. To gange ugentlig samledes publikum her; den første vinter kom saamange, at Den danske Skueplads.

> vi frygted for at se vort galleri nedfalde.

Theatrets indretning var helt forskjellig fra vort; gav man en »sletdaler« for sin billet, fik man plads paa selve scenen. Saa kunde intet teppe falde mellem akterne og der kunde ikke foretages forandringer i dekorationerne. Men det behøvedes ikke, for de betegnede bare ialmindelighed, hvor handlingen foregik. Var det i en by, saa man paa bagteppet en gade med høie huse, selv om scenen foregik inden døre, og hvor Jeppe ligger i baronens seng, var baggrundsdekorationen en skov; det betød, at handlingen foregik paa landet. Holberg kom siden til at forandre sine stykker for at der ikke skulde være nogen forandring mellem akterne, siden der intet teppe faldt mellem dem. Saaledes holdtes Collegium politicum i Kandestøberen oprindelig paa ølstuen, senere hos Mester Herman,

hos hvem første akt foregaar. — Andre forandringer foretoges for at imødekomme publikums smag: plakaterne fortalte stadig, at stykkerne var »formeret« med dans og optog, og pryglescener og andre grove løier blev lagt ind. Stykkerne har for os ikke vundet i værd derved; ja, man kan se, hvordan der i Holbergs komedier i løbet af de faa aar, theatret bestod, blir mere og mere bare intriger og løier, mindre karakterbillede og satire.

Theatret manglede støtte; hoffet og adelen stod fornemt kjøligt overfor det, universitetet fratog de studenter, som optraadte der, deres pladse paa regentsen. Folket lokkedes nu i længden vel saa meget af de tyske komediers gilde udstyr og de »sterke mænds« præstationer. Og billetpriserne var høie; den daarligste galleriplads kostede en mark. Saa gik det nedover

Den tredje vinter vi fremslæbte paa kredit,

og i 1725 gik theatret fallit. Man gjorde et par nye forsøg, men den 28. februar 1727 var den sidste forestilling; Holberg skrev til den »Den danske Komedies Ligbegjængelse« og saa sluttede den danske komedie med et smil paa læben. Næste aar brændte Kjøbenhavn, saa kom pietismen og dens konge Kristian 6; den fordømte skuespil og der blev nu ikke tale om theaterforestillinger. Men denne scenes gjerning var gjort, den vil stedse mindes i vor litteraturhistorie, som den, der først bragte Holbergs komedier til opførelse.

Holbergs komedie

Det var fra gammel tid en fastslaaet regel, at tragediernes personer var konger og fyrster og komediernes borgere og bønder. Saa havde det været i oldtidens komedie, saa havde det været i middelalderens og den nyere tids maskekomedier. Molière havde løftet komedien op til en høiere verden: hans yndlinge er herrer og damer af verden, kavallerer der har faaet sin verdensmandstone fra Ludvig 14.s hof, men ikke er gaaet op i dets ydre flittervæsen. Holberg har tidt ført de unge elegante mænds sag (fremfor alt i Maskerade); men skildre dem kan han ikke; de blir under hans hænder baade plumpe som kavallerer og træede som elskere. Hans komedie har — som den gamle — hjemme i folkets bredere lag.

Den afslængte provinsby.

Men hvor kjender han her sine folk ud og ind! Han ved ikke alene, hvad de tænker og mener, men kjender deres hele levevis hvad de spiser og hvordan de er klædt. De staar saa lyslevende for os, borgere fra hovedstaden, borgere fra provinsbyen, landsbymennesker, fattige bønder og rige bønder, at Oehlenschläger har sagt, at om Kjøbenhavn sank i jorden, vilde man kjende det gamle Kjøbenhavnerliv lige saa godt af Holbergs komedier, som vi kjender de gamle Romeres af udgravningerne fra Pompeii. Det gjælder ikke bare Kjøbenhavn; Holbergs komedier gjenspeiler livet og kulturen i det hele Danmark. Det er smaabyen med dens borgere, der ligger i dødvandet. Tidens bølger naar dem ikke; Jeronimus i Julestuen bryr sig ikke om hvad aviserne fortæller om

Mirweis' nederlag og prins Eugens seir; men han faar hodet fuldt af, at der er født en kalv med top og falbelader, og finder straks ud at top og falbelader er Lucifers paafund, og vil straks sløife jule-

De ved
Hans Kongl. Majests. særdeeles Naade
Privilegerede Danske
ACTEURS
Aabne igien Mandagen den 3 Februarii 1727.
Deres Theatrum, ved at forestille paa det Danske
Sprog / en gandske nye Comoedie / som aldrig tilforn
har været seet enten her eller nogensteds /.
kaldet:
Den opdigtede Forbyttelse.
Eller
Pernilles korte Frøyken-Stand.

Mand forsikrer, at mand af yderste Flid skal søge at oprette den Fautel, mand sidste Gang begik med at afviise de faae Tilskuere som samme Gang vare forsamlede (saafremt det ellers bør og kand kaldes en Faute;) Men alle retsindige skal snart beveges til at pardonere de fattige Acteurs, naar de vil betenke, at deres Omkostninger à l'ordinaire hver Afften beløber sig over til 30 Rixdaler, og der i Cassen ikke var indkommen over 8 Rdlr., hvilket siunes utroeligt endogsaa for Acteurerne selv, som dog disvær bleve nødt til at troe det. For Resten tør ingen tvifle paa, at det jo i Afften skal blive ufeylbarligt vist, og at de faae Tilskuere (i hvor faae de ogsaa ere) som i Afften indfinder sig, jo skal finde deres Fornøyelse.

Theatrum er paa det sædvanlige Sted i Grønnegaden saa kand og Liebhaberne igiennem Porten i Gothersgaden indlades; Begyndelsen skeer præcise Klokken 5, at det Klokken 7 kand have Ende.

Fig. 12. Theaterplakat fra en holbergsk forestilling.

stuen, saa der ikke kommer nogen kavallerer og kurtiserer hans unge kone. Men der kommer han ilde an: hans søster Magdelone læser op for ham: alle naboer vil mene, de er kommen af troen og lever som tyrker og hedninger, naar de ikke har julestue. Tænk

paa Christofer af Bremen, som lo, naar hans kone satte ind Hellig tre Kongers lys; manden var saa frisk som en af os, men ret som han fæstede selen til bukserne, døde han. Hvad vil Jeronimus snakke om fornemme folk og Kjøbenhavn! hos fornemme folk faar man bare snustobak og lykønskninger, og i Kjøbenhavn, der tror de ikke engang, at Doktor Morten har paabudt at spise gaas om Mortensaften, ja, der er kommet en karl derfra, som har fortalt den arge løgn, at jorden er rund, som et æg. Og skal vi staa tilbage for møllerens og andre naboer? Og Pernille hyler og Arv hyler og hyler end mere, siden han faar ørefigen, fordi han er julebuk, og besked om at han skal gaa op og læse i en bog — en gudelig naturligvis, hvad andre bøger gives der i Æbeltoft? Han svarer med de meget sigende ord: »Der er mare ingen, i den hele gade, som læser et Guds ord Juleaften.« Men Skolemesteren faar julestuen sat igjennem; han citerer latin og græsk og oversætter det naadigst og taler udsøgte lignelser om den fugl Phønix udi Arabien, der lever 500 aar i ensomhed, og den fugl Phønix staar ikke Jeronimus for; spidsborgeren bøier sig ærbødig for lærdommens imponerende meningsløshed.

Kulturkamp mellem spidsborger og sortkjole.

Men spidsborgerligheden og lærdommen komme i haarene paa hinanden i Erasmus Montanus. Det er en stor dag, da Rasmus Berg kommer hjem fra Kjøbenhayn til Bjerget; der gaar ry om hans lærdom og saa er han forlovet med den rige Jeronimus's datter. Lærdommen har nok gjort ham gal i hodet, siden han skriver latinske breve til sin far Jeppe, men man maa holde lærde folk noget tilgode. Og saa gaar han i distraktion i kostalden istedenfor i vaaningshuset, og naar der kommer en student forbi, glemmer han alt over disputeringer. Disputere — det er hans lyst; han vil ikke gjøre sig gemen og præke for folk. Nei disputere! — derpaa skal en lærd mand kjendes, og det gaar selvfølgelig paa latin. Han har forandret sit ærlige navn til Montanus, og det er stygt; men han er jo en lærd mand. Og nu skal han prøves i latin med Peer Degn. Ja, Peer Degn han kan nok sit latin, han har ramset op alle mulige gloser og regelramser paa latin for dem og de har stadig gjort store øine over, at nogen havde hoved til at huske det; beundrer det, fordi de ikke forstaar det. Nu kommer Montanus til kort i latinen, Peer Degn afleverer sine ramser med største suffisance og Montanus kan ikke svare, fordi der ingen mening er i det. Mening i latinen! Paa Bjerget har man jo beundret den, fordi den var dem uforstaaelig. Og værre gaar det, naar Montanus hævder, at jorden er rund; det er jo mod al religion, han er en kjætter. Pyt! siger Magdelone, det er bare en mening; den opgir han nok for sin kjærestes skyld. Eller ogsaa har det ingen betydning. Men Jeronimus kræver, at han, som staar alene, skal bøie sig for hele Bjergets tro, at jorden er flak; og Montanus siger, at om hele Bjerget mødte op, skulde han bevise dem, at deres tro var falsk, »slige folk har ingen tro, de skal tro, hvad jeg og andre (lærde)

folk siger« — man hører, lærdommen er myndig. Og saa naar striden sit høidepunkt i den store bevisscene mellem Montanus, Peer Degn og Ridefogden, hvor Montanus beviser, at Peer Degn er en hane og de andre modbeviser det. Bevise! — hver beviser paa sin maade. Montanus gaar efter sin philosophia instrumentalis's krogslutninger; en hane kan gale, Peer Degn kan gale, ergo: er Peer Degn en hane. Peer Degn vil som for retten bevise med vidner og attester fra hele byen, at han ingen hane er, og Jesper Ridefoged vil overbevise Montanus, som han har overbevist saa mangen en: han slaar i bordet; jer mening er falsk, jeg er en brav mand og I har talt som en karnali og tungen burde skjæres af jer mund, og vil I, skal jeg »bevise jer over« i kaarde eller i tørre hug —!

Bradt Inv. & Sculp.
Vielgeschrey.
Vil I tale med mig Messieurs ? Ja...
Leander og Oldfox
den Stundesløse 2 Act. 3die Scen

Fig. 13.

Holbergs Kjøbenhavn Den gamle og den nye Tid.

Men der er ogsaa en anden verden, Holberg lærer os at kjende: det er Kjøbenhavns — byen, hvor den gamle tid mødtes med den nye. Hvor fuld den er af gamle narre og af nye narre, af gamle ærværdige dumme skikke og ny dumme moder, som man jo maa følge! Det nye kommer ind som nye moder og nyt levesæt; moden tvinger en til at ha en lakei i hælene paa sig, naar man gaar ud; og damerne, de maa bæres i portechaise. Barselkonen maa tage imod en hel strøm af visitter og de skal trakteres med kaffe og hvidt sukker — brunt kan man ikke gi slige fremmede (det er Marthe Jacob Smørblomsters og Engelke Jesper Oldfuxes), og Corfitz maa gi 12 skilling i drikkepenge for en grød, der koster 4—6 skilling. Det er jo mode. Og værst er de som har været udenlands; prøv bare at byde dem revet øllebrød til frokost som før! neimæn! de er vant til chokolade! Gi dem en ærlig dansk melgrød eller byggrynsgrød til aften og næste dag superer de hos en fransk kok. Og hvad har de lært derude? Jean de France snakker ikke dansk mer; det er gement; men et fransk saa Gud sig forbarme! og han har lært de nyeste dansetrin og kan bande alamodisk — og saa har han brugt 1500 rdlr. i 15 uger »pour faire honneur à la nation« — og han ser

De nye moder.

ud i klæder som kløverknegt og naar man indbilder ham, at det er nyeste mode, tager han sin kjole bagvendt paa. — Paa kroen sidder borgerne ved sit krus, og der kommer de sidste aviser; de er oppe i begivenhederne af alle kræfter og reformerer. Var Gert Bundtmager paa næste rigsdag en time, skulde han hviske kurfyrsten af Mainz noget i ørene, som han skulde takke ham for. Har man vel nogensinde seet en keiserlig residensstad som Wien uden flaade eller gallerier! Saa melder aviserne at prins Eugenius er rykket forbi fiendens fæstninger i Italien. Mester Herman mener, vi er om en hals; han vil ikke gi 4 sk. for armeen i Italien. Men Gert paastaar, prinsen har ret, det har han sagt hundrede gange: hvorfor skal armeen ligge og lunte? Men Mester Herman svarer med at forlange et glas brændevin. Han kan svære paa, at det blev sort for hans øine ved disse nyheder. »Det kalder jeg en hovedforseelse at gaa fæstningen forbi.« — De er begge aldeles forbandet sikre i sin sag, og de har alting paa det rene om, hvad der tjener til deres egen bys opkomst — saadant som bormester og raad aldrig finder paa. Men under forbedringsforslagene viser det sig, at de er brave mænd, hver i sin næring. Skal staden ha kolonier i Indien? Nei, mener verten, da reiser folk fra byen, som jeg har en daglig skilling af. Og posekigeren er for, men bundtmageren mod, han vil hellere ha kompagnier paa Grønland, knivsmeden derimod ved, at man i Indien for en kniv kan faa igjen dens vegt i guld. Rikard Børstenbinder, der ingen interesse har, er af samme mening som Nils Skriver, der ikke er tilstede. Saadan kan man kjende Mester Herman igjen som bormester; han fortviler over, at begge parter har ret, først den ene, og saa, naar han har hørt den anden, ogsaa denne. Men hans kone Gedske greier sig som fru Bormester: hun sidder sikkert med næsen i sky; naar raadsherrinderne excuserer sig, at de ikke drikker kaffe, siger hun »Ei hvilken snak!« Hun vil have en Franzoise til sin datter, men hun maa ikke kalde hende Madame, som de franske pleier. Ikke at hun er storagtig. Men hun har sine betænkender derved. Naar Henrik siger, at frøkenen saaler paa sine strømper, ved hun straks, at han (tølperen!) taler i taaget og mener baldyre. Hun taber end ikke hodet, da smedekjærringen kommer ansættendes og kalder hende søster, ja hun faar saagar ondt paa rette sted og har ikke den helsen, hun havde i sin forrige stand. Der fattes intet, hun dirigerer storagtigheden ligesaa sikkert, som hun før dirigerede mester Herman og kandestøberiet. Paa samme maade er det, at Jeppe er og blir bonde, selv naar han er baron. Det er Holbergs mest glimrende menneskeskildring, denne Jeppe: det er bondens feighed, men tillige hans snuhed og mistænksomhed, hans uslidelige gode humør og kvikke indfald, hans rørende kjærlighed til sine børn og sine dyr. Han er feig, men faar en saadan corasi ved brændevinet. Er han ædru, skuler han gjerrig til Jacob Skomager, at han drak ham til saa meget; men er han fuld, siger han paa sin tysk: »Drik man, dat dig di dyvel haal, dat ist dig vell undt.« Og naar

Olstue-politikere.

Jeppe paa Bjerget.

han saa ligger i baronens seng, spekulerer han: Drømmer jeg eller er jeg vaagen? Er det mig eller ikke mig? Det gjør ondt, naar jeg kniber mig i armen, saa er jeg vaagen. Naar jeg føler paa min hule tand, ved jeg det er mig, men naar jeg ser paa min skjorte og hue, saa drolen splide mig om jeg kan faa det i mit hoved, at det er mig. Aa, jeg har det: jeg døde og er i paradis! Ak, Jeppe til hvilken lyksalighed er ikke din møie og dine sure dage forvandlet! Men i paradis maatte jeg jo træffe min bedstefar, som var saadan skikkelig mand, der ikke efterlod en skillings restans hos herskabet (det er den sikreste vei til saligheden altsaa!). Da han saa er sikker paa, at han er baron, vil han, naar han har spist, hænge op hveranden af folkene, »thi jeg er ikke at skjæmte med i pengesager,« og med bondens hevnlyst vender han sig mod sin plageaand ridefogden: naar han har bare 50 dalers løn og dog har penge til sølvknappet kjol og krusedoller for hænderne, saa maa han jo stjæle. Fort hæng ham, sikketeer! Da han siden dømmes til døden, ber han om et glas brændevin for at dø med »corasi« og tager saa farvel med sine børn, sin brogede hest, »næst mine egne børn har jeg intet bæst elsket som dig«; med Feierfax, sin tro hund og Mons sin sorte kat, stude, faar og svin: farvel og tak for godt kompagni!

Hvor er nu Holberg i denne verden, som han skildrer saa fortræffelig og gjør saa lystig nar af? Han er der af og til som ældre moderat fornuftig mand — som Leonard —, der taler besindige ord og da blir han tidt mindre morsom. Men han er ogsaa ung og lystig, da er han sjælen i komedien. Han er Henrik, som tumler de gamle forstokkede Jeronimuser og de unge forelskede Leandere; en perfekt »lakei-prokurator«. Han ved at gamle folk fordømmer dans, men kun, fordi deres ben er blit stive; unge og gamle har hver sine fornøielser: danser de unge, saa sidder de gamle paa vinhus og gjennemhegler ungdommens feil, til de maa slæbes hjem af fire vægtere. — Men naar de nu danser paa maskerade om natten, maa de sove om dagen! — Ja, det er sandt! Dertil maa de svare, som gjør det til vane — jeg har bare været der 5—6 gange om aaret (hm!). Ellers kunde de jo sige, at ungdommen ved saadan idelig nattevagt blir haardføre. — Det er skam at gjøre nat til dag og dag til nat. — Det gjør jo vægterne, herre! og de er dog godt folk. — Men du sætter penge til — Ei, den største dyd er at lade pengene roulere; da hjælper vi ogsaa de fattige folk, men dem, som er arbeidsomme staaddere: skræddere og skomagere, makron- og sukkerbrødkællinger og leiekuske! Denne Henriklystighed lar ikke stoppe munden paa sig. — Og Holbergs lystighed slaar sig sammen med hans sunde virkelighedsans. Jakob Berg ved, at den største videnskab er den, som er nyttigst, derfor er

Hvor er Holberg i komedierne?

Henrik-skikkelser

han lærdere end sin lærde bror: gav bønderne sig til at disputere om verden var rund eller ottekantet, fik de lærde en ulykke i sine maver. Og han lader sig ikke imponere af de lærdes slutningskunster: naar Monsøren har bevist, at Peer Degn er en hane, blir han saa forvandlet til en hane? — Nei! — Ei, saa taber jo Monsøren! Og Montanus har intet at svare til dette argument fra virkeligheden.

Vrimmelen af løjerlige Figurer.

— Saadan staar Holberg og gjør nar af alverden. Og han glæder sig ved at vise narrenes mangfoldighed; verden blir levende for ham ved dette mylr. Saadan lader han i Barselstuen handlingen staa stille i to akter for at vise alle de latterlige visiter med samt signekjælling, badskjær og doktor. Der kommer blytækkerens og kandestøberens koner op at slaas om rangen, Dorthe og Øllegaard taler i munden paa hverandre. Else Skolemesters forsikrer, vidner og kontesterer, at det er en af hendes største plaisirs, fornøielser og glæder at se Hendes velstands contentement, og Stine Isenkræmmers maa franske: Votre Servante, Madame! Je vous gratule! Og Gedske Klokkers græder: Hvad har ikke fanden at bestille, gutten kløv over gjerdet for at stjæle æbler og rev sine bukser itu, men Vor Herre var saa naadig at konservere hans vest o. s. v., o. s. v.

Hexeri.

Ja, i Hexeri er hele byen Thisted hovedpersonen. Naar skuespilleren maner fanden i sin rolle, tages det for virkelighed og rygtet er udover byen i et nu. Man raaber paa vægtere, og vægterne beleirer huset og løber sin vei, naar der blir skudt en pistol af i luften. Alle vil ha hexemesteren straffet, og alle søger hemmelig raad hos ham; han skal vise, hvem der har stjaalet sølvskeer, han skal skaffe kjærligheds-midler og raad mod onde koner. Alle vidner mod ham i retten og skriveren blir saa ræd, at han falder under bordet. — Ja, Holberg tumler i sin »tyske komedie« Ulysses von Ithacia i Chilians skikkelse den hele verden med den sunde fornufts overgivneste lystighed. Intet imponerer ham, i heltestaden Troja er alt som hos os; dersom en faar 2 mark, gaar han ikke

»Ligesaa hos os«.

tilfods den dag. Ligesaa hos os. Konerne holder hus, men huset holder ikke paa dem; dog gaar de ikke ud før kl. 10 om morgenen. Ligesaa hos os. Gaar de da ud hver dag? — Gaar? Nei de kjører; de kunde gjerne undvære fødderne; — men ikke hænderne; for hvad skulde de da spille kort med? hvad skulde de unge karle have at kysse paa? Ligesaa hos os. — Naar den tyske komedie faar det til at bli 30 aar siden de forlod Ithacien, tager Chilian et stykke engelsk ost op af lommen; han havde den med derfra og den er saamæn ganske frisk endnu. Omskaber Dido hans fæller til svin, rører Chilian deres rygge kraftig med en gren af det hellige birketræ og straks reiser de sig og snakker som mennesker. Og til slutning naar den vandrende ridder Ulysses og hans svend Chilian sover ind, efterat de er »vel reist« hjem efter 40 aars landflygtighed, kommer jøderne og trækker maskeradeklæderne af dem og kræver betaling for aftenen.

Efter theatrets fallit, reiste Holberg til Paris. Han tænkte paa at faa sine komedier opført paa fransk, men det strandede. Misfornøiet vendte han hjem, og da den danske komedie holdt sin ligbegjængelse, standsede hans komedieskrivning for 20 aar, men han udgav en stor samlet udgave baade af de komedier, der var opført, og af dem, han havde liggende. Han kastede sig nu over historien, skrev en skildring af den dansk-norske stat og en Danmarkshistorie i 3 bind fra de ældste tider til Frederik den tredje. Oldtiden gjør han kort af, de sidste begivenheder skildrer han udførlig. Klart og nøgternt skildrer han og bedømmer mennesker og fortæller begivenheder; overalt hefter han sig ved det væsentlige, og gjør udførlig rede for folkets levesæt i de forskjellige tider. Han fordyber sig ikke i nogen historisk forskning, men fortæller med sikkert skjøn og muntert lune. Hvad der skiller hans verk fra vor tids historieskrivning, er at han ikke lever sig ind i de svundne tiders tankegang, men ser det altsammen fra sin egen tids standpunkt. Han er af natur middelveiens mand; i sit verk over kirkens historie indtil Luther gaar han middelveien mellem dem, der altid fordømmer kjætterne og dem, der altid gjør kjætterne til de sande kristne. Populære historiske skrifter er hans Heltehistorier og Heltindehistorier, og hans Jødiske historie er et flygtigt hastverksarbeide. Imellem disse historiske arbeider skrev han den rent fantastiske beretning om Nils Klims reiser til den underjordiske planet Nazar og til abelandet Martinia. Det var en af de dengang yndede fabelreiser (de berømteste er vel Gullivers reiser af engelskmanden Swift). Holberg skabte her et mønsterland efter sit eget hoved og hvilken fest var det ikke at foreholde de hastige, forfængelige, kritikløse Europæere et samfund med ro og orden, uden fordomme, uden glimresyge, hvor alt var solid og nyttigt! Her i Potu er menneskene trær, langsomme, grundige, kortfattede, uden omsvøb. Her staar bønderne, af hvis arbeide alle ernærer sig, i øverste rangklasse, og kvinder kan tjene staten ligesaa godt som mænd; her sættes hver til den virksomhed, han egner sig for. Ingen overflødige fester, ingen rangsyge, intet grubleri over uløselige problemer, ingen vidtløftig troslære, ingen trosstridigheder. Her hænges folk for unyttige projekter, metafysikere straffes med forvisning og disputatser er folkeforlystelser afvekslende med hanekampe. I modsætning dertil staar Abelandet; det er et vrængebillede af Europæeres daarskaber; disse aber har det hurtigste nemme og det ustadigste væsen. Hoderne er fulde af projekter, forandringer laves ved frokosten og staar ved magt, indtil raadet anderledes bestemmer. Alle ceremonier er glimrende, alle høflighedsfraser omstændelige, al lærdom unyttig, al rettergang spidsfindig, al religion spekulation i skyerne. Stas, flitter, sminke er væsentlige ting, opfindelsen af parykker gjør epoke og det herligste ved indbyggerne er deres prægtige hale; Nils Klim maa binde en hale paa sig for at være præsentabel.

Historiske skrifter.

Nils Klim 1742.

Paa direkte vis har Holberg udtalt sine anskuelser i sine Mo-

Moralske Tanker 1744. Epistler 1748—54. ralske Tanker og Epistler. — Det er smaa afhandlinger om alt muligt og navnlig kommer Holberg her ind paa religiøse spørgsmaal. Holberg har altid troet paa Gud; Guds styrelse var for ham forklaring paa verdens gaade; en gudsfornegter vil han kun taale, saalænge han intet ondt gjør; for tror han ikke paa Gud, har man ingen garanti for hans moral. Hvad troslæren angaar, mener han, at man maa opgive biting for desbedre at forsvare hovedpunkterne; og man kan intet antage, som staar i strid med vore sanser og vor fornuft — da maatte man jo for at være kristen opgi at være menneske. Man kan heller intet antage, som staar i strid med Guds hellighed, retfærdighed, godhed, visdom o. s. v.; paa Gud maa man nemlig tro fuldt ud. Og man maa intet tro uden at undersøge det; det er bedre at fare vild end at være orthodox af bare dovenskab. Men vi kan ikke forlange at forstaa alt; vi maa ikke betragte os som »*collegæ* og *assessores* i Guds raad«. Saaledes mægler Holberg med sin naturs moderation mellem kirkens lære og tidens fordringsfulde kritik.

Holbergs ydre Liv. Det blir efterhaanden stille omkring Holberg. Hans universitetsgjerning ligger ikke for ham; denne klare, skarpe, muntre aand mangler mundtlighedens bedaarende evne. Saa ser vi det under, at den store aandsmagt, som heder Ludvig Holberg, trækker sig tilbage til at blive universitetets regnskabsfører (kvæstor) og trives ret vel bag sine protokoller. Forretningstalent har han; han tjener selv en formue paa sine skrifter, han kjøber sig et par herregaarde og er ret nøieregnende med sine forpagtere og sine bønder. Men han lever ensom: ingen slegtninge, ingen elever, ingen vennekreds; nogle faa kommer af og til og spiller sammen med ham. Han lever for sig selv, er en særling, ængstelig om sin helbred; en tidlang havde han det endog med, at hans mad skulde veies, og nu paa sine gamle dage gaar han i kirke om sommeren, men ikke om vinteren — for kuldens skyld. Han synes ikke at gjøre meget af sig, denne pengepuger, og han er kort for hodet og ret umedgjørlig. Da theatret under den nye konge Frederik V aabnes igjen, skriver Holberg naturligvis nye komedier, men de er matte og gammelmandsagtige mod de forrige. Naar han saa vil vise sig overfor verden, og lar sig gjøre til baron og sine herregaarde til baroni, da blir han bare til latter. Der synes intet hul at bli i verden, da han endelig lægger sig til at dø i januar 1754, 70 aar gammel. Dette dødsfald gjør ingen opsigt; der er ingen sørgefest, fordi der ingen sorg er. »Baron Holbergs lig blev hentet herfra af fire sjællandske øg (for at bisættes i Sorø) — skriver en bekjendt; — de tvende bønder udgjorde comitaten (ligfølget)«. Sin formue testamenterede han Sorø akademi.

Holbergs død.

Ja, det syntes saa omtrent at være den hele Holberg dengang;

man glemte bare en ting derved: gaasefjæren paa hans skrivebord. Sæt den i haanden paa ham, og alt forvandles! Vinduerne farer op og aandslivet fra Europa driver ind: al tidens kritik, alle tidens nye ideer, dens overbevisninger og hypotheser strømmer ind i denne mands hjerne for der at veies og prøves. Og der sendes ud derfra selve den bølgende diskussion mellem dem, ingen faar øve tvang mod de andre; men alle faar de sin plads og sin ret til at prøves og sit værd efter, hvordan de bestaar prøven. Det er denne spillevende diskussion, han lader komme ud til sit lands læsende publikum paa klart og forstaaeligt dansk i en fremstilling, der har selve hans Henriks gløghed og livlighed i sig; han gir folk alt at prøve, men paatvinger det ingen mening. Saadan opdrager han sit folk. »Herhjemme kunde før Holberg ingen tænke, ellers var landet rigt paa flinke folk,« siger Georg Brandes. Det er først og fremst Holbergs fortjeneste, at de har lært det. Han har »omstøbt dem i en anden form« og aabnet forbindelsen med deres samtid i Europas aandsliv.

Holberg som forfatter.

IV. GLADE BRØDRE, BRAVE NORDMÆND.

I sine sidste dage kommer Holberg stadig tilbage til det, at han nok fra barnsben af taler og skriver tysk, men den moderne tyske poesi forstaar han ikke. Den var kommet til at bo væg i væg med ham næsten; dens store mester Klopstock havde opslaaet sit paulun i Kjøbenhavn, understøttet af Danmarks store minister Bernstorff d. ældre. Intet under, at Holberg ikke forstod denne poesi; den var ham diametralt modsat. Hans smag var fransk; men den franske forstandsklarhed, som helt havde gjennemtrængt ham, var for Klopstocks poesi snusfornuft. Denne poesi levede og aandede i begeistring, tysk nationalbegejstring og religiøs begeistring; den fløj i andagtens og henrykkelsens overspænding lige lukt ind i den blaa himmel; den opløste virkeligheden i sjæl og følelse; den vilde ikke gaa i de franske snorlige aleksandriners ensformige takt; rimet var for den klingklang; og den tog oldtidsversenes mægtige rhytmer til at bære sin poetiske flugt. Den vakte i Kjøbenhavn begeistring og modsigelse, der fremkom letkjøbte parodier paa dens pathos og dumme vittigheder over de »urimelige« vers, kluntede forsvarskrifter og ha-stemte efterligninger. Mellem dem maa vi dog nævne en Nordmands, Gudbrandsdölen Peter Kr. Stenersens »ode til min søsters bryllup« — hun var forresten ikke efter kjødet hans søster. — Tidt maa man smile over de klodsede vendinger à la Klopstock, sproget er efter tysk model og det gaar ikke rigtig dermed. Og dog, den

Klopstock i Danmark 1750.

Stenersen.

norske litteratur havde ikke frembragt noget ædlere udtryk for ømhed og inderlighed end vers som dette.

> Ei skal kommende aar lunkne hans kjærlighed,
> ei skal synes ham mat blegnede læbers kys,
> ei skal mindre begærlig
> søges aldrende favnetag.

Det var ligefrem nye strenge, det anslog i vor poesi. Mindre heldig er en Krages *ode om skovenes tilstand*. Men Stenersen vendte saa tilbage til de rimede vers. De to rimløse oder blev enestaaende baade i hans poesi og omtrent i hele vor litteratur i det 18de aarh. Den lever i det aandsklima, som hersker før Klopstock; den danser i aleksandrinernes trip-trip eller efter hyrdevisemelodier og fører sig meget forstandig op.

K. B. Tullin 1728—65. Den første af dens poeter, Kristian Braunmann Tullin, blev i lange tider mønstermanden. Han var født i Kristiania, kom hjem fra Kjøbenhavn som theologisk kandidat, men slog sig paa forretningslivet, drev en spiger-, stivelse- og pudderfabrik ved Lysaker, blev toldinspektør og raadmand, og blev poesiens og aandrighedernes mand i den lille bys elegante verden, og hans poesi voksede lige ud af denne elegante verdens liv. Kristiania havde dengang 7000 indbyggere og var en livlig stad, dels embeds-, dels forretningsby; dens trælasthandel blomstrede; den fik ved denne tid sin første avis, *Intelligenssedler*. Og i dens rige kredse fulgte man med tiden og dens moder. Man saa det, bare man traadte ind i husene hos

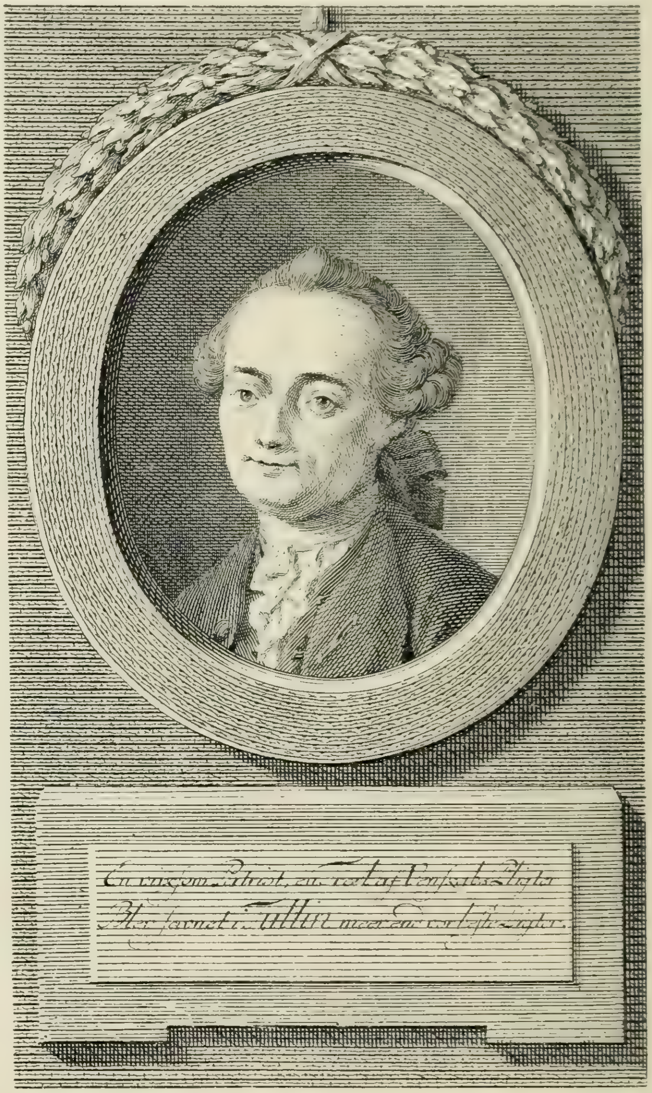

Fig. 14 K. B. Tullin.

dem i byen eller paa de omliggende herregaarde Bogstad, Ullevold, Fladeby o. fl.: der var festligt rokokosving over disse selskabssale: tavlede gulve, magelig polstrede sofaer og lænestole i Ludvig 15. stil, krystallysekroner, lyse vægge med høje forgyldte speile og udskaarne blomsterguirlandre om vinduesnicherne, vinduer med store ruder og lette florsgardiner for, og i det hvide gibsede tag dansede Olympens guder i stuk i sirlig afrundede tagmedaljoner. Paa væggenes indfældinger havde byens kunstner Tonning malet sine heroiske landskaber à la Claude Lorrain; der saa man trægrupper i forgrunden og bjerge i baggrunden i duftigt skimmerlys. Alt syntes ta drive mod hyrdepoesien; damerne inden dette aristokrati — fami-

Fig. 15. Bogstad. (Efter et gammelt Kobberstik i Direktør Jordans samlinger).

lierne Anker, Collett, Elieson, Leuch o. fl. — blev nysselige Dorinder, Melicertaer, Melikronaer og de drog herrerne efter, saa de udenfor forretningstiden maatte optræde som Thyrsis eller Menalkas. Man spiste og drak kraftig i dette Arkadien, og selv damerne, siger en reisende, kan her drikke godt uden at de fører sig mindre stateligt i holdning og konversation. Tullin droges ind i dette; selskabeligheden ødelagde hans konstitution;

hvor sundhed drikkes for at tabes

heder det i Maidagen, — mavekatarrhen er et element i hans kulturhad og kulturhadet i hans hyrdepoesi — han taalte det ikke, og døde af tæring 37 aar gammel. Damerne kunde han ikke mod-

staa, og de vilde ha vers ved alle mulige leiligheder, hvad hans poesi heller ikke taalte. Han faar ikke slippe ud af tullupen en vinterdag oppe paa Bogstad, før han har improviseret et vers:

Skjønt jeg paa denne tid saa ulyksalig fryser,
at hver en draabe blod af kuld i kroppen gyser,
saa skal det ønske dog mit hjerte tænde an:
gid Bogstad staa i flor, til verden staar i brand.

Mændene maa han hædre i gravvers, og der gaar det mest i de gamle toner fra omkr. 1700. En hr. Elieson dør, og det heder admirabelt: »Og paa Eliæ vogn Eliæ søn sig svinged — til elysæisk egn, til salighedens top«.

Men for damerne maa det være hyrdestil og smægtende, »de røres — siger han — ikke ved andet end det som har ild og tendresse«. Det blir pyntelige sange i Fontenelles franske hyrdestil. »Ak, gid Melicerta var min«, og »Forgangen, da solen i Vesterhavet borte blev — Til Dorimons græsgang min faareflok jeg drev —«. Denne selskabets reisen til Arkadien gir ikke noget større poetisk udbytte, men det er dog første gang i vort aandsliv, at en kreds føler trang til at omsætte sig selv i poesi. Men Tullin har bedre poesi i sig, og det første og mest berømte udbrud af den blev hans Maidagen, der gir sig ud for at være et bryllupsdigt til Morten Leuchs og Mathia Colletts bryllup. Men dens thema har intet med bryllupet at gjøre, og bryllupsdigt er den bare blet ved at faa tilsat en hale paa vers, der til gjengjæld intet har at gjøre med digtets poesi — eller med poesi overhodet.

Digtet begynder saaledes:

Min Musa kom og lad os fly
fra dette melankolske fængsel,
hvor ønsker daglig dø i trængsel
og fødes før at dø paany; —
hvor kunst og vid kun pønser paa
den bedste plan til nye sorger; —
hvor rigdom sulter for at faa
det støv den for sin arving borger; —

Hvor retten er et terningkast; —
hvor ja af hyklere bortleies; —
hvor dyder mod dukater vejes; —
hvor fattigdom er største last; —
hvor rigdom gjør en daare klog,
ærværdig, ædel, sindrig kløgtig; —
hvor sindets ro sin afsked tog,
da nøisomhed blev gjort landflygtig.

Hvor — Hvor — Hvor! — Saaledes sender digtet sine pile gjennem otte vers mod byen og dens civilisation, og pilene har skarp brod. Og digteren flyr ud i naturen . . . en maidag. Hvorhen? Tullin siger det selv:

. . . til hine enge,
hvor Flora reder blomstersenge . . .

Akkurat! Til Arkadien, hyrdernes land; did og ingensteds ellers; men rigtignok har dette Arkadien sin ranke gran og andre dekorationer fra Kristianias omgivelser; naturen tegnes i billedet af en

opstaset selskabssal: »En ny natur omhængt med kranser«. »Den lutred luft sin ambra skjød, naar Zephyr sine vinger rørte«. Solens straaler »i tusen chrystalspeile spilled« og

fra havet var et teppe lagt
hvor grunden grønt i grønt schatteret,
med gult og rødt og blaat stafferet
fremviste aarets morgendragt.

Kunstigere kan det ikke være! Jo, bi lidt:

Hist laa et bjerg, hvis svære krop
en prægtig skueplads bestemte.
[baggrundsdekoration for theatermaleren altsaa].
Dets rod sig i afgrunden gjemte
og toppen steg mod skyen op.
Det som en særskilt verden laa
af jord og marmor sammenæltet [??]
Man hist og her en grotte saa
hvor solen havde sneen smeltet.

[Aha, der har vi marmoret!]. Sneen maa følge moden; den kan ikke tine, uden at den kommer op i det moderne marmor- og grottevæsen. En dal med bæk og løvtag foroven ligger neden for — kabinettet ved siden af salonen. — Her synger fuglene, om elskov naturligvis; det synger man jo om i Arkadien; fremfor alle andre slaar en lærke sin trille, det er en »yndig symfoni«; den

»sin tunge dreied, trykte, hæved
og med det smale luftrør bæved
saa øret dirred slag i slag
dens kunstig blandet melodi
nu tonen løfted op, nu synked.

Vi faar besked baade om instrumentet og om noderne ved denne koloratur-præstation. Digteren raaber henrykt: »O lille søde fløjtenist! — Hvo gav dig disse egenskaber?«

Og ekkoet er ikke tabt bag en vogn; det svarer: . . . »en skaber«. — Og saa hensynker digteren i betragtning over skaberens almagt, som aabenbarer sig i naturen og vaardagen; — der er en langt varmere poesi over disse betragtninger end over den paryk- og pudderduftende naturskildring:

du som er alt, og alt i dig!
hvis fodspor vises allevegne,
hvis væsens skygge tydelig
det aller mindste kræ kan tegne!

Du gjør vel sommer, vinter, høst
til tolke for din magt og ære
men vaaren, hvad skal den vel være
O skaber, den er idel røst
Den til den døve vantro flok
med millioner tunger taler
og med nyskabte væsners skok
som dine almagts vidner praler.

Det var Tullins egentlige poesi. I den havde hans aand sammenhæng med en europæisk bevægelse i digtningens verden. I Tysk-

land havde Haller i sit digt »Alperne« fremhævet Schweizerbondens sunde, glade, nøisomme liv i modsætning til byernes fordærvelse, og i England sænkede Young i sine Nattetanker de rørte læsere hen i poetisk andagt mod den uendelige Gud. Med nød og neppe havde Tullin faaet stuvet den slags betragtningspoesi ind i sit bryllupsdigt.

Men der blev plads for den! I Kjøbenhavn var stiftet »Selskabet for de skjønne videnskaber« og det udsatte prisopgaver for den slags digte. To gange vandt Tullin prisen med digte om »Søfartens oprindelse og virkninger« og »Skabningens ypperlighed i henseende til de skabte tings orden og sammenhæng«; man kan se, det er et akademi, som har git opgaverne.

Søfarten er effektfuldt arrangeret; først skildres havet i smil og solskin og saa med et alle stormenes rædsler

Hvo var den vovehals, der turde først udhule
et sammenlappet træ . . .
og tvang orkanerne med en ophidset klud
at skydse slotte frem paa pyreneiske bølger?
. . . Hvo ridsed veien af imellem skjulte banker
og lærte med et ror at dreie strømmen bort?
(Menneskeaand) Send en speider op til tænkekraftens spidse
og knæl saa for dig selv, du engel — djævel — Gud!

Pathetisk udmaler han al grumhed, der følger med sjøfarten, navnlig europæernes guldtørst efter Amerikas opdagelse:

Hør blodet raaber lydt fra Montesumas trone!
Mon Iberfloden kan aftvætte denne flek?

Som han grubler derover, lyder en tordenrøst fra himlen: Jeg styrer roret, jeg! Og straks hensynker han i betragtning over Guds almagt og visdom, som har skabt sjøfarten, nærmet verdensdelene til hverandre, aabnet havets rigdomskilder — og ender med at nedbede hans velsignelse over tvillingrigerne og deres konge Fredrik den 5te. Det hørte nu med.

Skabningens ypperlighed er en betragtning over Gud i naturen. Young var hans mønster, digteren beder Young laane ham »den pen, som andagt skar og hvæsset blev med smerte« for at omvende en fritænker, der her i Norge heder — Philadon. Nattens stjerneverden, dagens vrimmel af liv, alt fører ham til Gud, i det store og i det mindste taler naturen om Gud

Hvad skal jeg se paa først? Et bjerg? En myg? Det hele?
Da bjerg og myg og alt er lige fuldt af Gud.

Alt er skabt af Gud og opholdes af ham, alt vokser, sætter blomst og frugt, yngler i harmoni med sig selv. Endog døden har sin plads i denne harmoni og hvert væsen sin plads i Guds evige bestemmelse. Midt i alt tørt ræsonnement, alt theatralsk effektjageri

merker man her en sindets længsel mod det uendelige og en helt moderne følsomhed for livets guddomsmagt. Det er det, som er det dybeste i Tullins natur, det virkelige poetiske element hos ham.

Hyrdedigtningen var kommet i mode ogsaa paa theatret. Hyrdestykkerne og i forening med dem syngespillene gjorde sin vandring fra Italien og Frankrige gjennem Tyskland op til Danmark. Samtidig var man blit germansk national-begeistret; Klopstock havde smittet publikum. Man tog emner fra Nordens fortid, ja, Olympens guder skulde endog i poesien fortrænges af Valhals, skjønt publikum knapt kjendte disse af navn.

Fig. 16. Gerhard Schøning.

Here var nyt felt for en foretagsom poet, og en Trønder, Nils Krog Bredal, greb straks anledningen. Det er en af de rørigste skikkelser i vor litteratur; hans pen var villig til at producere, hvad man ønskede, og flød i alle stilarter. Han avancerede flinkt derpaa og der gik en aarrække, før man opdagede, at han gjorde alt sammen hjertelig slet. Han tog straks Saxo for sig og skrev paa grundlag deraf sin Gram og Signe, et sammensurium af vers og arier, af hyrdestil og nordisk mythologi, — ja, den er nordisk i navnet ialfald. Men Bredal kjender bare navnene; han kan endog plumpe til at lade en af sine personer udraabe »send, store Odin, dog en tordenstraale!« N. K. Bredal 1733—78.

Odin, Æsernes øverste, er bare oversættelse af de olympiske guders øverste, den lynsvingende Juppiter; Bredal aner ikke, at Tor er tordenguden i Norden. Kort efter skrev han til kongens fødselsdag et andet hyrdestykke: Eremiten; en hyrde er kjed af verden og gjør sig til eremit; alle lokkemidler er forgjæves over for ham, men da han faar høre om Fredrik den 5tes dyder og folkets lykke under hans regjering, vil han opsøge det lykkelige folk og fæste bo blandt det. Stykkets kongesmiger var mere prak-

tisk nyttig end poetisk værdifuld; poeten blev udnævnt til borgermester i sin fødeby Trondhjem.

Throndhjemske videnskabsselskab. Heroppe var et nyt felt for den foretagsomme Bredal; der var her en hel samling lærde mænd; biskop Gunnerus, theolog af uddannelse og naturforsker af liebhaberi, historikerne Schøning og Suhm, der siden skrev hver sit fædrelands, Norges og Danmarks, historie fra den graa oldtid af og med stor vidtløftighed. Schønings Norges Riges historie naar i 3 bind ikke længere end til Hakon 1760. Jarls død. De stiftede et videnskabsselskab, der fik kongelig konfirmation, og som udsendte en række bind, hvor historiske undersøgelser staar side om side med de naturhistoriske; de sidste er dog de mest fremtrædende; dyre- og plantearter beskrives nøie og afbildes i prægtige plancher, — det er Linnés tid i naturvidenskaben. Bredal var ogsaa med; han blev selskabets sekretær og filosoferede paa vers à la Tullin; rigtignok fattedes Tullins aand og poesi deri, men derved led hans anseelse dog ikke. Videnskabsmændene forsømte ikke det praktiske liv; i selskabets skrifter afhandles oftere spørsmaal, der angaar agerbrug og gaardsstel, og en af medlemmerne Søndmørpresten Hans Strøm gav siden en beskrivelse af sin bygd. Den efterfulgtes i løbet af aarhundredet af en hel række Bygdebeskrivelser. bygdebeskrivelser, der baade søger at bestemme egnens dyre- og vekstrige og tillige skildrer bøndernes liv og skikke. Bonden og hans arbeide var blit moderne i tidens aandsliv. Rousseau havde tordnet mod salonlivet og byernes fordærvelse og prist de schweiziske bønders friske naturliv med dets enkle glæder og sunde nydelser, og i 1770erne fik endog den unge franske dronning bygget sig en bondegaard i Versailles, hvor hun kunde malke kjørne med høistegne hænder. Som Schweiz's bonde var Norges selveier, fri og kjæk. Han blev i aarhundredets løb tidt og ofte lovprist i vers og festtaler, og i bygdebeskrivelserne skildrede prester og andre embedsmænd nøie sine bønders levemaade og skikke og gav derved værdifulde kilder til vort folkelivs historie. — Inden dette throndhjemske videnskabsselskab vokste frem følelsen af Norges aandelige selvstændighed; Suhm havde allerede kort før dets stiftelse beklaget, at Norge ikke havde noget eget universitet; i mødet den 29. januar 1768 udtalte biskop Gunnerus indtrængende kravet derom.

Fig. 17. Peter Frederik Suhm 1728—98.

Det blev ikke bare ved tanken; den fik som alle nye forsøg vind i seilene, da Struensee blev minister. Gunnerus kaldtes ned til Kjøbenhavn for at forhandle derom med regjeringen. Han havde med som sekretær en ung Trønder, Johan Nordal Brun, der havde gjort et poetisk skrabud for ham under titlen Naturens navnedag. Ogsaa Bredal kom til Kjøbenhavn, han blev direktør for det kongelige theater. Kunde der være en herligere ønskepost for en poesi-fabrikant? Begge de trønderske poeter gik løs paa theatret, Bredal med et syngespil og Brun med en tragedie.

Her nede i Kjøbenhavn var en hel del unge Nordmænd samlet; væsentlig laa de her for — som man dengang kaldte det — at »solicitere«. Man vidste at veien til embede gik gjennem de stores forværelser og det hændte, at norske laa aar efter aar i Kjøbenhavn for at være magtens kilde nær, og imidlertid søgte de dernede, hvad arbeide de kunde finde. Landsmandskabet nærmede en hel række gode hoder til hverandre; en norsk patriotisme blussede op blandt dem. Universitetstanken gjorde stor lykke, og en af dem Ove Gierløv Meyer skrev i en brochyre et ivrigt forsvar derfor. Han var en født arrangør med glødende iver for alle sine planer og kom derfor sikkerlig senere paa sin rette plads, da han blev byfoged i en norsk smaaby, Tønsberg. Han fik stiftet det »Norske Selskab« i 1772; de leiede lokaler hos Madam Juel i Sværtegade og her gik det lystig til om samlingsaftnerne; man gav hver sine 12 skilling til bollen med punsch eller bisp — det sidste navn skjulte et langt kraftigere fludium end det gjør nutildags — og saa gik det løs med taler, sange og vers. Patriotismen stod højt i taget og for den skrev Nordal Brun sin kraftige:

Det norske selskab.

Norsk patriotisme.

For Norge, kjæmpers fødeland,
vi denne skaal vil tømme!
og naar vi først faar blod paa tand
vi sødt om frihed drømme.

Dog vaagne vi vel op engang
og bryde lænker, baand og tvang
For Norge, kjæmpers fødeland,
vi denne skaal vil tømme!

Men man fik lade sig nøie med at drømme derom! Da Struensee i januar 1772 blev styrtet og landet kom under den guldbergske reaktion, faldt tanken om et norsk universitet til jorden, og da trykkefriheden, som Struensee havde indført, blev ophævet, saa turde Nordal Brun end ikke lade sin sang trykke. Inden selskabet tog de lystige brødre luven fra patrioterne; der krydsedes muntre indfald, glade viser og kvikke vers, som blev indført i selskabets verseprotokol. Der var gode hoder og muntre sjæle nok til at føre an her. og de sparede end ikke sine patriotiske brødre, der maatte ta deres stød med det samme gode humør, hvormed det blev givet. Der sad den kvikke, elskværdige Johan Vibe, der sang om sig selv:

Personen var fød udi Norge.
var saare genegen til syndefuldt liv,
var heller ei fri for at borge.
Paa andres han drak;
hans stas var en frak,
hans ros: han var fød udi Norge.

Karen Bach. Fasting. Md. Juel. Wessel. S. Monrad. J. N. Brun. Johan Vibe.

Fig. 18. Det norske Selskab. (Efter Eilif Petersens Maleri).

Der sad den skarpe kritiker Claus Fasting, stadig fin og sleben i sin udtryksmaade, »fransk midt i perialen«; med rette vandt han fremfor alt berømmelse ved sine epigrammer. Og sjælen i det hele var Johan Hermann Wessel, viddet og lystigheden i egen person. Han var født 1742 i Vestby prestegjeld, sydligst i Akershus, var 1761 kommet til Kjøbenhavn som student, og var blevet der, men kom sig aldrig til at tage nogen embedsexamen; han nærede sig som litterat og sproglærer, og det tarvelig nok. Han er som et stjerneskud i vor litteratur, de arbeider, hvorpaa hans berømmelse lever, kan rummes paa 50—60 sider, og

da han døde 1785, havde han i flere aar været et forkomment menneske, der skrev daarlige theaterstykker og maadelige vers; men i disse aar lyste hans vid med en glans, som gjør baade ham selv og det norske selskab udødeligt.

Poesien var disse gode hoders væsentlige interesse. Den danske digtning var vokset; Klopstock havde i Danmark opvakt en digter, som kun vilde være digter og som var digter helt og holdent: Johannes Ewald. Tidens bølger gik højt: i Tyskland var der »Sturm und Drang«, Lessing havde helt brudt det franske aag, det bølgede og gjærede i sindene. Nye inspirationskilder opdagedes for poesien; der var Ossians vilde taageskikkelser fra Skotlands fjelde og der var fremfor alt giganten Shakespeare, hvis poesi ligefrem opdagedes paany. Herder havde gjort det af med alt regel-væsen og givet denne nye poesi hele verden til horizont, og i disse aar sprang der frem deraf den genius, hvis digtning gjemte tidens hele glød og magt: den unge Goethe. Ewald og det norske selskab.

I Ewalds stormende liv og i hans digtning brusede al denne storm og trang; hans sang glødede af en umiddelbar lidenskab, en høi selvfølelse, en religiøs løftning, helt hans egen og helt anderledes end den ældre digtnings. Hans begynderarbeide »Adam og Eva« var nok skrevet i de gjængse rimede alexandriner. Men jo længere tiden skred frem, des mere ny blev han; han sprængte regler, han skrev en nordisk tragedie i prosa, Rolf Krage, og Shakespeares billedpragt viste sig i hans sprog; ja, han greb Shakespeares eget vers, blankverset, i sit næste stykke »Baldurs Død« og hans poesi hævede sig desto stoltere i veiret. — De glade brødre i det norske selskab kunde ikke følge med i denne begeistring; Ewalds beundrere havde sit tilhold i Det danske litteraturselskab, og der indtraadte lidt efter lidt en spænding mellem disse leire. I det Norske Selskab havde lystigheden tilhuse og med den sluttede den sunde fornuft et naturligt forbund. Med Wessel i spidsen drev de gjøn med de ewaldske ha-stemte toner, som de havde drevet gjøn med den norske patriotisme. Ikke saa, at de ikke satte pris paa Ewald! Fasting var endog hans erklærede beundrer. Men selv Fasting maatte sige pas; naar Ewald udbryder i de mægtige Sturm und Drang-linjer:

Velkommen gift, som raser i mit bryst!
velkommen harm, som rent fordrev min lyst;
og mangel, du som togst min sidste ven,
velkommen; thi du gavst mig Mig igen!

da svarer Fastings glade franske fornuft:

Lev op igen, Philet, og se naturen glad . . .
. . . syng med Philet! og alle Gratier
skal synge bort den gift, som raser i din barm.

Og bagom Wessel og Fasting kom frem det snevres og gamles forkjæmpere, Søren Monrad og Jochum Wibe; de kom med endeløse sarkasmer mod Ewalds Balders død — det fik øgenavnet

»Balduren«, hvad der ikke var saa overvættes vittigt. Monrad tager de gode gamle regler og rim i forsvar, raser mod det nye »germanske kjæmpemaal« og klager:

> Thi Adams sanger jeg i Baldur kjender ei

hvad der kan være rimeligt, da vi har ondt ved at opdage Balders digter i Adam. Han anraaber mod Ewald »Nordens største skjald«, som »sang Guds storhed i naturens underverker« — det skal saamæn være Tullin! Og Johan Nordal Brun, Ewalds konkurrent som tragiker, skrev under Tullins portræt, at

> — — — — — Danmark haver
> forbrudt sig mod dit støv og sat en Ewalds gaver
> fremfor det liv og lys, som hædrede din sang,

hvad der unegtelig var at udtrykke sig derom med kraft og klarhed.

Bredals Tronfølgen i Sidon og Den dramatiske Journal.

Det var især theatret, som optog interessen; Bredal, den nye direktør, sad selv i det Norske Selskab, og han var straks færdig med et syngespil, Tronfølgen i Sidon til sin første sæson. Første akt: det elskende par mødes paa bryllupsmorgenen — en haveidyl med arier fulde af summende bier og kvækkende frør. Saa kommer bud fra Alexander den store. Bruden er af fyrsteæt, hun skal ægte hans general og underkonge i Sidon. Fortvilelse og underkastelse. Anden akt: Templet, hvor bryllupsfesten skal feires. Elskeren møder op i hvid offerdragt, stikker sig, falder om for brudens fødder. Almen forfærdelse; generalen blir saa blød, at han opgir sine prætensioner. Da reiser den døde elsker sig med de ord: »Jeg forbeholdt mig at give mig dødsstødet til det sidste øieblik«. Saa kan efter denne udstilling af fortvilelse, jammer og død alting ende saa godt, som et operapublikum kan forlange. — Stykket gjorde ogsaa lykke, men nu var der vaagnet en ny magt, som Bredal ikke før havde gjort bekjendtskab med: kritiken. I sin Dramatiske Journal flængede den unge student Rosenstand Goiske stykket; han skrev i en skruet stil, men der var god mening i det, han havde at sige. Bredal var rasende over denne pedant; han skulde saamæn faa svaret paa theatret! Molière havde svaret pedanterne i sine efterspil, og da kunde nok en anden theatherdirektør følge exemplet. Det var let at tage hr. pedant paa kornet; skuespilleren tog Rosenstand Goiskes maske og kopierede hans manerer, og i sin rolle citerede han den Dramatiske Journal ordlydende; Bredal forsømte ikke at tage med trykfeilene. Og til alle kritikens indvendinger om fornuft og sammenhæng o. s. v., svaredes der med theaterdirektørsikkerhed, at det kunde nok gjelde overfor et digterverk; men dette var bare et syngespil. Og det havde gjort lykke hos publikum, ergo var det intet daarligt syngespil. Lavere maal har kunsten aldrig sat sig. Opførelsen af dette Bredals efterspil Den dramatiske Journal blev en skandale. Studenterne tog Rosenstand

Goiskes parti og peb det ud. Men en del officerer, der var gode venner med en af skuespillerinderne, klappede som gale. En af dem, oberst Køller-Banner reiste sig og raabte: »Heraus mit den Lümmeln!« og som paa kommando for de løs paa piberne og kastede dem ud. Slagsmaalet fortsattes udenfor og rundt paa flere vertshuse; næste dag fik studenterne hjelp hos matroserne; de lovede at »pudse stivstøvlerne om de gjorde sig mussige mod de sorte«. Forestillingen maatte indstilles. Der brød nu løs en avisfeide, om det skulde være tilladt at pibe i et kongeligt theater eller ei, og Ewald skrev for anledningen De brutale klappere, hvor han karikerede officerernes optræden og ret fint hævdede, at man i nødsfald kan forsvare kunstens værdighed ved at tage frem »en lille pibe«. — Theaterdirektøran havde gjort sig selv en bjørnetjeneste, hans stykke kunde ikke spilles mere, og sæsonen vilde været ødelagt, om den ikke var blevet reddet ved den lykke, som Nordal Brun gjorde med sin »Zarine«, en tragedie i fransk stil.

Den franske tragedie var en søster af Molières komedie; dens udvikling var bestemt ved, at den spilledes paa samme slags theater og for det samme publikum — Ludvig den 14.s hof. Molières komedie satte blomst i vor litteratur med Holberg; men den franske tragedie lod vente paa sig i 50 aar efter den tid. Nu var den kommet, Voltaires høitbeundrede Zaïre havde i en middelmaadig oversættelse vundet sig nye beundrere. Man følte trang til en tragedie; Selskabet for de skjønne Videnskaber havde udsat en pris for den bedste tragedie; og den blev vundet af Nordal Bruns Zarine, der var helt i stilen. — Den franske tragedie var først og fremst en stilfuld erscheinung; den havde hofmandsblod i aarerne. Siden den spillede paa en scene, hvor de fine kavallerer sad saa nær ind paa skuespillerne, saa de kunde »træde paa heltindens slæb«, maatte den indskrænke sig: handlingen foregik paa ett sted og tog kun ett døgn; den opgav at virke ved blodige optrin; handlingens interesse vendtes indad; det blev menneskenes karakter, deres følelsers kampe, som fængslede. Tragediens verden var det ideale hof; helt og heltinde var som fyrstelige personer omgivet af sine fortrolige; havde heltene i den ældre tragedie slaaes, saa talte de her; alle talekunstens finesser kom til at spille, naar de forfægtede sin sag og kjæmpede sine indre kampe. De var menneskehedens udvalgte; kunde kun nære udvalgte ædle følelser, kun tale i de mest udvalgte ord. De tiltalte hverandre ærbødig med *Madame* og *Seigneur* og deres kjærlighed bestod først og fremst i hyldning af sit hjertes udkaarede. Hvert skridt hos dem var motiveret; de gav ikke efter for sin lidenskab, uden efter en sjælekamp, hvor den havde vist det ædleste i sit væsen; i deres tale maatte intet støde, intet antyde hverdagslige ting; man brugte heller ædlere antydende og omskrivende udtryk end de ligefremme, sagde heller templet end kirken, heller mit hjertes flamme end min kjærlighed. Da Shakespeares Othello blev oversat paa fransk, maatte det lomme-

Den franske tragedie.

tørklæde, han har skænket Desdemona, omgjøres til en ring ell. lign.; thi det var mod tragediens værdighed, at dens helt kunde tænkes at behøve at pudse sin næse. Anstand var disse ideale hofmænds væsen, og den var gjennemført i stort og i smaat.

Nordal Bruns Zarine.

I de nordiske efterligninger tog arten sig mindre godt ud; karaktertegningen var usikker og sproget havde ondt ved at holde sig paa høiderne. Der var ikke bare Nordal Brun, som havde forsøgt sig deri; Fasting havde skrevet en tragedie, Hermione, som synes os at være en mindre taalmodighedsprøve at læse end Nordal Bruns; andre havde sin tragedie i lommen eller i hodet, men den priskronede Zarine staar som en fuldkommen type paa arten og dens svagheder. Samtidens kritik saa det meget godt; trods alle smukke lovord fandt den dog, at i denne historie om helten Stryanges hjertekval under konflikten mellem hans kjærlighed til den fangne Sacer-dronning Zarine og hans troskab mod sin hustru, Rhethea, savnede baade handling og personer, værdighed og høihed. Heltindens krav til sin elsker viste ingen »heroisk elskov«, det var bare »ussel hofetikette eller høit regnet anstændig klogskab«, og Rhetea var et »godt stykke borgerkone«, men »forsvarede slet sin karakter som kongedatter«. Versene var af og til »svage og prosaiske«, og da motivering og logisk udvikling i handlingen savnedes, lod personernes indre kampe og store deklamationer tilskueren kold. — Brun blev rasende; han fik Meyer til at skrive en forbitret protest mod kritiken.

»Kjærlighed uden Strømper«.

Men faa uger efter blev han »overvældet uden styrkeprøve;« da havde Wessel færdig sin »Kjærlighed uden Strømper«, et vittighedsverk, hvor parodiens latterlighed klinger ud af hvert ord fra alle personers mund. Altsammen følger nøiagtig i de fransk-nordiske tragediers spor; for at sætte prikken over i-et udstyrer Wessel sin parodi desuden med arier efter syngespillets mønster. Wessel behøvede bare at lade alt det, som i Zarine og de andre tragedier kunde klinge falsk, løbe linen ud. Faldt tragediernes sprog tidt ned til det prosaiske, saa forstod Wessel at gjøre stilen til det løierligste Høit op i ovnen, dump ned i asken! Midt i talens høie sving kommer ord, der lyder som et klask af den plumpeste haandverkerborgerlighed eller et knirk af den tørreste, mest forslidte prosa, og til gjengjæld kan et af de mest hverdagsagtige udtryk gjentages og varieres efter alle talekunstens regler, saa det med et staar paa en høi tragisk piedestal. Navnlig har Wessel givet sit lune tøiler i arierne. Syngespillet yndede her at udtrykke hjertets tilstand gjennem en lignelse, og Wessels lignelser boltrer sig gjennem alle platheder.

Personerne er borgerfolk, som er sat i tragediens heltestil, ja, naar Wessel gjorde sin helt til en skrædder, var figuren allerede paa forhaand parodien hjemfalden. Folkets vid var gaaet ud over de stakkars skræddere: Skrædder Skrinkelben, naalens ridder, var blit et vrængebillede af sverdets ridder, og man vidste at fortælle

om skræddernes upaalidelighed; sagde de, at de kom straks, saa mente de om otte dage; de kunde kun kjæle for pigerne og bedrage dem, og de var fattige stakkarer, som stjal, naar de kunde komme til det. Disse træk er blit drivfjære i den tragiske handling hos Wessel. Hans helt er sat i tragediestil, og i hans billede er de øvrige personer skabt. Af natur er han skrædder, men han skal og maa være helt: han maa lyde ærens bud, han maa stride som en mand med sin skjebne — ingen helt uden skjebne — og han maa kjæmpe store indre sjælekampe, før han bøier sig for den; — han maa tale i den høie stil; intet ord af hans mund, ingen følelse i hans sjæl maa synde mod helterangens etikette. Hvad under, om han taler som en skrædder, før han faar kommet op paa høiderne, eller om han af og til falder af pinden ned i skrædderligheden igjen? Hvad under om han og hans fæller føler sig usikre paa helterangens høider og spekulerer frem og tilbage over, hvad der stemmer med dens etikette? Man skal lade dem, at de er som paa sit bare liv for ikke at overtræde denne etikettes regler, og om Johan end af og til skulde ville gaa den lige vei, sørger Mette, den »fortrolige«, for, at intet forsømmes af ceremoniellets snirkler og kruseduller. Og tillige forstaar de gjensidig at hæve de ganske tarvelige ting, de siger og gjør, op paa tragediens stylter, saa de fremstilles som store ofre og som ytringer af ædle sjæle. Der mangler ingen af tragediens ingredienser: varselsdrømme og mørke anelser, lidenskabelige anklager mod den grusomme skjebne, heftige debatter mellem pligt og lidenskab, udført af heltene pro og contra efter alle talekunstens regler.

Varselsdrømmen og anelsen er der paa forhaand: da teppet gaar op, sidder Grete og snorker i en stol; hun skriger i, for i drømme har den »sorte geist« forkyndt:

Du aldrig bliver gift, om det idag ei sker!

En heltedrøm kan ikke feile, saa maa hun gifte sig idag — og hendes Johan er borte. Forgjeves indvender Mette, at til en rigtig drøm maa der seng og nat; om dagen i en stol —; nytter ikke! drømmen har fyldt Gretes bryst med anelser; drømmen maa opfyldes. Saa ved Mette raad: gift dig idag med Mads! Raab ikke over dig — du udviser det sande heltemod derved, idet du af lydighed mod kald og pligt nedlader dig til det, som du væmmes ved.

Men vores kald og pligt saa mange som vi ere
er at udvælge os en mand i tugt og ære!

Hvilken skjøn heroisk piedestal for giftesygen! Og Mads er nu saa galant, at han ber om forladelse, fordi han ikke har stukket sig, da hun »tog sin haand igjen«. Han havde nok kniven færdig, men en »skjæbne eller aand« hindrede det. Skjæbnens skyld er det, hvad som sker; og drømmen driver hele verket, for den maa opfyldes for enhver pris — ellers var det ikke tragedie. —

Men de driver det videre, da Johan kommer og alt gjøres om. Da Grete vil, det skal ske idag, mumler Johan noget om »en umild skjæbnes dom« og ber om opsættelse. Da vaagner Gretes mistanke: Aha, han vil bedrage hende! — den slags jalousi hørte med i tragedien — og den forpinte Johan udbryder kun altfor naturlig:

Jeg staar det ikke ud! Det over skrævet gaar!

Og han fortæller:

Du nøder mig, vid da — Hvad? snart? — At mine strømper —
Og de? — De er ei til.

Tragediens anstand kræver, at det skrækkelige udtrykkes ved en sagte antydning. Og dette er det skrækkelige! Bryllup uden silkestrømper — det er mod ærens lov. Dreves hos Nordal Brun heltinden af »ussel hofetikette«, saa er her æren — et par silkestrømper. Ja, Mette ved, at Grete kanske heller tager Mads med strømper end Johan uden, thi

en sjæl som Gretes sjæl for æren meget vover.

Mads vil ikke laane rivalen strømperne; saa er det store tragiske dilemma der. Mette staar ene ved 3dje akts slutning og forkynder som en skjæbnens gudinde

Idag skal elskovs gud udmerke sig ved seier!
en høj, en ædel sjæl skal fra sin rette ejer
af kjærlighed forført to strømper tage bort!
Dyd kan vel tidt tilforn, men aldrig saa tilkort,
naar den i heltes bryst mod elskov turde stride.

Nu kan dette store dilemma spille op med fuld musik! Johan forstaar det ikke, stakkar; han vil straks hen og stjæle strømperne. Men Mette viser ham tilrette. Han er en helt, saa maa han lade dyd og elskov stride; det er just forskjellen paa en helts brøde og en staaders tyveri. Og Johan sætter sig i ægte tragisk postyr:

O hvilken kval og strid! Mit hjerte splittes ad!
Dyd! Elskov! kan I to ei søbe af et fad?
En af jer vinde maa, en anden maa fordømmes;
to store i en sæk, kan ingenlunde rømmes,
men sækken som I to kan ikke rømmes i
tilgavns undgjælde maa for Eders klammeri,
Mit hjerte revner snart. — —
Her er ei andet for; jeg dommen maa afsige:
min kjæledægge dyd, ja seiren er din,
du ene herske bør i stolte heltes sind
Vig lille snottede, som skyder folk med pile;
som til min uheld har min Grete lært at smile
— Min Grete? Nei! Hvis da? Maaske Mads Madsens? Ja!
— Jeg skælver for min dyd og skynder mig herfra.

Det er næsten linje for linje Zarine omsat i skrædderstil, og med hvilken slutningspointe! Vel kan han gaa nu, naar han fort-

sætter efter opskriften underveis. Snart staar han der igjen med strømperne i haanden. Han har vel ikke forsømt formaliteterne? Langt fra. Men han har kun hvisket, ellers vilde man jo ha hørt ham. Og saa er der en ting til. Da han kom til Mads's kiste, maatte han jo straks stjæle strømperne. Og han stjal dem straks. Men da seirede just dyden i hans hjerte. Nu, elskov vilde ha seiret om et par minutter, og en helt er jo ikke en slave af tiden; derfor stjal han dem straks. Denne dyds og elskovs strid har altsaa intet med hans handling at gjøre, den opløser sig i nul; men den er en stort og nødvendigt ingenting, en pragtfuld tragedie-ceremoni, som i sig selv er ganske ligegyldig. — Nu er Johan konfirmeret som helt; nu kan han tale i den høie stil. Med den forjager han Gretes tvil, selv da hun ser ham i de strømper, han i sin tid har merket for Mads med to latinske Emmer. Og han opløser hendes anelser i intet: naar man som hun har spist »fem sild, lidt erter, flesk« til morgens, kan man nok faa anelser. — Fem sild, lidt erter, flesk! Det er altsaa den sande drivfjær for hele tragedien! Og erterne faar snart tragisk betydning, thi med et staar Mads der og peger paa Johan:

Madam der staaer en Tyv — der staaer en Helt Forræder

Fig. 19. »Kjærlighed uden Strømper«.

Madame, der staar en tyv! — »Der staar en helt, forræder!«

lyder Gretes svar. Men Johan tier, medens Mads fremfører sin beskyldning. Grete ængstes. Men Johan taler atter som en helt, fuld af høj foragt:

> Mod maddiker som den en himmel ikke fægter
> og helten himmelhøi, ifald han øined den
> den krybe lod i fred. — Kryb ind, kryb ud igjen
> for mig kryb hvor du vil; kun dette vil jeg sige:
> erindre hvad du er! vid du maa ikke vige
> fra maddikens natur: tal ei. Dit væsen er
> at krybe, være taus. En helt befaler her!
> kjend ham, føl dig, og lyd!

Nok kan Grete trøste sig med at

aldrig nogen tyv kan føre saadant sprog.

Det vilde ikke nyttet Mads noget, dersom han ikke havde lovet at være evig taus, hvis hun nu hørte hans bevis, og havde svoret derpaa den vældige ed:

Gid gule erter maa
udi min sultne mund til stene sig forvandle!

Saa er atter skjebnen og erterne forenet, de bringes ind; Johan gjør stadig indvendinger; men eden er sagt, løftet gjort, Mads peger paa Johans ben og med ægte tragisk korthed kommer de skjæbnesvangre ord:

Ved disse knæ . . .
du kan Mads Madsens navn og dine Emmer finde.

Almen forfærdelse! Nu maa Johan som en helt stikke sig. Saa stikker Grete, saa stikker Mads sig, og saa maa de fortrolige ogsaa stikke sig. De skjebnesvangre erter gaar fra haand til haand; de rækkes til den næste, naar man skal deklamere slutningstiraden og stikke sig; kun naar man ikke finder noget »helte-sprikvort«, dør man uden sprikvort. Den sidste dør bare for følges skyld.

Aldrig er nogen parodi gjennemført med saa gravitetisk alvor; alle spiller sin narrerolle uden at fortrække en mine og trækker det hele heltevæsen med samt anelser, drømme, skjebne og de store deklamationer høitidelig gjennem alle umuligheder, til de opløser sig i det rene intet. Parodiens virkning er total: der er ingen flek, hvor ikke det store tragedievæsens fuldstændige ligegyldighed er behørig blottet, men heller intet sted, hvor ikke dets ceremoniel er opfyldt til fuldkommenhed. Personer, handlinger, følelser, ord anelser og skjebne, alle maa de danse efter heltevæsenets pibe, alle blir de i lyset af Wessels latter med anstand til det herligste ingenting. — Wessel skrev siden et efterspil, hvor han lader guden Merkur vække alle tillive; men det staar ikke paa høide med stykket.

Denne Wessels latter faldt som dræbende haglveir over de tragediespirer, der vokste frem i og om det norske selskab. Alene Brun vovede sig straks efterpaa frem med en tragedie Einer Tambeskielver, — det var tragediepathos og norsk patriotisme i forening, og stykket vakte raseri hos den danske kritik, fordi de danske spillede en saa daarlig rolle deri. Brun fik nu prestekald hjemme og dermed var der slut paa hans tragedier. Wessels latter havde en dæmonisk magt; al pathos opløstes i nærheden af den. Hos Wessel er det som om latteren er kemisk ren for enhver anden menneskelig tilsætning — bag den er nul, den rene ligegyldighed. Betegnende nok er hans eneste alvorlige digte oder til søvnen og til nøisomhed, begge to negative størrelser. Og i hans komiske fortællinger er latteren ligesom eneherskende som i kjærlighed uden strømper. De af dem, som Wessel skrev i sin gode tid, er mesterverker af komisk fortællekunst; det er Wessel, som

Komiske fortællinger.

han stod og gik, sjusket i sin dragt, sorgløs og ligeglad med alting, fangende det latterlige i farten uden anstrengelse som ved et slumpetræf. Og det blir latterligt, fordi historien i sig selv er fuldkommen ligegyldig. Wessel vælger med forkjærlighed historier, der i sig selv var topmaalt nonsens. Smeden slipper at henrettes, fordi man heller retter en bager, siden man har to bagere og bare en smed i byen; — tømmersvenden slog hunden ihjel, men blir frikjendt, fordi han erklærer, at han brugte øksen kun, fordi hunden bed ham med skarpe tænder; havde den bidt ham med halen, havde han ikke slaaet den ihjel o. s. v. Undertiden kan der ligge en bitter komik i selve sujettet som i Herremanden. Herremanden har udsuget sine bønder for at skaffe penge til sin søns udskeielser, og derfor brænder han i helvede; der bræn der hans kusk med, — fordi han har skaffet herremanden denne søn. Men Wessel faar det bitre bort; det blir bare latterligt altsammen. Hvorledes? Jo, ved at han stadig sætter sit omkvæd: Og det er ilde! »Og det er ilde!« Det er et skuldertræk af ligegyldighed, og det følger hvert vers i hælene og vrænger ad dets sidste linje; saa er vi garanteret for al medfølelse — vi bryr os pokker om det hele — og ler, ler, bare ler af det. At faa frem det latterlige, det er deri Wessels geni bestaar, og det forstaar han at gjøre undertiden bare ved den maade, hvorpaa ord, sætninger og rim forbindes, som for exempel i det fornøielige vers til Karen Bach, Madame Juels opvartningspige:

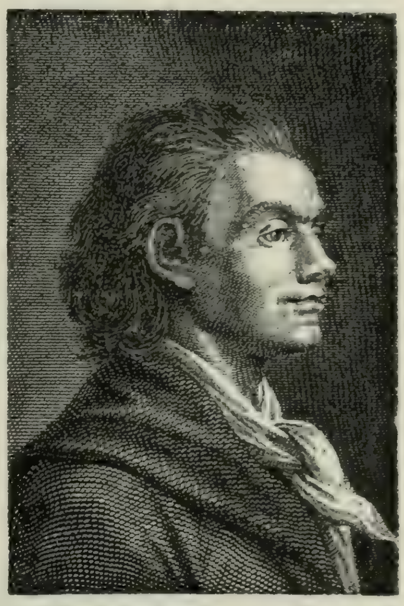

Fig. 20. J. H. Wessel.

Du lille vakre Karen Bach
for hvert et mødigt sting du stak
paa en mig højst nødvendig frak,
som sprak,
tak!

Det er forstaaeligt, at den bare latter ikke kunde holde længe ud eller sætte sig minde i omfangsrige verker; men den lyser desto klarere paa de faa blade og i de smaa indfald. Og den satte dæmning for den fremmede opstyltethed og svulstighed, der var ved at bryde ind over vor litteratur. Det var kun patriotismens pathos, den ikke kunde sætte stopper for. Paa Norge og den norske odelsbonde og paa Nordmænds heltebedrifter var det, at pathosen skulde bygge hos de norske poeter.

Det var rimeligt, at man først slog sig paa de naturbeskrivende digte; der var en hel hoben af dem: begge brødre Friman, Claus

Naturbeskrivende poesi.

og Peter Harboe skrev sit digt om Hornelen, Stockfleth om Sarpen, Edvard Colbjørnsen om Foraaret o. fl. Det er en genre, som var vokset op ved aarhundredets begyndelse i England, og disse digte gjør et temmelig gammeldags indtryk; for os er de ulæselige. Men de er historisk interessante, fordi de viser en svingning i naturfølelsen. Tullin havde søgt til Floras eng og havde kun havt bjergets kjæmpekrop til baggrundsteppe. Men nu er det det vilde og storartede i Norges natur, der drager poeterne til sig. Det er Hornelen, som tilraabes:

Fig. 21. Blumenthal: Sarpfossen, ca. 1750. (Originalen i Folkemuseet, Bygdø).

Sortglinsende dit horn, uhyre krop!
med mile-maal høit over nabo-bjerge
(en kjæmpe lig blandt lavt nedtrykte dverge)
mod stjernerne du dristig skyder op! (P. H. Friman).

Eller det er Sarpfossen, som knuser flødningstømmeret:

Sarpens grumme nøk ved fyrrens modstand vred
fordobler strømmens kraft og styrter masten ned.
Straks hvide bølger høit med brudte stumper spiller
og splittet tykke bul i stride rende triller.
Med harm ser eieren forhaabet høie pris
i kostbart lystsyn nu forvandlet til forlis. (Stockfleth).

Men trods de store ord og omstændelige skildringer faar vi ikke indtrykket af bjerget eller fossens vælde; navnlig kan Stockfleth

ligesaa lidt give os billedet af fossens vilde kraft som malerne i hans samtid formaaede det.

Bedre bliver disse poeter, naar det er sange, de skriver; melodien gir deres stil fart, undertiden skriver de paa folkets eget maal og efter folkemelodier, som Petter Dass havde gjort før dem, og bryllupssangerne, naar de kom i bondeforklædning. Men hvilken forskjel! Petter Dass ved stadig, at »rusticus er et forunderligt djur« og bryllupssangerne havde holdt morro. Her derimod blir bonden den ædle, ufordærvede, gammeldags trohjertige. Saadan skriver Stockfleth Heimatkomsten, et langt digt, der til en begyndelse har en god skildring af mødet mellem den gamle far paa gaarden og sønnen, der kommer hjem i sergeantuniform. Men perlerne blandt disse folkemaalssange er skrevet hjemme i Vaage af en tyveaars ungdom Edvard Storm, søn af presten. Her om Vaagevandet laa gaardene med brede moer og slaat-enger, aasen over dem, sætren oppe paa vidden bag aasen — her blev prestesønnen helt hjemme mellem de staute lyse Vaagværinger. Bygdens natur og stellet med ager og eng og med bølingen paa sætren speiler sig i hans viser friskt og ligetil som livet selv; visen om sæterfærden og om hjemfærden fra sæteren er blevet til nogen af vort folks kjæreste sange. Vi har baade bygd og hei, karfolks og kvindfolks arbeide lyslevende for os i vers som disse:

Edvard Storm 1749—94.

Solé skjin paa aaker-reinom, tælæin rætt-naa burte æ
Ølen æ ti være komin, plóg aa harv lyt laagaast te;
Guten velé um hafeillun, eingjé ska ou røjast naa
Dæ betyé for budeiun, bøling ska te sæters gaa.

Komé fæna, komé følgjé, kom Guldrople, kom Spelin!
Kjyra, kalve! døkk e føre, vill ti sæter-kveé inn!
Utta faré ska oss læva, Busveinn held oss fri for bjöinn
Kaa hæinn inkje honom frykta, frykta hæinn budeias høinn!

Ogsaa Huldren er med i hans sang — vakker, guttekjær og fredelig — Edvard Storm er en forløber for huldreromantiken. Her oppe elskede han sin bondejente; hans kjærlighedsviser taler paa dølemaal og paa dølevis om natlige møder paa sæter og fjøshjell — der er i dem inderlighed og varme uden kunster og en naiv bluferdighed som fra primitive tider. Han trodde, at ingen hjemme vidste noget om det hele, men en dag pegte presten Storm paa hanen, som gik og gjorde sig til for hønsene: »Edvard, kom og se, hvor forlibt den er; der fattes intet andet end at den skulde gjøre vers«. Saa kom skilsmissen; Edvard Storm kom aldrig tilbage fra Kjøbenhavn, og han kom som digter aldrig tilbage til dølemaalet.

Han er anderledes end de andre norske, han staar udenfor og tildels i opposition mod det norske selskab og er Ewalds svorne beundrer. Hans digte søger tidt hjem til fjeld og skog, til fos og bæk, men han gjør det om til sale og grotter og bassiner med badende nymfer — gjør det ganske naivt forresten. Han skriver for øvrigt i alle mulige genre, endog en rimløs ode »Kjærlighedstemplet«.

Den er ret merkelig: er sproget end ikke altid heldigt og falder skildringen her og der i det kjælne, saa er den dog forskjellig fra hyrdedigtningen deri, at den gløder af vin og elskov og er holdt i ren antik nøgenhed. Der er hedere blod hos Storm end de andre, og her og der merker man paa en stilvending, et billede o. l., at vi er i et hedere fantasiklima. Hans Sinklarsvise er maalet for, hvad han evner; her har norsk patriotisme og folkevisens stil i forening givet hans digt baade magt og friskhed. Men han er ingen gjennembrudsmand; storm og trang lagde sig blidt til ro hos ham; han blev en barnegod livlig lærer paa Efterslegtskolen; han blev stamgjest i Drejers klub, hvor hans lille krogryggede skikkelse sidder ovnskrogen og der fra hans ærlige øine lyser hygge ud til den faste kreds af venner om ham. Han synger sine gemytlige viser om Punschens Dyder og til Spadille; er der ufred ude i Europa,

Fig. 22. Edvard Storm.

en deilig grøft er mellem dem og os.

Gudbrandsdølen Storm er ligesom Gudbrandsdølen Stenersen i forstørret maalestok, dybere og varmere anslag, men ingen ny hel melodi. Tilsidst blev han theaterdirektør, men slap straks derfra; døden forbarmede sig over ham.

Claus Fasting 1746—91. De fleste af det norske Selskabs forfattere kom derimod hjem til Norge. Fasting vendte tilbage til sin fødeby Bergen, hvor han førte en beskeden eksistens. Han udgav herfra
1778—81. Provinsialblade, af blandet indhold, historiske skildringer, satiriske billeder og smaa-afhandlinger; de gir det bedste indtryk af hans personlighed — fint dannet, diskret, let sarkastisk — rigtig en aandfuld mand af den gamle skole. — I Bergen

Fig. 23. Claus Fasting.

havnede ogsaa Nordal Brun; hans skjebne blev ganske modsat: spillede Fasting den fine og tilbagetrukne mands rolle, var Brun den myndige overhyrde, den brede og mægtige folkets mand. Han blev prest ved korskirken 1774 og biskop 1804 og var som skabt for sin stand. Han var opvokset i et fromt hjem og havde ved sin mors side gjennemlæst hele bibelen to gange, da han var 11 aar. Han blev bestemt til militær, blev indskrevet som underofficer i det nordenfjeldske skiløberkorps og havde saare liden lyst paa at sættes til bogen. Begge dele merkes paa ham. Han blev en rettroenhedens kjæmpe og autoritetens mand, rationalismen hadede han af hjertet og revolutionen var ham en gru. Men tillige var han norsk patriot og selskabsmand paa sin hals; det gik godt i spand i hans kraftige og frodige herskernatur. Hans pompøse veltalenhed og mægtige personlige fremtræden paa prækestolen tog kirkefolket med storm og holdt det under hans myndighed til hans dødedag; i 1813 kom der endog en deputation af haandverkere til ham: de vilde, at han skulde tage fuldt styre over Bergens stift! Joh. Nordal Brun: 1746–1816.

Fig. 24. Nordahl Brun 1745—1816. Konstitueret Biskop i Bergen 1797, udnævnt 1804

I vor litteratur er han baade geistlig taler og salmedigter; han udgav Evangeliske sange og Hellige taler. De bærer stadig præg af hans overbevisnings varme og fasthed; der er en kraftig mand bag kraftige ord, rungende virkning med adskillig bombast og theatereffekt. Prækenerne synes os forældede, men salmerne hører til det bedste i vor ikke særlig rige salmedigtning. Saaledes den kraftige paaskesalme: 1786 og 1797–1798.

Jesus lever, Graven brast.
Han stod op med guddoms vælde
Troen staar som klippen fast:
at hans død og blod skal gjelde.
Lynet blinker, Jorden bæver.
Graven brast og Jesus lever.

Men det ypperste, han har skabt, er dog hans norsk-patriotiske selskabssange. Der er han helt sig selv: skiløberen fra ungdomsdagene og herskeren, der med fornøiet faderligt blik ser paa sit folks virksomhed, er med i hans sang om »den norske vinter«:

Nu dalens muntre sønner glide
paa skier ned fra fjeldets side
saa rask som pil i luften fløi.

Nu let paa skøiter de sig svinger,
nu kanefartens bjelder klinger
og øret dirrer af den støj.

Fra fjeldets gruber malmen kjøres
og mastetræ til stranden føres,
og kulden selv gir farten liv,
og sne paa fjelde vejen baner
for norske bondes karavaner.
Flid er min landsmands tidsfordriv.

Perlen mellem dem alle er den berømte »Bor jeg paa det høie fjeld«, med sin sprudlende friske melodi — den har nydt den fortjente ære at bli en af Bellmanns melodier — og sin ikke mindre sprudlende tekst, hvor, som Hartvig Lassen har sagt, »patriotismen klapper sig paa maven af velvære«, hvor der er en jubelens evig rullende strøm frem og tilbage mellem »bjerg og dal og strand« og hans »vin udi glasset til randen«.

Norges land er ingen ørk,
glæden fødes og der ud af selve naturen;
være hvo som vil en tyrk,
sidde tørstig og vranten og sturen.

Man forstaar det først helt, naar man gjør sig rede for de forhold, hvoraf denne stemning udspringer. Det er Norges økonomiske glanstid i det 18de aarhundrede. Gaardsbrug og fiskeri gjør fremgang, man indfører nye fodervekster og forbedrede fangstmaader og rundt om i landet begynder det ene efter det andet af de smaa underlige fabrikhuse fra før dampmaskinens tid at reise sig. Saa blomstrer byerne op; og velstanden kommer tilsyne i borgernes levemaade; det er selskabelighedens tid; klublivet begynder at florere, paa klubaftnerne staar stemningen i taget omkring bollen; punschen bestaar altid af »rum, sukker og citronsaft«, og rundt om i de velstaaende huse leves der høit med hyppige og dundrende kalaser. Det er de frodigste herremiddage; vinen flyder i strømme; to, tre flasker bordeaux og en halv madeira pr. mand regner man normalt, det gaar løs med taler, sang og klang; husets frue sidder tilovers under hele middagen og forsvinder ved desserten, og ikke sjelden er man saa upedantisk, at man hilser første mand under bordet med et hurra. I dette grossererelement trivedes Nordal Brun som en fisk i vandet; intet under at hans patriotisme blir til jubel over Norges velstand og at den gir den behagelige følelse af at »sidde paa min tue tryg« og stadig konkluderer med at »udtømme en glædskabs pokal«. Hvor er den blevet sunget med lyst, af fuldt hjerte og fuld hals!

Bor jeg paa det høie fjeld,
hvor en fin skjød en ren med sin rifle paa skien,
hvor der sprang et kildevæld,
og hvor ryperne plasked i lien,

jeg med sang vil mane frem
hver en skat, som er skjult udi klippernes rifter.
Jeg er glad og rig ved dem
kjøber vin og klarer udgifter

klippens top som granen bær,
muntre sjæles fristed er;
verdens tummel neden for
til min skyhøie bolig ei naar.

Bor jeg ved den nøgne strand
paa en holm fuld af æg mellem rullende bølger,
hvor en fuglehær paa vand
sild og brisling og morten forfølger;

trak jeg saa en fiskedræt,
fuld af rogn saa min baad var paa vei til at synke,
og jeg saa blev glad og mæt,
maa den gjerrige længe nok klynke.
En ret nok paa nøisomheds bord!
fisken svømme! det var et ord!
Derpaa jeg drak mig et glas,
sang og drak fiskeriernes flor.

Viser Nordal Brun bysiden af denne patriotisme, repræsenteres landssiden ypperlig af Claus Frimann. Hans liv er Nordal Bruns omsat til landsens stil; blir Brun sekretær hos den lærde biskop Gunnerus, blir Frimann personelkapellan hos den lærde landsprest Hans Strøm; nogle aar efter at Brun er kommet som sogneprest til Bergen, kommer han som sogneprest til Daviken i Nordfjord og blir i embedet hele sit liv omtrent. Han er som Nordal Brun en altväterlig patriot med god gammel kraft i tonen, lys og frisk, arbejdskjær, ret en »almuens sanger« — saa heder hans bekjendteste digtsamling. Hans sange er dels historiske mindesange, dels bondeviser. De historiske mindesange naar ikke fuldt saa højt som Storms Sinklarsvise, men de er fyndige og folkelige, om de end lidt for meget vil »opvække til gode exemplers efterfølgelse«. — Endnu mere populære er hans bondesange blevet; de er skrevne af en mand, som har levet med folket og kjender det; der er friskhed fra arbeidet i mark og i baad i dem; han har menneskene tydelig for sig, med et par streger gir han levende billede af deres færden. Hvor har vi ikke hele fiskerens kaar og gjerning i faa linjer i den bekjendte

Claus Frimann 1746–1823.

1780—1823

Ondt ofte lider den fiskermand
som ud maa fare, før hanen galer
al dagen plaske i kolde vand
paa hjem ei tænke, før solen daler
i vaade trøie
snedriv i øie —
o, sad I der, I guldklædte høie,
I andet fandt.

Dog snar gaar dagen, og alting let,
naar drotten ramler og lod ei stanser,
og kniv ei hviler paa madingsbræt,
og fisken op efter snoren danser;
da spares arme
at bankes varme,
madkisten glemme de tomme tarme,
som skrege før.

Og navnlig det mesterlige slutningsvers:

God hustru oppe ser ud igjen;
det kvælder tidlig og kold er stuen
i krogen sætter hun rokken hen
i asken rager, gjør ild paa gruen
Tung op fra stranden
ind stamper manden
tre vaade trøier, en efter anden
hen slænger han.

Claus Frimann sammenligner sig som folkesanger med Petter Dass; der er det samme liv over hans digte som over Nordlands Trompet og Dalevisen og den samme faderlige myndighed over tonen. Og dog foretrækker jeg Petter Dass; Claus Frimanns begeistring for

bonden og bondelivet hindrer undertiden hans skildring fra at leve umiddelbart med i det. Saaledes i det anførte første vers af Den norske Fisker. Hvad i pokkers skind og ben har de »guldklædte høie« at bestille der? De trækker fantasien bort fra fiskeren og hans baad — nærmest i retning af Struensee eller abbed Sieyès. Og disse bønder er lidt vel meget mønsterbønder for nøisomhed og flid og gudsfrygt og lignende borgerdyder; og de ved det meget godt selv. Det er bonden, stolt i sin velbjergede tarvelighed.

Naar dovne mand maa lide nød,
da ser jeg løn for møie,
til mig af hvide melkegrød
da smiler smørret øie.

Paa bredet hjemmespundne dug
til tyve skilling alen,
fladbaget brød af bedste rug,
som vokser her i dalen,
for gode mand fremsætter jeg,
og smør af gule fløde,
vil gode mand da tækkes ei
skal jeg han ikke nøde.

Det er odelsbonden, som ikke frygter »den ombudsmandens løftet svøbe«.

Med lyst jeg vælter stenen hen:
af odelsgrund jeg rydder den.

Det er hustruen, som lader »stadsefruen sidde paa høie pudestop«, og selv sidder paa sit bænkehjørne med sin rok; — som ikke vender »det maled hjerteblad«, men sin bindestikke og sin rok, — som lader »uskyldig hermelin« beholde sit skind for hende, for bare hun kan røre armen og har uld nok, skal nok rokkehjulet holde varme i hende o. s. v. — rigtig en brav filisterhusmor! Og det er den prestegaardspene, hyrdindeskjelmske, unge bondepige

Jeg vil samle i en krans
tiritungen, rødkollen, blaaklokken, soleien,
siden faar jeg mig en dans —
mon ei snart skulde være paa veien
Svend og Ole, Rasmus og Per?
Nei, for tidlig endnu det er,
lad mig kige frem en gang,
maaske skalkene høre min sang.

»Paa en af Claus Frimanns sidste fødselsdage — fortæler Welhaven — var der et lidet festoptrin til hans ære. Nogle unge bondepiger traadte ind til ham i deres bedste høitidsdragt og rakte ham en krans af nys udsprungne birkeblade, indflettede med foraarets markblomster«. Det er hyrdestilens slutningsvers i Norge.

Sidst i rækken af det norske selskabs digtere staar de to mod-
Jonas Rein 1760—1821.
poler Jonas Rein og Jens Zetlitz, sorgens og glædens sangere. Glæden holder sig endnu i poetisk kurs, men med sorgen er det forbi. Jonas Rein var en brav Bergensprest og blev Eidsvoldsmand. Han hørte i Bergen til »skumlerne« mod Nordal Bruns aandelige regimente. Hans sorg er misfornøielse og grættenhed og med hans høie oder er det ringe bevendt.

Jens Zetlitz er født i Stavanger 1761, gik i Bergens latinskole,

kom under Nordal Bruns paavirkning og blev hans ivrige beundrer. Han blev prest — tilsidst i Kviteseid i Telemarken, og har skjænket sine bønder poetiske Sædelærer Nr. 1, 2, 3 o. s. v. op til 10, og »undervisende sange«, som intet har med poesi at gjøre. Som bondepoet er han en afbleget Claus Frimann; trods alle hans Telemarksgloser blir det ikke bondeliv, som naar Frimann lar sine bønder svinge ljaaen og hale snøret; han har heller ikke Frimanns myndighed i den faderlige tone; men der er mindst ligesaa meget odelsbonde-bravhed som hos Daviks-presten. Zetlitz har ingen kraftig sikker vinge til sin poetiske flugt. Han kan nok synge til vaaren i første vers: Zetlitz 1761–1821.

Mægtige vaar! I din skabende haand
bruser begeistringens bæger!

men mod slutningen blir det saamæn smaat dermed. Hans mesterskab ligger i visen; den glider saa lunt og gemytligt for ham, og naar han kommer til drikkevisen, blir det liv og lyst. Hans Gud er Evan, som kommer fra Olymp

kun sjelden vasket,
men fed og lasket
han nedad fjeldet barfodet trasked
og ravede.

Han generer sig ikke. Han synger sin Elegi over Lukas af Pisek med de 25 700 perialer og lar

Silenus paa huns grav
snorke høit i en kummerfuld søvn

og priser hans navn

De i Lukas fodspor gik,
de var store i Drankernes riger.
O lyksalig æt
fed og fiolet,
Lukas børn i vinens gud!
tømmer denne pokal til hans ros.

Denne bægrets fryd kan intet forstyrre. Drik og vær glad, er overalt løsnet, selv om man ser

at slyngler hæves til ærens top,
at smiger mæskes, at sandhed tigger,
at rige sluge den arme op
og dyden nøgen paa gaden ligger
at baand og stjerne
og tomme hjerne
forenes ofte, ja, mer end gjerne.

Zetlitz har paa lager gode ønsker af alle slags for al verden og alle mennesker; »frihed og loven og troen« gaar deiligt i spand, endog saa langt ned som 1795. Der raabes stadig »held den milde Christian (den 7de)« og »Norges haab, Norges Frederik« og samtidig heder det — midt i den vildeste skrækregjeringstid:

Frihed, som med laurbær kroner
Frankrigs heltelegioner,
hvor de vender deres fjed,
Fuldkom din og Frankrigs ære!

Men denne magelige optimisme, denne lade glæde glider dog ved træghedens lov over i reaktionen. Det siver ind over vort aandsliv først og fremst fra Tyskland — det er Goethes, Kants og bibelkritikens tidsalder. Men Zetlitz priser de brave fædres tid, da

man ikke tænkemaade stjal
og ord fra store tyske rige.

og

Man nok var lidt intolerant,
det er: man taalte ingenlunde,
at drenge skriften tosset fandt
og med dens lære spotte kunde.

Fig. 25. Stavanger i det 18. aarh. (Direktør Jordans samling.)

Ja, selv fra patriotismen tager man afstand i sin sundt fordøiende glæde

Søn, sagde han (Evan) — du bør være glad!
Lad patrioten forgjeves græde!
Naar ondt kun lykkes
og landet trykkes
og retten selv af dens tjener rykkes:
saa tøm dit glas!

Men det var jo ikke alle givet at ta det saa lunt. Zetlitz glade drikkevise — selv den fortæller os om, at skoen trykked her i Norge.

Det var i Kristiania, at man bedst merkede, hvordan den nye tid trængte ind og at skoen trykked. Ved aarhundred-skiftet finder vi her et fast »Dramatisk selskab«, hvor byens høiere societet spiller med, og rundt paa de store familier Colletts, Ankers o. fl. herresæder — Fladeby ved Øieren og Moss Jernværk er de bekjendteste — er der i juleferier og ved andre anledninger dramatiske under-

holdninger og optog. En hel del er lettere gods, harlekinsfarcer og gammeldags hyrdescener; men tidens borgerlige tragedie trænger sig frem. Schillers »Røverne« gjør stormende lykke og Kotzebues og Ifflands effektstykker behersker det dramatiske selskabs repertoire, og hjemlige forfattere vandrer frem i deres spor. Der er Kristianias store mæcenat kammerherre Bernt Anker, hvis Major André aldrig blev trykt; helten kvæler før teppefaldet i 1ste akt sine blidere følelser i en tirade efter den tyske skræk- og gru-mode. »Fordømte tanke om venskab, dyd og religion — Hvor er du Arnold? Kom og styrk mit vaklende mod med din forbandede sjæl — Helvedes afgrund skal aabne sig under vore fødder — Furier og slanger skal sidske om os — Jorden revne — Himmelens torden slaa os — og afgrunden sluge os — O Arnold — Arnold — Du forræder!« —

Fig. 26. Bernt Anker, 1746—1805

Mere betydelig som forfatter er den danskfødte Enevold de Falsen, som ved siden af Bernt Anker er sjælen i det dramatiske selskab. Han kom, kun 22 aar gl., op til Kristiania som assessor i overhofretten og 11 aar efter blev han justitiarius — den høieste dommerstilling i Norge, men fjernedes pludselig det næste aar 1789, fordi hans kjærlighedsforbindelse med en ung frue vakte forargelse. Allerede før han kom, havde han skrevet »Salvini og Adelson«, et stykke om elskov, mord og gift, der raser 5 akter igjennem i den vildeste Sturm- und Drang-stil. Efter flere skjebnens omskiftelser kom han igjen 1802, han havde da skrevet sit populæreste stykke, syngespillet Dragedukken. Her er sentimalitet og lystighed forenede: en fattig skomager drives af nøden til at udsætte det yngste af sine mange smaa børn for en rig og gjerrig urtekræmmers dør, men blir fakket af denne og tvungen til at tage med hjem en kurv med lignende indhold, der netop er kommet til ham Naturligvis ender det i lykke; i hittebarnets kurv findes baade rede penge og brev med gyldne løfter, og skomagerens datter kan saa gifte sig med sin snedker. — Det er tidens smag: idyllisk rørende billeder af almuens liv og strid; der sultes i arier som den yndede

Enevold de Falsen 1755—1808.

Hold lampen tændt, sy tøfler, sko
staa tidlig op, gaa sent til ro,
det fylder i din lomme —

Hos Falsen tog melankoli overhaand og hans arbeidskraft forceredes. Han blev medlem af regjeringskommissionen i 1807, og en høstaften i 1808, da han havde forladt det dramatiske selskab, druknede han sig i Piperviken.

Fig. 27. Niels Treschow.

I Fladebykredsen førtes et lystigt liv, hver dag under opholdet derude parredes gjesterne sammen efter lodtrækning som vert og vertinde og dette mariage-spil gav anledning til stadig nye fornøielser og pikante situationer.

Men det var ikke lystigt at være Norges ledende mænd i denne tid; forgjeves havde Bernt Anker søgt at skaffe landet en bank; forgjeves blev ogsaa hans forsøg paa at faa oprettet et norsk universitet. Falsen skrev ogsaa om oprettelsen af et norsk akademi, og Anker lovede at skjænke det Suhms store bibliothek paa 100,000 bind; alligevel strandede det. Anker gav sin sorg og harme luft i en epilog, hvor han taler om

mange planer,
som Norges onde aand altid forbød
at se fuldendt til slægters varig held,
da hovedstadens (Kbhvns.) rænkefulde svælg
opsluger alt og bryder forbunds-lov:
med samlet kraft at virke fælles vel.
O Fædreland — miskjendt — tilsidesat —
for øieblikkets storm du offer blev —
lynstraalen farer frem til elskte hjem
og nedslaar spiren, naar den hæver sig.

Da planen om et universitet var strandet, holdt Anker og med ham latinskolens rektor filosofen Nils Treschow og Dr. med. Joh. Müller i to vintre forelæsninger over æsthetik og filosofi, fysik og kemi.

H. N. Hauge 1771—1824. — — Imidlertid gik der en religiøs vækkelse over landet. En vaardag 1796, som en bondegut fra Tune, Hans Nilsen Hauge, gik og pløiede, slog det ned som et lyn i ham, at han var kaldet til at præke omvendelse og et helligt liv for folket. Han drog rundt om landet østenfjelds og vestenfjelds og helt op til Nordland, og hvor han ikke naaede hen, kom hans andagtsskrifter, der tryktes i oplag paa oplag. Han for strengt i rette med »verden«, og havde haarde ord om presterne, som blev hans fiender og flere gange fik arresteret ham, fordi han overtraadte konventikelplakaten af 13. jan.

1741, der kun tillod presteviede mænd at præke offentlig. Hauge prækede ikke bare himmeriges rige, han opmuntrede ogsaa sine »brødre« til at drive sine gaarde, at anlægge fabriker og bygge skibe og gik selv i spidsen. Saa lykkedes det ogsaa geistligheden at finde ud, at han kanske havde begaaet bedragerier; han blev sat i fængsel 1804 — først sammen med de værste forbrydere; han blev forbudt at præke, hans bøger beslaglagdes, og der blev drevet en ren klapjagt mod hans tilhængere. I ti aar sad han fangen, saa faldt dommen, først dømtes han til to aars strafarbeide, men frikjendtes saa mod en mulkt paa 1000 daler. Han gik ud af fængslet med nedbrudt helse. Men mellem Norges bønder voksede skaren af hans tilhængere, og der var med et kommet som en anden aand i dem: »de før saa snille bønder negter lydighed og gaar heller i fængsel end de tager embedsmændenes formaninger til følge«. For første gang mødte embedsmændenes autoritet modstand hos bønderne; derfor rasede de mod bevægelsen. Det blev for bønderne en forberedelse til det politiske styre, hvortil rigsforsamlingen i 1814 i Grundloven gav dem magten; rigsforsamlingens ledende embedsmænd anede lidet, at bønderne skulde senere komme til at ta den i sin egen haand. Det blev Haugianere, som ledede bondebevægelsen i 1830'erne.

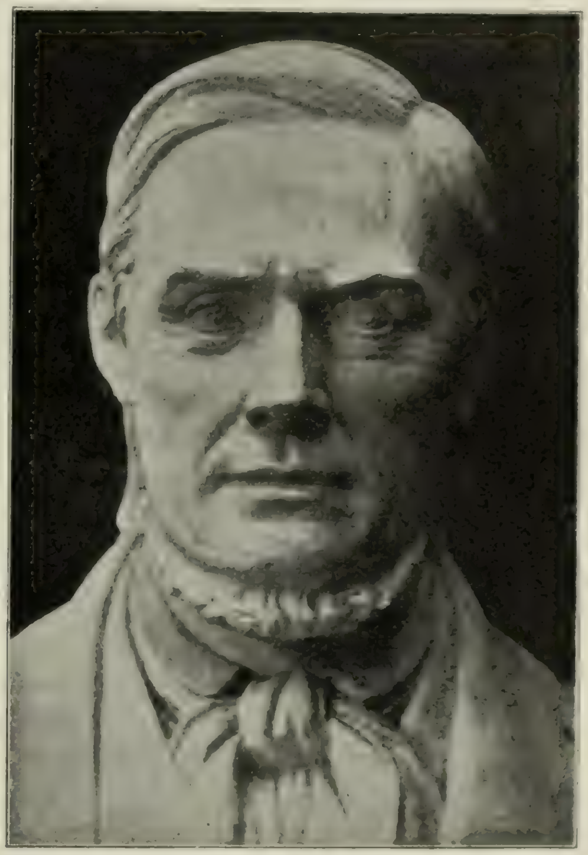

Fig. 28. H. N. Hauge.

Imidlertid kom universitetssagen op igjen, og nu viste det sig, at den norske patriotisme var blit radikal. En Kristianssandsprest, Nicolai Wergeland tog myndig til orde i sit prisskrift Mnemosyne. Det var »uanstændigt, uværdigt« at Norge intet universitet havde. Danmark havde regjering og hof hos sig, »til gjengjæld og ballance« kunde Norge kræve, at universitetet flyttedes didop. Det lyder som en trusel, naar han tilføier, at Norge og Danmark vel er »to forenede, men ingenlunde sammensmeltede riger« og begge kunde stille de samme fordringer. Og haanlig sagde han, at man ved udenrigske universiteter ikke vilde nægte Nordmænd undervisning, om de vilde

Nicolai Wergeland 1780—1848.

fortære sine penge der istedenfor i Kjøbenhavn. Danskerne paastod ivrig, at Kjøbenhavner-universitetet ogsaa var Nordmændenes universitet, — men samtidig annekterede de de norske forfattere og videnskabsmænd, som havde skrevet og studeret i Kjøbenhavn, under sin egen danske litteratur. Der kunde endog være spørgsmaal om »fjeldboen har sletteboen eller denne hin mest at takke for sin kultur«. Naar nu Nordmændene krævede et eget universitet, saa dreves de kun af den æresfølelse, »som hverken folk eller individ uden nedrighed kan mangle«. Det var rene ord for pengene! Saa kom da universitetet i 1811; men patriotismen vedblev at være lige radikal. Man fik mere og mere følelsen af, at mellem Danmark og Norge var det forbi. Ledende norske mænd forhandlede i hemmelighed med ledende svenske om en forbindelse mellem rigerne; paa rigsforsamlingen 1814 var det parti, som søgte hen til Sverige for at undgaa Danmark, en anseelig minoritet og en af dets mest fremtrædende mænd var Nicolai Wergeland. Han er en af forsamlingens hidsigste talere, det er revolutionstidens talestil med store fraser og bidende vendinger: »Haanden fæster jeg i himmelen og lader kloden rulle; ingen hvirvel af partier skal rokke, skal anfegte mig; foden fæster jeg paa religionens klippe og smiler ad hine truende bølger. . . . Er vi sammentraadte alene for at reise en trone, for at fremme et herredømme, — eller for at sikre dette brave folk national lyksalighed for aarhundreder . . . Hvad trøst have vi til det længselsfulde folk . . . naar de spørger os ad: hvad have I udrettet for os? Hvad blev vor skjebne? Maa vi da ei rødmende slaa øiet ned, naar vi intet andet svar have end dette: vi have bygget Eder en trone — ellers vide vi intet! Vi have bygget Eder en trone — andet maatte vi ikke! Det var nok! Æder, drikker og værer glade! Tør vi saaledes spotte den gule hunger? — Sandelig nationen lever i disse dage ikke som nationalforsamlingen«. Og i et senere møde forlangte han grundlovsbestemmelse for at Norges konge aldrig kunde bære kronen i noget andet land — for at man under Kristian Fredrik kunde undgaa en gjenoprettelse af foreningen med Danmark, »kilden til den afmagt, fædrelandet er sjunket i«. — »Altsaa, brødre, aldrig mere dansk! Dette er hver ægte Nordmands ønske . . . Vi ville tage et venskabeligt farvel, uden harme, uden nag. Vi skilles nødig fra en ven, som lang omgang har gjort os kjær, skjønt vi ofte saa surt til hinanden. Men det maa saa være. Hvad Gud haver villet adskille, maa intet menneske tilsammenføie«. — Det »venskabelige farvel« til Danmark sendte han to aar efter i et skrift. Det førte

Fig. 29. Nicolai Wergeland.

titlen »En sandfærdig Beretning om Danmarks politiske Forbrydelser mod Kongeriget Norge fra aar 995 til 1814«.

Aaret før skilsmissen 1814 udkom der i Kristiania et lidet hefte digte, der kaldte sig »Fieldblomster«; forfatteren var en ung prest Johan Storm Munch, en nevø af Edvard Storm. Slutningsdigtet er en hyldning til Danmarks nye store digter Adam Oehlenschläger og i hele digtsamlingen gjenklinger den oehlenschlägerske romantik. En ung Adam med røde kinder og drømmende blaa øine havde omskabt Danmarks poesi i sit billede. Den blev ungdommelig selvbevidst og drillede overgiven det gamle aarhundredes adstadige nytteborgere. Den samme ungdommelighed, den samme tro paa poesiens og kunstens ret findes her hos Johan Storm Munch. Han betragter et marmorbrud og drømmer, at blokkene omskabes til statuer. Saa afbryder han sig selv ironisk: J. St. Munch 1778–1832.

»Ven, drøm ikke saa vildt! Fortæl, hvad nytter vel sligt til
kan vel den skabende kunst omskabe stenen til brød?«
— Mennesket lever dog ei af brød alene — »Ti stille,
udi vor oplyste tid, tingen vi bedre forstaa«.

Som Oehlenschläger har sit St. Hans-aften spil og sin Langelandsreise, har han sin St. Hans-aften kveld og sin sommerrejse i Norge. Og der er ung og blød tone over sprog og vers. Det er ingen fyldig gjenklang af Oehlenschläger, men det er en ren gjenklang.

Vær mig velkommen
letslørede aften!
du som fremtryller
med magisk lampe
oldtidens verden
for det indre øie
eller blidelig hæver det
mod de funklende stjerner.

En saadan strofe forstod ingen anden at skrive i Norge i 1813, og der spøres, hvor mange forstod at — læse den. Det var trang og stenet grund disse unge romantiske lyse fjeldblomster havde at gro paa i Norge. Halvparten af Sommerreisen havde maattet udelades for at faa udgit det lille hefte. Der skulde sterkere magter til at skabe gjennembrud i den norske poesi.

Endnu skulde Norge i en aarrække ligge i litterært mørke, medens romantiken straalede i Danmark med Oehlenschläger og Grundtvig, Ingemann og Heiberg, og i Sverige med Tegnér, Geijer og Atterbom. Først et nyt slegtled bragte gjennembruddet; det kom med en poetisk vulkan, Henrik Wergeland; det kom, idet man fandt nye poetiske kilder i folkets dyb ved opdagelsen af den store skat af folkesagn, folkeeventyr og folkeviser.

V. SØNNER AF NORGES DET ÆLDGAMLE RIGE.

»Kongeriget Norge er et frit, selvstændigt, udeleligt og uafhændeligt rige«, saa lyder de første ord i grundloven af 17de Mai 1814. Det norske folk tog sin skjebne i egen haand, og det gav sig en forfatning, bygget helt ud paa den franske revolutions principer, en af de frieste forfatninger i datidens Europa. Om den samledes nationen i begeistring, og da Karl Johan i de første aar omgikkes med planer om at udvide kongemagten og gjøre foreningen med Sverige tættere, stod stortinget ivrig vagt om grundloven, og folkets hjerte fulgte det. Men samtidig var der haarde aar for folket. Man stod paa randen af en statsbankerot: paa 100 daler i sølv gik 1500 i sedler; og en repræsentant sagde, at han vidste ikke det sted i udlandet, hvor han for norske sedler kunde kjøbe et par tøfler. Norges Bank maatte oprettes ved tvangsindskud; man hører tidt om at familiernes sølvskeer maatte vandre til den; men efter et aars forløb var ikke stort over halvdelen indbetalt. Bønderne ruineredes ved en række uaar og ved 1820 gjør i Kristiania det ene store handelshus efter det andet fallit.

Begeistringen for fædrelandet glødede; i 1820 udsatte den rige Markus Pløen, en ivrig folkets mand, en pris paa 100 daler for den bedste fædrelandssang. 22 sange indkom og flere fulgte siden. H. A. Bjerregaard vandt prisen med sin »Sønner af Norge«, ved siden af denne »kronede nationalsang« er de bekjendteste Wolffs »Hvor herligt er mit fødeland« og Schwachs »Mens Nordhavet bruser«. Disse fædrelandssange er det mest fremtrædende i tidens lyrik.

Vi kan i dem se, hvor den norske patriotisme har skiftet karakter siden Nordal Bruns dage. Der var nu som følge af tidsforholdene en høiere pathos, en mere flammende begeistring, men tillige ringere velvære ved tanken paa fædrelandet. Patriotismen fik ikke længer sin begeistring ganske ligetil ved glasset; nu kom den mere høitidelig ved »harpens den liflige klang«. Den blev mere abstrakt, mere romantisk. Den drak ikke »fiskeriernes flor«, men skued hen mod »disse stolte klippeborge«. Om nutiden vidste den, at »frihedstræet« var plantet i Norges grund, at nu stod »frihedens tempel i Nordmandens dale«. Men ellers saa man tilbage til sagatiden og følte sig som »sønner af Norges, det ældgamle rige«. Sagatidens Norge var gjenopstaaet i 1814, mod den rettedes blikket. Johan Storm Munch udgav et tidsskrift »Saga« med oversættelser af Sagaerne, og ude i 1820erne skrev Kr. M. Falsen, »grundlovens fader«, en »Norges historie under kong Harald Haarfager og hans mandlige

descendenter« i fire bind; det var et letskrevet, overfladisk arbeide, der blev meget populært. Endog topograferne følger med; saaledes behandler Klüwers »Norske mindesmerker« bl. a. gravhauge og folkesagn.

Stilen blir ogsaa en anden end hos 1780—90ernes digtere. Ganske vist synger i Bergen Lyder Sagen i toner fra det 18de aarhundrede. Han havde faaet sin poetiske opdragelse paa Bakkehuset hos Rahbek, der blev Oehlenschlägers svoger og beundrer og alligevel i hele sit aandspræg stedse tilhørte slegtleddet før ham. Det var den gemytlige visedigter Rahbek, der gik igjen i Sagen, naar han skrev sin fornøielige drikkevise »Diogenes vranten og stolt«; det var Rahbeks virksomme interesse for alt æsthetisk, der gik igjen i hans ivrige deltagelse i Bergens musik- og kunstliv; han opdagede saaledes Norges første store maler Joh. Dahl. Ligesaa mindes man den gamle tid, naar man læser C. N. Schwachs drikkesange og andre lejlighedsdigte. Men tiden er dog blevet en anden; den har nye mønstre. Da J. St. Munch oversætter Racines Athalie, synes dette den franske tragedies mønsterverk saa gammeldags, at Bjerregaard i en spøgefuld epistel beklager, at han har omgjort det til de moderne blankvers og ikke bevaret de gamle rimede alexandriner. Det er Schiller med sin pathos og Tegnér med sin billedrige stil, som nu oversættes og efterlignes. Men hvor lidet formaar disse poeter at gjøre ud af sine billeder! Forklaringen maa straks være tilstede. Naar Bjerregaard skildrer »Aandernes bjerg«, maa han tilføje: »Menneske, din sjæl er bjerget«. Og hvorfor kaldte han Egebergkongen frem, naar han dog maa la ham trække den allegoriske ham af sig:

Fig. 30. Vidrik Verlandsøns Gravhaug.
Af Penningmagazin. Univ. bibl. Kr.ania.

Og vilst du kjende vel mit navn
vid: Nordisk kraft, saaledes man mig kalder.

Endnu værre er Simon Olaus Wolff, romantikens enfant terrible. Ikke nok med uendelige poetiske almensatser, som Welhaven i sin skarpe kritik med rette tog fat paa: »Kjærlighed nævnes den blomme«, »Barndoms tro hed englen« o. s. v. Nei, i hans »Kongsbergs gruber« maa der saamæn noter under teksten til at forklare:

Tys: her rasle kjæders baand
er det de fordømtes sted
vrider Tityos den bundne haand,
under blod og kolde sved?

Ixion paa hjulet er med, og »her som vand det suser? Gjennem Danaiders sold det bruser«. Der behøvedes en note med oplysning om, at det sigtede til »pumpeverket, — hjulet og kjæderne, som driver samme«. Nu ved vi — at det ikke er Tityos og Ixion!

Desuden steg patriotismen ved de reiser, som blev foretaget i landet og ved skildringerne deraf. Naturforskerne gik i spidsen, malere og poeter fulgte. Fjeldegne og fosser ligefrem opdagedes derved, 1811 Rjukanfossen af Esmarck, 1820 Jotunheimen af Keilhau og Boeck, det følgende aar Vøringfossen af Hansteen. Det bragte vand paa romantikens mølle; allerede naturforskerne standsede ved »den store naturs sterke røster, naar snelavinen nedtordner« og beundrede »naturens søn, som de tause fjelde har opdraget«, og den poetiske facit af S. O. Wolffs Telemarksreise blev hans prægtige sang om de »stolte klippeborge, som evig trodse tidens tand«, disse »kjæmper, som mod skyen kneiste«, der huede Auka-Thors hjerte, saa »sin kongestol han der opreiste«. Naturligvis bidrog disse reiser til at gjøre den norske bonde fjernere for tidens bevidsthed; landsprestens bonde veg pladsen for turistens bonde. Claus Frimann havde sunget om de bønder, han saa svinge ljaaen og trække snøret; nu var det folk fra byen, som opsøgte den ægte bonde i de stængte dale; de saa ham i lyset af sagaerne, og det lys fik sit skjær dels fra Tegnérs svenske pathos, dels fra Fouqués tyske og Ingemanns danske hyperromantik. I spidsen gik Mauritz Hansen med sin Luren; her ligner faren »de antike træsnit af vore norske konger« (naturligvis nedstammer han fra »den haarfagre Harald«) og datteren har »et blegt betydningsfuldt ansigt, svømmende blaa øine og et gult, frit bølgende haar«, og den reisende, der kommer til bondegaarden, føler »en ængstelig glæde som den, hvormed man betræder en kæmpehøj fra Hedenold«. Det

Fig. 31. Flintoe: Skyds i Norge. Dr. Schweigaards samling.

er en sentimental-romantisk historie om to elskende, som faren vil skille; de har gjemt sit barn paa en sæter og skiftes om at passe det. Luren toner over dalen fra den ene til den anden med spørsmaal og bud: »Hosdan lever Litan?« »Litan lever bra«. Og ved hjelp af Mauritz Hansens reisende ender alt i tilgivelse og forsoning. Den lille fortælling gjorde umaadelig lykke, da den fremkom, endnu tyve aar senere kunde P. J. Collett tale om den »dejlige skisse Luren«. Dengang flød taarerne over den, nu krisler det os ved mundvigerne, naar vi læser den.

Mauritz Hansen er den digteriske centralskikkelse i tiden. Han levede som lærer i trange kaar, holdt »sølvbryllup med næringsorgen«; den sidste tredjepart af sit liv var han bestyrer af Kongsberg middelskole. Hans lærervirksomhed indskrænkedes ikke bare til skoletimerne; han udgav en mængde latinske og andre grammatiker og lærebøger, og desuden fik han tid til at skrive fortællinger og romaner rundt i samtidens tarvelige tidsskrifter »Bien«, »Hermoder« o. fl. og i en del »Nytaarsgaver«. De udgjør i den samlede udgave 8 anselige bind. Det er romantik af alle arter — middelaldersk ridderromantik, norsk sagaromantik, international røverromantik; ja heller ikke den østerlandske romantik er forsømt. Men fremfor alt har Mauritz Hansen skrevet nationale fortællinger, hvori han pynter sit kjære fædreland med alle romantikens pailletter. Der mangler intet af hvad der kan skaffes tilveie af romantiske begivenheder og personer. Der er barneforbyttelser og hemmelige ægteskaber, søskende, som gjenfinder hverandre; der er børn, som troes døde og gjenkjendes af sine forældre mange aar efter som voksne. Der er røvere og huler, hvor de gjemmer sine tyvekoster eller de spiller dem pludselig over i uskyldiges hænder, saa der afstedkommes en hel del romantiske intriger: anklage og bevis mod uskyldige, som der skal en hel kombination af romantiske træf til at oplose igjen. Der er romantikens yndlingsfigurer: de sindssyge, der gjemmer en ulykkelig kjærlighed eller en grufuld hemmelighed, som evig og altid nager dem. Vi har strenge fædre og gamle kloge koner, der mænger sig i alt og skal gjøre indtryk af at være nationale karakterer af folket, fordi der af deres mund uafladelig regner ordsprog og folkelige mundheld. Der er endelig narre, som er det oplivende element i bogen, ved at de radbrækker sit eget og fremmede sprog og stadig forvansker den syndflod af fremmede ord, som de bruger. Og til sidst er der spøgelser; undertiden faar de sin naturlige forklaring; men er der ingen saadan, lader forfatteren falde nogle ord

Mauritz Hansen 1794–1842

Fig. 32. Mauritz Hansen.

om, at det nok er gaadefuldt, men dog findes der sidestykker til det i Tyskeren Schuberts bog om naturens natside.

Mauritz Hansen skrev let, saa altfor let; blækket blev ikke tørt, før det gik i trykkeriet; og han maatte skrive uafladelig for kone og børns skyld. Saa blev meget af det jasket; men hans maade at fortælle paa er kanske det bedste af disse historier, ialtfald naar han er kommet saa langt i dem, at han kan gaa uden stylter. Gjennemgaaende ender alting godt; men for at kabalen skal gaa op, maa der jo et par smaa fusk til her og der. Det, som savnes, er først og fremst karakter; derfor gjør Mauritz Hansens noveller aldrig indtryk af at bygge paa noget oplevet. Enten det er geografidigtning fra tyske dale eller det er beskrivelse af steder, han har set — man fæster sig lige lidet ved hans naturbeskrivelse, for det er altid kun sceneanvisninger for det romantiske skuespil med alle dets interessante floker, og personerne er bare lededdukker, som forfatteren betjener sig af for at kunne servere os de romantiske begivenheder. Det hele er trods alt grufuldt og spændende dog let kost; navnlig er der ingen dybde i den nationale tone. Da den ægte nationale romantik kom siden efter, skrev P. J. Collett meget rigtig, at der hos Mauritz Hansen er for lidet af »det sorte blod; skovene er tungsindigere end han«. Vi udtrykker det paa en anden maade, for det »sorte blod« og »tungsind« er ikke nationale feltraab længer for os. Men vi er i grunden hjertens enige med P. J. Collett.

Fig. 33. H. A. Bjerregaard.

H. A. Bjerregaard. 1792—1842. Var Hansen tidens romanforfatter, saa var Henrik Anker Bjerregaard dens dramatiske kraft. Som Enevold Falsen blev han høiesteretsassessor og som Enevold Falsen gjorde han fremfor alt sin lykke som dramatiker ved et humoristisk syngespil: »Fjeldeventyret«. Det kan i kunstnerisk værd staa paa høide med hans danske samtidige Heibergs vaudeviller, og som de kan det endnu spilles, ialtfald for et fordringsløst publikum. Dets helte er tre vandrende studenter — det er et tidens tegn: for første gang rykker paa norsk grund her studenten ind i litteraturen. De blir tat for fanter og ført for lensmand Østmo, der er stykkets bedste karakter — en politikus, der altid taler om at »sno sig gjennem verden«, og altid tænker paa at faa Østmo nordre forenet med Østmo søndre og at lensmandsembedet kan bli i slegten. Han ved, at en lensmand kan »slaa sparto til hele bygden«, og at han »sidder glad og mæt, hans ro er sød, hans arbeid let«. — Et ønske har lensmand Østmo: at komme paa storthinget. »Men det har ikke villet flaske sig. — Aa død og plage for alle de dejlige forslag, jeg havde«. — En ganske anden repræ-

sentant faar bondestanden i »sæterpigen« Aagot med sin berømte »søde fjeldsang«:

Sole gaar bak aase ne,
skuggjin bli saa langje,
Naatte kjøm snart atteve
Tækje meg ti fangje
Krytrein uti kvee staar,
eg aat sæterstuli gaar.

Disse to slags bønder tilhører tilfældigvis de to modsatte leire i lystspillet. Det er et tidens tegn; storthingsbonden mod sæterromantiken! snart skulde der bli alvor i det. Men endnu er det bare et tilfælde: storthingsbonden in spe bukker ærbødig for skriveren; han er ikke blevet et selvstændigt væsen; sæterromantiken har endnu ikke faaet sit aandsindhold af sagn og eventyr og al folketroens mystik. Og de har ingen anelse om, at der i dem er modsatte kræfter. Men om en halv menneskealder skulde de staa imod hverandre i Welhavens bonderomantik mod Wergelands bondepolitik.

VI. WERGELANDSTIDEN.

Omkring 1830 staar i det norske studentersamfund cand. theol. Henrik Wergeland og student Jan Welhaven og taler mod hverandre. Det er kvintessensen af Norges litterære liv.

Situationen er ikke bare norsk; den er almeneuropæisk.

I det 18. aarh. havde litteraturen været ungdommelig; fra Sturm-und Drangtiden af blev den ung, og fra den tid af rykker den akademiske ungdom frem til at bli en magt i litteraturens verden. Og litteraturen greb mægtig ind i folkenes og tidens bevægelser.

Det norske studentersamfund stammer fra 1813, det aar, da der først gaves norske studenter. Det var i begyndelsen et stilfærdigt litterært-videnskabeligt selskab. Men i 1820'erne blev det revet ind i tidens hjemlige og europæiske politiske strømninger, og i regjeringens kredse blev man betænkelig ved den akademiske ungdoms radikalisme. Navnlig fandt ideer fra Tysklands studenterverden gjenklang. Der sværmede man for og talte begeistret for Tysklands frihed og enhed. Man vandrede i flok og følge med grove klær og tykke knortekjæpper, og naar man mødte en laps, kringsatte man ham og brølede Bæ! Og paa en stor studenterfest brændte man skrifter mod friheden og — et korset. Smaastaternes enevoldsregjeringer forfulgte, saa godt de kunde, de akademiske frihedsmænd, — endog lensmand Østmo har lært deres tekniske udtryk, naar han mistænker de tre studenter for »demagogisk omdrev«.

Her i Norge havde man friheden, og man begyndte at fejre frihedsdagen, 17. mai, — paa tiaarsdagen 1824 holdt studenterne gilde. Da Karl Johan imidlertid havde imod det, blev det stille de to følgende aar; men i 1827 troede man, at han havde givet sit minde dertil, og der blev 17. mai-festligheder som aldrig før; studentergilde og fyrverkeri og folkefest. Karl Johan blev yderst forbitret. Næste aar kom han selv til Kristiania og lagde med sin nye statholder von Platen et svært lod i vegtskaalen mod 17. mais festligholdelse; man føjede sig, storthing og studenter og alle sammen.

Fig. 34. Kristiania i 1835. (Originalen paa folkemuseet).

Men næste aar var det galt igen. Allerede i januar besluttede studentersamfundet at optage 17. mai blandt sine faste aarlige fester. Selveste det akademiske kollegium søgte at faa de unge mennesker fra saaledes at ødelægge sine befordringsudsigter. Nytted ikke! Og den 17. mai 1829 var der mange fristelser til synden. Det var søndag og deiligt veir, og Norges første dampskib, som bar det folkekjære navn »Constitutionen« kom til byen om eftermiddagen. Folk samledes da paa bryggen og raabte hurra for Constitutionen, og bagefter drog man didop, hvor studenterne holdt sin fest. Men der var alle døre og vinduer forsigtig lukkede, og deltagerne kom kun to og to ud derfra. Saa drog man op torvet, der samlede der sig

Fig. 35. Torvslaget 17. mai 1829. Karrikatur af Henrik Wergeland. (Dr. Schweigaards samling).

saa mange mennesker, at smaaby-hovedstadens autoriteter blev nervøse; politimester og stiftamtmand gik rundt og bad folk gaa hjem og lægge sig, og da pøbelen hujed, sendte de bud baade efter magistrat og militær. Borgermesteren stillede sig i maaneskinnet op mellem to brandfakler og læste oprørsloven, hvad der indbragte ham lattersalver og klingende hurraer. Men saa kom militæret fra Akershus; kavalleriet gjorde chock og slog løs med flade klinger og jog folk fra torvet gjennem de nærmeste gader. Henrik Wergeland fik et sabelrap over ryggen; han ansaa sin studenteruniform for vanæret; rasende sendte han den til Akershus's kommandant baron

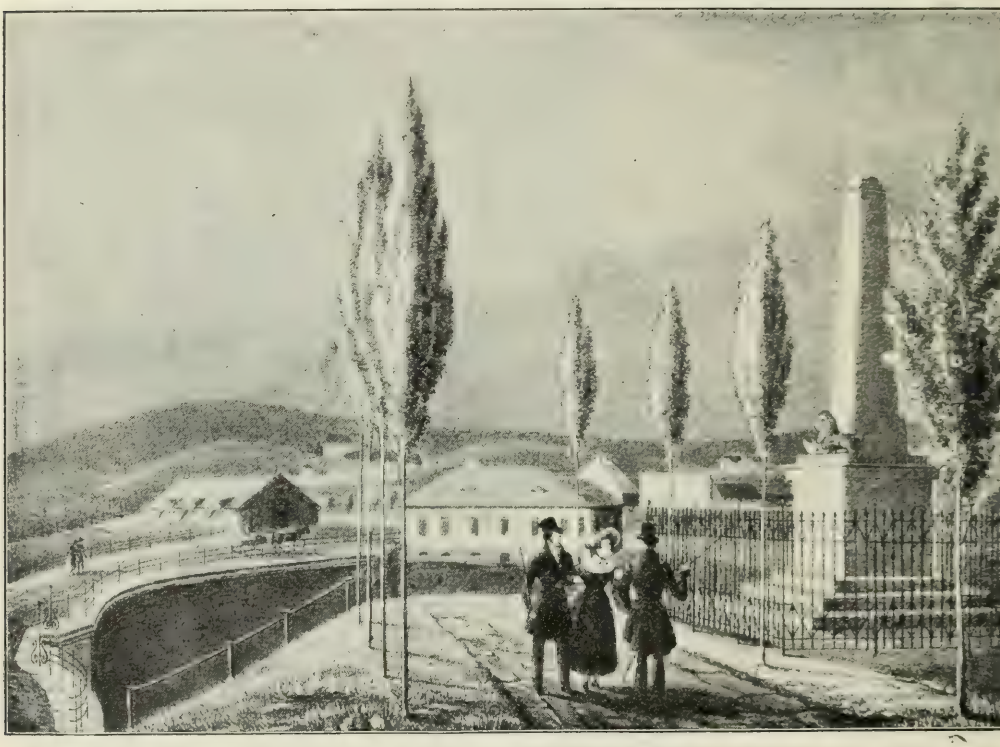

Fig. 36. Kroghstøtten.

Wedel ved et bud, som tog feil og bragte den til statsminister grev Wedel. Over hele landet vakte »Torvslaget« den største forbitrelse; 17. mai festens popularitet var dermed sikret; kongen opgav nu lidt efter lidt sin modstand. Fire aar senere blev samme dag mindestøtten over frihedsmanden Chr. Krogh afsløret, og Henrik Wergeland holdt festtalen: »Medborgere! Vi staa her ved en borgeraandens triumfstøtte, ved et fædrelandets altar . . . Et 17. maihimlens midtpunkt er rejst — et himmelfartsbjerg for frihedens frelser — et borgeraandens altar — en almenviljens Herkuleskølle er opløftet — der er sat en ny støtte under vort fælles hellige: under Norges frihed og hæder.«

Ogsaa de tyske »burschers« urgermanske tarvelighed fandt sin

analogi blandt de norske studenter og faldt i traad med en hel nationalbevægelse. Allerede Cl. Frimann havde sunget om, at den ægte norske bonde nøiede sig med hjemmelavet kost og hjemmevirkede klæder. En velmenende forfatter skrev ved 1820 en brochyre mod 700 forskjellige sorter fremmed luxus, og omkring 1830 blev den norske bonde i sin vadmelskofte med grundloven i haanden stadig lovpriset i oppositionsbladene, og bevægelsen greb om sig rundt om i sogneselskaberne; indrømmelserne bestod kun i, at man 17. mai serverede »fremmed« punsch og at »mændene tillades at kjøbe kaliko til halskraver«. — Wergeland og hans venner var ægte norske burscher; det var kraftkarer, der klædte sig i vadmel, stod paa ski og lod sig udskjelde for »mysostædere«, drak og skraalede til ære for friheden, sang uanstændige viser og sloges med vægterne om natten. Der gik chauvinisme i tarveligheds-bevægelsen, det norske vadmel; Norges frihed og »klippefolkets styrke« sluttede forbund, og skrytet dundrede løs for norsk kraft mod det bløde danske. — Saa kom julirevolutionen, Polen gjorde opstand og overalt i Europa gjenlød i tale og handling begeistringen for frihed og national selvstændighed. Det vendte sig her mod Sverige og unionen, det vendte sig mod Danmark og det danske litterære overherredømme, og det vendte sig mod embedsmandsstyret. Ved »bondestorthinget« 1833 rykkede bønderne frem til at bli en politisk magt. Vadmelsnorskheden

Hør mig, Despot! Jeg være vil
din Pestilents mens jeg er til.
For Norges Lov i Dølens Haand
skal briste dine Slavers Baand.

Fig. 37. Titelvignet til Normandens katekismus. Efter Univ-bibl's exemplar, Kria.

Sjælen i bevægelsen blandt studenterne var Henrik Arnold Thaulow Wergeland, ældste søn af Nikolai Wergeland, født i Kristiansand 1808. Nikolai Wergeland blev 1816 sogneprest til Eidsvold og blev der til sin død 1848; der levede Henrik Wergeland sit barndoms- og ungdomsliv og var hele sit liv igjennem bunden med de sterkeste baand til fædrehjemmet paa Eidsvold. Henrik Wergeland

Gjennem sin far er han vokset dybere ind i det svundne aarhundred end nogen af hans samtidige; det 18de aarhundrede begeistredes for frihed og oplysning og borgervel og moral — det er livsnerven i Henrik Wergelands aandsvirksomhed; der er ikke hos ham tanke paa, at poesien skulde nedværdige sig ved at være »nyttig« — hvad Oehlenschläger og romantiken drev spot med. Digterne

skal være folkenes førere, bære frem frihedens sag; digteren Henrik Wergeland er revolutionstaleren Nicolai Wergelands søn — saa snevert ser han paa denne forpligtelse til at være frihedsmand og demokrat, at han forkaster Grundtvigs digtning, fordi den kjæmper mod tidens liberalisme. Og som det ewaldske tidsrums poesi stormer ogsaa Henrik Wergelands digtning frem i Haer! og Eia'er!, som Klopstock og Ewald svæver den over tiden og ind i evigheden og ser himlene fulde af serafer og cheruber; sin elskede gir han himmelnavnet »Stella«, og ikke bare hun, men hver ven, hvert lidet dyr, han elsker,

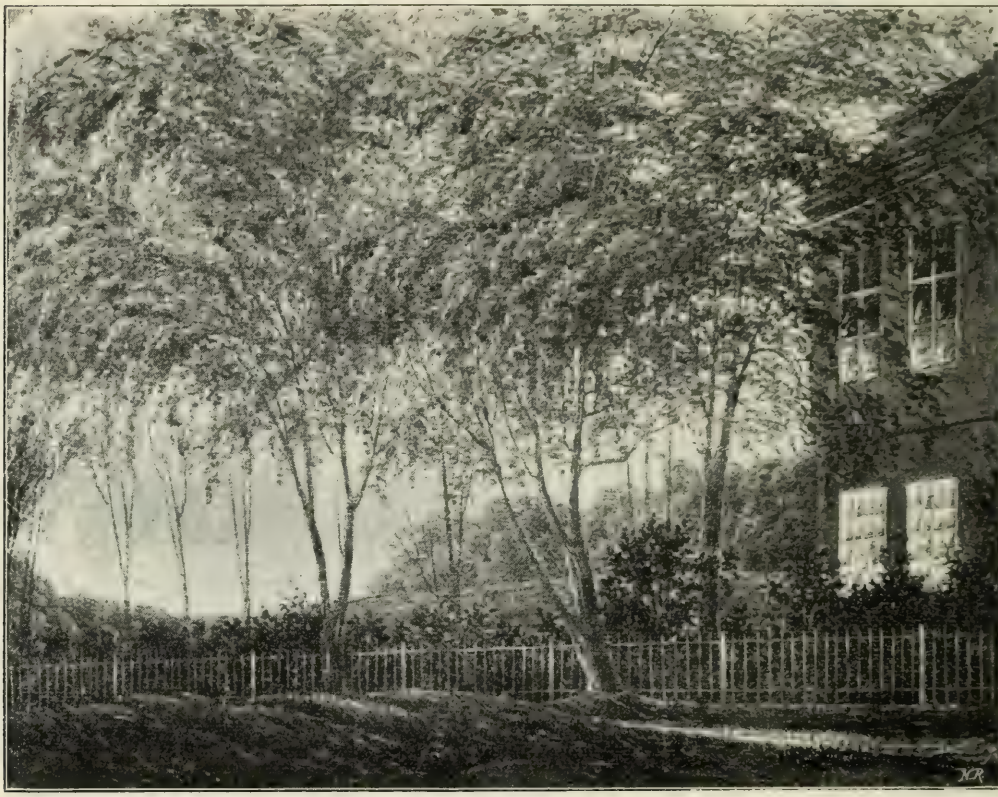

Fig 38. Eidsvold prestegaard paa Nicolai Wergelands tid. Expeditionsekretær Colletts samling.

ja, hver hans tanke, hvert hans digt, ja, hvert et blik, som glæder ham, forvandler hans digterfantasi til en engel. Men alle disse bestræbelser, al denne rhetorik, denne digtform fra en svunden tid førte hans ubændige og overstrømmende, for alting aabne, for al ting begeistrede og virksomme natur dybt ind i samtidens hvirvlende aandsliv.

Han følte sig født og baaren til digter og vidste fra første færd af, at han var et geni. Allerede før han var blit student, havde han optraadt som forfatter — en liden fortælling, Blodstenen, som blev trykt i Morgenbladet, er helt i stil med tidens røverromantik, den ældre slegt af poeter, Bjerregaard, M. Hansen, Schwach o. fl. staar han nær; han er af fuldt hjerte med i deres friheds-, sagaolds-

og odelsbondebegeistring, og det lykkes ham ligesaa lidt som dem at gjøre den norske bonde til en poetisk levende skikkelse.

Da han i 1825 blev student, var han straks med overalt, hvor der var bevægelse. Han var ikke et øieblik ledig. Han studerede Treschows filosofi og Rathkes botanik, skrev »Folkeviser«, en »Levneds og Velfærdsvisdom«, »Normandens Katekisme« paa vers og udgav fra 1830 et hefteskrift »For almuen«; han var oppe i arbeidet for folkeoplysning, var ivrig med i politiken og rev af sig fnysende artikler mod alt, hvad der smagte af reaktion. Han var første taler og første drikkebroder i studentersamfundet og første mand ved nattens udskeielser og slagsmaal. Naar »han Henrik« med sin bande drog gjennem gaderne, var det rundt i husene ude med fatters og mutters søvn, saa det var rimeligt at smaaby-hovedstadens mennesker korsede sig over ham. Han kunde efter en aftens bekjendtskab bestorme en vild fremmed med bøn om at bli hans ven. — »Ja, men paa afstand«, svarede en ham meget fornuftig. For det var ikke let at være Henrik Wergelands ven. Man kunde for et intet rage uklar med ham, og da risikerede man at bli overdænget med de mest ærekrænkende beskyldninger og faa betroede hemmeligheder spredt ud, ja, kunde ved paatagelige ligheder bli gjenkjendt i en af figurerne i Siful Sifaddas (alias Henrik Wergelands) farcer, der udmerkede sig vel saa meget ved tydelighed i adressen og personlig grovhed, som ved vid. Wergeland kjendte intet hensyn, han var altid i fyr og flamme, og hvert hans lune havde ham helt i vold. Men saa kunde det ogsaa straale af ham; han var altid rede til at tjene dem, som trængte det, og han gav med fryd »sin ven den sidste skilling og grov efter en til i den tomme lomme«, og alt hos ham aandede den frodigste virksomhed og det rigeste hjerteliv. »Hans moralitet — skrev hans far i sit forsvarsskrift for ham — er af den art, som maaske almindelige hjerter ligesaa lidt forstaar som almindelige hoder forstaar hans digte«.

Fig. 39. Henrik Wergeland.

Ja, det var ikke let at forstaa dem. De syntes at komme fra en mægtigere tid end samtiden; den sværmede for Tegnérs Fridthjofs saga; Henrik Wergeland kaldte det haanlig for en romantikens »guitartale«; han vilde ikke ha en saadan romantik, nei, det skulde

være »epos-storm og ode-brand«. Hans digte blev skrevne som i en rus; de svirrede og vrimlede af ideer og billeder, der fløj af sted gjennem digtet; der var tankeflugt og ikke tankegang i dem; der var indskud og parentheser, som førte ham bort i nye indskud og parentheser, saa det hænder, at han selv hverken ved ud eller ind og spør: »Hvor var jeg?« Digtets verden har ingen grænser for ham: alt kommer med deri, hvad der interesserer ham; der er botanik og filosofi, politik og historie. Digtet blir et poetisk dagbogsblad eller en politisk avisartikel, født af dagens og nuets begivenhed og stemning; men det favner om den hele verden og vel saa det. Naturligvis blir der ikke deri nogen tydelig skildring af noget som helst, naturen og historien og den hele verden er kun et skiftende akkompagnement til hans stemning; snart er han i oldtiden, snart oppe i dagens begivenheder, snart ved Mjøsen paa sit Skreia, snart ved Gangesfloden eller i Brasiliens urskove, og det er tidt, som han drukner i billedernes mængde.

> Angst! o angst! Jeg overvældes
> af himmelske syner og verdens storhed,
> af livets brogede hvirvel.
> Altet med talløse toner ombruser mig,
> forvirrer med synernes mængde,
> saa jeg, der skulde midt i dets zenith
> sidde lig ensomt urørligt øie,
> henhvirvles selv som et fnug mellem fnug.

Alt, hvad han ser paa blir en verden for ham. Han føler sin egen digterild som led i den evig levende Gudstanke, der tænder sole af kaos's mørke og faar livet til at blusse i kryb og dyr og uhyrer; for hans fantasi er det en ganske ligetil og naturlig tanke, at en taare blir

> . . . en taage blaa og blød
> som sig over alting gjød . . .
> smelted melkevei og dyb,
> Sirius og havets kryb,
> alt i sammen, løste op
> hav og ler og bjergetop
> . . . i den store taaretaage . . .
> Selv jeg drypped som en bleg
> taare ned i taagehavet,
> hvor foruden lys og farve,
> kun i omrids, sol og larve
> om hverandre, var begravet.
> Ha, da blev et syn mig givet,
> syn af livet, syn af Blivet!
> Som et lyn i sky sig tænder
> gjærede en damp i brand
> snart de tusen andre brænder.
> Da blev farve, luft og vand,
> zoner, baner, maal og pole
> rundt de millioner sole.
> Deres luers røg var luft,
> farvespil dens lys og skin.
> I de taage-omrids duft,
> blod og muld sig trænger ind
> rundt om solene de stimle:
> da blev verdner, da blev himle.

Saadan er Wergelands digtning, som en evig rullende undergangs- og skabelses-mythe, der løser verdner op og lar dem paany rulle frem af ildtaagen; selve virkeligheden tegner sig for ham som en saadan glødende ildtaage af ideer og former; et ord, en tanke, en tilfældig lighed kan bli den pol, hvorom dens billede danner sig for ham. Først i saadan grænseløs poesi faar han udtrykt sit hjertes følelser, der »koger som havet om Stromboli«.

Den eneste personlige oplevelse, hvorpaa denne hans ungdomsdigtninger bygger, er hans kjærlighed til »Stella«. Betegnende nok, blev gjenstanden for enhver forelskelse til »Stella« for ham. Men hovedhistorien var dog hans voldsomme frieri til frøken Hulda Malthe, der som en pen sedat pige fandt, at hun ikke havde noget mod ham, men at de ikke passede sammen. Evig og altid overhængte han hende med sine erklæringer; en gang paa et bal, hvor han igjen havde friet, styrtede han »med et dumpt brøl og tre Neier i livet« ud og kastede sig ned fra laavebroen. Men nogle dage efter kunde han være lige blid igjen. Denne forgjæves storm-friing omsætter sig da i »digtets brynde« til verdens-mythe-poesi. Det bæres gjennem død og grav og orm og forraadnelse og saa gjennem skyen: Se, de vide skranker brast! — Hør hvor verdner suse hvast! — og gjennem solenes portaler, til Guds høitids-hal, — fuld af verdners hosianna — fuld af livsens stjerne-manna — dryppende af solpokaler — til »vor høipræst Gud«, der ved »et helligt solealter« vier dem til at »leve sammen — inden samme englehud.«

Ellers er det tidens stemninger, som bølger i hans digte, stadig i en begeistring, der naar fra jorden langt ind i himlen. Norges frihed og Karl Johan som dens bannerfører; — norsk odelsbonde, vadmel og verken, — norsk kraft. Norsk skal alting være, saa det durer i de syv himle.

Naar jeg under svarte tall
(ha, en herlig skjaldehal)
spænder bjørnetarm i harpen,
at den runge kan som Sarpen,
banker den med briskestav,
hui! — saa den som stormen synger.
— hujah! slynger
op til himmels den seraf,
som sig paa mit hjerte gynger —

Men tillige følger Wergelands digtning med verden rundt, hvor frihedsflammen blussed i aarene ved 1830. Hans sjæl »haanlo«

dengang mensk'heden i
ring af helgalliancen blev
ført lig en udsviret julbuk, der suller i orsk
med helligtrekongerslys i valne hænder

Men da

sceptre gnistred fremover folkene
lig hundred blodstruter springende
op udaf men'skehedens saar, da den aareladt var
af drotbajonetter og kopsat med kroner.

Da, sjel, du, lig i charpitot, hyllte dig
ind i en drøm og (som svømmende
under kanalhvælv) du verden forlod da og drev
saa tvertigjennem gravene til Aratus.

Men saa kommer julirevolutionen:

Farvel Aratus urne! Mig lokker skjønnere klang:
Fayette, Amerikas frihedsson og Frankrigs friheds far
tiltaler Paris — det lytter med sænket bannerstang
(den samme, som det af Louvres gitter i julidagene skar)

Da raaber hans digtning revolution over hele verden med den sikreste fortrøstning!

Da gyser du ei, om et land forgaar,
om midt i et storhav af taarer du staar,
thi seierens vaar du ser kun i striden,
et sædkorn til himle i taaren, som gled.
. . . i hæren, som buldrende ruller sig ned
i blinkende striber fra høiden paa valen,
du seierens vaarflommer ser kun i dalen
at rydde den tidlig et midsommersted.

Og da Keiser Nikolai knuser Polens opstand, skriver Wergeland sin mægtige Czaris (senere Cæsaris):

Cæsár med den sortgule kolerapest,
du har (lig en drage sin ilddamp) udblæst:
med dødssky'n, som vælter sig med dit geled
og giver dig en Jehovas majestæt.
du fælder de faa
dit glavind ei gider at slaa . . . . .
. . . Retfærdige kredsløb! Cæsár du alle liv opslugte.
Da sig dit hoved bugte
ud til et dragehoveds ubyre klump, der har
to hvælvede vulkaner som røden øiepar . . .
Uhyret ruller sig ihop . . .
det Kaschmires dal er kun en kjakegrop
og overlæben er aljordens aftenrøde,
mens tænderne (hvad stjerner har ei jorden da!)
staa over Himalah. —
Men se, uhyrets hale selv saarer det tildøde.

Saa kan Wergelands optimisme selv da hente trøst fra de uendelige himle.

Den rugende pest er en engel, som samler for himlenes hær.
Den storm, der bortførte vor arne som støvskyen, skal udrulle om
vort hjerte serafiske fjær:
I døende brødre: halelujah! medens vi dø!

En saadan poetisk natur maatte ligge for de store opgaver, og for sit digteriske hovedværk havde Wergeland valgt den største, som tænkes kunde: det er »Skabelsen, Mennesket og Messias«, dette poetiske uhyre, »som kun digteren og hans far havde læst«; det udgjør 720 sider i originaludgaven. Det begynder mægtigt. Det er tidernes morgen, Phun Abiriel »en skeptisk kraftfuld aand« og Ohebiel »en af kjærlighed besjælet aand« svæver over den dampende klode.

Phun Abiriel.
Se, rummets bugnende bug har atter
en ny verden født, en ny gaade.

Ohebiel.
Nedknæl, tilbed i Guds rygende fodspor

Phun Abiriel.
Er Gud i denne klump? Skal den tilbedes?
Ohebiel.
Han dyndet har belivet Se, det aander!

Vi blir vidne til skabelsen, og af længsel efter hvile stiger Phun Abiriel ned i manden, og blir hans sjæl, af kjærlighed til Phun Abiriel stiger Ohebiel ned i kvinden. Det er »aandeselvmord«, og det fører til den evige kamp hos mennesket mellem kjød og aand, mellem uskyld og higen efter magt og kundskab. Forvildelsen begynder, men med synden kommer selverkjendelsen. Efter syndfloden udfolder menneskehedens historie sig, kongedømme og prestedømme fødes af vold og feighed; men der er »lysbrud i mørket«, idet menneskene blir sig sin legemskraft og aandskraft bevidst, og samfundene opstaar. Dog adel og presteskab opkaster sig til undertrykkere; trods »røster fra folkene«, trods »hjerternes mellemspil« breder magt og bedrag sig over verden. Wergeland svælger i at samle og udmale græsselighederne ved presters og kongers svig og løgn, grusomhed og usædelighed fra alle verdens egne. Men menneskeaanden rejser sig i profeter og filosofer, og det kommer til en vældig kamp mellem salige og usalige aander. Saa fremstaar Jesus. Wergeland følger hans gjerning fra fristelsen i ørken til døden paa korset og opstandelsen. Derefter kommer kristendommens første store seir, folkene slutter sig til Jesu bekjendere og raaber:

Vi vide, himlen er vor fædrestavn,
og jorden er vor moderfavn.
Nu, prester, ei med hyl vi graane
vor faders isse mer!
Nu, drotter, ei med blod forhaane
vor moders skjød vi mer!
Ei synd og løgn I mer os lære!

Men Cæsar samler Konger og prester til modværge:

— Til kamp da! I døden for trone og altre, for trældom!
— Med Cæsar i døden for trældom! —

Det er Treschows verdensbetragtning og julirevolutionens livsidealer, han har faaet ind i skabelse, syndefald og kristendom. Det ender da i et fremtidsbillede saa paradisisk, som nogen frihedsmand fra 1830 og nogen socialist af St. Simons skole kunde forestille sig. »Thronherskernes skarer« kaster »krone, sceptre, vaaben, lænker i baalet«,

Bort, bort tiarens pleiefostre!
De brænde thronerne!
Det vældige spøgelse, — ha majestæt! —
som trællen tilbad, ja, vi selv,
med røgen driver bort!
— Vort første offer for friheden!

hvorpaa hele menneskeheden omfavner hverandre, og tilsidst Messias, Jesu aand, og alle himlens aander

velsigne støvets brødre; thi himmel nu og jord
er vorden til Guds ære kun eet, eet jubelkor.

Den unge Kritik.

En saadan vildstyring med en saadan vildmandspoesi og med alt hans følge og dets spektakel, skryt og begeistring maatte ægge til modstand, hvor der fandtes stilfærdigere, mere nøgterne og kjølige elementer. Og der var vokset op en ung slegt, som overfor de ældres poetiske bombast og frihedsenthusiasme havde sin vaagne kritik og sin pinefulde tvil. De vilde, at det skulde blive en ende paa den hidsige politisering og det vilde burchenschaftsvæsen oppe i studentersamfundet; det skulde bli som før en litterær-videnskabelig klub. Der skulde komme sømmelig tone og æsthetisk underholdning. De flinkeste øvede sig i at deklamere og fik fyldt samfundsaftenerne med sine deklamationer. Men for begavelserne mellem dem gjaldt det ikke bare studentersamfundet; det gjaldt Norges hele aandsliv. Var der nogen national kultur herhjemme? Og gaves der nogen sand og ren norsk poesi?

Oppe paa hybelen hos en ung jurist Anton Martin Schweigaard samledes fire unge: Schweigaard, J. S. Welhaven, P. A. Munch og Chr. Langberg. Her var ingen punschebolle med sang og skraal som i Wergelands kreds; efter en tarvelig aftensmad kom verten frem med en flaske hvidvin, som han havde havt sukkerbeter nedpaa. Ved den sad de unge mennesker og diskuterede litteratur og reciterede vers til langt paa nat. De var vel hjemme i den digtning, som nu begyndte at faa stempel som klassisk, Schiller og Goethe og den Oehlenschlägerske romantik; og de fulgte ogsaa ivrig med alt nyt i den tyske og danske litteratur; fra Tyskland kom den slagfærdige Menzels dristige kritik og fremfor alt Heine med sit blinkende vid og sin melodiøse, enfoldig-yndige folkevisetone i saa underlig forening. Og havde ikke Heiberg reist den rene og sande kunsts banner i Danmark, naar han krigede mod den poetiske dilettantisme og hævdede formens betydning: at et digterverks magt beroede paa, at det ud af sin stemning udviklede sin fuldendt harmoniske form; og naar han krævede respekt for de forskjellige digtarters eiendommelighed, saa man ikke paa dilettantismens vis mængede episk fremstilling sammen med lyrisk og dramatisk?

Fig. 40. Ungdomsportræt af Schweigaard.

Klikens bannerførere blev de to billedskjønne unge mænd Anton Martin Schweigaard og Johan Sebastian Cammermeyer Welhaven. Welhaven blev bevægelsens sverdklinge, men Schweigaard gav den dens horizont. Hos ham møde vi dens grundtanker i større vidde og dybde end hos nogen anden. Schweigaard var af de grundige

Schweigaard

naturer, der overalt søger indhold og ikke nøies med den blotte form. Den saa høit lovpriste Grundlov af 17de mai 1814 var for ham en form, som først nu skulde fyldes af et nationalt kulturliv; først og fremst gjaldt det at skabe en national litteratur; men Norskhedsnavnet var nu blot et tomt skryt. »Man skulde mindre pukke paa Norskheden, men mere bidrage til dens forædling«. Og her havde man at lære af den danske litteratur, man maatte ikke stænge sig ude fra den eller hovmodig afvise den. Fra den samme grundbetragtning opponerede han mod de klassiske sprogs dominerende stilling i undervisningen: de skabte en formdannelse, men der trængtes en indholdsdannelse, der burde bygges paa naturkundskaben. Fra den forkastede han den tyske idé-filosofi: de tyske filosofer tror, at de med sine ideer konstruerer verden, medens de kun lærer den at kjende; de vil skabe sandheden, ikke opdage den. Men derfor blir deres idéfilosofi bare dunkle talemaader og ræsonneren hen i luften; man maa begynde fra neden, lære virkeligheden at kjende i størst mulig udstrækning og medtage alle kjendsgjerninger i sit resultat. Saa ser man, at naturen er sig selv lig, de samme betingelser under samme forhold frembringer samme resultat. Kun ved at adlyde naturen kan vi beherske den. Derfor maa det være slut med denne tyske idé-filosofi, hvis talemaader har forvirret saa mange begavelser. Ogsaa i det rent æsthetiske gjorde han dette synspunkt gjældende: man maatte fri sig fra falske idealer og systemtvang, og Schweigaard fremhævede Goethe, som den, hvis kunstretning var fri for og bekjæmpede begge dele.

Fig. 41. Ungdomsportræt af Welhaven.

Paa det æsthetiske omraade var det fornemmelig Welhaven, der førte ordet, om han end ogsaa her tidtnok bøiede sig for Schweigaards modne dom og vide syn. Johan Sebastian Cammermeyer Welhaven var født 1807 i Bergen og havde i Bergens latinskole havt Lyder Sagen til lærer i norsk, og Sagens fyndige stil-regel: »Nydelig, tydelig, prydelig« gik ham i blodet. Han var en flink tegner og tænkte paa at bli kunstner. Men poesien fængslede især hans interesse; den danske romantik var trængt ind ibland latin- Welhaven

skolens ungdom. En dag talte alle gutterne om Oehlenschläger, da gamle rektor Arentz, der ikke bare tilhørte fortiden ved sine knæbukser og sin piskeparyk, ærgerlig raabte: »Nu tier I stille med denne fordømte Oehlenbræger!« Welhaven blev student 1825, kort efter døde hans far og det blev svært smaat for ham. Men han gik rank og retrygget med næsen i sky, om han bare havde spist »et stykke brød og et knippe ræddiker« til middag. Han brugte sin skarpe tunge mod alt og alle og skaffede sig mange uvenner ved den, man var ligefrem ræd for ham. Alt uskjønt var ham imod; han kunde blive ubehagelig berørt af at se et stygt ansigt og lagde ikke skjul derpaa. Denne Kristiania-kultur imponerede ikke Bergenseren; byen vilde være hovedstad, men var jo bare en provinsby med tunge østlændinger, der enten var daue eller braaked. Poesien var gammeldags, den maatte hæves efter det nye danske mønster til inderlighed og fuldendt form. Nu var der bare tomhed og digre gloser. Og nu denne Henrik Wergeland! Det var den rene poetiske varg i veum; hans liv og digtning oprørte alt hos Welhaven. Dens ha-stemte tone med de store ord og talemaader stødte hans nøgternerne natur; dens norskhedsskryt og vadmels- og verkens-deklamation, hans forkjærlighed for den danske poesi og hans almindelige kulturtrang.

Welhavens og Wergelands strid

Welhaven var tegner, han søgte den tydelige forestilling, det levende billede i poesien; »videnskaben vil belæring, kunsten vil beskuelse«, skrev han i angrebsskriftet mod Wergeland, — her var en poesi, der havde en vrimmel af billeder, men som dog ikke gav noget billede, en kaotisk poesi, fuld af taageverdener og himle, uhyrer og engler, der syntes at regjeres efter hr. Henriks lune og ikke efter almindelige menneskelige fornuftlove. — Saa lod Welhaven indrykke anonymt i Morgenbladet 15. aug. 1830 sit bekjendte:

Til Henrik Wergeland.

Hvorlænge vil du rase mod fornuften?
Hvorlænge svinge don-quixotisk spær?
Ser du da ei, din sværmen-om i luften
er kun en dalen mod et bundløst kjær?
For sol du tager sumpens meteorer,
en øgle er den Pegasus, du sporer.

Det høie Nordens skjaldetoner svunde;
det blev saa taust i Norges klippedal;
thi fjeldets harpe klang i Hertas lunde
og gav kun ekko til sin fædredal — —
Skal klippens sangmø i sin morgenrøde
bag dine vilde dunster skamfuld gløde.

Hvad kunst at drive om i taagers rige,
naar man har skilt sig ved fornuftens baand?
Din rang du sikred dig med tusen stemmer:
»Rang blandt Parnassets daarekiste-lemmer.«

Wergeland skrev et fnysende svar, og der brød løs en feide pro og contra paa vers og prosa i bladet, og i studentersamfundets blad satte Welhaven Wergelands klager i Wergelands versestil:

Ha, folket gaber sløvt ved min sang, lig en
døl efter øl-kveis!
Ha, hevn! jeg iler til Tyrken,
eller til
paven.

I samfundet blussede saa striden op høsten 1831, Wergeland skrev et brev i sin allerdrøieste stil, hvori han foreslog, at man skulde holde op med de uanstændige viser. Man skulde dog ikke følge det lille saakaldte Lycées (Welhavens partis) mønster og »veike og udblaute og delikatere sig ved noget Rosenkildevand og andre sidste opkastelser af den nu aldeles af langsommelig svindsot afdøde danske nationalitet.« »Lystige viser vil dog ungersvende have paa tunge, naar det snurrer i parykkerne. Derfor frem med bidende smaastumper, som giver saavel noget for hovedet som for mellemgulvet.« Og han sendte en prøve af nogle, hvori det først og fremst gik ud over Welhaven.

En flyvetorsk tror sig at være fugl,
naar over en sjø han skvætter.
Welhaven skrev et vers til jul
og tror sig Apollos fætter.

Det var at stikke haanden i et hvepsebol! Welhaven var straks færdig og udsendte efterhaanden tre tylvter »stumper« mod sin modstander. Wergeland svarede ogsaa; men i disse hvepsebrodsepigrammer kommer hans brede natur tilkort overfor Welhaven, der behandlede ham uden skaansel.

Hr. Siful har en vinget hest
saa ellevild og spinkel.
O, ynker dog det arme bæst
den faar formeget finkel.

Ak, Siful dine trykte ark
de sprænge rent krediten;
sig, har du ogsaa trende mark
tilbage af falliten[1]).

En Herostrat vandt evigt navn
ved skjændsels brændemerker;
lev evig, Henrik, men ved gavn
kort sagt: brænd dine verker!

Hr. Henrik sværmer, sku og føl!
Høit bruse sangens vover!
Saalænge rystes skillings-øl,
til skummet flyder over.

Ak, Norge, faa er dine mænd,
og glemt er fædres kjækhed.
O lær i tide af din ven,
af Henrik, drengefrækhed.

Du vil bekjæmpe Lethes flod,
jeg tviler paa det nytter;
kulturens aand er sterkt imod
at reise Ulfeld-støtter.

Der blev krig paa kniven mellem de to partier, krig saa studentersamfundet revnede derved; en ubetydelig begivenhed gav anledningen til bruddet. To studenter havde gjort stor skandale, Welhavens parti vilde ha dem udvist, Wergelands tilkjendt »samfundets høieste misnøie«. Det sidste seired med stor pluralitet. Welhaven, Schweigaard og ialt 56 meldte sig samme dag ud af samfundet og nogle dage efter dannede de »Det norske Studenterforbund«

Nu skulde krigen gaa løs: Welhaven lod trykke en hel bog mod sin fiende »Henrik Wergelands Digtekunst og Polemik med Aktstykker

[1]) Sigter til tremarks-dommen, der medfører ærestab.

oplyst«. Han fik sit pas paaskrevet — han var »merket med alle poesiens dødssynder«. Hans »grundtræk« var »den mest forskruede affektation« og »den ubændigste lovløshed«, der er »afmagtens kriterier«. Han var »et menneske, der fast intet mer har at tabe«. Og efter at Welhaven grundig havde gjennemgaaet og nedrakket hans verker, først og fremst »Skabelsen, Mennesket og Messias«, ender han med følgende tirade: »Digternavnet har Henrik W. berøvet sig selv; har jeg bidraget til at vise dette, til at sætte raaheden og ubændigheden skranker, da har jeg vistnok foretaget noget berømmeligt.« — Det var den rene Ulfeld-støtte.

Mod Welhaven udgav Nicolai Wergeland et forsvar for sin søn: »Retfærdig bedømmelse af Henrik Wergelands poesi og karakter.« Han forsvarede ham som menneske; hans ord har jeg anført ovenfor; og han forsvarede ham ogsaa som digter: han indrømmer, at Henrik Wergelands fart paa sin Pegasus »ligner Mazeppas paa den vilde hest«, at »alt løber i et for vore øine« i hans digtning, at stammen overgroes af »pragtfulde snylteplanter, tildels ogsaa af sandt ukrud«, at der blandt det glimrende og sublime er »bombast og overspændte gjøglerier. Og dog, Henrik Wergeland er digter; han »behøver ikke for at kjendes som forfatter at sætte sit navn under noget af sine produkter«.

Welhavens heibergske formregler og kategorier slaar ikke til her: de ydre former for et digt kan nok foreskrives, men aldrig ideerne og billedsproget, »thi deraf konstitueres digterens individualitet«. Hvad gjør botanikeren, naar han finder en plante, der ikke kan henføres til de arter, han kjender? Han raaber ikke mirakel, han betragter den ikke som vanskabning. Saa er det ogsaa med en digters sang; »den er, hvad den er«. Denne kunstopfatning har en langt videre horisont end Heibergs og Welhavens; medrette kalder Hj. Christensen i sin bog om Nic. Wergeland den for revolutionær: efter den kunde Henrik Wergeland staa for stødet.

Men kampen gjaldt ikke bare Henrik Wergeland. Forbundet udsendte et tidsskrift »Vidar« med et prægtigt indledningsdigt af Welhaven, der forkyndte, at nu har de vilde jøtner reist sig mod guderne; seirer de, stunder Ragnarok til, derfor gjelder løsnet »Vidar, Fenris bane«. Der skrev Schweigaard fortræffelige artikler, og der øvede Welhaven sin kritik mod de ældre forfattere, særlig S. O. Wolf og den stakkars Simon Olaus stod ikke for stødet: her gjorde Welhaven kritiken til en magt i vor litteratur. Men tidsskriftet blev for høitliggende og for grundigt for publikum; Schweigaard reiste udenlands, og det gik stadig langsommere med hefterne, efter $1^1/_2$ aar gik det ind. Oehlenschlägers besøg 1833 gav striden ny næring; »danomanerne« feirede »Nordens ædle sangerdrot« med stor begeistring, patrioterne furtede, men tog sin mon igjen, da sangerdrotten udgav sin »Norgesreise« hvor poesien kvaltes af en fed selvbehagelighed, saa naiv og oprindelig i sin fedme som kun Oehlenschläger kunde præstere den. Under alt dette blev Welhaven mere og mere

klar over, at det ikke bare var Wergeland, han havde at kjæmpe med, det var hele den bevægelse af overspændt begeistring, af norskhedsskryt og danskehad, af 17de mais-rummel og vadmelspatriotisme, som kulminerede i Wergeland. Ogsaa her var han rede til strid, og saa udsendte han sin berømte polemiske sonnet-samling, Norges Dæmring, hvor Wergelands navn ikke er nævnt, men hvor fast hvert blad viser hans skygge. Norges Dæmring

Med fuldendt mesterskab tumlede Welhaven her den vanskelige versform og alt sit had, al sin kamphvashed, al sin uløste længsel, sit stundende haab mod et nyt og bedre Jeg-ved-ikke-hvad gjød han med freidig hu og med saart sind i sine 76 sonnetter.

Norge! — som det ligger oppe under polarnatten, udsat for elementernes rasen, synes det »et kjæmpevrag«, men »de blide flammer« blusser frem af landets skjød, tæt ved den bragende fos »hvælver lunden dig et duftfuldt kammer«

> Og denne blussen, denne milde kraft,
> der knytter sydens vaar til vintrens zone,
> er Norrigs adelskab og rette glans.

den er maalet for »den ædle styrkes« kamp —; man forstaar at en saadan betragtning af Norges natur maatte komme til at opstille et andet Norskhedsideal end Wergelands — og det er efter en tilsvarende Norskhed i aandslivet, at digtet stadig sukker; en saadan samstemning i folket som i naturen — den gives ikke, og dog føler digteren, at den maa være der — det er denne grundtanke, som gjør digtet saa bittert i sin kritik og saa dunkelt i sit drømmende haab. Nu er her i Norge alting mat og goldt, madstræv paa landet, sladder og kiv i byerne; der savnes »det aandens taktslag i den mindste gjerning, — der gaar som nerve i det store hele.« Det gik tabt under nationens lange søvn, og det uklare hos Normændene, »dæmringen i helte-ættens sind,« hvor billeder rave i drømme, og tale og handling er lammet, hvor kraften gaar ledig »blandt jordens gavn« og hvor skryt og pral raader, — det »er mørke spor af nationens dvale«. Men er nutiden tom, saa sku mod hedenold: der ser du Norges aand: »gyldne harper, hvasse buer — og kloge hoveder og hjerteluer.« Da stiger modet.;

> Thi glansen som i ane-hallen brænder,
> kan ei fortabes, er en hellig arv,
> der folder renterig til folkets tarv,
> naar det kan hæve den med voxne hænder . . .
>
> . . Din hjemstavn, bonde, er en hellig jord;
> hvad Norge var, det maa han engang vorde
> paa land, paa bølge og i folkerang.

Men nu — ja, patriotisk begeistring har vi nok af, men den kan komme ved »et hurraraab, en snaps om ikke andet«; den sande, dybe, kampvundne begeistring — den har man ikke øie for. Man raaber paa frihed i Europa som hos os; men i Europa har det

mening, der er der aandstryk, der er der kamp; herhjemme har man »intet klækkeligt at kives om«, her »skildres despotismen som en pest« i anledning af en ministers regnskaber eller en fogeds kassemangel, og »hoben skynder sig med egeblade til friheds talsmand«, — her høres ikke ens ord, før man har faaet sig et »hurrary«; har man angrebet en af skrigerkoret, blir man nedbrølet som ven af despotiet, og selv bra mænd følger med i denne friheds og norskhedsrummel, »thi skriget dominerer os i grunden«.

Vi prale med de rustede trofæer,
vi prale med vor jord og med vor himmel,
vi pukke paa den kraft, hvoraf vi kues,

og fra vor vinterlige klippestrimmel
den hele verden tappert vi bebæer
og gjøre vind, hvor dog vi burde blues.

Norsk, norsk, alting norsk! »stoffet norsk i sjælen som i dragten«. — En patriot »vrager aandens nektar med en lov af tanke-finkel fra kartoffel-hjerner«, naar nektaren er dansk og finkelen norsk. Her mangler »fluesmekker«, og fluerne blir flere og flere i patrioternes hoder, saa deres sværm skygger for solen. Aandelig karantæne af bare norskhedshovmod! Vildæbletræets frugt er ussel, men pod i det »en liden spire fra Hjesperiens have, — da vaagner træets hemmelige kræfter . . . og kronen smykker sig med Iduns gave«. De vil det ikke, træet maa ikke podes! Og dog — vi kan ikke stænge os ude fra verdens kulturliv, selv patrioterne — »de gjærer med, mens verden er igjære« og blir bare »en norsk kopi af fremmede kopister«. — Vor nyere forskning har i regelen ment, at Welhaven har misforstaaet Wergelands-partiets mening og hævdet, at det vilde ha »nordmændene afspæret fra verdenslivet og dets indflydelser«, medens dog Wergeland selv siger: »din aand er skabt til at flyve rundt himmel og jord«. Men Welhaven mente det ikke saa; han saa meget godt, at Wergeland og hans flok levede med i tidens begivenheder verden rundt; men hvor der var tale om en virkelig national indflydelse, en indpodning af en kvist af fremmed aand og kunst, der indtog deres norskhed en afvisende holdning, som saa mange andres norskhed har gjort efter dem. Og det bestred Welhaven deres ret til. For hvad havde vi vel af nationalt liv at glæde os ved? Ja, trafik og næringsveie er i fremgang, Kongsberg sølvverk gaar godt og finanserne er sikret. Og saa stortinget, og forfatningen! »Ak jeg er blind for dette ydre røre«, trælasthandel og grubedrift og fiskeri — det er dog bare haanden, og storthinget — det kan ikke samle folkets stræben og vilje; det vaager nok over lovene, og det passer paa hver skilling i statsregnskabet; men det slaar ikke »med Moses tryllestav paa fjeldet«. Ak, var her bare lidt ordentlig kamp! Men man ser bare »den blinde iver og den sløve skik,« vi staar klemt inde, til vi blir kolde og lamme, og tilsidst dør selve længselen hos os i madstrævet.

Og maverne blir mere og mere runde,
og hjernerne blir mere og mere agter,
og aandens higen heder »daarefagter«.
Se, dette er de grundige og sunde.

Aanden er »lænket til den raa granit«. Mangen genius har brudt sin lænke; men først, naar han er blit verdensberømt, faar han »en slags norsk kredit«. Vi ofrer vort bedste til fremmede landes kultur, skjønt vi trænger det saa vel, og savnet fatter vi ikke, men praler med vore berømte landsmænd. Blir han hjemme, blir nok vingen stækket, og han synker tilbunds i sumpen. (Det første blev maleren Dahls, det sidste billedhuggeren Michelsens skjæbne.) Først naar folket samles i dyb og hel begeistring, kan poesi og kunst, kan aandsliv overhodet spire frem, aandens mænd maa bæres oppe af hele folket. Norges nationale liv maa bygge paa dets egen kraft; det ord maa forsvinde som mundsveir; da først vil det leve varmt og klart i folkets indre, og folkets kraft skal bli dets ledende instinkt.

O der er haab ved denne prude stamme,
der eier sønner end af Tyr og Thor.
. . . . . .
Thi glansen som i ane-hallen brænder
kan ei fortabes, er en hellig arv,
der falder renterig til folkets tarv,
naar det kan hæve den med voksne hænder.

. . . Din hjemstavn, bonde, er en hellig jord;
hvad Norge var, det maa han engang vorde
paa land, paa bølge og i folkerang.

Det var rimeligt, at et verk, der flængede saa ubarmhjertig i den nationale stolthed, maatte vække strid, og strid blev det da ogsaa, saa der ikke var set magen i det nye Norge. Først og fremst greb Nicolai Wergeland pennen til et »Forsvar for det norske folk og udførlig kritik over det berygtede skrift Norges Dæmring«, hvor han efter voldsomme deklamationer, rigelig spækket med geistlige og verdslige skjældsord, ender med at opfordre »enhver, som har sit fædrelands hæder og sin egen ære kjær, til at kaste sit exemplar af Norges Dæmring paa ilden næste 17de mai, og i et par sogneselskaber blev det virkelig udført. Welhaven blev saa hadet, at da han i 1836 kom hjem fra en udenlandsreise, blev han »allerede ude paa fjorden modtat med hujen og piben af svirende studenter, som forfulgte »landsforræderen« gjennem gaderne, saa han maatte søge tilflugt hos den nærmestboende ven.« Men skriftet blev ikke mindre heftig forsvaret; der stod to partier mod hinanden, Norskhedspartiet og Intelligenspartiet, som begge var færdige til at klore øinene ud paa hverandre. Studenterfeiden var naaet ud over hele landet.

Campbellerslaget

Intelligenspartiet begyndte at spille en fremtrædende rolle i byens liv; det fik sit organ i det nye dagblad, Den Constitutionelle, som gjennem en aarrække blev redigeret med stor dygtighed af dets

bedste kræfter. Dets ledende klik havde sit hovedkvarter hos den danske boghandler Johan Dahl, med øgenavnet Papen Dahl, den eneste boghandler med litterære interesser, forresten en naragtig men varmhjertet fyr, der blev den økonomiske støtte for Welhaven og andre. naar det saa smaat ud for dem. Og partiet fik en hel del tilhængere, som det kunde bede Gud bevare sig for: tomhodede tøilapser, modejunkere, som finede sig. De promenerede i al sin glans hver søndag formiddag paa Kirkegaden. Vi fik just som i Paris folkeforlystelser med Straussermusik og limonadetempler ude paa Bygdø, og Den Constitutionelle opbevarede mindet om al denne herlighed i elegante feuilletoner. I aarene 1836—40 var grev Wedel Norges statholder og repræsenterede sin stilling med fyrstelig luxus, og i Kristianias fine verden søgte man efter hans forbillede at give selskabeligheden et høiere sving med stilfuld elegans. Det blev paa moden at »ha aand«- foruden al anden finhed lagde man sig ogsaa efter at konversere pikant, at interessere sig for theater og æsthetik, at følge med i det europæiske aandsliv, d, v. s. i de moderne smagsretninger fra Kjøbenhavn til Paris. Det skulde bli noget helt andet end de gammeldags ædegilder; nu skulde man ha musik og sang og æsthetisk underholdning og først og sidst skulde konversationen brillere. Som det fineste af alt fint var et danseselskab berømt, som paa grund af sit ætheriske traktement i folkemunde gik under navn af »Kringla«; der slap ingen ind, som ikke havde svoret til det fines faner og bar dets stempel, og selskabet havde slagordene rede og stod færdigt til at slippe sin fine latter udover folk ved enhver leilighed. Imidlertid stak dog bjørnenaturen frem under al denne finhed, naar partilidenskaben kom ikog.

Fig. 42.
En intelligensridder.
Slutningsvignet til en af Wergelands farcer.

Kristiania havde faaet en ny theaterbygning isteden for det gamle »institut for moralsk og fysisk forkjølelse,« som Welhaven kaldte det. Det skulde indvies med et originalt norsk stykke. Andreas Munch vandt prisen med »Kong Sverres Ungdom,« der opførtes 4. dec. 1837, og Wergeland Accessit med »Campbellerne,« der spilledes første gang 24. januar næste aar. Stykket var kjedeligt og gjorde ingen videre lykke, patrioterne klapped naturligvis, »den bedre del af publikum« derimod hyssed og en enkelt peb, og Den Constitutionelle fandt ud, at »forstemtheden« ikke skrev sig fra det kjedelige stykke, men »udsprang af skam og undseelsesfølelse og det paa nationalærens vegne.« Der var da straks anledning til batalje, og da stykket opførtes næste gang (28. jan.) mødte de mandsterke op og peb af

alle livsens kræfter. Men modstanderne var ogsaa mødt frem, saa der uafladelig hele aftnen var pibing og klapping om hverandre og da man endelig med nød og neppe havde spillet stykket til ende, brød det først ordentlig løs. I en hel halvtime havde man pibekonsert; men saa blev det for meget for patrioterne, de gik løs paa ridderne af piben med tørre næver og kasted dem ud, hvorefter det udenfor kom til et almindeligt slagsmaal. »Campbellerslaget« blev da ogsaa en anledning for Den Constitutionelle til et generalopgjør med Wergeland. Den besørgede bladets æsthetiker P. J. Collett med stor rutine: han opstillede den Heiberg-Welhavenske sætning at »begeistringen er en frugt af digteraandens erkjendelse og indsigt, ikke omvendt« og at kunstverket skal gi os »den fornødne ro og beskuelighed, virkeligheden mangler,« og paa grundlag deraf fandt han, at Wergeland nu er færdig som digter »Der er intet haab længer, vi have intet mere at vente; hans genius ligger dræbt i hans egen barm.« Potz Slapperment!

Selskabet »Kringla«

Imidlertid havde Wergeland ført sin krig ligesaa kraftig som de andre. Da kassemangelsnuseren par excellence »Statsborgerens« redaktør P. Soelvold var blit »Tremarksmand«, overtog han redaktionen af bladet. Han havde svunget sit sverd som en rasende under unionsstridighederne i 1836. Baade Den Constitutionelle og boghandler Dahl havde han regaleret med med hver sin farce — »Den Constitutionelle« og »Papegøien« — de hører til de bedre blandt hans farcer. Og efter Campbellerslaget skrev han »Selskabet Kringla« (1839), der ikke bare er den morsomste af Wergelands farcer, men ogsaa virkelig morsom. En historie fra den før omtalte danseklub gav molivet: en fin ung mand havde stemt mod sin egen forlovedes optagelse i klubben. Wergeland har faaet en 4—5 løierlige figurer ud deraf. Først den fuldendte »troppist«, dandyen, der finder, at »livet er en dejeuner for evigheden, som maa nydes i al hast med alle pirrende delikatesser, bordet tilbyder, da man siden skal ud i taaget veir,« og som forklarer sin ven, at han helst bør holde sin kjæreste ude fra det fine selskab. Det kan nok gaa an alligevel at han gifter sig med hende. »Man ser igjennem fingre med det plæsanteri. Om nogle aar er du godt ansat — at sige, om du komporterer dig vel — og saa taber hun sig skjult i dit huses indre, hvor hun kun har at sørge for den fysiske vegetation.« Han giver de leveregler, der forbereder for »Kringla«, »i hvis vandkarafler man kan se sit tilkommende og sin tilkommende,« og i de regler spiller frisuren første rolle, saa kommer klæder efter nyeste mode, silke og glacéhandsker og et »komplet boudoir«, saa den nyoptagne

Fig. 43. En piber efter Campbellerslaget. Karikatur i Wergelands Hasselnødder.

finder, han maa ha en liste over alle byens skræddere, da han maa belave sig paa at løbe rundt. Paa den anden side har vi parvenyerne, det brave, af finheden terroriserede ægtepar; mutter de »maa ud og faa noget paa Marie«, naar den fine frier kommer, og fatter, der svarer paa de »troppist«-æsthetiske bemerkninger: »Ja jeg forstaar det ikke; men meget rigtig bemerket!« Og endelig galanterihandler Madsen, der »hører til modens rige omtrent som en Tatar eller Samojed til det russiske,« skinnende af sviskeprinselegans siger han med selvfølelse: »Ja kom væd, jeg har været paa flere komedier end De.« Med Wergeland har han brudt, siden han satte »en nar ind i Statsborgeren, som havde akkurat samme slags kappe som jeg,« og han ikke engang hilser paa ham, »skønt jeg slog syv for ham i Kampfællerslaget.« Naar hans muskler svulmer af jalousi mod den fine rival, letter han sig i de meget betegnende ord: »Huf! blev Kampfællerne spillet, blev De min gris.«

Det hele er en række lystige billeder af den nye jargon og smag fra de aar, da lapseriet holdt sit indtog i den norske hovedstad, hvor det ellers i det store og hele har trivets saa daarlig.

Ogsaa Welhaven har i de samme aar fat paa denne finhed med dens ide- og stemningsløse færdigheder, de munder ud i koketteri og dans. I 1839 udgav han sin første digtsamling, og der tog han den i en ung dames skikkelse grundig under behandling i det lange digt »Den første Kjærlighed«. I den dæmrende sommeraften erklærer hun:

Welhavens digtsamling 1839

> Vinteren er den bedste tid . . .
> . . . og vi har alt faaet hjem
> Strausses ny kompositioner,
> O der skal I høre toner, —
> tænk at danse efter dem!

og uden sans for naturens ægte stemning fantaserer hun med sine kurtisører om, at der burde være champagne og kulørte lamper. Da hun saa har været sit aar i Kjøbenhavn, serverer hun utrættelig sin ny visdom, hvor »det lette skum, der spiller — paa kulturens dybe kilder — tages som en hovedsag.« Og hun strør utrættelig sine rosensmil til alle, lar sig forlove med en rig ingenting og sender saa atter det ømme smil til forskudte elsker. Midt i denne sørgelige hverdagshistorie faar balselskabets dans sin karakteristik i dette lidenskabelig heftige vers:

> O, jeg haded denne dans,
> denne nærhed uden lindring,
> denne evige forhindring,
> denne favnen uden sans;
> savn og higen efter takt,
> stønnen mellem ømme sukke.
> og med hver en pyntet dukke
> speiderblik og lønlig vagt!

Med ikke mindre bitterhed taler Welhaven om dette selskab i begyndelsen af Sisyphos, i hvis skikkelse han symboliserer sin

egen kamp, hvis maal er uopnaaeligt, og hvis trøst kun at den evig nedrullende sten knuser en øgles nakke:

De lykkelige skygger kunne vandre
i lummer halvdag ved de tause floder
og kjede sig elysisk med hverandre
og nyde omigjen de nydte goder.

Om Sisyphos' uendelige kvaler
ved de et sagn, som deres ro forhøier,
mens lundens matte viften dem husvaler
og rankens løv sig over Lethe bøier.

Sisyphos hører til en række kampdigte, der er det kraftigste i samlingen; de er staal, de skinne blankt i kampmod og selvfølelse og foragt. Først og fremst er det Nehemias; han blev »sterk af sorg«, over at »Jerusalems borg var sunken i grus« og kaldte sine mænd til at bygge den:

»Og have I glæde af dette verk«
Da bygger paa muren i panserserk . . .

Da fremmed de verket, da stod de i staal.
Da naaede muren det rette maal.

Og fienderne saa det med kval og harm
og vovede ei at røre en arm.

Der staar en skræk af byggende mænd,
som vælge at mure med sverd ved lænd.

Det er Møkkurkalv, det »store skabilken«, æltet af dynd, »med et hoppehjerte«, de »blev stillet som Jetternes opinion«. Det er Goliath, risen, som Filisterne ruster med hjelm og skjold, som liker at dyrkes, men i grunden gir dem fanden; men da de saaledes under gjensidig tilfredshed puffer ham frem, faar han et ram over panden og falder om:

Filisterne tænkte: »Hvor kan det dog hænde
at slig en karl falder plat overende?
Men tretten fod, det bandte de paa,
var risens længde fra top til taa.

Man drage tydelig kjendsel paa modpartiets »rise«, og endnu bitrere er skildringen af ham i Glaukos. Glaukos svømmer med fiskene, men føler nag, naar han ser dem bramme i guld og purpurfarver, »men Glaukos var grim og af haiernes stamme.« Derfor dykker han ned til bløddyrene paa bunden og feires af dem og »rørte sin finne med naadige miner,« medens de suger sig fast til ham. Men han higer atter mod de lune lyse vover deroppe. For silde! De har suget sig fast. »Da var han bunden, hans kraft var spildt,« — evig maa han sukke og stønne dernede. Det er ikke vanskeligt at gjenkjende denne ætling af haiernes stamme, som feires af dybets usle bløddyr og evig er lænket til dem.

Imidlertid, digtsamlingens hovedpræg er et andet, langt mere stille, det er vemod og bitterhed i forening. Man merker i begge

dele Heines paavirkning, tidt og ofte møder man ogsaa Heines versform. Der er over det hele noget utilfredsstillet, noget, som ikke faar svar, som ikke kan leve sig ud og derfor irriteres af omgivelserne. En hel del af digtene er udsprunget fra en kjærlighedshistorie uden løsning mellem Welhaven og Wergelands unge begavede søster Camilla, siden Camilla Collett. De to unge brændte sig paa hinanden. Welhaven blev Camilla Wergelands livs lidenskab, og han blev draget til hende, fængslet af hende; hendes hjerteglød smittede ham; men det blev hos ham ikke til noget helt; han vilde og vilde ikke. Hun styrtede sig ind i en hvirvel af selskabelighed for at glemme ham, reiste udenlands et par gange, koketterede til høire og venstre, forlovede sig og slog op igjen — alt for at kvæle branden i sit hjerte. Han opgav hende, men kunde ikke bryde helt, korresponderede med hende under udenlandsopholdet, og der sad stadig et nag igjen hos ham. Betegnende mellem de digte, som afspeiler forholdet, er særlig sidste vers af »Den sidste septemberdag«, hvor Amata tydelig er en omskrivning af hendes navn Camilla:

Amata, straalende og smerterig!
I høstens scene skued jeg dit billed;
og saa din taare atter, hvor den trilled
i dansens hvirvel over silkens flig.
Ak, hvor dit haab laa visnet som et lig,
har du en døvende allegro spillet,
og vakt min sorg, der vilde gjemme sig
og vakt mit hjertes længsel, der var stillet.

I det hele er Welhaven i denne digtsamling den, der søger uden at finde. Der er en hel del naturskildrende digte, men han har endnu ikke truffet den naturens grundtone, som han siden ved saa mesterlig at træffe; men et digt som det mægtige »Bergens Stift« fortæller os, at han er nær ved at finde den. Han kan ikke fordrage den Norskhedsrummel, der larmer om ham, og han stunder efter at føle sammenhæng med sit land og sit folk, »alle landevætter — skriver han samtidig i et brev, — kommer nu med deres halv kvalte erindringer og gamle klager og vil have dem forkyndte for alverden,« men de kan ikke faa fred dertil, »for hundeglam og stenkast og anden uterlighed.« Denne stemning har præget sig i hans digt Republikanerne, han er som den tause Polak, der tilsidst bryder ud i klager over at:

Der er ingen gjæk saa vindig og svag,
han sminker sig jo med mit dybeste nag;
min hedeste bøn, mit eneste gode
er kommen paa lallende tunger i mode:

Denne den norske naturs vemodsfulde storhed havde i billedkunsten Dahl gjengivet saa mægtig. Men i poesien kommer den ikke frem:

Den dybe tone i vort lands natur,
der gav sin klang til hedenoldets harper . . .

er overdøvet af en fremmed røst,
der lod basunen om vor storhed melde
og tog et ekko af de norske fjelde,
men ingen nordisk vemod eller lyst.

I fjeldet bor vor kunst og poesi;
der drømmer den endnu i landets bringe,
der har den vist os glimtet af sin vinge
i dalens sagn, i dalens melodi.
Men for det unge, nylig vakte folk
den trænger til en leder, til en tolk,
der i naturens haardeste forstening
har fattet denne himmelbaarne gnist,
der klarer sig. og hæver sig tilsidst,
og giver formerne en aandig mening.

Dette lykkedes vistnok endnu ikke Welhaven, allermindst i Slutningscyklen, »En norsk Alpedal« — det skulde være norsk nationalpoesi, men er et stykke halvtysk romantik, der aldeles forfeiler den norske grundtone. — Og dog — disse ord fra 1838 skulde bli sande; skulde bli det, inden faa aar var rundne.

I den samme ensomhedsfølelse skulde Henrik Wergeland stedes; men den virkede hos ham ganske anderledes. Om sommeren efter Campbellerslaget forlovede han sig med en ganske ung pige, Amalie Bekkevold og gjennemlevede forlovelsesrusen med hele sin naturs intensitet, og de digte, der udsprang deraf, hører til den mægtigste kjærlighedspoesi, vor litteratur eier. De naar hele elskovens tonestige igjennem fra den første blyge følelse, der end ikke vover at nævne hendes navn; — den »glade angst for hende«, der er »hendes forbud«, medens hendes baad ror over vandet, — indtil elskoven bruser frem i al sin vælde, og himlene aabner sig over den i »Den første Omfavnelse«. Wergelands forræderi

Kommer nu sorger! knuger mit bryst,
at det ei sprænges af jublende lyst!
Himmel, med uheld, helved, med kvaler
tæmmer dets bølger! Thi der har hun hvilt!
Fiendenag
aabne dets aarer! din pilodd kun svaler;
thi ved dets slag
har hun jo sitret og smilt . . .

Der hvor din læbe rørte mit bryst!
indenfor blev det saa glorielyst!
Kjærlighedshymner derinde fremsprunge
under dit sansløse, drømmende kys.
Sødmen deraf
drak fantasien med glødende tunge,
styrke og lys
skjænket det ømheds seraf.

Gods og guld til at sætte bo for var der nu lidet af i denne elskovslykke; han havde ansøgning inde om Nannestad Kapellani. I december 1838 kom Karl Johan efter flere aars fravær til Kristiania. Wergeland skrev i den anledning sit prægtige digt »Kongens

Ankomst«, der helt sikrede ham kongens gunst; men inden hans udnævnelse var kommet, havde Wergeland været med paa en knaldende rangel i selve Palæets vagtstue; saa regnede man ham umulig som prest. Kapellaniet blev »Smukke Skyer« som han skildrer saa vidunderlig i dette sit digt til sin kjæreste. Men kongen tilbød ham 200 daler aarlig af sin privatkasse, indtil han kunde faa et passende embede. Wergeland tog imod tilbudet med begge hænder, idet han samtidig lovede at gjengjælde det ved skrifter til almuens oplysning. Det holdt han ogsaa ærlig, han begyndte udgivelse af et fortræffeligt folkeskrift »For Arbeidsklassen«. Embedet lod ikke længe vente paa sig; i 1840 blev han udnævnt til det nyoprettede rigsarkivarembede. Men imidlertid brød stormen løs mod ham: han, republikaneren, var blit hofpensionist. Det var ikke bare gamle fiender, som reiste sig mod ham; ogsaa gamle venner vendte sig fra ham, og Ludvig Kristensen Daa, redaktør af oppositionsbladet »Granskeren«, en af Wergelands nærmeste venner, brød helt med ham. Wergeland søgte i en farce at slaa det hen i spøg, men fik sit pas paaskrevet; »det var — skrev Daa — med den inderligste sorg over at se en stor flamme slukkes uden ære,« at han havde hørt om Wergelands kongepension, og han »følte sig overtydet om, at fra nu af var det Hr. Wergeland umuligt at frembringe et eneste sandt begeistret digt.« Wergeland rasede; han skrev en had-glødende farce mod »Vinæger, nyregranskeren«; da Daa stillede sig til valg, udgav han i anledningen et ligefrem anklageskrift mod ham, for at han havde villet »berøve fædrelandet en aand, som kan gjøre det ære.« Fordum mødtes de i friheds- og fædrelandsbegeistring »i de men-løse dage«. »Nu staar Kain med sin broders blod paa haanden . . . Modersmaalet er blevet brugt som giften, heldet i Hamlets døende faders øre . . . Jeg klager, jeg klager, fordi jeg føler en umaadelig smerte, fordi jeg føler fædrelandets i min egen, branden af dets taare paa haanden, som fører denne pen.« Og næste aar skrev han til Daa sit berømte: »Fordums venner«, det bitreste og kvalfuldeste digt, der har vridd sig ud af Wergelands sjæl.

Vi sætte os paa tinden,
hvor skyen flyr forbi!
Der seile to for vinden,
forbundne fast som vi.
De splittes i sekunden,
forbi fostbroderskab!
Saa af vort venskab vunden
vi har hinandens tab.

Vi sætte os paa randen
af vildest afgrunds hang,
omfavne saa hinanden,
og saa, min ven — et sprang!
Lad dybet tvende gjemme,
som engang vare ét.
Ve mig som ei kan glemme!
Ve dig, som kunde det!

Han blev forskudt af alle: aviserne negtede at opta hans digte og artikler; »Morgenbladet« brød med ham »af moralske grunde«: han nødtes til at gaa til sin gamle fiende Den Constitutionelle; det optog dem, men erklærede siden, at det kun var fordi »man havde medlidenhed med hans stilling« og »herefter faar han holde sig til sit værdige organ Kristiansandsposten.« Ved en universitetsfest, der holdtes

Fig. 44. Bradtz: Kristiania Marked 1843. (den høie mand i kappe og bred hat med ansigtet vendt mod os er Henrik Wergeland). Expeditionsekretær Colletts samling.

paa Klingenberg, hyssede og peb man, hvergang han vilde tale. Vild af raseri greb han en flaske rødvin og slog sig med den for panden, saa skaarene dryssed og vin og blod randt nedover ham. Da han vilde melde sig ind i læseselskabet Athenæum, nægtede medlemmerne ham i fanatisk brutalitet adgang. Ved en studenterprocession klumpede studenterne sig sammen, ingen vilde gaa ved siden af ham; da traadte en student ud af rækkerne og spurte, om han maatte faa den ære at gaa i led med Henrik Wergeland: det var Johan Sverdrup.

Hans stilling var fortvilet; men Henrik Wergeland var ikke den, som var fortviled. Han var viss paa sin indre uopløselige sammenhæng med folket, og han havde menigmand til ven. Stedse var han med, der hvor folk strømmede sammen, ved Kristiania marked og St. Hansaftenfesten; først og fremst var han paa benene den 17de mai. Efter nytaar 1841 havde han kjøbt »Grotten« og naturligvis maatte hans nye hus være færdigt til indflytning 17de mai, og den dag og siden hver 17de mai samledes folk rundt huset og skreg hurra; en gadegut kom ved en saadan leilighed med det meget rigtige udraab: »Hurra for den søttendes mai aa han Henrik, som har indstifta dagen!« — Han arbeidede lige ivrig fra den tidlige morgen, syslede med sine dyr og sine blomster, og intet kunde knække hans gode humør, som han saa herlig her skildret i digtet »Mig selv«.

Jeg i slet lune, Morgenblad? Jeg, som kun behøver et
glimt af solen
for at briste i høi latter af en glæde, jeg ikke kan forklare mig.

Naar jeg lugter til et grønt blad, glemmer jeg bedøvet
fattigdom, rigdom, fiender og venner . . .

Jeg, som læser henrykkelser paa hvert af centifoliens, den
vaargaves hundrede blade,
mig skulde en slet avis bringe til at kvæle en sekund med ærgrelse.

Som insektets stik i muslingen avler fornærmelser kun perler
i mit hjerte;
de skulle engang pryde min aands diadem.

Jeg hade? Naar en fugl flyver over mit hoved, er mit
had fluks tusen alen borte.
Det flyder hen mod sneen, det gaar med de første bølger
fra land og langt ud i havet.

Men hvi skulde ikke mine aarer vredes?
Berøv ikke landskabet dets brusende bække!
Høistærede vidjebuske, tillader bækken at skumme, naar
den gaar imellem stene.

Jeg elsker ikke evindelig blaa himmel, som jeg hader dumme
glanende øine.
Har jeg ikke en himmel, fordi den er fuld af drivende skyer,
solens eventyrlande.

Hvor straaler Venus iaften! Har himlen ogsaa foraar?
Nu have stjernerne lyst hele vinteren; nu hvile de og fryde
sig. Hallelujah!

Hvilken rigdom for en dødelig!
Min sjæl fryder sig i himlens foraarsglæde og skal
deltage i jordens.
Den tindrer sterkere end vaarstjernerne, og den vil
snart springe ud med blomsterne.

Wergelands senere digtning

Og det er ikke bare hans liv, som naar fra blomsterne til stjernerne; hans digtning beholdt sin svæven hen gjennem uendeligheden, sin ildfulde deltagen i alt, sin eventyrverden, hvor det mindste kunde blive det største. Over den aabner himlen sig og drager alting ind i sig; den er »et luftsyn«, som Bjørnson har kaldt den; sky paa sky, i evig skiftende solglans, driver forbi os med vidunder paa vidunder, og dog er alting saa helt ud natur som de syner, vi ser i skyerne paa aftenhimlen. Fremfor alt vor litteraturs tre Wergelands-perler: »Jan van Huysums Blomsterstykke«, »Svalen,« og »Den engelske Lods«. Der er ikke tale om en virkelig skildring i dem: mennesker blir til blomster og blomster til mennesker, en svale med dugdraaber paa vingerne blir til en engel med draaber af himmelbalsam til trøst for ulykkelige, blir til det døde barns uskyldige og rene sjæl, der vil lindre sin mors sorg. Intet er mere betegnende end forholdet mellem emne og digt i »Blomsterstykket«. Den elegante hollandske malers virtuosmæssige gjengivelse af vasen med roserne, syrenerne, narcisserne og datidens høitbeundrede og overvældende kostbare modeblomster tulipanerne, udstyret med flyvende insekter og vanddraaber og andre teknikens anledninger til at glimre, — det omsætter sig i Wergelands sjæl til en verdenspoesi. Og hvilken poesi! Det er menne-

Fig. 45. Jan van Huysums blomsterstykke.

sker i hjerteglæde og i fortvilelse, mennesker under forfølgelse — alle krigens rædsler kaldes til live — og de begraves under den brændende kirkes sammenstyrtende bjelker — for saa at leve sammen som blomster, indtil maleren skjærer blomsterne af og med en af dem sin unge følgesvends livstraad — for saa at gjøre dem udødelige i sit billede. Og dugdraaberne falder fra himlen og blir paa billedet: de er den gamle faders »forsonings- og beundringstaarer.« Paa trods af alle rædsler maa dog Wergeland sprede sit eget sinds forklarende sollys over det hele.

Den samme tro paa det godes seir i tid eller evighed strømmer gjennem »Den engelske Lods«. Hustru rives fra mand ved vold og forbrydelse, og de mødes ikke, før de er blit gamle; den unge lods styrter ned fra klatrestangen og knuser hodet; og hans kjæreste dør af sorg. Men deres sjæle flagre i følge som sommerfugle efter skibet. Og de gamle mødes til forsoning i Bedlams galehus, men for at deres forsoning skal fuldbyrdes, maa hele naturen virke med; det sker i det »underdeilige Hardanger«, hvor fjeldets majestæt formæler sig med dalens ynde.

hvor ved den krystalne bræ
blomstrer snehvidt abildtræ,
medens i en snefonns spor
vilde rose lystigt gror . . .
hvor ifra den hvide fonn
brede sig i vid forgrening
fagerliers grønne baand,
hvor de grønne bakkeheld,
som forbinde fjeld og fjeld,
glide ud i løvbekranste
grønne odders frynserad,
der sig speile som i bad . . .
og hvorfra et hyttehjem
titter mellem birke frem,
fra hvis tag, med mild betoning
over alt, en røg fremblaaner,
og det hele synet laaner
af et offer og forsoning.

I disse digte møder vi hans kunst i fuld renhed og afklaring; det er den samme stil som i ungdomsdigtene — de lange perioder og mange indskud og lignelser, de svære ordsammensætninger; men det hele har faaet en mere sjælfuld harmoni over sig. Og han har fundet sin egen ydre kunstform, denne eiendommelige Wergelandstrofe; han har vistnok ofte anvendt den i ungdomsdigtene, men nu blir den ligesom det naturlige udtryk, hvori hans poesi lever og aander. Det er Shakespeares alfestrofe fra Sommernatsdrømmen, men dog helt eiendommelig Wergelandsk i sin svævende holdning; den er som skabt for hans vidtløftige sætninger og lange ord. Den er som en vandstraale der hæver sig mægtig op mod himmelen, altid fri, aldrig ensformig, en levende søile i indre bevægelse, stadig opad, til den stanser hurtig, idet den sænker sig til harmonisk afslutning. Rimene glitrer om den som lysreflekser i vandets overflade; aldrig begrænser de den, altid synes den formet alene af digterens evig bevægelige tanke, og med den stiger den enkel, klar, gjennemsigtig, immateriel, — opad, altid opad, lig blikket fra Henrik Wergelands klare øine.

En saadan intens eiendommelig digtning fik nok beundrere; men der var ingen, som tog den til mønster. Et par andenrangs digtere — Sylvester Sivertson og Kristian Monsen, sluttede sig nok til

Wergeland; men de blev ikke hans disciple. Naar Monsen en og anden gang — som f. ex. i »Birkens Hymne«, efterlignede Wergeland, blev det mere eller mindre heldigt, men dog uden betydning i litteraturen.

Wergeland kjæmpede i disse aar i politiken væsentlig kun for en sag: jødesagen. Grundlovens § 2 nægtede jøder adgang til riget, og det fandt Wergeland var en plet paa grundloven. Med hele sin sjæls flammende kraft optraadte han for, at denne bestemmelse skulde bort af den. Han skrev artikler og udgav brochyrer og som poetiske indlæg skrev han sine to digtsamlinger: »Jøden« og »Jødinden«. Endel er agitationseffektnumre — Wergeland har en svaghed for sorte djævler og navnlig for hvide engler — men der er ogsaa digte, som hører til hans bedste, rundne rent, af den kjæmpende Henrik Wergelands saare hjerte og gjennemglødet af hans luende begeistring. Kampen varede gjennem mange aar; først i 1851 fik Jøderne adgang til Norge. Da grodde græsset paa Wergelands grav.

Wergeland og Jødesagen

Fig- 46. Wergeland paa sygeleiet.

»Jeg fik mit knæk ved at tage efter din vane, Mårten, at prale med mine blaastribede shirtingsskjorter — skriver han til en ven fra sit dødsleie. — Jeg havde nemlig til 1. Maj ordineret ophør af ovnsilægning i mit med et par alen tykke mure omgivne kontorværelse, — kommer skumsved op, glemmer at værelset var uden varme, kaster af for at sidde i min blaa skjorte — efter en times tid eller saa har jeg mit knæk. No. 2. fik jeg 17. mai, da jeg skulde køre til byen for at se paa processionen.« I fem fjerdingaar stred hans kjæmpekonstitution sin strid med døden. Og det blev et dødsleie som intet andet i det nye Norges historie. Hans produktionsevne var usvækket til det allersidste, han fuldførte bl. a. paa sit sygeleie »Den engelske Lods«, omarbeidede »Skabelsen, Mennesket og Messias«, og skrev sine livserindringer »Hasselnødder« med muntert lune, og viste der fornøiet billedet af Henrik Wergeland i skjorteærmer; det er en af de friskeste selvbiografier, vi har; men det er langtfra en selvbiografi i stor stil. Der stod glans over dette dødsleie, hvor en mand saa døden i øie med smil om læberne. Gamle venner og nye venner strømmede til og gamle fiender og nye fiender — blandt dem Daa — forsonede sig med ham; stadig var der besøg, stadig kom der sendinger af gaver til han; kongen lod sende diamantsmykker og ofte var det en arbeidskone, der bragte en blomst

eller nogen lever fladbrød. »Det er som han ligger paa lit de parade hen over Norges fjelde,« skrev Goldschmidt om ham. Wergeland frydede sig ved det største som det mindste. Intet kunde knække hans gode humør; han tabte en langvarig proces og maatte sælge sit kjære sted »Grotten«; men han kjøbte grund og byggede sig en liden stue »Hjerterum« i Pilestrædet, hvor han kom til at bo sine sidste par maaneder.

Den 11te juli 1845 rygtedes det i byen at han laa paa sit sidste; om aftnen kom der strømme af folk fra alle kanter, stille, ganske stille sammen paa Hjerterums gaardsplads. Kl. 1 om natten vaagnede han: »Nu drømte jeg saa godt; jeg drømte, at jeg laa ved min Moders arm,« sagde han. To minutter efter udaandede han. Da det blev meldt, spredtes folket igjen ganske stille. Men næste morgen var gaardsrummet atter fuldt; de vilde se ham for sidste gang, og siden kom tusener, hver dag og time var der fuldt; mange gik hjem efter barnene og de løftede barnene op, at de kunde se Henrik Wergeland i døden. Og da han fem dage efter begravedes, blev det et ligtog, som man ikke havde seet mage til; man mente der var 10,000 samlet (byen havde dengang bare 30,000 indbyggere), graven var bredfuld af blomster, hele dagen udover valfartede folk op til den; det var det unge Norges sterkeste ungdom, som var jordet i den. I 1881 reistes hans mindestøtte i Kristiania, da blev efter en heftig kamp festtalen holdt af den mand, der mest af alle levende Nordmænd gjenkalder hans billede, Bjørnstjerne Bjørnson.

VII. HULDRE OG SAGA.

Kristiania selskabsliv i 1840erne

Det sving, som i trediverne var begyndt i Kristiania selskabsliv, holdt sig udover fyrrerne. Byens musikliv vaagnede og byens kunstliv med; man havde Harzmusik 3 gange ugentlig i Logen, om man vilde, og Kunstforeningen samlede byens interesse om sig; der havde man da billederne, om end kunstnerne selv var i Dysseldorf eller Dresden. Selskaberne fik et friere, naturligere præg, siden man havde fælles interesse at snakke om. Man brydde sig ikke med de siddende aftenselskaber, men dækkede letvindt buffet med smaaretter. Naturligvis fandt enkelte, at det blev for frit og letvindt. Kristianialivet har siden altid faaet høre ilde derfor. Camilla Collett siger i Amtmandens Døtre: »Vore gemytlige aftenselskaber med damer tilbords, »Mit fulde Glas og sangens raske toner«, veg pladsen for et arrangement, der lignede en kappestrid om, hvordan man mest ugratiøst og hurtigst kunde nedsluge, hvad man i trængsel og forvirring havde revet til sig.« Og da en bidsk herre af den gamle skole spurte, hvad dette var for noget, og fik svaret, at det

var buffet, sagde han, han kunde forstaa, at det var by fæ, for det var ikke noget at by folk. Welhaven gav i »Soirée-billeder«, denne ferske dannelse paany sit pas paaskrevet.

Gjennem dette selskabsliv kom kvinderne til at spille en langt større rolle end før; de deltog i tidens interesser; man kunde merke paa, hvordan nu smag og sans for komfort kom ind i hjemmene; sofaer og stole fik ikke længer staa bestefaderlig ret og ned langs alle vægge, man grupperede dem udover gulvet; »storstuerne« blev til saloner, hvor konservationen kunde gaa let og kvikt. Og kvikhed og vid kom til at vinde herredømme i byens selskabsliv; det var ikke frit for at latteren terroriserede folk — slig som det pleier at gaa i kredse, der vil være og gjelde for elegante. Betegnende er slutningen af Colletts charmante lille eventyr »Prinsesse Kilinkas Veninde«. — Maanekongens sendebud Lyn skal søge maaneprinsessen den bedste veninde, der findes paa jorden; og han kommer til Kristiania og der op i et chokoladeselskab, hvor fem damer hakker og river ned paa en, som netop har taget afsked, under mange beklagelser fra deres side over at hun maa forlade dem. En sjette tager hende varmt i forsvar. Den syvende tier ganske stille; hun var engang forurette af den omtalte. Ros og daddel veier nu lige; »da steg der et ord op paa denne dames læber, et af disse stikkende, glimrende ord, der flyver med vinden, og som bliver en byvittighed, en fælles-ejendom: men hun undertrykte dette ord og taug.«

Fig. 47. »Tre ting ved ham blev kaldet gode. Hans arv, hans hest og hans figur.« (Soirée-Billeder.) Haandtegning af Welhaven.

»Ha«, raaber maaneprinsessen med lynendes øine, »hende skal det være! Rose en veninde, naar andre river hende ned, det kan vi alle; det er saa smukt, man blir varm, man blir interessant.

Men undertrykke en dadel, en morsom, en vittig dadel og blive kjedelig, det kan ingen, det er overfe-, det er overmenneskeligt.« Hun glemmer i sin beundring for denne konversationsheroisme karakteristisk nok, det egentlige hovedpunkt derved, nemlig at vedkommende undlader at hevne sig. Hvem skulde ha sagt, at en saadan kvindelighed om ti aar skulde gjøre oprør?

I dette selskabsliv var han kongen, den sortøiede Welhaven med det gjennemtrængende blik, det aandfulde smil og den kaade latter.

Welhaven

ingen kunde turnere sine bemerkninger saa spirituelt; ingen paa stedet lave slagord og byvittigheder som han; han tillod sig alt og fik lov til alt; han fortrylled, fængsled, maalbandt, navnlig fik damerne ligeover for ham »et segl paa munden og en tynge paa følelserne«. Kom han ind i et selskab, gjorde han straks en prøvende runde gjennem alle værelser og naade den, som ikke stod for hans kritik! Saa kasted han hen et par ord her og et par ord der, og kunde man ikke svare paa flekken, kom Welhaven med sit vrængende du-umt, og da var man kasseret. Men man »svælged graaden og lod sig med fryd og beundring rive med — det samme hvad han talte om — af den lyse natur med klingende latter og glimrende farvespil, gjennemtrængt og frigjort af en kunstnerisk genius, saa ulig alt før set og oplevet . . . Han var mesteren.« Saa skildrer fru Ullmann ham. Og Camilla Collett siger, at han ved sin personlighed udrettede mere end ved ti bind digte.

Fig. 48. Camilla Collett i 1840aarene. Efter maleri af Gørbitz. (Tilhører expeditionssekretær Collett.)

Han var altid slagfærdig, altid harnisk-klædt. Og det var ikke frit for at harnisket voksed ham ind i kjødet. De bedste følte, at han paa bunden eied en skat af blød og fin vemod og renhed. Men han vilde paa ingen maade vise det inderste i sit væsen; derfor blev han den allestedsnærværende kallflirende kritik. Det viste sig i hansydre og hans væsen; hans holdning var overdreven rank, og han hørte paa andre kun saalænge til han havde lavet sit slagord

om dem. Han kunde selv føle pinen ved dette sit væsen. Han har forklaret det saa smukt i sit digt: Det tornede Træ:

Ynder du træet, da maa du ei hade
den hvasse torn mellem blomster og blade.
Da træet var ungt med den blødeste hud,
blev den et standset, forkommet skud;
en torn er en kvist, som har taget skade.

Blandt al den glæde en vaar udfolder
er tornen et saar, som planten beholder.
Den siger i veksternes stumme sprog
»Jeg saarer, men ak, jeg gjemmer dog
en større smerte end jeg forvolder.

Og engang da en dadlede ham, fordi han havde ladet det gaa ud over en af sine bedste venner, svarede han: »Aa, det er ikke saa godt, naar en eremit og en gap skal bo sammen.«

Fig. 49. Welhaven.

Med alt sit kallflir var han en eremit. Han bar paa en sorg, der gjorde ham til sanger, og paa en mindets helligdom i sit sind. Han fattede kjærlighed til en ung, bleg pige med deilige dybblaa øine, Ida Kierulf, søster af komponisten Halfdan Kierulf. Han blev gjenelsket, men da Ida meddelte sin moder, at hun var blit forlovet med Welhaven, fik hun det haarde svar: »Det skal aldrig ske!« og det blev strengt forbudt hende at se eller tale med ham; kun stjaalent kunde de mødes, som engang, da hun smuttede ned til ham fra et bal paa Lille Frogner.

I huset der, bag skovens krans
var dengang strengeleg og dans,
der brændte kjerter klare;
men hun slog shavlet om sin hals
og fra den muntre skare
vi smutted bort og vilde gjerne spare
den hede længselsvals.

Ak, foraarsmaanen skued ned,
vemodig til vor ensomhed,
som om vor sorg den vidste.
Og sagte hvisked nattens røst
om troskab til det sidste,
og end engang, fra nysudsprungne kviste,
fiøi haabet til mit bryst.

Idas bryst var daarligt, og under den ulykkelige kjærlighedshistorie udviklede der sig hos hende en brystsygdom, der skulde lægge hende i graven. Welhaven var uden fast stilling; men der arbeidedes ivrig for at knytte ham til universitetet som lektor i filosofi. Filosof af fag var han nu slet ikke, og modstanderne søgte ivrig at faa istand et slags examensprøve for ham; medens hans venner — P. A. Munch i spidsen — med styrke pegte paa hans betydning for Norges aandsliv i det hele, — den var mere værd end al faglærdom. Han led under den dobbelte bekymring. Endelig da huslægen talte alvorsord om Idas sygdom til forældrene, gav de sig.

Men det var forsent; da Welhaven endelig kom for at fortælle at han var blit lektor — han blev konstitueret som saadan i det samme statsraad, som udnævnte Wergeland til rigsarkivar — da sad Ida bleg og mat og kunde kun svare ham med et smil. Det var slut, hun døde i december 1840; Welhaven reiste straks ud af byen, overvældet af sorg. — Dette er midtpunktet i Welhavens liv; Ida Kjerulf blev hans digtnings muse. Han giftede sig nogle aar efter, han deltog siden lige ivrig i selskabslivet; men mindet om hans ungdomselskede vedblev at være den kilde, hvoraf hans poesi strømmede. Her havde eremitten hjemme; det minde var en helligdom i hans sind, hvor alt var tyst, saart og saligt. Den stille vemods-lyst, som han altid havde søgt efter, altid havde anseet som den nordiske poesis kjerne — her var dens helligdom, dens »fredede rige«.

Fjernt bag mig ligger glæden
som en blaalig- farvet kyst:
jeg har annammet isteden
vemodens lyst.

Den maler, hvor jeg mødes
med vaarens alfehær,
en høstlig aftenrødes
dæmpede skjær.

Hvor glædens kilder spille
i den klangfyldte hal
indfletter den en stille
sørgekoral.

Ved nat, naar nuet tier,
dybt maner mig dens kald,
da aabner den og indvier
mindernes hal.

Dette er grundstemningen i Welhavens senere digte, — der udkom ingen samling af dem mellem 1839 og 1844. — De gamle kampdigte er blit mørkere, mere sorgtunge; kun hans svar til fag-filosoferne Kalchas straaler af den gamle kampglade foragt. Seeren Kalchas havde gjættet gudernes vilje paa Trojanertoget og spaaet heltenes skjæbne; men i Kolophon, hvor Apollo staar med Midasører som mønstret paa den lærde dumhed og Mopsos er hans prest, kommer hans seer-evne tilkort.

Der gik en so, som just var drægtig,
og Mopsos sagde: »Den har grise;
hvor megen yngel bærer den?»
Men Kalchas var ei svaret mægtig.
Da triumferede den vise,
og nævnte kneisende et tal igjen.

Og Kalchas stod fortabt, beskjæmmet;
thi mængden kaldte ham en blære,
og deres skrig tog overhaand,
Men Mopsos blev end mer forfremmet
til alskens værdighed og ære,
og der var megen fryd i Kolophon.

Men ellers er det en stille vemod, fuld af lys mystik, der aander gjennem hele hans digtning.

Glædens erindring, beaandet af sorgen
danner min drøm i de natlige stunder
og som et gry af den skjæreste morgen
bringer den bud om fornyelsens under. — —
Nu er min sjæl til beskuelsen vakt,
og med de svævende syner forbundet,
nu i fuldendelsens lyseste dragt
længselens syn er af toner oprundet.

Denne sin stemning har Welhaven længe søgt at gjenfinde i sit lands natur og dets folkeaand, og da den nu var uudslettelig præget

i hans liv, havde han tryllestaven i haand, nu klang hans eget væsens grundtone ham imøde fra skog og kjern og fra folkets oldsagn og undertro. Og det blev ikke bare ham selv, der skulde udløse dette naturens og folkeaandens drag og løfte det op i kunstens verden; det blev hele tidens vaagnende billedkunst og tonekunst, dens historiske videnskab, dens sagn og eventyrforskning, dens skjønlitteratur i vers og prosa. Og alt det meget, som Welhaven modtog derfra, forstod han at stemme i harmoni med sit inderste væsen.

Det var ikke for intet, at Welhaven i sin første ungdom tænkte paa at bli maler; det ligger ham i blodet; alting blir til billeder; bestemte, tydelige billeder for ham, som det blir til verdensmyther for Wergeland. Han »tænker i landskaber«, ja, det klare billede er for Welhaven selve kunstens væsen — »videnskab vil belæring, kunsten vil beskuelse«, skrev han i sit stridsskrift mod Wergeland. Og han følte, den norske malerkunst havde git i farver, hvad han selv stundede efter at gi i digt — Norges natur gjenspeilet i norsk aand. Der var hans bysbarn Johan Christian Claussøn Dahl gaaet foran. Norge var hans hjertes land; i hans hjerte levede det, da han nede i Dresden skabte sine norske fantasibilleder ud af varmt gjemte barndomsindtryk fra Bergenskanten. Og da han saa 1826 gjorde sin første hjemreise og saa stadig droges hjemover om sommeren, veg dette fantasiens Norge for et nyt virkelighedens Norge, som gjennem erindringen vokste sig ud fra skisser til storbilleder — fremfor alt Vestlandets Norge med mægtige fjelde, mørke, truende skyer og skjære solgløt, med frodig saftfuld grøn vækst i solvæggen, med bjerkenes lyse, glitrende løvkroner og hvide, silkeblanke stammer. Dahl's kunstnersjæl levede i evig glødende kjærlighedsforhold til natur og virkelighed; stadig tog han studier i naturen, og raabte i sin kunst et mægtigt: Tilbage til naturen! — vilde den og intet udover den. Den ældre malerkunst svøbte alt ind i dunst; men han gjorde helt om, og efter de gamle Hollænderes forbillede gav han tingene helt i tingenes egen farve; ja, hans farver var endog undertiden haarde og tykke og vilde ikke smelte. Saa brændende i hu han var for at fylde hele billedet med sine naturiagttagelser, følte han dog, at kunsten ikke kunde gi virkelighedens hele farvespil; man maatte gi naturen »seet i sort speil«. Ved at afstemme den indbyrdes harmoni mellem tonerne i dette speilbillede, gav han billedet dets farvevirkning, og i billedets farvevirkning ligger en væsentlig del af hans kunstnergeni. Da Dahl paa sin Norgesreise 1826 kom frem i øsregn til kaptein Munthe paa Kroken i Sogn, sad der en ung mand og maled i ly under staburet, og da Dahl saa til, saa han, at han malede udsigten — i vakkert solskin. Dahl skjældte ham ud og den unge mand blev grov igjen. Det var Dahls senere elev Thomas Fearnley; fra det møde af fulgte han Dahls feltraab: Tilbage til naturen! Han havde ikke Dahls umiddelbare farveinstinkt, men han gav til gjengjæld sine billeder mere og mere stil og holdning og festlighed, mere storladen bevidst komposition. Det stemte

Det norske landskabsmaler;

J. C. Dahl

Fearnley

med hans lyse, festlige natur, lystig ved kruset og ved det grønne rhinskvinglas, og som droges lige sterkt mod Norges majestætiske fjeldverden og Italiens lyse sol og klare høie himmel. Han døde af nervefeber 1841, ikke 40 aar gammel — et af de haardeste slag, norsk kunst har lidt.

Som den norske natur saaledes rykkede ind i kunstens rige, saa strømmede der ogsaa kræfter til den fra folkets brede lag. Nationalitetens grundvold søgte man nu som før i sagatiden, og den føltes endnu tryggere, da tidens historikere P. A. Munch og Keyser fornyede den gamle hypothese, at Norge og Svealand var blit befolket fra nord og øst, Danmark og Gøtarike ved indvandring fra syd, og hævdede at den nordiske litteratur var norsk-islandsk, ikke fælles nordisk; derfor kunde Norge erklæres for »den nordiske nationalitets udgang, arne og centrum«. Saa reiste sig »Sagas hal« tryg og sikker for tidens betragtning; men mellem nutiden og sagaoldet strømmede frem folkets gamle sagn og sange, og derved faldt der et dystrere skjær over det, og man kom til at se mere historisk paa det; det blev først en ny slegt, der kaldte sagaernes skikkelser, aand og tone frem. De nye sagn og eventyr tog interessen helt fangen. De blev tidens store opdagelse; de gav kunsten dens norske folkegrnud.

Den norske historiske skole

Allerede i 1833 havde historikeren, presten A. Faye udgit sine Norske Folkesagn, hvori han havde grupperet sagnene efter sin metode: sagn om Hellig Olaf, om konger og kjæmper o. s. v., og gjenfortalte dem i sin egen stil, hvad den nye tids historiker P. A. Munch lod ham høre ilde for i Vidar. Munch viste, at det eneste rette var at gjøre som brødrene Grimm havde gjort med de tyske sagn og eventyr: bevare folkets egen fortællemaade uforandret. Og brødrene Grimm gav den nye slegt af norske sagn- og eventyrfortællere baade det kunstneriske forbillede for gjengivelsen og det videnskabelige synspunkt for betragtningen af folkesagnene. Oplysningens tidsalder havde med sin franske aandsretning i folkesagnene seet bare smagløshed, ammestuesnak og overtro. Men fra den tid af da der med Sturm-und-Drangbevægelsen vokste op en national aand i de germanske lande, kom de igjen til hæder og værdighed. Stürmer-und-Drängerne elskede dem for deres rørende naivetet; da saa den naturfilosofisk-mystiske romantik ved aarhundredskiftet afløste den gamle rationalisme, saa man i dem dunkle aabenbarelser af naturens aand eller af en høiere hemmelighedsfuld aandernes verden. Men i de første aartier af det nye aarhundrede fik mystik og naturfilosofi ved brødrene Grimms — navnlig Jacob Grimms — optræden finde sig i at dele herredømmet med tysk sprogvidenskab og historisk forskning, og tysk filologi og historie bidrog mægtig sammen med tidsbegivenhederne — Tysklands trængselsaar under Napoleon og frihedskrigene — til at vække den nationale sans. Havde naturfilosofien under mystiske anere, uredige gode hoder og holdningsløse karakterer bare frembragt vide syner og aandfuldheder, der ikke gav resultat, saa bragte filologien under den ægte tyske

Tidens betragtning af folkesagn og folkeeventyr

jernmand Jacob Grimm sikkerhed og methode i videnskaben og rig og ægte forbindelse med folket. Han søgte at bevare sagn og eventyr slig, som han fik dem af folkets mund, og han saa ikke i dem mystiske anelser, som var kommet til folket uden forudsætninger: de betingedes af folkets liv gjennem historien; overtro var rester af gammel tro, og gjennem den mente han at finde tilbage til folkets gamle religion og mythologi.

Det var to unge Østlændinger Peter Christen Asbjørnsen og Jørgen Ingebretsen Moe, som kom til at knytte sin virksomhed til de norske eventyr og sagn. De var en 5—6 aar yngre end Welhaven og tilhørte hans kreds, men deres brede og aabne Østlandsnatur gav dem og hvad de frembragte et præg, helt forskjelligt fra hans, og desuden havde de modvægt mod den welhavenske dandykredses forfinelse deri, at de var udgaaede af folkets midte; Asbjørnsen var søn af en haandverker i Kristiania, Moe af en storbonde paa Ringerike. De var barndomsbekjendte og havde begge, alt fra de var vel tyve, begyndt at samle eventyr, og snart forenede de sig om denne fælles opgave. De havde nok egentlig tænkt at pynte paa eventyrerne; men brødrene Grimms »Kinder und Hausmärchen« satte dem paa ret vei. — Et afgjørende spørgsmaal stillede sig straks for dem: skulde eventyrene skrives i bygdedialekt eller skriftsprog? De valgte det sidste; men da gjaldt det at gjøre skriftsproget saa folkelig-naivt, at man ikke merkede, det var skriftsprog. Det maatte føles som om fortælleren snakked; talesprogets frihed og alle betegnende udtryk maatte bevares indenfor skriftsprogets ramme. Det var det sværeste i arbeidet. Allerede i 1837 kom de første prøver, men først i 1842 udsendte de det første hefte af sin samling, og arbeidet i mellemtiden havde for stilens vedkommende gaaet ud paa at omsætte sproget fra skrift til tale, — slig som man ikke skriver. Hed det saaledes i 1837: »De havde ikke saakorn og heller ingen penge at kjøbe for«, saa lød sætningen nu i samlingen (1842—44): »de havde ikke saakorn og ikke havde de penge at kjøbe for heller«. — Paa denne maade har Asbjørnsen og Moes Norske Folkeeventyr faaet afgørende betydning for vort sprogs udvikling. I denne bog føltes for første gang, at det norske folks blod kan rulle med sit eget slag i skriftsprogets aarer.

Asbjørnsen 1812–85 og Moe 1813—82

Skrift-sprogets for-norsking

Det var da ogsaa folket selv, man havde for sig i disse eventyr. De tilhørte ingen forfatter, det hele folk havde — mente man — været medvirkende ved deres skabelse og overlevering. Romantikens ælde-lovprisning kunde her staa høit i veiret. Og med gode grunde. Allerede Sverres saga og Odd Munk's saga om Olaf Trygvesøn nævnte »stemor-sagaerne« og tilsvarende fortællinger fandtes allerede i Edda. Her var det sande nationale, hvori hele folket havde samlet sig: her ved »folkedigtningen« var intet fremmed laan, ingen fremmed paavirkning som ved »kunstdigtningen«. De vidste meget godt, at tilsvarende eventyr fandtes rundt om hos andre folk. Men det forvirrede dem ingenlunde. Jakob Grimms romantiske betragtning

Eventyrenes oprindelse

havde lært dem, at dette pegede hen paa folkenes »urfællesskab«: eventyrenes grundlag var »de fælles tidligste erindringer«, der »medtagne til vidt adskilte strøg har hos de forskjellige folk udfoldet sig i digtninger, hvori grundtanken bibeholdes.« Det blev et haardt stød for denne opfatning, da Benfey siden for en mængde eventyrs vedkommende paaviste afstamningsforhold til en indisk eventyrsamling, der kom til Europa med Araberne. Og man kan i de norske eventyr finde gjenspeiling af middelalderens og den nyere tids forskjelligste litteraturarter; et enkelt af dem »Tobaksgutten med gammelostlasten« i en senere samling af Asbjørnsen (fra 1870) er ligefrem den rene Kotzebue-ade. Vor tid tror paa det enkelte eventyrs vandring, medens man dengang med kulsviertro fastholdt eventyrets sammenhæng med folket. Og dog har vor tids forskning i flere eventyr paavist sagnformer, der er ældre end de, vi kjender fra Eddaerne. Spørgsmaalet er derfor blit meget indviklet, og man har forsigtigvis ment, det maatte løses særskilt for hvert enkelt eventyrs vedkommende.

Fig. 50. Eckersberg: Tre Trolde.
Illustration til eventyret »Guldfuglen«.

Medens vor tid sætter et stort spørsmaalstegn ved eventyrenes nationale oprindelse, som romantikerne trodde saa fuldt og fast paa, saa gir vi dem fuldt ret i, at eventyrene afspeiler folkets lag og lynne i den maade, de er fortalt paa, og i den maade, hvorpaa det opfatter karakterer og forhold. Og eventyrsamlerne kom her i rette tid: eventyrets fortællemaade havde fæstnet sig næsten i samme stil landet rundt, og det var i regelen bare bedstemødre, der fortalte det for de smaa barnebarn. Men det var ikke stivnet; barnefantasien havde holdt det friskt, og tillige gjort alting hjemligt deri. Eventyrets kongsgaarde er ingen fantasislotte; det er østlandske store bondegaarde; Askeladden kan træffe prinsessen i kjøkkenet og kongen sidde paa tunet og made hønsene »tippe, tippe«, og naar Askeladen er gift og ikke kan faa prinsessen, finder man at heste og vogn og et—tre hundrede daler (første gang et, sidste tre naturligvis) er passende erstatning for »garjenta« paa kongsgaarden. Undertiden er denne hjemlighed saa stor, at den ikke er at stole paa. Kongen kan true Askeladden, at om han ikke gjør det, han har sagt sig god for, skal han slaa hodet af ham paa huggestabben. Bonden har her naturligvis ikke forestillet sig justitsen saa primitiv, at man henretter en mand ligesaa nemt, som man hakker hodet af en toppe. Fortælleren

De norske folkeeventyr

har her sikkert blinket skøieragtig til de voksne over hodet paa alle de smaa guldtoppene, naar han gav denne trusel en saa drastisk hjemlig form. Naivetet og ironi har været sammen om faa eventyret til at være hjemme paa gaarden; og rigtig hjemme er det blit. Det bor tilhuse i den norske landsbygds natur, som Jørgen Moe saa vakkert har skildret det: »Den dybe skov med »de smaa grønne flekker«, hvor man kan hvile efter færden, — den ene »blaane«, man drager henover efter den anden — heien, hvor Grimsborken opales, — den store, sorte fjeldkoll, som skygger for kongsgaarden, -- den bratte, speilglatte bergvæg, Askeladden rider opover, — den lune bergskorte, hvor den gamle kjærring sidder og lokker den trætte gjæter, — disse og tusen andre smaatræk siger os, at vi er hjemme.« — Og ikke mindre er hele stellet bondegaardshjemligt: vi har tunet med fjøs og stald og grisehuset lidt længer borte, huset med trappen udenfor — peisestue og køkken og kammer indenfor — jo, vi er hjemme! Og først og fremst er det norske særpræg kommet frem i personerne. Vor billedkunst er vokset sig norsk paa at fremstille dem; i 1850aarene tegnede Eckersberg dem endnu efter mønster af den danske Viggo Petersens H. C. Andersen-mennesker og H. C. Andersen-trolde; men i 1870- og 1880aarene førte Werenskjolds mennesker og Kittelsens trolde os midt op i tykke norske landsbygden. I dem er folkets forestilling og opfatning ligesaa sikkert truffet i billedets, som den af Asbjørnsen og Moe er truffet i fortællingens gjenfremstillingskunst. Folket selv træder ved dem ind i vor billedkunst paa samme maade, som det gjør det ved Asbjørnsen og Moe i vor litteratur. For eventyrets skikkelser er

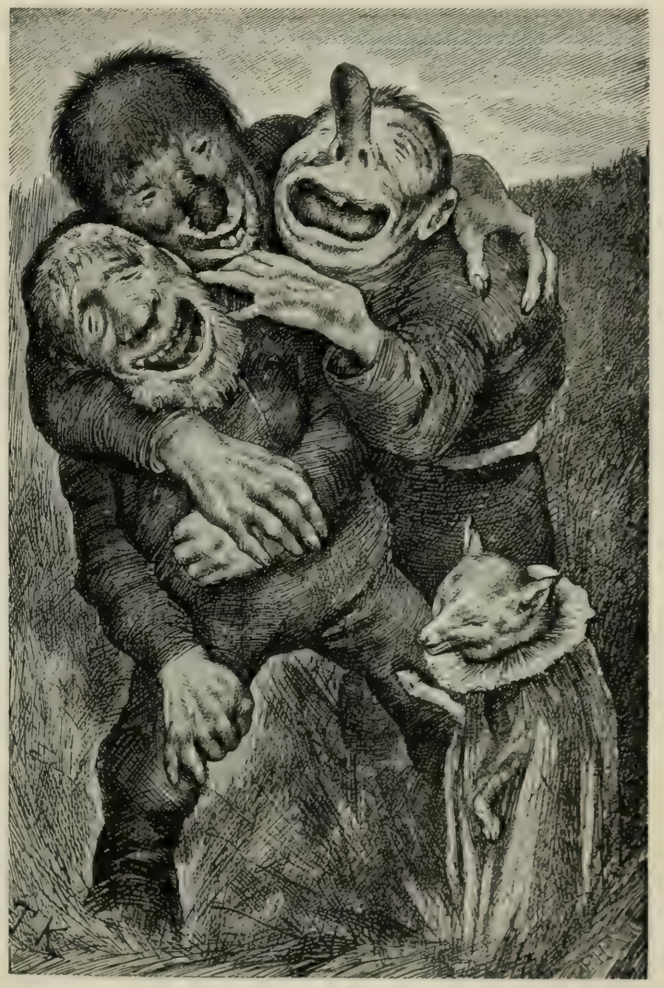

Fig. 51. Kittelsen: Da slog troldene latterdøren op (illustration til samme eventyr).

norske bønder i eventyrdragt, vi kjender igjen de klomsete trold, som kommer farende saa sinte, at de roper »Ild«! af bare sinne; men som straks gir sig for et raskt svar, og lar sig godsnakke med og fromt overliste fra det første puds, Askeladden finder paa, og til det sidste. Og ganske særlig føler vi landsmandskabet tale til os i eventyrets helt, ridderen af det gyldne lykketræf, Askeladden. Han heder nok egentlig for det meste i den mundtlige tradition med tugt at melde: Askefis, men det gik jo ikke an at kalde ham saa, skjønt Moe forklarede, at det bare betyder: den som blæser asken af glørne, en forklaring, som ialfald er pen, om den ikke er sand. — Askeladden tar alting med god norsk ro; ofte gaar han sin vei fremover »bare fordi han var kommen paa den tralten.« Han tager op skaalbrot og rustne jernbaand, for kanske — tænker han — kan de komme til nytte; og saa kommer de til nytte. Han er nok snil, han kan altid hjælpe en gammel krok, naar han ser, at hun sidder med næsen klemt ind i træet; men han er ikke blødhjertet af sig ellers. Han er haardfør og treven og tvær; lokker kjærringen i bergskorten ham med at hun skal lyske ham, roper han bare »Kys mig bag«; han er kroget i ord og indful, saa han kan maalbinde prinsessen, og han lyver uden at blunke op af vægger og ned af stolper, saa han kan nok faa prinsessen til at løgste sig. Han lyver gjerne bryggekarret fuldt, om det skal være, og han ved vel, at de løgne, som faar folk til at bli bange for, at det skal rende over, er de, som er kinkige for dem selv, og som er — sande. Han er en uforstyrrelig rolig; spør troldet, om det er ham der har tat sølvændene og sengetæppet med en sølvrude og en guldrude, en sølvrude og en guldrude, svarer han ligesaa sikkert som bedagelig sit »Ja-a«, og spør saa troldet, om han kommer igjen oftere, lyder svaret flegmatisk: »Kan nok være det«. Men han præsenterer sig ikke som helt; naar de reiser i krigen, saa blir han siddende fast i myren paa sit halte øg og sidder og hakker og hakker, til de andre er forbi; da gaar han hen i det hule træet og tar troldrustningen og kappen paa; den er saa gild, at det lyser af ham, og han slaar fienden; men saa rider han fra dem paa hjemveien, og naar de kommer hjemover, ser de, at han endnu sidder og hakker og hakker paa sit øg i myren. — En pendant har han i et kaut kvindfolk som Kari Træstak, hun ber hver søndag om at faa bringe prinsen vaske-

Fig. 52. Asbjørnsen.

vand, haandklæde og kam — de vasker og kjæmmer sig ialfald om søndagsmorgen i eventyrene —; men naar hun kommer ramlende opad trappen i stæstakken sin, blir prinsen sint og kaster det efter hende, vaskevandet og haandklædet og kammen. Men han faar det igjen, naar hun viser sig som prinsessen i kobberkjolen, sølvkjolen og guldkjolen i kirken, og han forlibt følger hende tilvogns og spør, hvor hun er fra. »Fra Vaskeland«, »Fra Haandklædeland«, »Fra Kammeland« svares der kontant.

Som eventyrets helt er, er det selv, dets fortællemaade, dets syn paa verden. Eventyret fortæller bent paa, uden omsvøb, uden forberedelser; det udmaler ikke: naar vi hører, at gutten var saa gild, at det lyste og laved af ham, synes det, det har sagt nok. Det kommer ikke med følelser af sligt. Det beskriver ikke, men gjør rede for alle kneb og kunster; intrigen er mere værd for det end begivenheden; raad for uraad, tænker eventyret, det er slig, det gjælder at komme frem her i verden. — Eventyret er respektløst mod alt, som er stort og mægtigt; alle som er paa samfundets (ɔ: bygdens) høide, kommer ilde an i det, baade skriver og fut og prest og lensmand. For en del ligger det til eventyrets art; eventyr er fortælling om noget vidunderligt, og i tingenes ordnede styre er det vidunderlige efter sin natur altid anarkist. Presten, som folket driver gjøn med i eventyret, forguder det til gjengæld i folkesagnet, hvor det lar ham med Svarteboka i haanden mestre fanden og alt, hvad fandens er. Men det er ogsaa karakteristisk for den skepsis, som er den norske bonde medfødt. En eneste af de store gjør i regelen en undtagelse, den høieste af dem alle, Kongen. Han er skildret med en vis sympathi. Ganske vist er han alt andet end imponerende, denne eventyrenes konge, og det er ikke for intet, naar Odd Munk i indledningen til sin Olav Trygvesons saga som god rojalist nærer den betænkelighed overfor »stemorsagaerne«, at de »jevnlig lar kongen være den mindste i sine frasagn.« Der er intet af høvdingen i denne eventyrkonge: han kan nok bære baade krone og scepter; men hans scepter er ikke i slegt med høvdingstav eller sverd, men derimod med langpiben, som han i Werenskjolds fortræffelige billeder ofte er udstyret med. Men

Fig. 53. Eventyrkongen (tegning af Werenskjold til eventyret Kulbrænderen).

alligevel, eventyret liker kongen. Han raar over verden, han er ligesom repræsentant for verden, som den er, og hele eventyrets livsbetragtning gaar ud paa, at man faar ta verden, som den er; derfra kommer dets djervhed og dets humør. Verden er jo ikke altid, som den skulde være, og ikke kongen heller. Han passer ikke paa, at den nye dronningen ikke er slem mod barnene efter den første konen hans, men livet er nu engang sligt, at det er ondt for barn at faa stemor — det ved eventyret. Og eventyret har sine grunde til at like ham. Kongen er eventyrets egentlige drivkraft: havde ikke han ladet den nye dronning faa raa, saa manddatteren var blit tilsidesat for kjærringdatteren, — havde ikke han lovet prinsessen og halve riget til den, som havde hjulpet ham mod troldet, — ja, saa havde der ikke været noget eventyr. Og kongen er for eventyret ikke bare begivenhedens, men ogsaa rettens kilde; kongen er eventyrets garanti for at alt gaar rigtig til; derfor blir det saa, at eventyrets hele livsopfatning faar sit udtryk i kongen. Det er da et mestertræk af dem, der har illustreret vore eventyr, Werenskjold og hans forgjængere (f. eks. den kunstner, der har lavet hoderne paa Eventyrgaarden i Kristiania), at de til eventyrkonge har taget selve Asbjørnsen, omsat hans type til Eventyrkonge ɔ: til storbonde med krone paa. Denne eventyrretfærdighed synes os jo baade vel summarisk i sin justits og vel hastig til at fælde sin dom. Der burde jo nok gives en middelvei mellem prinsessen og halve riget og de tre røde remme, skaarne af ryggen, med salt strødd i. Og kongen kunde jo undersøgt sagen lidt, før han trodde ridder Rød i, at det var ham, der havde frelst prinsesserne. Men eventyret dømmer anderledes; har en sagt sig god for noget, maa han gjøre det eller ta følgerne. Og det er i sin orden, at kongen tror Ridder Rød, naar han kommer med troldets tunge og lunge, og siger det er ham, som har dræbt det, — rigtignok er det ogsaa i sin orden at kongen siden erkjender, at det ikke er saa, naar askeladden viser frem de 12 guldkronerne til prinsesserne og alt guldet og sølvet til troldet. En faar jo dømme efter de tegn og merker, en har — mener eventyret; men naar der kommer bedre tegn og merker, saa faar man rette paa det og dømme efter de bedste. Det er helt i eventyrets sunde og praktiske aand, at kongen gjør slig, som han gjør.

Eventyrene gjorde stor lykke; naturligvis var der nogle, som fandt dem simple; Camilla Collett gav Asbjørnsen et mod-eventyr; hun fik fat paa sin gamle barnepige Lisbeth oppe paa Eidsvold og om hendes eventyr sagde hun stolt: »De vil ogsaa bemerke en vis eleganse i formen, og med dette er de ligesaa norske som Deres, Asbjørnsen, hvor den oprindelige raahed er bibeholdt med den rosværdigste kunstfærdighed.« Det er et eventyr, hvoraf man ret kan se, at Lisbeth har været — barnepige i prestegaarden. Men eventyrenes livsenspust fra det norske folk gik friskt gjennem det norske litteraturpublikum, og jo mere de to fortællere arbeidede med sine eventyr, des friskere og friere blev deres stil, des muntrere og mere

umiddelbar deres opfatning af folket. Med rigtig eventyrhumør gav Jørgen Moe fru Collett svar paa tiltale. Og den maade, hvorpaa Asbjørnsen gjengav sagnene i sine Norske Huldreeventyr og Folkesagn viste et stadigt Fremad marsch! i friskhed og naturlighed! Han vilde ikke gi sagnet blot og bart, som Faye havde gjort. Baade han og Moe var klare over, at der var en væsentlig kunstnerisk forskel paa sagn og eventyr. Eventyret var en hel liden fortælling og kunde optræde selvstændig, sagnet var langt mindre udviklet; det kunde vanskelig staa alene. Efter mønster fra de irske alfeeventyr som brødrene Grimm havde oversat, fandt Asbjørnsen paa at præsentere sagnet i de omgivelser, han havde fundet det i, sam-

Asbjørnsens Norske Huldreeventyr og Folkesagn

Fig. 54. En aftenstund i et proprietærkjøkken.

men med dem, der havde fortalt det; det blev hovedledet i et natur- og folkelivsbillede, det blev det krydderi, som gav det hele den romantiske charme. Det er nemlig helt romantik; sagnet skal føre en op i det overnaturliges verden, det er ikke folkeminde i hele sin videste betydning — saaledes som f. eks. i vore dage i Skars ypperlige sagnsamling Gamalt or Sætesdal. Naar Hallingen vil fortælle »kos dæ bar te, daa'n Haakun Haukeli smorde aav ølleve Eikeværinga i Bra'nesvegji eigaang,« afbrydes han straks med anmodning om heller at fortælle noget om Huldren og de underjordiske. Og indledningerne smager af og til i de første stykker af romantisk thebordsaandrighed, naturskildringerne er af og til staseligheden selv, »furen og granen hvælvede os svale haller« o. s. v. Men Asbjørnsen bar det bedste middel mod den slags staselighed

med sig i sin fiskestang og sin bøsse; de gjorde forbindelsen med naturen for praktisk til, at den kunde trives og de gav ogsaa naturlig forbindelse med folket, i den fælles interesse for, om fiske og jagt skulde bli eller havde været gode; saa kom man ind paa gamle jæger- og fiskehistorier, og saa gled man af sig selv ind i sagnet. Og Asbjørnsen havde to øine i hodet, der saa, hvad de saa; romantiken fik hos ham værsaagod! holde sig til modellen. Gjennem sagnene var det folkets brede lag, som fik interesse, medens odelsbondebegejstringen og politiken og vadmelspatriotismen havde holdt sig til gaardmandsklassen. Studenten kjeder sig gudsjammerlig inde i stuen, hvor proprietæren har en pakke »Statsborgere« for sig og lægger ud i det vide og brede om processer og overformynderikranglerier og luksus og magthavernes regjererier, om bureaukrati og embedsaristokrati og alle andre -krati og -archier. Nei, da er det ganske anderledes hyggeligt i kjøkkenet, hvor madamen sidder ved sin rok med skaut paa hodet, hvor baaler lyser fra peisen og barnene ler, og hvor koner og piger karder uld og spinder, hvor man hører tærskerne stamper sneen af sig i forstuen, og de kommer ind med avner i haaret til sin melkeringe og til trauget med haardstampet grød. Og ikke mindre hygge er der i stuen med de gamle møbler nede i Toldbodgaden, hvor ovnsdøren staar paa vid væg og det øde skin flakker frem og tilbage over de høiryggede gyldenlærsstole og portræternes pudrede coiffurer eller deres panser og plade, medens de gamle jomfruer og mor Skau »koser sig ved en faddersladder i skræddertimen«. Det var ved et nyt slags velvære i vor litteratur — et velvære med menneskene akkurat som de var og uden opstramning fra punschebollen, uden odelsbondebravhedens nøisomhedsstolte selvbevidsthed. I modsætning til det ægte folk fik halvdannelsen holde for i skikkelse af skolemesteren med sin høitidelighed og sin viden og sit bogsprog med plump paa plump ned i bondemaalet. Ja, i et par stykker i den senere samling, skrevet 1848, gottede Asbjørnsen sig ved rigtig at gi et realistisk billede af Taterne i lensmandsarresten og plankekjørerne, som spiller kort og slaar i bordet og bander, saa det lyner gjennem tobaksrøgen og finkelosen i stuen. Men da havde han med sit djærve humør jo gaaet over stregen, forstaas. Flere forfattere fulgte Asbjørnsens spor. En ensom jæger, Bernhard Herre, søgte at glemme fattigdom og skuffelser paa sine vandringer gjennem dybningerne af Nordmarken og Krokskoven, og der gjorde et vaadeskud ende paa hans ulykkelige tilværelse. Han undgaar helst folk og gjør ikke stort ud af sit møde med dem. Hans skildring lever

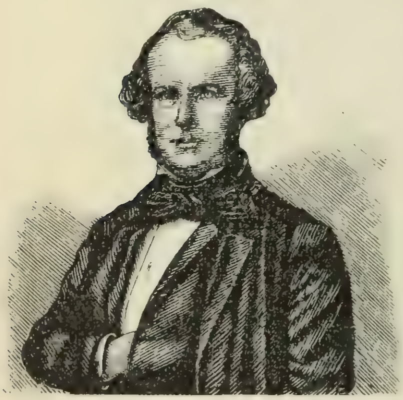

Fig. 55. Bernhard Herre.

B. Herre 1812—19

sterkest, naar han kommer paa ensomme stier langs »den øde ørkesløse myr«, hvor luften staar kvalm og tung den tørre brændende Augustmiddag, eller i den døde stilhed under den rugende sidvaade høsttaage, naar vandet drysser for hvert skridt af de forvridde træer langs aassiden. — Paa den anden side af Asbjørnsen ligger Harald Meltzers forfatterskab. Han var politifuldmægtig i Kristiania og ud fra politikontoret greb han paa frisk sine mennesker. Det var »Politinotiser«; arrestens og politikamrets gjester var tat paa kornet, men Meltzer fangede deres elskværdigste sider, den barnlige godmodighed, det østlandske brede humør og aabne godhjertethed. Med sprudlende lune viste han saaledes frem det menneskelige i sine skøiere og fanter.

Romantikens interesse for folkelivet, et almen europæisk fænomen

Interessen for folkeliv og natur greb hele vor kunst og poesi — og den stod derved i fuld samklang med romantiken rundt om i Europa. I Sverige havde man alt fra romantikens første dage — 1810erne — samlet folkeviserne; nu kom eventyrene til — de svenske eventyrsamlinger naadde dog ikke i betydning op mod vore. Almquist skrev sine bondenoveller og Runeberg gav billedet af Finlands folk i sine »Elgskyttarne« og andre digte i stil med Goethes »Hermann und Dorothea« og fremfor alt i sine krigsbilleder, »Fänrik Ståls sägner«. Endnu mægtigere var bevægelsen i Danmark. Her reiste Grundtvig sin folkehøiskole paa oldnordisk grund; det var et mægtigt kampmiddel mod den klassiske dannelse; den satte sig til maal folkets løftning i folkets eget sprog, og i det mundtlige levende ord. Bort med det døde skrevne bogstav! Bort med alt snever lærdom! Folkedannelse paa folkets egen grund, med kraft hentet fra alt stort og mægtigt og løftende i folkets egen fortid! Det var dog først den nye slegt i Norge, som blev grebet af Grundtvigs tanker; hans første apostel i Norge blev Ole Vig, der i 1850erne blev Folkevennens første redaktør. Men i poesien havde bonden alt faaet en fremragende plads. Der var St. St. Blichers tause, kantede Jyder med dyb grundmur og fast tømmer. Men fremfor alt i Christian Winthers Træsnit — der rørte sig de muntre, trohjertede bønder og de naive og skjelmske bondepiger, rask ved arbeide og lystig ved leg i solskinnet paa de frodige sjællandske enge, eller fromme og glade paa sin vandring, naar maaneskinnet spilled i de lyse sjællandske bøgeskove — de var indtagende, aldeles uimodstaaelige i sin glade naturfriskhed. — Saameget sterkere kom disse strømninger fra broderlandene, navnlig Danmark, til at virke, som følelsen af de nordiske nationers enhed overfor Europa blev sterk i de tre riger. Nedigjennem fra 1840erne af holdtes møde paa møde af stu-

Sverige

Fig. 56. Harald Meltzer.

Danmark

Skandinavismen

denter fra alle tre riger, der sværmede man ved glassenes klang for Nordens enhed, og begeistringen dundrede løs, naar man istemte Danskeren Carl Plougs berømte:

Længe var Nordens herlige stamme
Spaltet i trende sygnende skud
Kraften som skulde verden beherske
Tyggede sul fra fremmedes bord.
Atter det skilte bøier sig sammen
Engang i tiden vorder det et.

Vistnok tog man sjelden saa vide paa vei i sin begeistring her i Norge, i den første tid ialfald, som til at drømme om Nordens politiske forening; men broderskabsfølelsen gav dyb gjenklang, og slog ud i lue under Danmarks kamp med de slesvigholstenske oprørere og Preussen 1848—50. Konge, regjering og storthing holdt sig forsigtig tilbage, men en flok unge med Leopold Løvenskjold i spidsen drog for at stille sig under de danske faner og hilsedes af kameraternes jubel og beundring som de, der reddede Norges ære. Den 23 april stod det for Danskerne saa ulykkelige slag ved Slesvig; nogle dage efter naaede budskabet Kristiania og indtraf netop som der var forestilling for fuldt hus i theatret. Forestillingen blev afbrudt, publikum forlangte en sørgemarsch, der blev dødsstille i theatersalen og i dyb taushed forlod man theatret. Efter slaget ilede Løvenskjold hjem og kunde føre en ny skare frivillige i kampen. I juli maaned fandt han sin død paa slagmarken ved Sundeved og A. Munch, den ivrigste skandinav blandt vore digtere, digtede om hans heltedød en af sine vakreste sange:

Hans død var skjøn, den skjønneste som skjalde
har drømt endnu for nogen ædel mand;
med ungdomsmod paa ærens mark at falde
i hellig kamp for ret, for fædreland.

For fædreland! Javel, for hele Norden.
for fremtids haab, for fremtids arv han faldt.
Fra Norge er han første offer vorden,
hans hjerteblod har nu beseglet alt.

Nu hviler han med seiersmil om læben
i fiendens midte, ei i fiendens magt,
og som et pant paa maalet i vor stræben
i den omstridte jordbund er han lagt.

Der slutter nordisk grund end om hans lemmer,
der slumrer han endnu i moders favn,
og Norge føler derfra blodets stemmer
at gaa til fjeldets hjerte med hans navn.

I sorg som i glæde fulgte Nordmændenes hjerter Danmarks skjæbne. Den ærefulde vaabenstilstand feiredes med fest i logen; og da aaret efter at den endelige fred var sluttet studenterne fra Kjøbenhavn og Lund mødtes med de norske brødre i Kristiania, tog skandinavismen ny fart.

Men den impuls i samme retning som kom til at virke hurtigst og sterkest, kom dog fra Tyskland. Den virkede gjennem vor malerkunst, der fra 1840erne af ligefrem indgik som et led i Dysseldorfermalerskolen, der nu tog ledelsen i det tyske kunstliv fra Mynchenerskolen. I Mynchen havde den schwungvolle Kong Ludvig git kunstnerne store murflader og verdenshistoriske opgaver; der gjaldt det vide syner, høie ideer, store udkast, og mægtige linjer. Dysseldorferkunsten tjente en anden herre; kongen var som mæcenat for kunsten efterfulgt af fænomenet »Kunstforening« — den første tyske kunstforening blev grundet i Halberstadt 1828. Der kom da nu billeder, som hvermand kunde ha glæde af at se paa væggen i dagligstuen. Ikke bare udkast og tegning, nei, smukt udført med vakre varme farver. Og et billede, som fortalte noget vakkert eller morsomt; som gjenkaldte et sted, man havde læst i Goetter eller Schiller, — gjerne ogsaa en anden digter, naar det var noget vakkert. Eller et eventyr om Askepot og Rødhætte, eller noget om farende svende og klostre og borge og noget saadant romantisk noget. Til en begyndelse blev dette svært idyllisk og sentimentalt — det var evige Tasso og Leonorerne, Gretchner, sørgende jøder og sørgende kongepar, klostersværmeri og solnedgange. Men saa brød Karl Fr. Lessing igjennem med sin Hussiterpræken. Det var den djerve protestant og den dramatiske kraft mellem de sødladne hel- og halvkatholiker. Og Lessing bragte ogsaa Düsseldorferns landskabsmaleri ny kraft. Han fordybede sig i Eiffelegnen ved Mellem-Rhin — og gjengav ærlig og sikkert dens dystre skove og dens mægtig udprægede vulkanske aaslinjer. En ny strøm af livlig fortællerkunst brød saaledes ind i sentimentaliteten, og den greb fat i folket; man tog sine motiver fra bondelivet, navnlig sømandslivet, baade fra dets humoristiske og dets gribende sider. Litteraturen kom ogsaa tilhjelp; i 1830aarene havde Immermann i sin Storgaarden aabnet bondenovellernes række og i 1840erne tog Auerbach publikum med sine Schwartzwalder Landsbyhistorier. Hid til Dysseldorf kom nu en ung norsk maler Adolf Tidemand; han drog til Tyskland som historiemaler; Dysseldorfernes fortællerkunst stemte mere med hans natur end Mynchenernes verdenshistoriske kartoner. Og bevægelsen i Dysseldorf virkede først rigtig paa ham, da han efter 7 aars fravær 1842 kom hjem igjen. Han havde faaet bestilling paa en altertavle til Vor Frelsers Kirke i Kristiania, han havde giftet sig og vilde nu bosætte sig i Norge. Men den, som leded hovedstadens kunstliv den tid, var Welhaven, og Welhaven saa paa kunstens kaar i Norge med samme mørke blik som i Dæmringstiden: en kunstner maatte »ud«; ellers standsed hans udvikling. Welhaven

Dysseldorferkunsten

Tidemand

Fig. 57. Tidemand

fik da af lutter omsorg for den unge malers udvikling kunstforeningens bestyrelse til at forlange, at altertavlen skulde males i Rom. Tidemand svarede. at nu havde han lært at male, nu vilde han leve som kunstner hjemme i sit land og med sit folk. Welhaven fik ud deraf, at han ansaa sin udvikling for færdig, og lod saa kunstforeningens bestyrelse frata den vigtige unge mand bestillingen. Og saa brød da avisfeiden løs mellem Tidemands bror og Welhaven. Næste aar maatte Tidemand saa alligevel tilbage til Dysseldorf. Men imidlertid havde han faret landet rundt østenfjelds og vestenfjelds, og hans kunst tog derved en helt ny retning; rom historiemaler drog han ud, men han vendte hjem som folkelivsmaler. Det blev hans livs verk med pensel og farver at gi billedet af det norske folk, som han saa det. Han saa de høie pander, de klare øine, de skarptskaarne træk, læberne, der sluttede alvorligt og fast om munden, de røslige skikkelser og den rake holdning; de talte til ham om alvor og høitid i sindet, om taushed over dybe følelser, om gammel sæd og skik i livet. De passede til de gamle nationaldragter, til de gamle røgstuer og stavekirkerne fra middelalderen. Han komponerede dem sammen i store stille, i mægtig bevægelse, i festlig glade optrin — slig som Dysseldorferne havde lært at fortælle i sin kunst, og den maleriske lysvirkning fra røgstuernes ljore og stavkirkernes høitsiddende vinduer var netop noget, som slog an i Dysseldorfernes mesteratelierer. — Og ved siden af Tidemand stod det norske landskabsmaleris nye mester, den unge Hans Fr. Gude. Han var kunstner fra før han blev voksen, og ved tyveaars alderen erobrede han det norske landskabsmaleri et nyt rige: høifjeldet. Det var et romantisk land; mørke skyer bredte et melankolsk Dysseldorferskjær over de øde vidder, mellem nøgne klipper laa mørke kjern og drømte, solen brød gjennem skyer og faldt vakkert over et grønt sæterbeite i lien og fik snefjeldenes kjæde til at lyse i det fjerne. Men hans kunst var ikke bunden til fjeldet, den vidste ogsaa, hvor blanke Vestlandsfjordene bredte sit speil under de blaa fjelde, og hvor vakkert solen spillede gjennem granerne i Østlandets skoge. Tidemand og Gude kom snart til at male billeder i fællesskab, den enes opfindsomhed greb ind i den andens for at faa farver og linjer til at virke i harmonisk samspil. Og Gudes Norge med det vakre lyse luftspil — et fint og fagert Sommersøndags-Norge — var netop et landskab der sluttede harmonisk om Tidemands bønder, der altid levede i livets store og gribende stunder, i livets ædle og festlige øieblikke.

Fig. 58. Hans Gude, 18 aar gammel.

Gude

Saa gik revolutionsaaret 1848 over Europa, og dets første virkning paa vort aandsliv var, at det bragte den æsthetiske romantiks lys til at brænde med en glans som ingensinde før. Malerkolonien i Dysseldorf splittedes for alle vinde, Nordmændene drog hjem og etablerede sig i Kristiania. Naturligvis kom de i mode, alle, som »fulgte med«, maatte hen i »Tomsegaarden«, hvor de havde indrettet sit atelier. Der kunde man da se, hvorledes de blev til de billeder, som man havde, om ikke kjøbt, dog beundret i Kunstforeningen og Nationalgalleriet. Og der blev en sammenslutning af kunstnere — malere, digtere og musikere — som ingensinde før. Den mest berømte af alle Nordmænd, Ole Bull, kom just hjem fra sin Amerikafærd og henrev alle ved sit spil. Der blev sexa i Studentersamfundet, Ole Bull blev i jubel baaret paa guldstol rundt salen og lovede at komponere et norsk stykke til erindring om festen — det blev det deilige Sæterbesøget, hvortil Jørgen Moe siden skrev sin berømte text »Sæterjentens søndag«. Man fik sig straks lavet en »Kunstnerforening«, hvor der blev fuldt liv: malerne kom med tegninger og udkast, forfattere og digtere med sine manuskripter, musikerne spillede efter nyskrevne nodeblade; der havde man det, som man sukkede efter i salonernes selskabsliv ellers. Det nationale stod først og fremst paa tapetet; det viste sig snart, da kunstnerforeningen startede en stor festforestilling paa teatret til indtægt for et stipendium for kunstneres reiser — karakteristisk nok hed det udtrykkelig: saavel i landet selv som i udlandet. Musik, maleri og digterkunst skulde række hverandre haanden ved disse forestillinger, de to unge mestere Tidemand og Gude stillede selv tableauer, hvori det fine selskabs damer og herrer virkede med. Det var romantikens vaardrøm, der straalede disse festaftener 28.—30. marts paa Kristiania teater. Huset var propfuldt, spændt, feststemt paa forhaand, og blev det end mere ved Welhavens festlige prolog — han kunde nok skrive prolog til den fest, for alt, hvad han havde kjæmpet for, drømt om, stundet efter, det syntes jo her at bli virkelighed — takket være kunstens »plante«, »der syntes hidført fra en sydlig have«. Det er, som vi faar en opløsning paa »Dæmringens« gaader, naar vi læser denne prolog:

Kunstnerne kommer hjem

10. dec. 1848

Festen paa Kristiania teater 28—30 marts 1849

Hvad Norge priser høiest i sit Nu,
er mindets glans, der staar for folkets hu
og landets adel i naturens billed.
Men disse goder, der saamangen gang
forkyndtes vidt i tale og i sang,
har kunsten atter for vor tanke stillet.

Vor oldtids kraft er ej et minde blot,
thi Saga peger fra vort ane-slot
paa folkets arner i de grønne dale;
der gror det samme liv fra slegt til slegt,
som fordum gav en kjæmpeoxe vegt
og lagde malmen i den frie tale.

Alt hvad der møder os i folkets færd,
med præg og merker af dets eget værd,
hver skik, som holdes hellig i sin ælde,
alt staar i lys endnu af kraftens old,
og mer end sagabog og runeskjold
betyder dette liv blandt vore fjelde . . .

. . . Saa tyder kunsten i sit stille sprog
og løser smilende af tvilens aag,
hvad der er gjemt som anelse hos folket, —
og mangen gaade, som det grunder paa,
og mangt et tegn, som det i drømme saa,
skal det i kunstens verker finde tolket.

Det var dæmringens taager, som splittedes og svandt for romantikens straalende lys, hvori folket saa sit eget billed kunstnerisk forklaret. — Studenternes, handelsstandens og haandverkernes sangforeninger begyndte nu et Velkommen! og den unge Johan Didrik Behrens svang sin mægtige taktstok over dem. Tidemands og Gudes billeder kom i tableau, med digte af Jørgen Moe, Ole Bull traadte op og gik løs med sit »Vildspel«. Publikum var henrykt. Men jubelen blev endeløs i sidste afdeling. Der kom Ole Bull og lod for første gang høre sit »Sæterbesøg« — det som han havde lovet studenterne paa seksaen før jul. Dets brede fulde toner bar en strøm af fest mod publikum og bifaldet vilde ikke ta ende. Men endnu høiere bruste det, da teppet for sidste gang hæved sig. Det var Tidemands og Gudes berømte Brudefærden i Hardanger, Munchs vakre digt og Kjerulfs deilige toner, der nu tog syn og sans fangen, og byens første skjønheder sade i brudebaaden.

Der aander en tindrende sommerluft
varmt over Hardangerfjords vande,
hvor høit imod himlen i blaalig duft
de mægtige fjelde stande.
Det skinner fra bræ, det grønnes fra li,
sit helligdagsskrud staar egnen klædt i —
thi se, over grønklare bølge,
hjemglider et brudefølge.

Som en oldtidens kongedatter saa prud,
med guldkrone paa skarlagen,
i stavnen sidder den deilige brud
saa fager som fjorden og dagen.
Lyksalig den brudgom svinger sin hat,
nu fører han hjem sin dyreste skat,
og ser i de øine milde
sit liv som et bryllupsgilde.

Man stirred og lytted, medens det bølgede mod en et væld af skjønhed og toner. Om billedets sommerlys og bryllupsglæde, dets fagre skikkelser, maleriske dragter og gamle romantiske folkeskikke, havde Munchs let henaandede digt og Kjerulfs langsomt glidende, sagte duvende, lindt deilige toner vævet et klædebon, der gjorde det hele til en samlet fest, den nye romantiks mest straalende drømmebillede. Jubelen var aldeles uden ende.

Det var begyndelsen, og fortsættelsen skulde svare dertil. Den nye kong Oskar I vilde bygge et lystslot ude paa Ladegaardsøen og alle kunstnerne flokkedes om sin folkekjære drot. Den skulde bære
Oskarshal hans navn — Oskarshal —, det klang ægte oldnorsk, og mindre kunde da ikke gjøre det end gothisk borgstil. Her var man fri for alle praktiske hensyn — Gud ved, hvordan man faar maden varm i den spisesal —; det skulde bli et monument for norsk kunst; billedhuggerne laved medaljoner og friser, og først og fremst var malerne beskæftiget. Tidemand skulde skildre den norske bondes idylliske liv i en række rundbilleder, Gude skulde male billeder fra

den egn, hvor romantikens feirede Fridthjofs saga havde sin skueplads. Og han og andre kunstnere skulde male de skjønneste og mest romantiske landskaber, der fandtes Norge rundt. Jørgen Moe skrev til kranselaget sin vakre sang:

Hvor barskoven kranser med eviggrønt
minder fra gamle dage,
hæver nu hallen frit og skjønt
i veir de tindede tage.
Her kongen skal løfte sin krone af,
og lægge en stund den gyldne stav,
han vil paa den taarnede tinde
et smilende lidskjalf finde.

Men først vor kunst skal flyve derind
paa sin unge dristige vinge,
og folkekongen med kjærligt sind
bud fra hans dale bringe.
Naar den har beaandet de høie rum,
vil muren tale, skjønt den er stum,
og folket og fjeldets scene
vinke fra kalk og stene.

Men før det var færdigt, sad kunstnerne forlængst i Dysseldorf igjen; romantikens eventyr var ude.

Dog, berøringen med denne kunst og den skat af sagn og eventyr, der strømmede frem fra selve folket, gav denne tids norske poesi dens blod og marv og bestemte dens retning. Norges natur og det norske folks liv — det blev dens opgave at gi det den poetiske forklaring i romantikens aand, og digterne greb den begeistret hver paa sin vis efter sin natur, og den første blandt dem blev Welhaven.

Fig. 59. Oskarshal.

Welhaven var med al sin romantik et virkelighedsmenneske; hans poesi udgik ikke fra formløse stemninger og førte ikke til formløse stemninger, — det var jo en af hans hovedanker mod Wergeland. Hans poesi havde sin kilde i livets erfaring, i det bestemte indtryk, frembragt af de bestemte oplevelser, vakt ved det bestemte syn. Kunstens opgave var for ham at gi dette indtryk Welhaven

sin lutring, forklarelse, ta bort det betydningsløse, det tilfældige, udhæve det betydningsfulde, gjennemføre paa ethvert punkt den stemning, som laa over stoffet, saa det hele blev sjælfuldere end virkeligheden, og tillige blev tydeligere, blev fuldendt, blev afsluttet billede.

En digters emne er som verdenstaagen,
hvoraf en klodes former skal gaa frem;
det tankens liv, der klarer sig i dem,
er selv begeistret kraft, der holdes vaagen, —
vaagen i kamp, hvor sproget staar imod,
til alt har form og intet holdes taaget,
og alt fuldendes fra sit væsens rod, —
indtil den mindste rørelse i sproget.

Kunsten blir fuldendelse, fordi Kunstens væsen er »beskuelse«. Og denne fuldendelse vindes i regelen ikke, naar lidenskaberne bruser; den vindes ved den stille eftertanke over det, man har gjennemlevet. Af mindet vælder den ud; som det er med mindet, saa med kunsten; dens væsen er forklarelse, aand. Welhavens kunst er væsentlig tilbageskuende; deri bestaar dens romantik. Den mindets stille vemod, som var livsnerven i »eremitten« hos Welhaven, er centrum i hans kunst; Ida Kierulf — det dyreste og helligste minde — er dens muse —; det er ikke frit for, at vi savner »gapen« lidt i den; friskere havde den kunnet være, men den er helt igjennem sjælfuld, og helt igjennem musikalsk. Betegnende er den historie, som Welhaven fortalte om »Aasgaardsreiens« tilblivelse; han havde stoffet klart for sig, men kunde ikke faa det til; men en kveld, han gik ude ved Grønlien, klang der ud fra en dansebod en strygende feier, og med et løsned emnet i rhytmisk bevægelse, og digtet var færdigt. Naar det musikalske saaledes blir grundelementet ved digtets tilblivelse, er det naturligt, at Welhaven fremfor alle andre — jeg havde nær glemt Bjørnson, men det er igjen paa en anden maade — blir versets og rhytmernes herre og mester i vor litteratur. Ja, det er, som om de sjælsindtryk, der blir til digt hos ham, først og fremst fortoner sig musikalsk, som Welhaven skildrer det i sit eiendommelige lille digt En Drossel:

En mur af klipper steg fra strandens brem
og sagte bølgede sig henad dem
en luftig taagerække.
Og birkeskoven paa den lave strand
sin fylde speiled i det klare vand,
der bar min lette snekke.

I skovens dunkelhed en drossel sad,
og gjennem løvet klang dens fulde kvad, —
og egnen lytted stille.
En sagte aande strøg den mørke fjord,
og aftnens lysning over skoven for
ved droslens første trille.

Hvor skyggen ruged, og hvor lyset faldt,
den skjulte sanger gjød sit liv i alt
fra skov-paulunets grene;
og mens min snekke gled i natten hen,
gav droslens tone mig saa smukt igjen
den hele aftenscene.

Saaledes blir Welhavens landskabsbillede et stemningsbillede, hans kunst bestaar netop i at tolke stemningen i landskabet. Den tidt brugte sætning, at et landskab er en sjælstilstand, har sjelden en saa

stærk gyldighed som hos Welhaven. Læs bare begyndelsesversene af »Hvile i Skoven«.

I Graneholtet ved middagstid,
naar sommersolen brænder,
svæver en luftning hid og did,
og kjøler din pande, og er saa blid
som et vift af vinkende bænder.

Der er i den fagre ensomheds skjød
lindrende ro at finde;
den blommede grund er fløielsblød,
og frisk og slummerbringende sød
er granernes duft derinde.

Og inden du lukker dit øie til
vugges du alt i drømme.
Du hører en klang, saa forunderlig mild;
der blandes toner af klokkespil
og raskt henrislende strømme.

Her er, som Jens Thiis siger »lufttone« over ordene. Det er ingenlunde ethvert landskab, Welhaven skildrer; kun det, som er harmonisk med hans stemning. Og det er ingenlunde en ligetil beskrivelse, han gir af det; det er en landskabets stemningsextrakt. Derfor blir netop det tause, lydløse i naturen eller det sagte nyn, den bævende klang, den stille susen, det som han helst og bedst gjengir. Paa et sligt stille sted var det, »eremitten« havde hjemme.

Saa nær er hans stemning og naturens liv forbundne, at de uvilkaarlig flyder over i hinanden for ham. Glæde blir ungsommer, og ungsommer blir glæde, høsten blir sorg, og sorgen blir et høstlandskab. Han føler to modsatte magter evig i kamp i naturen: dens øde og dens ynde. Slig er Norges natur, her knyttes »sydens liv til vintrens zone«, som det hed i Dæmringen. Ødet er Welhavens gru, han gir i Vandring i Dalen en skildring af Svartediket ved Bergen, hvis billede er den skjære fortvilelse.

Hvor dalens bund er skjult af urens skumle dynger
en raadvild snever sti sig over stranden slynger.

Men hvor du standser der og lader blikket vandre,
den vilde ørk kan dog sig ingensteds forandre.

Hvis du tør lytte her, hvor ingen stemme kalder,
da skal du høre suk fra fjeldets sorte haller.

Ak, gaar du glad og lys en sommerdag til kjernet,
da er din lyst med et fra din betragtning fjernet.

Her hvor ei blomsterduft og fugtetriller vanker,
forkyndes overalt den samme afgrundstanke.

Ak, paa den steile bred, ved disse sorte vover,
stod mangen sorgens søn, som nu i dybet sover.

Saa dybt har ørknens aand hans tanker kunnet friste,
at dette billed blev hans vandrings allersidste.

Og ak, saa tung en kval er lagt paa disse vande,
at suk af gjenfærd her sig med naturens blande.

Men naturens gru kalder aanden til kamp. og den kan seire og vinde ny kraft af seiren. Han skildrer en vandrer, der blir overfaldt af et uveir mellem fjeldene; lyn paa lyn og mørke bjerge af skyer.

Han jages raadvild hid og did,
men ingensteds er der et ly,
hvortil for veiret han kan fly,
og derfor paa den steile skrent
han søger at beherske nu
med øjet og med tanken spændt
i én betragtning veirets gru.

Hvor mægtigt rager fjeldet ind
i skyers kamp med snedækt tind! —
Hvor mægtigt sankes det igjen,
og strækker sine rødder hen
blandt ur og lyng og bakkeheld,
der atter stiger over fjeld.
hvorover blikket skimte kan
i mulm og glød et jøtunland,
hvis alperække rødlig hvid,
fremglimter som den fjerne leir,
hvorfra de dunkle magters strid
er stormet ud i nattens veir.

Den nys forsagtes aand er vakt
ved dette billeds store magt.
Hvad ordet kun kan skildre delt
han skuer samlet i et helt;
thi nu er form og klang og glans
fortolket i hans indre sans
og uvilkaarlig er hans haand
strakt ud med kraft mod fjeldets top,
som om han selv var veirets aand.
Og slog nu lynet i hans barm,
da steg han som Elias op
med freidig sjæl i flammekarm.

Men den norske natur har ogsaa en modsat mild magt, en ynde saa fin og skjær i sine veksters bløde lyse grønt, i sin sommernats stille dæmring.

Vaarnatten stille og sval
favner den slumrende dal.
Elvene nynner de lange
dæmpede dyssende sange.
Alfer sukke
for de smukke
liljer: »O, tager os tilfange!»
Fjeldtoppens sølvblege skjær
viser, at maanen er nær;
over de samlende graner
skyerne svæve som svaner.
Snart vil blide
straaler glide
over al den herlighed, du aner.

Og fremfor alle andre er den lyse bjerk Welhavens kjæreste træ, den eier al Nordens lyse ynde i sin skikkelse og i sin let.

Med sødest tone lyder
kildens og fuglens kvad,
naar birkegrenen skyder
sit lysegrønne blad.

Thi birken er forlenet
med ynde for alle trær;
dens krone er fint forgrenet,
dens bark har et liljeskær.

Naar den har endt sin dvale,
den sender en duftstrøm ud,
der bringer til triste dale
det gladeste foraarsbud.

Dens klare luftige krone
blev derfor saa let og smuk,
fordi den skal sitre og tone
ved alfedronningens suk.

Men det hører med til den norske natur, at dens sommerynde er flygtig og forgjængelig; derfor lyder der gjennem den en vemodsfuld sitren, en klage: »den straalende Pan er død«. Men derfor ligger der ogsaa i den en længsel efter noget, som er ophøiet over forkrænkeligheden, en higen mod aandens evige høider, mod guddommens lys, og den samme streng klinger i digterens eget bryst:

O du rene
glans for aandens øie!
Over dagens trange scene
over alle sol-belyste høie
hæver du mig — du alene.
Mismods klage
skal som taage lettes;
op mod lyset vil jeg drage
og for smerter, som kan ei forgjettes,
bringe dulmelse tilbage.

Naturen, naturtilstandens, det naturlige menneskes utryghed og dets higen mod aanden, evigheden, guddommen; dets ydmyghed overfor den; dets længsel efter at forklares af den, gjennemglødes af den, — det er Welhavens religion; tydeligst har han udviklet det i sine digte »Forvandlet Elskov« og »Aandens Liv«. Det er en romantisk religiøsitet.

Man forstaar: for en naturskildring, der har sit centrum i en musikalsk tone og for en naturbetragtning, der konkluderer i en higen mod aandens verden, er der ikke langt af veien til sagnets verden og dets skikkelser. Ganske naturlig kommer alf og huldre ind i Welhavens naturskildring, og særlig er huldren den fremtrædende. Hun findes hos hele slægtleddet; Wergeland havde hende med, og endnu mere disse sagn-romantikere. Asbjørnsen skabte saagar kategorien Huldre-eventyr, der kun har sin berettigelse i en extra-kurtoisi mod den berømte underjordiske skjønhed. Hos Herre, hos Moe — overalt findes hun; en lidt yngre forfatter P. A. Jensen skrev endog et national-romantisk skuespil under den lokkende titel »Huldrens Hjem«. Men ingen er hendes digter i den grad som Welhaven. Hun er for ham billedet af naturens vemod, dens længsel, dens skjønhedsdrøm; hendes liv er sammenvokset med dens; hun bor i dens stilleste gjemme.

Hun eier lunden og har den kjær,
og derfor er den fredet,
og øksen tør aldrig klinge der
og ingen tør komme det gjemsel nær,
hvor aarfuglens seng er redet.

Men vandrer du did for at søge fred,
da er der trygt at hvile;
du merker en lyd som af sagte fjed,
der lede dig hen til et skyggested,
hvor tusinde blomster smile.

Og eiendommelig nok, Welhaven skildrer hende næsten altid ene og alene gjennem hendes musik.

Saaledes blir Welhaven fremfor alle andre den poetiske tolker for de natur-mythiske folkesagn. I at gjengi de historiske sagn (f. ex. »Om Ridder Audun til Aalhus«) er han ikke saa heldig; efterklangen fra Schillers ballader gjør sig her sterkt gjeldende, og i Eddamytherne gaar der gjerne allegori for ham; de blir ikke rigtig levende. Men i folketroens sagn ligger hans mesterskab, her skabte han en eiendommelig norsk romance. Og virkelighedsmennesket i Welhaven bryder her igjennem; jo længer han kommer fremover, des mere blir det folkelivsbillede, des mindre sagn og mystik. Tiden skabte ellers ikke poetiske menneskeskikkelser; men i Welhavens folkesagnromancer har vi tegnet to rækker typer, der ialfald er karakterskisser, og begge har han skabt i sit eget billede. Det er først saadanne som Harald fra Reine, som Eivind Bolt — den, som er »huldren«, som har været hos huldren og aldrig kan glemme hende; det er hans livs dyreste hemmelighed; i den har hans liv sin hjertekilde, og han kan kun gi den udtryk i toner — det er »eremitten«, digteren Welhaven. Men der er ogsaa en anden type, Gudmund Thorsen Storebingen, Dyre Vaa, Kaare fra Næs — den som ikke er ræd for et vovestykke »om det var mørkt, sa Dyre«, som ikke er

raadløs i en haandevending, som ved sit snit og har sit svar paa rede haand — det er slagordets, viddets, kampens, avisfeidernes Welhaven. — Og det er kanske hans friskeste speilbillede. Som en saadan herskede han i hovedstadens selskabsliv og aandsliv og var den unge slegts — Bjørnsons, Ibsens, sin nevø J. E. Sars's — anstødssten og deres beundring. Men da han var ved de 60, gjorde en hjernesygdom ham sløv; 1868 maatte han ta afsked. Med en stemmes overvegt negtede stortinget ham mere end almindelig professorpension; Johan Sverdrup sagde bidsk om ham: »Ligesom ingen af hans sange lever paa folkets mund, ligesaa vist vil han ikke være nogen litterær størrelse, naar en generation er gaaet.« Men han fik straks opreisning: om aftenen gik studenterne i fakkeltog ud til ham, og da blev Bjørnsons sang sunget til Edvard Griegs melodi; i den fik hans verk den vakreste poetiske forklaring, det endnu straaler i:

Smiler du ikke ved maalet,
du, som i vintren har vugget
foraarets tekst.
Alt hvad dit mod har bestraalet,
alt hvad dit mismod har dugget,
nu har det vekst.

Han døde som en brudt mand i 1872.

Jørgen Moe
1813—82

I mangt og meget har Welhaven som natur- og folkelivsdigter sin modsætning og i det hele sit supplement i Jørgen Moe. Welhaven var Bergenser, og bunden i hans naturfølelse er vestlandsk, og Vestlandet med fjeld og fjord, med spil af sol og skyer var netop det skjønne romantiske land for den tids kunst. Men Jørgen Moe er Østlænding, kommet fra det lyse, brede Ringerike, udgaaet fra en god bondegaard og et godt bondehjem; der er et blidt og lunt Østlandsdrag i hans personlighed baade som menneske og digter. Han følte det selv, og midt i al Vestlandets herlighed drages hans sind hjem mod Østlandets »brede bygder, som staa med sin stille pragt«

Fig. 60. Jørgen Moe.

Med pragt af kornrige sletter
og blinkende søers vand
og store susende skove
af dunkelgrøn fyr og gran.

Og der i det vide fjerne
staa aaserne rad ved rad
med altid blegere blaanen
og vinke, som om de bad:

»Flyv hid paa vor duftige skraaning!
din sjæl har ogsaa en rand
af samme længselsblaa farve —
her sammensmelte den kan.«

Mig bekjendt er det første gang, modsætningen mellem Østland og Vestland kommer frem i vor litteratur — digtet er dateret 1850. Det aabne, lyse, hyggelige, hjemkære ved Østlandslandskabet klin-

ger sammen med hans egen natur, og det er netop det, som ogsaa er tilgjængeligt for hans kunst. For hører Welhaven landskabet i tonesus, saa ser Moe det i levende spil af farvenuancer. Læs bare hans bekjendte »Efter Regn«:

Over naaleskovens tage,
som sig brede fjernt mod vest,
lette byger endnu drage
for en sagte sommerblæst.
Solen sænker blege flammer
i den duftig-fine regn,
og et slør af sølvmor pranger
over skovens dunkle hegn.

Men hvor stien frem mig leder
gjennem eng og agerland,
solen klare strimer breder
over mark og søens vand.
Agren vugger let og vinker,
end af regnens draaber fuld,
og for øiet smukt det blinker
som demanter lagt i guld.

Hvor er det ikke seet! Og hvor er det ikke Østland! Hele verset aabenbarer et umiddelbart fortroligt forhold til naturen, som det ret kan skabes i Østlandets aabne, blide, skovomlunede natur med de blaa bølgende aaslinjer i langt fjernsyn. Jørgen Moe søger hjemmet i naturen, og hans milde natur har let for at finde det; er det end goldt ved det mørke fjeldvand paa den brue lynghei, saa svømmer dog anden hos sin and der — det er en solstraale af hjem og kjærlighed, som forsoner det hele. Denne følelse for det hjemlige blir af sig selv til en varm religiøs fortrøstning, der ser Gud og Guds ord levende aabenbaret i naturen; derfor falder der en glans af hellig fromhed endog over »Blomster-Ole« dens stakkars tomsing, som intet elsked, intet forstod uden blomsterne.

Han blev en hedning. Guds hellige ord
    ei lys ham gav,
imens han tigged sig frem over jord
    mod sorte grav.
Ham kaldte ei klokken fra høie luft
    til nadver og daab, —
men glødende roser ham præked med duft
    og taarer hans haab.

Og da han selv i 1850erne blev prest og egentlig opgav litteraturen, saa lærte eken paa prestens jord og ungbjerken ved fjorden ham det, som var tungt og svært at fatte og at øve, at slaa sin rod i den klippe, der ene gir den trofaste grund og med kronens top at stunde opad og »drikke fra oven saften — lyset, livet og kraften« og dag for dag at vokse nedad i eget øie. Hele hans livsanskuelse, hele hans kristendom faar den guldægte, barnegode naivetets præg: den er barnets lyse fortrøstning til faderen i himlen, barnets ydmyghed og hengivenhed i faderens vilje. Mere end nogen af de andre samtidige er han barnets digter; i hans barnedigte og den fortryllende lille barnebog »I Brønden og i Tjernet«, er alting naturligt og barnefriskt, vi føler blanke barneøine straale og bløde barnekinder blusse.

Slig som Jørgen Moes natur var, maatte han som folkelivsdigter uvilkaarlig til en begyndelse komme under Christian Winthers trylle-

stav. Det er Winthers skjelmske, drillevorne, yndige »glut«, som gaar igjen i hans digt »Knut og Birgit«. Det begynder godt norsk nok, med ljaa og skraa og skjorteærmer og tobaksdaaser — og siden med ski og med lovvanter; hjælper ikke: naar »glutten« kommer, og hjertet begynder at banke og latteren at klinge, blir det Christian Winther altsammen. Og Moe er tungvindt norsk mod Winthers gratie. Han har heller ikke rigtig gaven til at fortælle, som Welhaven havde; opløsningen kommer lovlig fort. Men se og skildre kan han: derfor er han bedst, naar der intet er at fortælle. Han er genremaler; og hans billeder har noget ærligt og oprigtigt, som tar os; der er hjem i dem ligesom. Saa fint forstaaende og ligetil hjerteligt har ingen kunnet skildre den gamle kone og hendes døende mand som han i »Truls og Inger«. Og ligefrem og uden alle kunster er i det mesterlige »De to Aftner« skildret spændingen og ængstelsen hos den unge soldat, der har været i krigen og intet hørt hjemmefra, medens hans kone fik det første barn. Da majoren tar afsked og ber dem: Hils nu, gutter, enhver hjem til sit, gir det et sæt i ham: har du nogen hjemme? Og saa vandrer han.

Jeg saa paa hvert et træ
ved min enslige vei
og tænkte: Ved du intet
at fortælle? Men, nei,
de stod der alle tause
i den graa, kolde luft
og rystede med hodet,
som havde de fornuft . . .

Da saa jeg, at det lyste
i min egen vangebred,
og atter jeg standsed
ved det nyhugne led.
Hvor jeg var ræd i hjertet!
slet aldrig, naar det kneb
det saa i barmen banked,
om Svenskekuglen peb . . .

Men da jeg tog i døren,
vor Rødsis rauten lød
fra fjøset — ak den hilsen,
hvor var den øret sød.
»Goddag, Rødsi!« jeg raabte,
»naar du ei er død,
har Margit, om hun lever,
havt sul til sit brød.«

Jeg styrted ind i stuen;
men ingen der jeg fandt —
forgjæves jeg kun stirred
til hver en krog og kant.
Jeg slængte af tornistret
derhenne paa vor seng —
da slog de lysblaa øine op
en stor, revet dreng.

Ja, saa blir det »husk i taget« førstegang paa fars arm, saa blir det barneskrig, naturligvis; mor kommer til »og tak og pris til Herren — steg op med barnets skraal.«

Fra 1850erne trak Moe sig tilbage fra litteraturen, han blev en anseet og folkekjær prest og døde som biskop i Kristiansand.

Welhaven og Jørgen Moes digtning er præget af deres personlighed, den tredje fra festaftnerne i 1849 derimod, **Andreas Munch**, viser mere den almindelige romantiker-type. Han havde i opveksten — hans far Johan Storm; Munch var dengang biskop i Kristiansand — sværmet for Oehlenschlägers og andre romantiske dramer, der opførtes i byen af en reisende trup, havde selv skrevet et norsk ridderdrama i Oehlenschlägerske blankvers; men det blev liggende i skuffen. Saa kom han som fattig student og poet til Kristiania, og stod midt mellem Wergeland og Welhaven; han var enig med Werge-

Andreas Munch 1811—84

land i principerne, men hans stille blide natur graviterede mod Welhaven. Naar man i hans første digtsamling — Ephemerer 1839 — læser hans 17de-maidigt og hans fædrelandsang (»Hvor i verden jeg gaar«), føler man, at han har tat sig Norges Dæmring ad notam; han er egentlig begeistret; men hans begeistring vil først og fremst undgaa at strande paa »Norges Klipper« og andre Wergelandske skjær. Alle Nordmænd skal samles paa Norges frihedsfest: »ingen kunstlet pragt skal festen binde«, »Maiens alfer« skal binde sin foraarskrans om den, »vaarsolen speiler sig i glædestaaren — og sangen stiger under løvets tag.« Det er det uskyldigste midt-imellem, man kan tænke sig; det, man andensteds har kaldt som nationalliberalt, hvad der kan oversættes med et net ungt menneskes politiske anskuelse. Hans flagsangen begynder hvast med, at det norske flag, som maa stryges, naar fremmed havn er i sigte, er en forsmædelse; men den ender tamt med, at det ægte flag er i folkets blaa øine, paa deres røde kinder og hvide pander, og med det fromme ønske at engang skal det kunne heises i top paa de norske skibe. Betegnende er det paa sin vis mesterlige digt »Frederik den Sjettes Død« (i en senere samling): med kongen gaar den gamle tid til graven.« — »Men udenfor paa pladsen der flammer livets kraft«, der venter de med tindrende øine paa den nye frihedens sol. Den unge frihed og den gamle konges minde, det vipper med stor kunst op og ned mellem dem — der mindes fra Norge med tak, at han skjænkede os »lysets tempel« (universitetet 1811), det kan »fast lade os forglemme, at Norge var hans træl.« De to stemninger lægger gjensidig haand paa hverandre, — det er et poetisk »Ihvorvel« og som saadant et mesterstykke. Det var da godt for A. Munch, at tiden svingede over i skandinavisme og romantik. Han svingede med, blev ivrig skandinav. Men hans romantik fik et eget præg. Munch er den eneste af vore romantikere, som har havt draget mod syden. Han drog for aar ad gangen til Italien; og syd og nord stredes i hans hjerte, i Norge længtes han efter sydens sol, i Italien droges hans tanke med vemod mod det nordiske hjem. Saa blev længsel og vemod grundtrækkene hos ham. Den norske natur talte til ham med sin ensomhed; den vemod, som Welhaven følte deri, blev hos Munch til dyb melankoli:

> Jeg sad en aften i en lille baad
> paa en af disse dybe stille vande,
> der ligger som et øie blankt af graad
> imellem Norges Fjelde.
> Den norske fjeldegn eier ingen tale
> undtagen ensomhedens stille sprog.

Og som romantiker gled hans sind mod svundne tider og fjerne egne. Det blev saga romantik og det blev sydlandsk romantik. I »Kong Sverres Ungdom« seirede Munch med den første over Wergelands »Campbellerne« — der skulde ikke saa farlig meget til det; og han havde tilsat sagaen med en kjærlighedshistorie af egen op-

findelse, som var ret effektfuldt arrangeret; men en mand som Kong Sverre egnede sig ikke for elskovsromantik, og stykket gjorde ikke særlig lykke. Paa en anden maade gik det med den spanske romantik. Victor Hugo og andre franske romantikere havde fundet sit romantiske yndlingsland mellem spaniernes dolke og mandoliner; Munch fulgte Hugo ikke bare deri, men ogsaa i hans dramatiske voldsomhed i effekten, naar han midt i det vildeste og sørgeligste lod klinge lystige sange, der ved sin skjærende modsætning grusomt øgede den dramatiske uhygge-virkning. Munchs »Donna Clara« blev et saadant effektstykke; Donna Clara kjeder sig tildøde som grevinde, synker i drømme ved tanken paa den fordums elskede Fernando, der vel er død; da lyder hans stemme udenfor ved mandolinen. Fernando klatrer op ad muren, svinger sig ind gjennem vinduet, og vil nu overtale Donna Clara til at flygte med ham. Men hun vil bli tro mod sin husbond — det blev man altid ved 1840 i Kristiania paa scenen. Da lyder grevens trin, elskeren gjemmes i bedekammeret; greven har hørt Fernandos stemme, ved at han er skjult i bedekamret, tvinger Donna Clara til at sverge at han ikke er der, og hun sverger dertil som en Jesuit: »Jeg er dig tro«! Saa nyder greven sin hevn i vild grusomhed: han lar den eneste indgangsdør til bedekamret tilmure. Mureren synger en lystig vise og udfører sit arbejde, der vier Fernando til hungersnøden. Fortvilet tar Donna Clara et sverd og borer det i muren for at faa hul paa den. Greven kommer, betragter hende i taushed og siger saa med vegt de mageløs kolde og grusomme slutningsord:

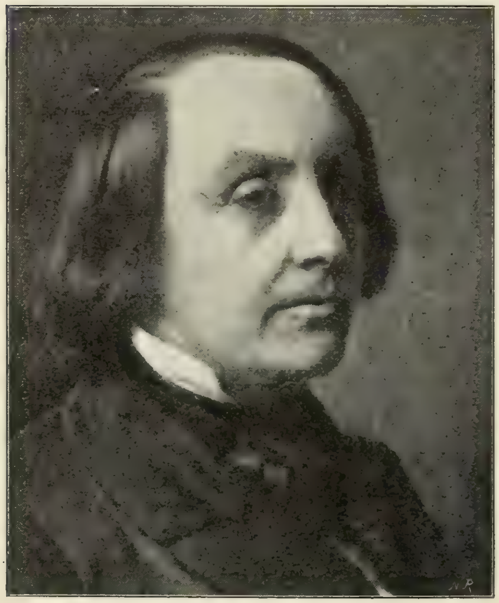

Fig. 61. Andreas Munch.

Hvad gjør du der ved muren, Donna Clara?

Det var her i slutningen den rene Victor Hugo. Men Munch kom ilde deran dermed. For det første sagde han til skuespiller Jørgensen, at han ikke gjorde slutningsrepliken effektfuld nok; Jørgensen blev rasende og sagde, at næste aften skulde den gjøre umaadelig effekt, og næste aften deklamerede han den saaledes, at han satte udraabstegn efter det første ord og understregede det næste voldsomt. Effekten udeblev ikke; om den end blev anderledes end Munch tænkte. Latteren turde digteren ikke staa for, og saa blev repliken forandret til den uendelig slettere.

Vil du nedbryde muren, Donna Clara!

Dog ikke nok dermed! Den Victor Hugoske slutning var publikum og kritikerne altfor grusom; man skreg højt op om poetisk uretfærdighed. Saa fandt Munch ud, at der kunde laves en forglemt løngang ud fra bedekamret; den stod straks til Fernandos raadighed; og saa endte det hele i al uskyldighed, og den dramatiske grusomhed svandt fra vor litteratur, til Ibsen fandt den og holdt ubarmhjertig fast paa den. — Munch giftede sig med en rig kjøbmandsdatter fra Kristiania Charlotte Juul; hun var kun 20 aar gammel; de drog sammen til Italien; men hendes bane blev ikke lang; efter 6 aars ægteskab døde hun under et ophold hjemme i Norge. Munch satte hende et minde i »Sorg og Trøst«, hvor han gir sine taarer frit løb. Der var megen begrædelighed deri, men den passede 1850
med Munchs bløde vers og hans melankoli; alle damers hjerte rørtes ved bogen, der kom 3 oplag af den paa et aar. Han var og blev 1852
nu fra 1850 udover damernes digter. Han digtede om forfulgte genier (»Salomon de Caus«) og forfulgte store statsmænd, (»William Russel«, »Fangen paa Munkholm«), der viser sig som dydsmønstre i femfodede jamber. Det blev den nye generation for blødsødent; Ernst Sars kom med en skarp kritik af »William Russel«, men han fik en »sangerprotest« fra forfatteren og dertil Kristiania damers unaade paa halsen.

I Munchs sagaromantik viser sig ganske eiendommelig hans sinds dragning mod syden. Han elsker nemlig ikke selve sagaverdenen saa meget som middelalderens riddervæsen, og den tid, da riddervæsnet og andre sydlandske kulturformer bryder ind og gjør det af med sagatidens eiendommelighed, — slutningen af det 13de aarhundrede og begyndelsen af det følgende — er Munchs yndlingstid. Betegnende er at hans mest vellykkede sagaromantiske digtning er Kongedatterens brudefart, — hvor nord og syd forbindes; den nordiske prinsesse reiser for at giftes med den spanske prins og kommer naturligvis til kjærlighedshoffet i Provence, blomsten af den sydlandske ridderromantik. I et drama fra 1864 »Hertug Skule« sætter han den gamle nordiske barskhed i Skules skikkelse og mod det nye riddervæsens romantiske glans i Kong Haakons; men medens Munch holdt paa med den, udkom Ibsens Kongsemnerne. Den Munch'ske modsætning mellem gamle sæder og nye moder kunde hverken i dramatisk virkning eller menneskelig dybde maale sig med den Ibsenske modsætning mellem Kong Haakon med »kaldet« og »kongstanken« og Skule »Guds stedbarn paa jorden«. Fra den tid var Munch stillet i skygge af det nye slegtleds digtere.

Munch var den første, som fik »digtergage« i vort land. Vistnok havde det den form, at han blev udnævnt til »docent« ved universitetet; men han fik hverken noget fag eller havde nogen forelæsningspligt — *docens a non docendo*, raillerede Welhaven i den anledning. Sidenefter ophøiedes alle universitetets docenter til professorer og saa fik Munch professortitlen, som han bar til sin død.

Det er eiendommeligt, at i denne folkelivs-romantikens tid dukkede der baade i kunsten og i videnskaben et geni frem af folkets dyb. Kunsten fik sit i Møllargutten, som Ole Bull hented, for at han skulde spille sine slaatter; han bandt skierne paa sig, kom med sin fele og tog publikum med storm i romantikens glansaar 1849. Men det gik ilde med ham siden, og han havnede som musikant paa en dansebule i Kjøbenhavn.

Ivar Aasen 1813—96 En hel anden fremgang var det med videnskabens geni; han hed Ivar Aasen og var bondegut fra Søndmør. Han var blit skolelærer, havde læst og læst, og studeret baade latin, tysk og oldnorsk, og saa fandt han paa at undersøge sit eget bygdemaal efter de andre sprogs grammatik og sammenligne dets

1840 ordforraad med oldnorsken. Han kom ind til Bergen til biskop Neumann, som var ivrig i alle antikvariske undersøgelser. Neumann var straks fyr og flamme; skrev om ham i Bergens Stiftstidende, og tilfældigvis var rektor Bugge, som var formand i det Trondhjemske videnskabselskab, hos biskoppen. Der blev filologiseret paa kraft med denne selvlærte forsker og han fik stipendium fra Videnskabselskabet til at undersøge den norske bygdemaal og siden videre understøttelse. Saa udgav han først »Det norske Folkesprogs Grammatik« og et par aar efter en Ordbog over det — det blev grundlæggende arbeider i norsk sprogvidenskab. Hans fortale til grammatiken er skrevet i 1848; man kan si, at den satte romantiken paa spidsen, men der hvor romantiken gav festlig glans, kom denne fortale med klare haarde sandheder og store nye krav. Han fandt at bygdemaalene i sproglig henseende udgik ikke fra det brugelige bogsprog, men fra oldnorsken. Og deri, at dette sprog — for gjennem alle forskjelle i bygdemaalene saa han en væsentlig enhed — kunde leve paa folkets tunge uden at det var understøttet af et skriftsprog, deri saa han »et klart bevis paa, at det er dette sprog, som egentlig tilhører folket, og at det er inderlig forbundet med folket som en uundværlig eiendom, der ikke kan

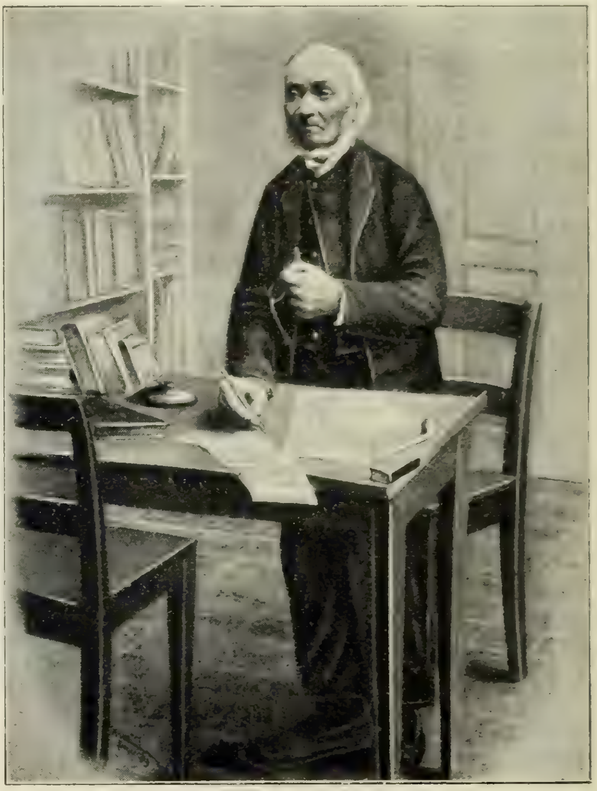

Fig. 62. Ivar Aasen.

erstattes ved nogensomhelst anden.« Dette sprog maatte derfor dyrkes; — men hvordan? »Den tanke ligger rigtig nok meget nær, at man skulde forsøge at danne et skriftsprog enten efter en af de fortrinligste dialekter eller efter flere dialekter i forening.« — fortrinligste vilde naturligvis sige alderdommeligste; derom kunde der ingen tvil være i romantikens tid. Denne idé vandt umaadelig anerkjendelse paa romantisk hold. Den lærde professor P. A. Munch skrev lange og overordentlig rosende anmeldelser af baade grammatiken og ordbogen, og han var lutter fyr og flamme for Aasens idéer. Det nyfundne sprog betegnede han ligetil som »nationalsproget«, og han foreslog radikalt at man skulde forlade de danske lydbetegnelser og gaa tilbage til de oldnorske; det tog sig meget bedre ud, naar man skrev Ek kem fra skógi end naar der stod Æk kjæm fraa Skoogje. Den saa ud som smuk romantisk oldtids forherligelse denne fortale, men den var en handske, der kastedes; om ti aar skulde sverdene krysses.

Fig. 63. Schweigaard.

Den økonomiske Udvikling

Det var til en sverdtid, det stundede i litteraturen. Romantikens æsthetiske rus forduftede og man fik andet i Norge at gjøre end at æsthetisere. Der kom fart i forretningslivet, fordi der blev penge at tjene. I England ophævede frihandelsmændene den 200aargamle navigationsakt og med et slag begyndte den norske sjøfart at florere; næringsveiene blomstrede op paa alle kanter. Den norske hypothekbank oprettedes for at skaffe landmændene penge til at dyrke sin jord. Kommunikationerne tog opsving; man fik veianlæg og man fik flere dampskibe, i 1850erne kom telegrafen til og i 1854 aabnede Norge sin første jernbane fra Kristiania til Eidsvold. Selvfølgelig fik alle mennesker det travlt med at tjene penge. »Morgenbladet« — hovedstadens mest fremtrædende avis — vrimlede af artikler, der syntes mere passende for et fagskrift for landmænd. Og det næringsliv fik festglans over sig; det sørgede de store lande for; i 1852 holdtes den første verdensudstilling i London og tre aar efter fulgte Paris i Londons fodspor; Napoleon den 3dje viste sig ved denne glimrende udstilling i al sit keiserdømmes forlorne glans.

Norsk politik i 1840erne og 1850erne

Politiken havde i slutten af 1840erne svunget ind paa dette spor, og dens mest fremtrædende mand var Schweigaard. I et sundt og frit udviklet nationalt næringsliv saa han landets styrke, og han gik i spidsen for dets udvikling. Her stod han klar og sikker; ingen forstod som han straks at se, hvilken regel skulde anvendes paa det foreliggende tilfælde og hvorledes det, man havde for sig, bedst skulde ordnes. Welhaven, der som ingen anden kjendte omfanget af Schweigaards begavelse, sagde om ham, at han her lignede »en araber, der

var spændt for en møgkjærre.« Men der var noget i arten af Schweigaards begavelse og natur, som svarede til dette arbejde. Han var konkret anlagt; som jurist vidste han med genialt blik at paapege, hvorledes en lovbestemmelse skulde forstaaes og anvendes i enhver forekommende sag, i ethvert tvilstilfælde, og derfor blev han alle praktiske juristers afgud. Men det passede ikke nær saa godt, naar hans gjenstand laa længer borte fra det praktiske liv. Vinje skrev, at han forlod Schweigaards forelæsninger over Romerret; han lærte nok perfekt af dem, hvordan han skulde ha procederet i det gamle Rom; men det var ikke det, han vilde vide.

Var der en hel del, som tjente mange penge i denne tid, saa var der andre, som ikke havde det nær saa godt, og de kom frem med helt nye krav. I revolutionsaaret havde socialismen hævet hodet i Frankrig, og nu kom eftervirkningerne op til os. Markus Thrane reiste om og stiftede den ene arbeiderforening efter den anden paa østlandet og sydefter kysten — 216 foreninger med over 17000 medlemmer — og holdt sine centralmøder, »arbeiderrigsdage« eller »lillething« kaldte man dem — i Kristiania to aar i træk. Der fremsattes krav paa almindelig stemmeret og almindelig vernepligt. Der var forefaldt uroligheder et par steder; men af temmelig ufarlig art; og »lillethinget«, der iøvrigt i samtiden betegnedes som en »temmelig intetsigende snakkeforsamling«, besluttede at gjøre revolution, om storthinget afviste deres krav; rigtignok gjordes beslutningen omigjen dagen efter. Men regjeringen var blit nervøs; den arresterede førerne.

Thraniter bevægelsen

1850—51

Denne bevægelse satte dog ikke spor i litteraturen; men større indflydelse havde den europæiske liberalisme, der var blusset i veiret paa alle hold rundt om i Europa. I Danmark var dens fornemste repræsentant M. A. Goldschmidt med sit vittige og aandfulde blad Korsaren. Han og hans blad blev et forbillede for den nye slegt: Goldschmidt var det frie ords ridder, der frygtløst førte viddets blanke klinge. Man fik ikke mindre end to blade, der hver for sig havde Goldschmidts Korsaren til mønster. »Krydseren«, der redigeredes af den unge Dittmar Meidell, var mere uskyldig-vittigt og gemytligt af sig, men det andet, som intet navn havde, men billedet af en mand, som løber gjennem byen med nyt, — siden blev det døbt Andhrimner — var mere bidsk af sig; det redigeredes af tre unge studenter Paul Botten Hansen, Henrik Ibsen og Aasmund Olafsen Vinje. De kom siden til at indta høist forskjellige standpunkter. Botten Hansen og Vinje blev ivrige modstandere; Vinje blev en hovedmand i kampen for »maalstrævet«, Botten Hansen mod det. Men de holdt alligevel personlig godt sammen. Botten Hansens ungkarlsleilighed med hans store bogsamling, var i slutningen af 1850erne samlingsstedet for tidens litterære størrelser af høire som af venstre; der var Ibsen, Ernst Sars, L. L. Daae, Vinje og Asbjørnsen. Der gik det varmt til ved diskussion om toddyglasset, og naar Welhaven kom, blev der en raketregn af aandrig-

Krydseren og Andhrimner

heder mellem ham og Vinje. — Thranes »lillething« gav Meidell anledning til i Krydseren at indta en lystig karikatur, hvor Thrane er paschaen, hvis Vogn trækkes af arbeidere, Norges løve er hængt og statsraadernes hoder staar paa stage.

Men Andhrimner tog kraftig til orde mod førernes fængsling. Og det havde adskilligt at sige paa storthings-oppositionens spagfærdighed og ikke mindst paa oppositionens organ »Morgenbladet«, hvis redaktør A. C. Stabell fik kolde fødder efter 1848 og gav sig til i stilhed at støtte regjeringen. Den unge Henrik Ibsen lod Norges politikere opføre »Norma« og besatte Rollerne saaledes.

Fig. 64. Markus Thranes Drøm.

Norma	Oppositionen
Adalgisa, hendes gode veninde	Regjeringspartiet
Severus, begge damers elsker	en »liberal« (eller i mangl deraf hr. Stabell.)

Ellers er det bonderomantiken, der maa holde for i Andhrimner. Den baade tiltrækker og frastøder de unge. Ibsen forsøger sig nok i at skildre »En Lørdagskveld i Hardanger« i lette Paludan-Müllerske vers. Men den æsthetiske bondelivs-begeistring er fordunstet. Botten Hansen gjør nar af den i en paabegyndt fortælling »Norske Mysterier«, hvortil billederne er tegnet af Ibsen — og de er karikaturer. Og Ibsen haaner den æsthetiske begeistring for de poetiske bønder i det hvasse digt »Gutten i Blaabærmyren«. En gut gaar og plukker

blaabær i myren, det ser en poet fra byen og skriver straks i sin lommebog et yndigt digt om den »smilende smaadreng« med de sunde røde kinder og det gyldne haar, som hilser alle blomsterne i lien og glad som skovens sanger plukker dem en for en. — Men ekornet i træet ved sandheden: gutten plukker bær og sælger dem i byen for at skaffe lidt mad til sin syge søster. — Det var virkelighedens hvasse vind, som blæste væk romantikens fine duft.

Den nye opposition

Det er, som overalt modsætningerne tilspidser sig i begyndelsen af 1850erne; kløften mellem regjeringen og oppositionen vided sig atter ud og der kom nye elementer ind i den. Byen Larvik kasserede en gammel hædersmand og storthingsveteran og sendte en ung sagfører Johan Sverdrup som oppositionens kandidat. Han bragte ind en hel ny maade at debattere paa; allerede hans ydre virkede fremmed, rent sydlandsk, en liden sorthaaret og sortskjægget mand med stikkende øine, mager, men overordentlig spænstig skikkelse. Det var ingen norsk kraftpatriot fra Wergelands dage; han var yderst soigneret i sit ydre og sin fremtræden, han talte paa kothurner, med store ord og høitidelige formler, som han lancerede med stor pathos ved given anledning, og an hvar fut og fyr i debatternes stikkende ordveksling. Det var, som han talte for et større publikum end storthingsmændenes kreds. Schweigaard lod haant om hans »sublime sentenser«, men de fik noget af en fane ved sig. Da siden en gang en Kristianiagrosserer spottende spurgte: »Hvem er denne Johan Sverdrup«? svarede Bjørnson hvast: »Den mand, der har gjort Norges storthing fra et amtsformandskab til en nationalforsamling.«

Fig. 65. Johan Sverdrups ungdomsportræt.

Tiden var blit krævende, tiden var blit kritisk. Man var negativ, kjølig overfor alt, bidende; Heine var tidens beundrede digter, og man elskede ham for hans svidende spot. Kritikerne saa sin opgave i at rive ned alt det nye, der fremkom, de pleiede — skrev Ibsen senere om denne tids kritikere — »at gebærde sig, som om der gjennem bogens udgivelse eller stykkets opførelse var tilføiet dem selv eller de aviser, de skrev i, en blodig fornærmelse.« Midt i denne sure tid reiste norskhedsbevægelsen sig med magt, stillede sig nye opgaver, kom med nye krav.

Norsk scene i Bergen

Den første opgave gjaldt en norsk scene. Fra aarhundredeskiftet til 1820erne havde privatkomedier med dilettant-skuespillere floreret; det havde været de kvikkeste blandt byernes gode selskab. Men saa kom trupperne, og snart holdt dilettanterne sig tilbage. De professionelle skuespillere var danske; det norske sprog mente man, var for haardt til at være præsentabelt paa scenen. Men nu opstod den tanke, at man skulde faa en norsk scene istand med norske skue-

spillere. Karakteristisk nok var det Bergen, som gik foran — her ligger skuespilleren den kvikke befolkning i blodet. Saa kom Bergenseren Ole Bull hjem til Bergen i 1849 — han havde ikke været hjemme paa mange aar og havde nationalromantiken fra forestillingerne i marts i Kristiania i hodet. Bull var altid fyr og flamme for sine ideer, og da han kastede sig over den vakte tanke, drev det til handling med dem. Han averterede rundt i Bergensbladene følgende:

Norsk Theater i Bergen.

De damer og herrer, som ville gjøre sang, instrumentalmusik, skuespilkunst eller nationaldans til deres fag, kunne erholde engagement. Originale dramatiske og musikalske arbeider modtages og ville efter omstændighederne blive honorerede. Man behage snarest mulig giennem adressekontoret hersteds skriftlig at henvende sig til »Det norske Theater i Bergen.«

Bergen den 23de Juli 1849. Ole Bull.

Snarest mulig — Ole Bull havde altid hast med sig; og opgaven var grebet i sin største rækkevidde: norsk skuespil, norsk drama, norsk musik, norsk dans. Der meldte sig mange rare subjekter, gamle haandverkere, der var svage paa synet, men ogsaa en første rangs skuespillerbegavelse som Johannes Brun. Allerede 2. januar 1850 kunde theatret aabnes for publikum; begeistringen blussede op; theatret var propfuldt til de første forestillinger og havde udmerket hus udover sæsonen. Der blev gjort æresmiddag for Bull, og da han efter sæsonens slutning seilede fra Bergen, stod brygger og volde fulde af folk, der viftede farvel til ham.

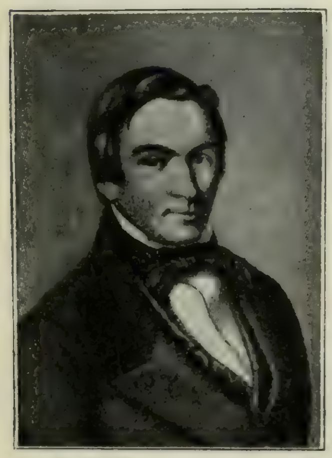

Fig. 66. Ole Bull.

Aaret efter blev en norsk scene oprettet i Kristiania; her var der skarpere opposition; for Kristiania havde sit theater, hvor skuespillerne var danske — og tildels fortræffelige skuespillere. Ingeniørløitnant Klingenberg havde organiseret nogle haandverkerforestillinger i veldædigt øiemed i vinteren 1851—52; saa fik han tanken om at skabe et norsk theater. Det skulde bli en mønsterscene; theatrets skuespillere og elever fik undervisning i sang og ballet, i Norsk og norsk udtale, og professor Monrad holdt foredrag om den dramatiske litteratur for dem. Den, som skulde lære dem »den landsgyldige udtale« var overlærer Knud Knudsen.

Norsk scene i Kristiania

Og med hans navn var oppositionens røde fane heist overfor al danskhed. For netop med udtalen som udgangspunkt havde overlærer Knudsen reist en voldsom opposition mod danskheden. Han hævdede, at den norske gjængse udtale stemte ganske anderledes med oldsproget end den danske bogstavering, som vi bruger i skrift;

Knud Knudsen

derfor havde vi ret og pligt til at hævde den. Og vi burde hævde den i skrift ogsaa. »Naar Norske og Danske skulde have fælles sprog, burde de Danske skrive norsk og ikke vi dansk. De Danske har brugt haarde medlyd, ligesom vi og svenskerne endnu gjør, for 4—500 aar siden.« Det danske fællessprog stængte kulturen ude fra massen af Nordmændene — som Europas lærde fællessprog Latinen havde gjort før. Latinen var faldt, og Dansken skulde falde i Norge. Og han gav sin krigserklæring den tilspidsede form, at naar vi skal ha fælles skriftsprog med nogen, vælger vi Svenskerne fremfor Danskerne, for i skriftsproget staar de os nærmere. Han sagde kort og godt, at omtrent det forhold, som der nu er mellem svensk og dansk, vilde der bli mellem norsk og dansk i fremtiden. Og han rakte haanden ud til den anden side af norskhedsbevægelsen, det »nye norske sprog, som nogen har tænkt skulde fremgaa af bygdemaalene.« Folk maatte lære det som tysk, mente han, og det vilde folk vel ikke; men bøger i det — f. ex. af Ivar Aasen — »vilde være tjenlige til at fremme fornorskningen af fællesproget«, for der fik man se de ægte norske ord og vendinger i de forbindelser, som folket brugte dem. Og han mente, at de to bevægelser — Aasens radikale norskhedsbevægelse og hans egen skridtvise — inden ret længe vilde falde sammen.

Fig. 67. Knud Knudsen.

Den radikale norskhedsretning fik rask vind i seilene. Den var understøttet af romantikens norske historiske videnskab, der elskede alt, hvad der smagte af forbindelse med oldnorsk. Og den historiske videnskab indtog netop i begyndelsen af 1850erne en ledende stilling i vort aandsliv som neppe nogensinde før eller siden. Poesien laa nede; Welhaven var forstummet, Moe var blit prest, Asbjørnsen skrev om madstel og torvmyrer; man befandt sig i det »Andreas Munch'ske interregnum«; for om Andreas Munch var damernes yndling, anerkjendtes han dog ikke som digterkonge. Men der var en samling dygtige historikere med den geniale P. A. Munch i spidsen; de havde 1840erne igjennem udgit det ene oldnorske haandskrift efter det andet. En af dem, Chr. Lange, udgav Norsk Tidsskrift for Videnskab og Litteratur, der fra 1847 af stod som spidsen af vor litterære kultur. Dets indhold var aldeles overveiende historisk-filologisk, og i det havde P. A. Munch anmeldt Aasens verker og git hans maalbevægelse sin tilslutning, i det havde Knudsen kastet sin handske til danskheden. Historikerne havde fanget publikums interesse, og da P. A. Munch i 1851 aabnede subskriptionen paa sit store verk »Det norske Folks Historie«, var tilslutningen overordentlig stor. Det var et verk, som tog undersøgelserne med i hele sit omfang, og det omfang, der naadde lige langt ud som P. A. Munchs viden og begavelse, var umaadeligt; for der gaves knapt den ting, han

Den historiske videnskab

P. A. Munch 1810—63

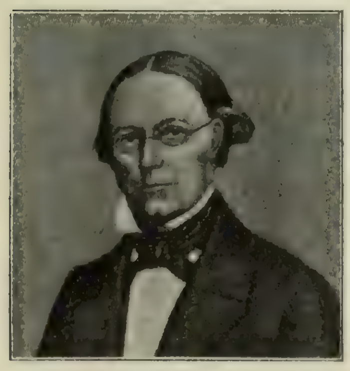
ikke havde læst, og det han havde læst, huskede han i regelen ord til andet, og hans geniale kombinationsevne drog en uendelighed af momenter med i hans undersøgelse. Alle historiens hjælpevidenskaber: sprogvidenskab, retsvidenskab, indskrifts- og haandskrifts-kundskab o. a. rykkede med i marken, og hvert spørsmaal, som kunde drøftes, — var det end bare spørsmaal om et datum — blev tat grundig under behandling. Med Munchs umaadelige arbeidskraft lykkedes det ham i 12 aar, han endnu levede, at bringe istand 8 svære bind, der førte verket ned til merkeaaret 1397 — det berømte »unionsmøde« i Kalmar. Men det blev naturligvis for meget videnskab for publikum; hefterne kom ofte til at staa uopskaarne.

Fig. 68. P. A. Munch.

Aasen selv begyndte meget forsigtig med sit nye norske sprog; i 1853 udkom nogle »Prøver af Landsmaalet« og et par aar efter et lidet syngestykke »Ervingen« — bonderomantik paa dette høiere bondemaal, en temmelig tarvelig og ikke altfor behændig dramatisk ramme om en del ypperlige sange. Men »landsmaalet« fik en glimrende undsætning: netop i disse aar blev den store skat af gamle norske folkeviser fremdraget. De havde levet paa bøndernes læber oppe i Thelemarken; nu var der bare en og anden gammel mand eller kone, som kunde dem. Ingen, som havde med litteratur at gjøre, kendte dem; da Jørgen Moe i 1840 havde udgit en samling af — nyere — norske folkeviser, havde han ingen anelse om, at de fandtes. Imidlertid kom Jørgen Moe paa spor efter dem udover 1840erne; men saa blev hans stipendium inddraget, og han trak sig tilbage. Saa blev det sognepresten deroppe M. B. Landstad, som skulde udgi dem. Han var selv poet, som saadan nærmest i slægt med Jørgen Moe og har skrevet en hel del af vore vakreste salmer. Han besad ogsaa en god portion hjemmegjort lærdom. Men han havde ikke Moes videnskabelige forudsætninger og havde heller ikke af nogen Jacob Grimm lært den nødvendige pietet mod den folkelige overlevering. Den blev behandlet med vilkaarlighed og af og til var det kjære Bessermachen for fristende for en prest, der var poet. Saa havde han forelsket sig i visernes sammenhæng med den oldnorske litteratur, han skrev dem om paa oldnorsk, indsatte et utal af konsonanter, der var blit stumme i det nuværende maalføre — viserne blev derved simpelthen ulæselige, naar man spurte efter, hvordan de virkelig lød. Og i lange anmerkninger var alle mulige og umu-

Norske folkeviser

Landstad

Fig. 69. Landstad.

lige forbindelser mellem viserne og Nordens oldtid fremhævet; der proklameredes saadanne sætninger som, at den gaadefulde Olav Aasteson i Draumkvæe »er ingen anden end« — Ansgar, Nordens
† 862 apostel; og følgelig fik ordenen af dets vers lempe sig, for at passe
Slutn. 9 aarh. til biskop Remberts levnetsbeskrivelse af Ansgar. Det blev temmelig straks paatalt af den unge Sophus Bugge, der kom til at arve opgaven med visernes nøiagtige optegning og udgivelse efter Jørgen Moe
Sophus Bugge og som fem aar efter Landstad udgav vel 30 viser (Landstads samling indeholdt vel 100 gamle viser). Det var en mønsterudgave, ingen oldtidsromantik havde sløvet Bugges klare blik, for at viserne havde levet med folket og fæstet bo i deres maalføre. Han indledede sin udgave med en oversigt over bygdemaalet; opskriften af viserne var saavidt mulig lydtro og hver afvigelse hos de forskjellige sangere nøiagtig nedskrevet, og hvert ord havde faaet sin plads i en alfabetisk ordforklaring. Og i korte, knappe anmerkninger — ofte bare henvisninger — var visernes motiv forfulgt hele Europa over. Det var et arbeide, som var helt i den Jacob Grimmske sprogforsknings aand. Men Landstads samling er for de udenforstaaende helt til vore dage blit anseet for hovedverket; skjønt den, naar undtages i tallet, er aldeles underlegen overfor Bugges samling.

Fig. 70. Sophus Bugges ungdomsportræt.

De norske folkeviser fik ikke paa langt nær den betydning i vor litteratur som folkeeventyrene. Dertil var deres sprogform for afstikkende, for lidet tilgjængelig. Den laa langt borte fra det almindelige talesprog og bogsprog, og viserne lod sig ikke overføre dertil saadan som eventyrene. Og deres opdagelse synes heller ikke at ha faat nogen bestemmende indflydelse paa dannelsen af det nye »landsmaal«. Undertiden var visernes ord endog uforstaaelige for deres egne sangere og overleveringen derfor usikker — særlig gjaldt det den mægtigste af dem alle: Draumkvæe med dets mystiske skildringer af livet i verdnen hinsides graven; først i vor tid er det lykkedes pro-
De danske og de norske folkeviser fessor Moltke Moe, Jørgen Moes søn, at forklare det helt, og han maatte ty til angelsachsisk. Thi vesterfra er folkeviserne kommet til Norden, og vistnok over Norge til Danmark, hvor de har opnaaet sin høieste blomstring. I Danmark smeltede de to grupper sammen til et, som i England og Skotland staar hver for sig, den høitidelige, episke firlinjestrofe og den lyse tolinjede dansestrofe, som dansen for hvert vers gjennemvæver med sit stemningsfulde, sommer- og blomsterduftende omkvæd; i de norske viser er formidlingen undertiden ikke saa fuldstændig gjennemført. Viserne kom til at gi et naturligt poetisk udtryk for det danske folkelynne med dets lyse legende overflade og dets varme bølgende følelsesvæld under, dets evne til forstaaelse og

medfølelse og harmonisk skildring. Visen blev som den smukke ridderrustning, som sluttede sig let og naturlig om det danske gemyts smidige skikkelse. Det norske folk derimod havde ikke en natur, som slig kunde danne visen efter sig og sig efter visen. Derfor kom viserne hos os til at synes mere alderdommelige og mere fra en fjern verden — derfor har de bevaret mere af de oprindelige elementer helt ubearbeidede. Men den norske natur kom frem i dens korte, hvasse fortællemaade, dens forkjærlighed for det dunkle og mystiske, dens brutalitet i skildringen og dens haarde ironi. Betegnende nok er to fremtrædende helte i norske viser — Raamund Unge og Heming Unge — ægte norske kraftkarer, som haaner Kongen op i ansigtet, idet de gjør sine kraftstykker. — De norske viser er endnu ikke i sin helhed udgit, saa de kan kun karakteriseres i antydninger — det sørgeligste bevis paa, hvor liden indflydelse de har havt i vor litteratur. Landstads samling kan endogsaa feire sit jubilæum som — udsolgt, noget som vilde være utænkeligt med vore eventyrsamlinger.

Folkevisernes indflydelse paa litteraturen

Mest indflydelse havde kanske de »stev«, hvis tilværelse rigtignok allerede paa forhaand var kjendt — en »stevkamp« blev en ofte forekommende ingrediens i tidens yndede »nationale skuespil«. Imidlertid vakte ogsaa viserne stor interesse, og en af den unge slegt — Henrik Ibsen — skrev to dramaer i folkevisestil. Det ene »Olaf Liljekrans« blev bare opført to gange paa Bergens theater og ikke trykt før 50 aar senere, men det andet »Gildet paa Solhaug« havde noget bedre held med sig. Hertz havde i »Svend Dyrings Hus« anvendt folkevisestrofen i dramaet, og da helten i Ibsens stykke som i Hertz's stod mellem to kvinder, en mørk og sterk og vild og en lys og blid, var det nok for den tids sure kritikere til at stemple det som bare efterligning efter »Svend Dyrings Hus«. De anede lidet, at dette motiv — manden mellem de to kvinder — havde slaaet dyb rod i Henrik Ibsens natur; de havde kunnet finde det i hans første arbeide »Catilina«, og det skulde drage sig gjennem hele hans digtning indtil hans allersidste arbeider. »Gildet paa Solhaug« er lysere end Ibsens øvrige verker; men det er dog et ægte udtryk for hans begavelse, om det end ikke er af de verker, som maaler vidden af dens omfang.

Henrik Ibsen: Gildet paa Solhaug

Midt i al denne romantiske skuen hen til fjerne tider, til sagn og sange slaar den moderne aand med ett ind med sine livskrav og med sit ubarmhjertige skarpblik overfor forhold og mennesker. Det felt, hvorpaa kravene reistes, var et af menneskelivets og samfundslivets mest centrale: ægteskabet. Det var en kvinde, som reiste det, Camilla Collett; hun førte sin sag med glimrende talent, med glødende veltalenhed, med et blik og en stil, der var skjærpet og øvet i selskabslivets dobbelte kunst at charmere og at gi svar paa tiltale. Hendes roman, Amtmandens Døtre, er den første bog i vor litteratur, som med hver nerve vil noget, som vil bli en bestemmende magt over menneskers skjæbne, den første bog, som i et og

Amtmandens døtre

1855

alt lever med de mennesker, den skriver om. Man kan vistnok føre bogens stamtræ til forskjellige kanter — til fru Gyllembourgs hverdagshistorier, til Tysklands berømte Bettina, til George Sand og Musset i Frankrige o. fl. — Men det er først og fremst en bog, der forklares ud af forfatterindens liv og det liv, som omgav hende

Hun var blit P. J. Colletts hustru, hun var et aar ældre end han; det blev et ægteskab, der for hende var et varmt venskab, og fra hans side den ridderligste tilbedelse, og for dem begge et ædelt og fint spundet forhold mellem aandfulde mennesker. Man forstaar det saa helt, naar man læser brevene mellem Helene og Ernst i hendes memoireværk »I de lange Nætter« — de er virkelig vekslet mellem hende og Collett. Hun gir sig ud for »Tante Lene«, anbefaler ham flonels skjorter mod forkjølelse og strikker en nathue til ham, og indbyr ham — til et parti piket. Og han svarer med at drømme, at hele det skjæve taarn i Pisa tyngede paa hans bryst og derinde sad hans hjertes prinsesse fangen. Da gik hans bryst som et jordskjælv og taarnet styrtede, ved hans bryst laa hans hjertes prinsesse og hun sa: »Denne hvide nathue har jeg strikket til dig, ta den paa, den er god mod gigt«. Saa svarer hun med en drøm, at hun sad pyntet til brud, men jomfru Jordhøi sa; hun maatte vente en stund, for brudgommen var ikke født til verden. Og hun fik syv gamle bind at læse, mens hun ventede, men hun maatte ikke læse formeget — bare ett bind. Og hun læste den blegnende skrift; forstod ikke; men med ett kom der et ord og lyste som ild, og hun læste med hede øine og glemte alt, læste alle, alle bindene. Og bogstavernes ild sluknede og blev igjen i sidste bind til blege stive hieroglyfer; der stod pludselig det ord Forbi. Saa kom han ind, brudgommen, med en sko og en støvel, for han havde skyndt dig saa; men hun kunde kun svare ham:

Fig. 71. Camilla Collett.

> Den luende skrift har daaret mit sind
> og drukket min graad og furet min kind.
>
> Nu er det forsent! Hvi kom du ei før!
> Nu fanger min sorg du kun, før jeg dør.

Han kastede bøgerne paa ilden, men i røgen blev han borte for hende. — Men han svarer, drømmen endte ikke saa. Han vilde fri-

gjøre hende og laante bøgerne af en troldmand, og troldmanden sagde ham, at troldskaben kun vilde tabe sin magt, naar den mand var funden, som vilde bære det tungeste paa jorden: et ensomt, stolt, saaret kvindehjerte. Og denne mand er funden; troldskaben har tabt sin magt. — Disse breve hører til perlerne blandt dette slegtleds documents humains; der er litteratur i følelserne, men det er just det charmante ved dem, at de er saadan halvvirkelige, en leg, som er livet; dets møden og vigen, dets tro og dets tvil, dets fjern og nær faar derved en gratie og anstand, noget letglidende, svævende, som just hører til tidens aandspræg. — Der var adskillig litteratur ogsaa i deres ægteskab: under hans ægide optraadte hun som feuilletonist i den Constitutionelle, ved hans side som en selskabslivets dronning. Men efter 10 aars ægteskab døde Collett 1851 »To eneste paa en ø midt i det store øde hav« — heder det i »De lange Nætter« — »den ene bliver igjen — hvorledes kan man ogsaa fatte det?« — Uden forstaaelse hos dem, der omgav hende, — som enke i smaa kaar — saaledes sad hun i fire lange aar, med al sin livstrang, sin skjønhedstrang, sin længsel efter fest og efter at glimre og med sit hjertes skjulte saar. Derfor kom hendes blik til at trænge ind. Ingen har skildret en norsk enkes kaar i saa haarde ord som Camilla Collett; det er som en slags levende begravelse for hende. Derfor kom hendes ord til at ramme; derfor blev hendes bog et opgjør med hendes tidsalders aand, og modellerne var ubarmhjertig tat paa kornet.

Den tid er ikke mere, som har skabt »Amtmandens Døtre« »Ægteskabet er kvindens brødstudium«, heder det med en af fru Colletts skjærende vendinger; nu er det ikke mere saa takket være i første række Camilla Collett. Og den sip-sippernip-kvindelighed er det forlængst forbi med, at det skulde være en forbrydelse for en ung pige først at si, at hun holdt af en ung mand. Andetsteds kanske, her i Norge — nei! Nu da forlovelser sker paa skiture langt tilskogs og forældre med eet stilles næse til næse med en svigersøn eller svigerdatter, de ikke har anelse om, og deres samtykke forudsættes som noget selvfølgeligt — nu kunde nok satiren vendes en anden vei. Men »Amtmandens Døtre« har været sand, har blottet sin tid. Dens skikkelser er seet, gjennemskuet, med den sekraft, som en smertefuld oplevelse, fortrykthed og harme gir. Hvor har forfatterinden hadet dem, elsket dem, beundret dem, grøsset ved dem og forstaaet dem alle! Hvor lever hun i Camilla Colletts had, den smukke, korrekte amtmandinde! »Hendes ungdommelighed var af denne krystalliserede art, der vækker mistanke om, at den opnaaes ved en sjælens kulde og tørhed, der bevarer for livets smertefulde indtryk«. Hun er da ogsaa repræsentanten for alt det, som Camilla Collett hader. Først det konvenienstyranni, der knuger kvindernes hjerteliv, snører det ind i en penhed, hvori de bedste gaar tilgrunde. Og dernæst for den vanvittige partijagt, der »finder sig i alle savn . . . for den glæde at vide, at datteren sidder paa Koromandelkysten . . . naar

hun blot er gift.« Hvor let gaar det ikke: »en smule ungdom og dens huld og et kvantum praktisk dygtighed, mere behøves der ikke, det knytter baandet, og dermed basta. Hvad kommer der ud af en høiere stræben for en ung pige? Medens hun beriger sin aand og opklarer sin livsanskuelse, . . . glemmer hun maaske endogsaa lykken, der imidleriid har banket paa i skikkelse af en »holden mand« eller en vakker fætter, der avancerer.« Men hvordan blir en saadan forbindelse? »Uægte, drivhus-følelsen, tilfældighedens umodne frugt,« den »matte reflex af mandens begjær«.

Imod den slags ægteskaber reiser Camilla Collett her sin flammende protest i de berømte ord.

»Naar det var muligt, burde mændene aldeles ikke vælge. De vælger mest efter sanselige indflydelser, de sætter besiddelse over alt.

Kvinderne burde heller ikke vælge. De er saa lidet udviklede, at de ikke engang kan vælge fornuftigt. Man vilde forfærdes ved at se de motiver, der ofte bevæger dem til at tage imod et tilbud . . .

Der er blot et, der i sandhed bør vælge, og det er den kvindelige kjærlighed.

Mændene vælger som daarer og bøder som martyrer.

En mand kan, selv om han ikke er nogen øm ægtemand, være en brav ægtemand. Hans pligter har en bestemt begrænsning.

En kone maa være øm, skal hun være brav. En kones kald har ikke saadanne grænser.

En mand kan sidde hele dagen ved sin pult uden en eneste gang at tænke paa hende, for hvem han dog arbejder. Derimod tænker han meget paa, hvorledes den afhandling, han arbeider paa, vil tage sig ud i bladet, og hvad virkning den maaske har paa næste forfremmelse.

En kone, der elsker, tænker alene i al sin gjerning paa ham. Til ham, for ham, ved ham, alt. Han er hendes ærgjerrighed, hendes offenlighed, hendes statsraadsafdeling . . .«

Det blir da med de tilstande, bogen forudsætter, et rent tilfælde, at en kvinde faar vælge efter sit hjertes kjærlighed, og om et saadant tilfælde dreier bogen sig naturligvis, og den lar alle sin tidsalders kræfter sætte i bevægelse, for at det skal forspildes. — Sin tidsalders — for Amtmandens Døtre tilhører sin (ɔ: Camilla Colletts) egen tidsalder; derhen hører ikke bare samfundet og dets repræsentanter, men ogsaa de optrædende hovedpersoner. Ja, grænsen er skarpt angit. Vi ser ruinen af Wergelands tid, og vi ser helten, skabt i billedet af Welhavens; de bærer de rent symbolske navne Lorents Brandt og Georg Cold. Brandt — det er nærgaaende portræt af Wergelands ven George Krogh — lever i store tirader, fuld musik, svulmende følelser. Nøgterhed er for ham fortvilelse; midlet mod den den usalige flaske. Og da denne drukkenbolt dør, sker det af nøgterhed. Han taaler ikke sin omvendelse, udtæret falder han om ved veikanten, blir liggende at dø — ædru. — Camilla Collett hørte i det inderste af sit aristokratiske væsen til sin broder Henriks afgjorte modstandere, og i billedet af den aldrig forglemte Welhavens aristokratisk-kjølige romantik har hun tegnet bogens mandsideal Georg Cold. Han er bedaarende, tilsyneladende flygtig, fordi han ikke finder nogen, som fængsler ham helt. Ridderlig,

aandfuld, ironisk, tilknappet. Naturligvis er det gjennem forstaaelse i skjønlitteraturen, at hans og Sofie Ramms hjerter mødes; og deres kjærlighed ytrer sig først som de udvalgte sjæles sympathi, den synes for dem selv bare at være et venskab. De elsker hverandre, fordi de blir uundværlige for hverandre. De aner ikke, at de er gjenelsket, før et tilfælde gir dem den vished, der hæver dem paa vinger. Det er i tidens stil og netop som det er skeet, gaar det hele istykker paa en maade, der ogsaa er helt i tidens stil. Netop samme aften faar Cold besøg af sin ven Müller, en kynisk pebersvend, der i ægteskabet væsentlig ser en hindring for mændenes karriére og udvikling — en af de mange efterkommere af Carlos i Goethes Clavigo. — Müller ser straks, hvordan det er fat med Cold, og gaar løs paa sagen, Cold svarer undvigende, og da Müller blir paatrængende, slaar han over i foragtelig ironisk benegtelse — det er Welhavenmaneren, som stikker frem: han vil ikke aabne sin sjæls helligste for en uforstaaende. Men Müller tar det for alvor, og Sofie har hørt det; hun hentede lintøi fra et aflukke ved siden af, — et af de skjulesteder, som den tids romaner ikke kunde undvære. Og saa er mistro og tvil født i hende; og »den store glæde« dræbt. Og det mager sig naturligvis saa, at tvil og mistro blir seirende. Man er forholdsvis beroliget over, at det er en dannet og fin halvgammel provst, der er hende beredt. Først og fremst virker fru Amtmandinden til at faa det klappet og klart. Den stakkars pene tøffeldanser af en amtmand faar sidst vide det og falder fra skyerne: »Sofie! Provsten! Min lille Sofie! Nei vil man se! . . . Min stakkels pige . . . Det er jo en stor lykke!«

»Amtmandens Døtre« var en kampbog, og kamp blev der om den. Den rørte ved et meget ømt punkt, og den tolked et syn paa kvinden og kvindens skjebne, som stod i strid med alt tidligere. I denne bog var kvinden vaagnet i vor litteratur. Den mødte da begeistret hyldest og indigneret protest; en anmelder — en mand naturligvis — protesterede først og fremst paa kvindens vegne; kvindens rene natur var nedværdiget i bogen. Det var hjertets følelser, der her kom med sine krav overfor samfundet, og sandhedens røst, som anklagede. Og sandhedens røst er som oftest generende for samfundet, og mellem det og hjertets følelser brød der nu ud en kamp, der ikke hvilede, før det gamle samfund var blit nyt.

Der var mange udviklingsveje, som krydsedes her i den tid, hvoraf det nye digterslegtled udsprang: det romantiske attersyn mod sagaerne og sagatiden, den moderne aandsretning med sin klarsynte kritik overfor samfundets tilstande, den gamle bondeopposition, der stod i sammenhæng med Haugianismen, den nye opposition, med sit aandelige udspring i 1848, de sterkere norskhedskrav og skandinavismen, der gløded i begeistrede taler paa de stadig hyppigere studentermøder. Fra alle disse retninger finder vi genklang hos den nye tids mænd Henrik Ibsen og Bjørnstjerne Bjørnson; intet under,

Det nye slegtleds mænd

at deres udvikling skulde bli mere mangslungen end nogen norsk digters før dem.

Ibsen tilhørte norskhedsretningen næsten i embeds medfør, han 1851 blev nemlig som nybagt student — han var da 23 — ansat som instruktør ved den nationale scene i Bergen. Og Bjørnson skulde føre denne retning til kamp mod den danske scene i Kristiania. Den var den overlegne i konkurrencen overfor det norske theater; mange mente, at det norske sprog var for haardt og raat til scene- Theaterslaget 1856 sprog, og alle mente, at Nordmændene havde meget at lære af Danskerne som skuespillere. Kristiania theater havde en dansk direktør og danske kunstnere; de unge akcepterede dette forhold indtil videre; de mente, at lidt efter lidt skulde norske dygtige kræfter optages og scenen paa den maade bli norsk. Men det mente ikke direktør Borgaard; han saa sig om efter nye danske kræfter. I 1856 havde han faaet en skuespiller Schmidt op til gjæsteoptræden paa sit theater, og man vidste paa forhaand, at »han som har gjæstet, han er ogsaa fæstet«. Men da blev der ogsaa slag i theatret. Der reiste en høvding sig rank og kraftig i 2den logerads sniploge; alle kjendte ham: Bjørnstjerne Bjørnson, han gav signalet med en lang skotsk vægterpibe — saa brød der løs en piberstorm, som ikke var hørt magen til siden Wergelands dage. Og to dage efter, blev der atter pibekonsert; høvdingen havde forstaaet at øge sin hær; han selv regnede 600 pibere den kvæld; der var alle slags folk, han vraged ingen, der var rus og kadetter. »Kristianiaposten«, »Den Constitutionelles« efterfølger, paastod dagen efter slaget, at der »blot var folk, som landet vilke rødme over, der ved denne leilighed havde demonstreret«. Og Bjørnson maatte indrømme, at der var »flere løse tropper til alle sider, som kan angribes; men deri ser jeg vor sags styrke, thi er en bevægelse fuld og almindelig, saa er den ogsaa uregelmæssig«. Det er en høvdings ord; at samle og at styre det kan ideen, mente han; det kan personligheden, mener vi, og han var høvdingen, den fødte høvding.

Der var kraftigt ætteslag i ham; hans farfar var gaardmand paa Ske i Land, af ham gik der ord i bygden, han var den gladeste Bjørnstjerne Bjørnson blandt de glade, altid kjøgemester ved brylluperne paa storgaardene i Land og en kjøgemester, som altid var fuld af skøi. Men hans søn Peder Bjørnson byttede gaarden med prestekjolen, og en myndig prest blev han. Han sad i Kvikne, fjeldbygden mellem det søndenfjeldske og det nordenfjeldske, mellem Gudbrandsdalen og Østerdalen, og der paa Bjørgan, prestegaarden, blev hans ældste, Bjørnstjerne, født 1832. Da han var 5 aar, blev faren forflyttet til Næsset i Romsdalen, — her, hvor fjeld og fjord mødes, hvor der skjyder sig ud næs i næs med store gaarde, og hvor vide marker bølger i dalbunden, — her vokste han op. Skjønheden tog ham tidt, saa han var paa graaten; længselen ogsaa, naar fjeldet stænged. Som en vildstyring tumled han sig blandt bønderne. Saa kom han ind paa Molde skole, var frihedsmand og Wergelandianer, læste Snorre og gav

lekserne en god dag; han maatte til Kristiania og faa sig et kursus paa Heltbergs »studenterfabrik«. Der kom han sammen med Ibsen, Vinje og Jonas Lie og fik en hel hird af kamerater om sig. Og saa fik han endelig sit non til artium og blev student 1852. Man vidste allerede dengang, at han »vilde bli digter«, dog rykkede han ikke ud med noget endnu. Men han skrev i aviserne, boganmeldelser og theaterkritiker; han »fik sommetider slig fingerklø, at han ikke kunde bare sig«. Han tvilte aldrig paa sig selv, og alle kammerater lytted, naar han talte. Han tog dem ved det første møde, allerede navnet med stjernen mellem de to bjørnene syntes som et vaabenmerke. Han fortalte historier fra hjembygden og gjengav scener fra sagaen, saa de blev levende for alle, som hørte paa. Han talte om sin fremtid, om deres fremtid, om Norges fremtid, og det var som de alle vokste ved hans tro. Det var helt modsat den kritiske skarphed, der trivedes i hovedstaden og nærede sig af Heine og af Goldschmidt. Bjørnson trodde paa sig selv, paa dem, paa landet; han saa evner og fremtidsmuligheder hos dem, som de neppe saa selv — af og til kanske, som de ikke havde; men i regelen saa han ret, og ofte forbausende ret — og altid vilde han drive dem ivei og sætte dem paa ret vei. Og altid var der noget som skulde sættes igjennem — en fattig gut skulde hjælpes, en avis startes, et valg drives igjennem, og han tog sig til at raade over dem for at faa det gjort. Naar man var hos ham, var man altid ved udbruddet af en eller anden begivenhed, og det trak kamerater til ham. Og de blev straks af bysnakket regnet som hirdmænd for Bjørnstjerne Bjørnson og som deltagere i alt, han havde for. Ernst Sars vilde ikke være med at pibe i theatret, han vilde paa død og liv vise, at der var en ting, han ikke var enig med Bjørnson i. Men Bjørnson sa triumferende: »Det nytter dig ikke, du blir dog nævnt blandt piberne«. Og det forstaar sig, han blev nævnt; han var jo Bjørnsons omgangsven, saa maatte han selvfølgelig ha været med at pibe.

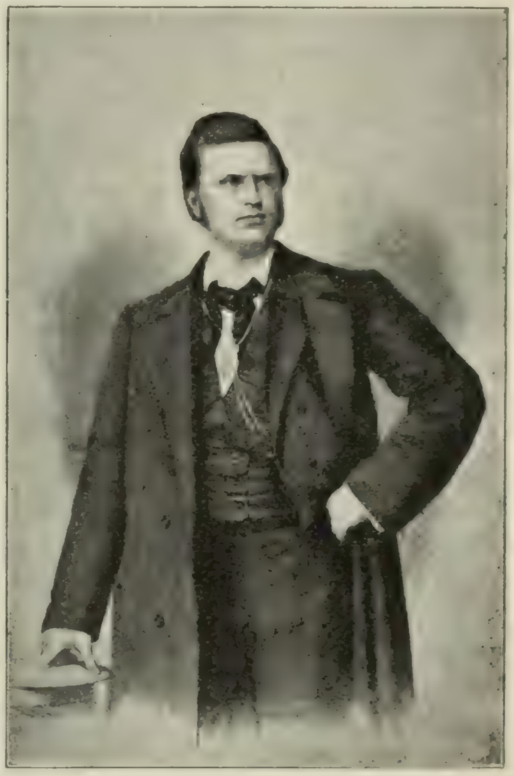

Fig. 72. Bjørnson i 1859.

Her i maidagene 1856 havde høvdingen vundet sin seir i theatersalen, og han var ikke af de høvdinger, som staar tafat overfor sin

egen seir. Han forfulgte den; jevned veien mellem piberne og publikum, som til en begyndelse var forarget over unggutoptøierne. Piberne — skrev han i Morgenbladet 8. mai, dagen for den anden pibekonsert — havde staaet vagt ved en nationalitetens forpost, for det var scenen. Der var mening, der var betydning i deres protest; »det stemte ikke med landets værdighed, ikke med den tanke, som er vakt i tiden«, at der stadig kom flere nye fremmede skuespillere. Og da svenske og danske blade havde tat fat paa pibekonserterne, svarede han dem og stillede sagen under videre synsvinkel: theaterstriden var »en enkelt udtalelse af den norske selvstændighedstanke«. Ja, han saa ud over denne bevægelse og mod skandinavismen: »Til Danmark, til et forenet Norden bærer det nok; men ikke førend vi er blevne noget for os selv.« Høvdingens blik havde langt udsyn.

Da han havde ryddet vei, drog han paa studentertog til Stockholm og Upsala; han blev fyldt af høie indtryk fra Sveriges stormagtsdage. Hans tanke vendte sig mod fortiden, droges uvilkaarlig ind i sagaen, og der mødte han Kong Sverres skikkelse, — han var som Bjørnson selv høvdingen for en foragtet flok Birkebeinere, der vandt seir over alle modstandere. Nu brød han overtvert, han vilde bli digter; drog hjem og paa fjorten dage »udtænkte, skrev, renskrev« han »Mellem Slagene« og »reiste til Kjøbenhavn med det færdige stykke i kufferten«.

Sagastilen blev gjenfødt her i »Mellem Slagene«, den og den alene gav ret klang til høvdingens ord: kort, knap, rammende. Det kom helt af sig selv, at sagaens prosa her blev den kunstneriske form. Bjørnson vendte siden i sine to næste sagastykker tilbage til tragediens almindelige blankvers. Det syntes en episode, men det gjorde epoke i vor litteratur: nu var formen fundet for det nye slegtleds romantik, nu kunde sagaens skikkelser opstaa igjen og faa tale sit eget maal. Og her var sagaens liv gjenfødt i billedet af digterens egen kamp, i billedet af hans egen tale- og handletrang, hans egen udlængsel.

Længselen tar de to unge fredløse folk i deres lille stue paa fjeldet. Den drar skytten Halvard mod mændenes kamp, den drar Inga mod hjembygden, især nu da fars gaard er brændt af Birkebeinerne. Og længselen blir taus, og tausheden vokser op som en mur mellem dem. Og tausheden føder daarlige raad, som skal øve tvang. Men høvdingen kommer — han, som »kun kan ha smil og skjemtsord paa læben, naar det river som værst;« han som »bærer en tung skat af gode raad for sit land.« — Det er den forklædte kong Sverre; han ser, hvor det er fat, han krydser alle planer med sine planer. Og da de drukne bønder lægger ild til for at brænde hytten, byder han Halvard og Inga: »Nu er stunden kommet, da I alle skal blive og — tale. Her kan det da sandes, at taushed dræber mere end ord. Tal, siger jeg, forfærdelige mennesker!« Saa blir der hvasse ord, men de rydder vei, kjærligheden vaagner op paany, og alt for-

sones. Gik Georg Colds slegtled og gjemte sit indre under ironiens maske, saa vilde den nye generations digtere tale ud, lægge sandheden paa bordet, rydde vei for fremtiden.

Bjørnsons sagastil-drama blev straks efterfulgt af et lignende fra Henrik Ibsen, og her blev det ikke bare episode. Først i sagastilen var det, Henrik Ibsen fandt sig selv. Han havde søgt længe og vandret paa mange veie forinden, og det blev i en anden aand, han gjenfødte sagaens stil. Henrik Ibsen

Hans udviklingsgang havde været ganske anderledes haard end Bjørnsons; modsætningerne havde taarnet sig op mod hinanden i den. Han er født i Skien 1828, hvor hans far var en anset kjøbmand og førte et flot hus; men det bar overende med ham, familien maatte flytte op til Venstøb, en liden gaard udenfor byen; der levede Henrik Ibsen sin barndom igjennem som en sær, underlig gut. Aldrig vilde han være med at lege; han holdt til i en mørk forstue. Igrunden havde han nok helst villet være maler, men han maatte straks ud at tjene sit brød, og saa kom han 16 aar gammel, som lærling paa apotheket i Grimstad, og han maatte bli der i 6 aar. Det var en sjømandsby, hvor folk ganske særlig i disse sjøfartens grundlæggende aar først og fremst var optat af »om skuda var kommet vel over«. Ellers levede man aandelig af godt bysladder, og apotheket var den fornemste sladrebørs. Men imens var der 1848 ude i Europa, og derude var Henrik Ibsens sind; han skrev flammende sonnetter til Magyarernes frihedskamp, han skrev en lignende række, der hed Vaagner Skandinaver! for at opfordre kong Oskar til at hjælpe Danskerne i den slesvigske krig. Og »ved løftede anledninger« kom han frem med sine anskuelser. Man ærgrede sig over denne apothekergut, der havde meninger om ting, han ved Gud ikke havde lov at forstaa sig paa. Og da han lod sin skarpe tunge løbe og sin blyant tegne karikaturer, saa kom han paa krigsfod med hele byen. Han vilde ud af det, vilde bli student, stjal timer fra apothekeren til sine studier. Og om natten skrev han vers. Kan det undre, at hans helt blev en oprører; det var den Catilina, han læste om i sit latinske artiumspensum. Det var Henrik Ibsen, apothekerlærlingen i Grimstad, der talte gjennem Calilinas og hans kvindelige pendant, vestalinden Furias mund i vers som disse:

O denne tomme, -handlingsløse færden,
et liv saa mat som lampens sidste blus —!
Hvor trang en tumleplads for al min fylde
af vide formaal og af hede ønsker . . . .
Her stivner livet: haabet slukkes ud;
her sniger dagen døsigt sig tilende,
og ingen tanke rettes mod en daad . . . .
De haaner og foragter mig — de usle;
de fatter ei, hvor høit mit hjerte slaar
for ret og frihed, og for alt, hvad ædelt
bevæged sig i nogen Romers sind.

Man kan ikke si, at skildringen af oprøreren Catilina er lykkedes; han ved altfor lidet, hvad han vil, drives fra det ene til det andet. Han staar, som helten saa ofte gjør hos Ibsen, mellem to kvinder, den elskende, alt tilgivende, alt forsonende hustru, der her er noget saa nær den kjedelige fuldkommenhed, og hendes modsætning, der ikke bærer sit navn Furia forgjæves, hos hvem kjærlighed og had, vildskab og forstenelse er helt forenet. Stykket blev af en ven, Schulerud, indleveret til Kristiania Theater og til den ene forlægger efter den anden, men overalt fik han afslag. Saa optraadte Schulerud selv som forlægger for det — det blev trykt i 250 exemplarer. Ibsen kom selv ind til hovedstaden og gik ind paa Heltbergs »studenterfabrik«. Han bodde sammen med Schulerud, hvis penge strak til at dele med vennen. »Men til middagsmad strak de ikke«, og »Catilina« gav ingen penge i kassen — Stykket gjorde imidlertid opsigt i studenterkredse, og da kritiken tog det af dage, var der saagar en kritiker, der tog det i forsvar. Efter at vennerne en kveld havde opgjort sin kasse, besluttede de at sælge restoplaget — det var 205 exemplarer efter opgjøret — som makulatur til en høker. »I de nærmest paafølgende dage manglede vi ingen af livets første fornødenheder«, skriver Ibsen senere derom. Imidlertid havde Ibsen faaet sin artium og faaet færdigt et nyt stykke »Kjæmpehøjen«, en efterklang efter Oehlenschläger, det blev antaget og opført men gjorde ingen lykke; han kom med i redaktionen af »Andhrimner«, han var nu en hel literat, lyriker, satiriker og alt muligt. Han havde vakt opmerksomhed og blev ansat som instruktør og »theaterdigter« ved Bergens nationale scene; næste aar fik han saagar stipendium til at studere praktisk sceneinstruktion ved Kjøbenhavns og Dresdens theatre.

For fem aar havde han bundet sig til Bergens theater, i fem aar blev han der; han kom her under indflydelse af alle tidens litterære dramatiske retninger. Der var Shakespeare — han havde baade i Kjøbenhavn og i Dresden seet Hamlet opført og var grebet af forestillingen. Der var Scribes intrigestykker, hvor det, enten det var nutidskomedie eller historisk skuespil, først og fremst gjaldt om at faa til »den store scene i akt III.« Der var folkelivs- og folkesagns-romantik — han maatte til med en »Sankt-hans-nat«, hvor nissens hemmmelighedsfulde plantesaft dryppes i punschebollen og gir sande poetiske naturer det sande romantiske syn for, at det er bergkongen og underjordiske, som danser om baalet. Og det var fremfor alt den historiske romantik. Hele tiden med dens historikere i spidsen rettede blikket mod sagatidens glans; Dansketiden var fornedrelsen; hver, som havde kjæmpet mod Danskerne under de første Oldenborgere, blev en nationalhelt, og den ubegavede halvsvenske Knud Alfsen blev »Norges sidste ridder« — han var jo trods givet leide blit dræbt under en ordstrid ombord paa et dansk skib; mere behøvedes ikke til martyrglorie. Ibsen greb dette syn og denne tid; han vilde vise, hvordan den ubøielige mørke skjebne

tvang menneskene ned, dræbte deres haab og deres lykke. Det gjorde han i Fru Inger til Østraat; Scribe knytted knuderne for ham og Shakespeare gav hans menneskeskildring vinger. Det var den mægtige fru Inger; hun havde engang som ung pige glødet foran mændene som Norges unge Valkyrje; men Steen Sture kom, og hun glemte alting den vinter; da han drog til Sverige, havde han hendes spæde søn med, og hos den søn havde hendes hjerte været al tid siden. Saa har hun giftet sig, faaet døtre, politiseret og vippet frem og tilbage mellem Danskevældets overmagt og Nordmændenes parti, giftet bort sin datter Merete til en dansk, og da skaalen helded til den anden side, negtet en anden dansk at gifte sig med Lucia, som han havde forført, og Lucia er død af sorg. Da kommer forføreren, den uimodstaaelige Niels Lykke, — netop som hun holder paa at slutte sig til et svensk oprør. Hun betvinger sig, hun modtar ham; hendes datter Eline skal faa ham i sine garn — for at fru Inger kan forhaane ham og nyde sin hevn. Og samtidig kommer de fredløse norskes hoved, og som Niels Lykke sidder alene, styrter ned gjennem piben en ung mand, der viser sig at være fru Ingers og Sten Stures søn. Niels Lykke faar da hemmeligheden i sin haand og tar taushedsløfte af den unge mand. Saa er Scribe i fuld gang. Niels Lykke og Eline kommer til at elske hverandre; hun hjælper ham at flygte, han maa ud gjennem gravkjælderen — forbi Lucias kiste. Fru Inger faar at vide, at den unge flygtning er grev Sture, hun behøver bare at si et ord, og hendes norske tilhængers sverd er til hendes tjeneste. Hun sier et halvt, vil saa forfærdet tilbagekalde. Forsent! Hun hører ham falde. Hun er kongemoder! Vildt flakker hendes aand om i magtens drøm: der maa luftes ud al liglugt, naar hendes søn kommer; da skal alle bøie sig for kongemoderen: da kommer de med liget i kisten. Det er Shakespeare, som glimter frem. Opløsningen knuser alle; Eline har »forbrudt sit hjertes fred«. Fru Inger fattes kun »en grav hos sit barn«, Niels Lykke staar som seierherre med knust hjerte.

Han søgte rundt om, denne tragedies digter, han havde endnu ikke fundet sin stil; men han havde fundet arten af sin tragiske virkning, det skjærende, det uhyggelige, det fortvilende Forgjeves — den mørke skjebne. Han var barn af en revolution, som var kvalt i reaktion; derfor vilde han ryste og ikke trøste. Og i de islandske sagaer fandt han det motiv, han ønskede: Nornens mørke magt, der tvinger ættens skjæbne og øder dens blod, og vildsind i kvindeskikkelse, der hader og elsker paa en gang, der hidser til hevn mod den, hun elsker. Det skulde siden bli til »Hærmændene paa Helgeland«. Men folkeviserne og forelskelse kom imellem, og i »Gildet paa Solhaug« »aandede sommerluft« over vers og rhytmer. Hvor var han lykkelig, da publikums bifald braged mod ham, og han siden fik serenade for sit vindu for sit stykkes skyld. Han trodde at ha fundet sin stil, han skrev en artikel »Om kjæmpevisen

og dens betydning for kunstpoesien«; han spaadde, at den tid vilde komme, da digterne vilde søge hen til den »som til en uudtømmelig guldgrube« og »hævet gjennem kunsten vil den da atter slaa ned i folket«. Hentes stoffet fra sagaen, maa det omskabes; det er ikke nødvendigt, om det tages fra viserne, her kan digteren »nærmere og inderligere optage i sit verk speilbilledet af den tid og de begivenheder, han behandler.« Ja, endog visernes vers tillod friheder, der kom vel med for den dramatiske digter; derfor proklamerede han: »Den nationale kunstpoesi i Norden begynder med sagaen; nu staar kjæmpevisen for tur.« Og det lysnede op i »Gildet paa Solhaug«; ogsaa her var der to kvinder; men den mørke, blege tabte; den lyse sekstenaars med de glade brune øine vandt seiren, — saa paafaldende letvindt til at være hos Ibsen. Det havde saa sine grunde. En sekstenaars med brune øine havde vundet hos ham selv — hun hed Susanne Thoresen — og inden han drog fra Bergen, holdt han bryllup med hende. Han drog til Kristiania for at lede den norske scene.

Fig. 73. Ibsen. Ungdomsportræt.

Her mødtes han af den sure kritik, der kaldte hans »Gildet paa Solhaug« for »en slet norsk efterligning af et godt dansk stykke.« — Det saa mørkt ud i byens liv; der var kommet en handelskrise ovenpaa de glimrende tider. Det blev mørkt i ham selv, den glade folkevisestemning forsvandt, og han tog fat paa sit emne fra de islandske sagaer. Han havde skrevet det paa vers; men nu vilde han gennemføre sagaens egen stil — han vidste vel sagtens om, at Bjørnson havde gjort det i »Mellem Slagene«; Bjørnson har fortalt, at han indleverede Stykket til Ibsen i Bergen. Men havde Bjørnson i sagastilen søgt det, hvor ordene havde marg, søgte Ibsen det, hvor ordene havde brodd; der suser pile gjennem natmørket her i »Hærmændene paa Helgeland«: pilene stikker, hidser, dræber — det er de mørke Norner, som styrer deres flugt.

Hovedskikkelsen — hun som løfter den tragiske stemning op til denne vildskab og gru, ind i dette natmørke, — er Hjørdis, Jøkuls datter, baaren af jøtners slegt. Hun er den høisindede, grusomme, naadeløse; hun er som brand og som is gjennem mændenes hu; hun er selv vanskjæbnen viet, ufreds volderske. — Norners lige,

Nornens bytte. Hun drømte i sin ungdom at bli Sigurds valkyrje paa hans vikingfærd; men hendes glæde i livet brast den nat, da Sigurd tog Gunnars klæder paa, dræbte hvidbjørnen for hendes bur og blev hos hende i Gunnars skikkelse om natten. Saa blev hun Gunnars hustru og Sigurd hendes fostersøster Dagnys husbond; stormfuglen kom i vindstille; — stadig vil hun vække storm, ægge til strid og udaad. Siden mødes Sigurd og Hjørdis efter lange aar; hin nats hemmelighed aabenbarer Dagny hende i et vredesudbrud, og Sigurd og Hjørdis taler ud: de har elsket hverandre, elsker hverandre; men de maa skilles. »Det maa saa være; ændres kan det ikke,« siger Sigurd i afskedstunden, før han skal til holmgang med Gunnar. Men i Hjørdis stiger vildskaben: »Det skal det dog!« raaber hun. »Ud af livet skal vi begge gaa. Hør, hør, hvor det suser høit oppe. Det er de dødes hjemfærd; jeg har hekset dem hid; — i lag med dem skal vi følges. — O ja, det er ogsaa bedre saa, end om du havde fæstet mig hernede; end om jeg havde siddet paa din gaard for at væve lin og uld og føde dig afkom, — fy, fy! — Hør, hør, der kommer vort følge. Kan du se de jagende sorte heste, en for mig og en for dig.« Og pilen flyver fra hendes buesnor i hans hjerte. Forgjeves! Sigurd siger: »Den hvide Gud er min!« Og han byder hende tak, at hun har skilt ham ved livet, der var ham tungt fra den stund, han rev hende ud af sit hjerte og gav hende til Gunnar. »Tak Hjørdis — nu er jeg saa let og fri.« Da fortviler hun; de dødes hjemfærd vil rive hende med; hun styrter sig i havet for at fly dem. Forgjeves, — hendes synske lille søn ser de sorte heste i skyerne. »Moder er med dem« — Evig skal hun ride blandt dem — Norners bytte, Norners lige.

Det haarde stykke fik haard medfart af kritiken, det spærredes ude fra theatrene i Kristiania og i Kjøbenhavn og voldte en hel avisfeide. Stemningen var mod »Hærmændene«. — Ibsen søgte i sagaerne efter nyt stof og stødte paa Skules skikkelse; det var vel ikke for intet, at »Guds stebarn paa jorden« drog ham til sig. Men det blev henlagt; han fik trang til at tale mere direkte til sin samtid og svinge svøben over den. Det gjør han i »Kjærlighedens Komedie«. Spørgsmaalet om kjærlighed og ægteskab stod paa dagsordenen mere end nogensinde — det var 3 aar siden Amtmandens Døtre var udkommet. Ibsen vilde irettelægge Hjørdis's: »Bedre saa end om« i helt moderne former. Valkyrjetanken skulde spille paa en løkke paa Drammensveien, mellem prester, kopister, enker, logerende, studenter, thevandssnerper og en digter blandt dem — intet under, at valkyrjetanken blev temmelig tam i denne skikkelse. Ibsen maa sikkert ha følt det; han begyndte stykket i prosa, men det vilde ikke gaa. Der var kommet et nyt gjæringstof ind i ham; hele kredsen drev mod det filosofiske; tænkningen krævede raaderum og øste fra fremmede kilder. De konservative fordybede sig i Martensens Ethik, de helt filosofiske gik tilbunds i Hegel, enkelte ud-

synsmænd som I. E. Sars tog fat paa Comtes positivistiske filosofi. Ibsen fandt sin filosof i Søren Kierkegaard; — i »Kjærlighedens Komedie« begynder paavirkningen paa ham at gjøre sig gjeldende. Hadet til det gjennemsnitlige; kravet paa at leve i ideen; livstrodsen, der sætter det hele, fulde øieblik op mod et langt livs jevnhed; paradoxet, for hvis skarpblik alle livets og tankens værdier stillede sig paa hodet; ironien, der glitrede og blinkede, drog og stødte fra rent elektrisk, — det fandt Ibsen hos Kierkegaard; det gjenfandt han fra Kierkegaard i sit eget indres trang. For at faa det frem, skrev han stykket om paa vers, saa lette og vittige som nogen Paludan-Müller har skabt. Han legte med ord — det blev prækestolstil, departementsstil, kursnoteringsstil, der paa vers lød fra disse mennesker — Ibsens overgivenhed i ironien slaar tidt over i den rene farce. Og Kierkegaards æstetiker i »Enten-Eller«, der ofrer alt for sin kjærligheds ene øieblik, indgaar hos Ibsen forbindelse med Frater-Taciturnus fra »Stadier«, der hæver sin forlovelse, for at kjærligheden skal virke religiøst; — de synes begge at staa paa hver sin side af Hjørdis's valkyrjetanke. Endog enkeltheder minder: heltinden i »Enten-Eller«, der i fuld glød kaster ringspillets symbolske ring, som Napoleonsoldaten kasted sit afhugne ben med udraabet: Vive l'empereur! — hun gaar igjen i Falks Udraab: »kast ringen, Svanhild!« For første gang møder vi her Ibsens idé om den store resignation; Falk og Svanhild gir afkald paa at realisere sin kjærlighed i livet, forat den skal straale i ideens glans; men det er, som denne ide faar for lidet hold i livet her i stykket, som begynder med en poetisk forelskelse i modsætning til alle hverdagsmennesker, og som ender med en fjeldtur i sang og »en fremtids muligheder«. Der skulde sterkere livsmagter til at bære en saadan idé oppe. Alle kritikere blev naturligvis forbitrede paa de agtværdige ægteskabers vegne og fandt stykkets slutning usand. Det er ogsaa blit kommenteret hid og did, og Georg Brandes siger kategorisk, at i »Kjærlighedens Komedie« er intet utvilsomt uden spotten. Men den er aldeles utvilsom. I utallige variationer viser den, hvordan »elskovens poesi slagtes« i livets trivialiteter.

Selve resignationsproblemet skulde dog gribe dybere hos Ibsen: det viste sig allerede i næste stykke »Kongsemnerne«. Det sujet, han gik om med, vokste rask frem, da han havde gjennemlevet kritiken over »Kjærlighedens Komedie«; paa 6—8 uger var det hele færdigskrevet. Det er dramaet om Skule og Haakon. Haakon, hvem »tidens krav kommer over ligesom i brynde,« som »avler tanker, dem han selv ikke fatter, og som peger for ham paa den vei, han ikke selv ved hvor bær hen«; men som han »dog gaar og maa gaa, til han hører folket juble i glæde, og han ser sig om med spilte øine og undrer sig og skønner, at han har gjort et storverk« — og Skule, der siger om sig selv: »Jeg er en kongsarm, kanhænde et kongshoved ogsaa, men han er den hele konge.« Skule, om hvem Haa-

kon siger, at han »var Guds stebarn paa jorden: det var gaaden ved ham.« — Skule var den skikkelse af de to, som fængslede Ibsens interesse. Skule er høvdingen fra splittelsens Norge. Da Haakon udtaler sin »kongstanke« om at ene alt Norges rige, synes den Skule vanvittig; men den gaar som is og ild gjennem ham, frister ham, netop fordi den er det umulige (det er et slegtstræk hos Ibsen-skikkelserne); den tænder hans sind i brand; han vil den. Men han har ikke kaldet; han vil bare rane det; derfor avler det hos ham bare tvilen, den golde tvil — »tvilen paa sin egen tvil, der er døden, ja — værre end døden: tusmørket.« —

Derfor kommer han at gaa i ledebaand hos bisp Nikolas, denne Ibsens storstilede Belzebub-skikkelse, der »vil arbeide den sidste nat, arbeide — til lyset slukner« — for at »dø og dog raade i Norge! dø og stelle det saa, at ingen mand kommer at høine sig et hoved over de andre.« Baade Haakon og Skule »skal tvile og tro, vippe op og ned, aldrig finde fast grund under fødderne, — perpetuum mobile!« — Der aabner sig et slug i Skules indre, og i det synker forgjæves hans egen sindsro og hans sjælefred, og hans unge søn Peters sjælefred med. De raner Olafsskrinet af kirken, de røver kongsbarnet; — forgjæves! Kongstankens mand blir han først, da han gir slip paa den, da han anerkjender den som Haakons. »Tryggere vei har vi to aldrig gaaet sammen,« siger han til Peter, da han rækker ham haanden for at de skal gaa ud sammen og lade livet for Haakons kongstanke. »Kongsemnerne« er dramaet om menneskesjælens og menneskelivets store problem: kald og afkald. Her har Ibsens menneskeskildring naaet sin fulde dybde.

Der var nok af ting, som kunde gjøre Ibsen mismodig og faa ham til med sympathi at fordybe sig i Skules skikkelse. Det var, som intet vilde lykkes for ham. Det norske theater gik meget maadelig, og hvergang en dansk skuespiller forlod Kristiania theater, skreg straks en skønaand op om, at Ragnarok var nær for aand og kunst i Norge.

Ibsen fik stiftet et selskab — karakteristisk nok bar det det gamle navn »Det norske selskab« — for at værne om kunstens — særlig theatrets — norske nationalitet. Og hvad kom der saa ud deraf? Bare en klub, hvor der blev snakket om den evindelige politiken. Saa tabte Ibsen ganske interessen for det. — Paa den anden side vokste der op en »maalreisning«, der regnede hele Norges litteratur for dansk. Og i politiken vippede det op og ned: paa studentermøderne var man Skandinav paa sin hals, og saa igjen ultra norsk. Snart røg Stortinget op i strid med Sverige om Mellemrigsloven og Statholdersagen; — snart lod det kongen nedsætte en »unionskomité«, — svarede midt mellem ja og nei til forslaget og lod det ske uden indvendinger. Vel kunde Ibsen af alt dette usikre hid-og-did faa stemningen til at skrive de bitre vers, han lagde i Baglerbispens Nikolas's mund:

Gaar til sin gjerning de norske mænd,
viljeløst vimrende, ved ei hvorhen,
skrukker sig hjerterne, smyger sig sindene,
veke som vaggende vidjer for vindene.

Og Ibsen personlig syntes forladt af lykken. Hans verker vakte uvilje og indbragte ham lidet baade af penge og anerkjendelse. Kritikerne fandt stadig, at der nok var talent i dem; men der fattedes Ibsen den rette »poesi«; derfor blev hans dramaer saa upoetiske, saa skærende; der fattedes dem den sande tragiske forsoning. Men ved siden af sig havde Ibsen en poesiens Haakon, hvem alt faldt til fode i beundring — høvdingen Bjørnstjerne Bjørnson. Baade Norges og Danmarks litterære verden strømmede over af lov i anledning af hans bondefortællinger. Høvdingen havde taget sit sikre hold blandt folket. Alt syntes at strømme til ham. Han vilde vise folkets billede i poesiens glans, løfte dets liv op til poetisk forklarelse.

Bjørnsons bondefortællinger

Romantikens interesse for bønderne og bondelivet havde holdt sig, om den end havde skiftet form. I 1850erne forlod universitetsstipendiat Eilert Sundt sin kirkehistorie og sit katheder for at reise om og ved personlig samtale undersøge fantefolkets kaar og levevis og sundheds- og sædelighedstilstanden blandt Norges almue; regjering og storting bevilgede penge til ham. Bønderne indtog en betydelig stilling i stortinget under sin anseede gamle fører O. G. Uelands ledelse. Kort efterat Bjørnsons bondenoveller havde seet lyset, sluttede den nye opposition sig sammen med dem i »Reformforeningen«, og der vedtoges en valgreform, som tog ikke mindre end 13 repræsentanter fra byerne og gav dem til landdistrikterne. De haugianske bønders religiøsitet begyndte at bryde ind hos overklassen, Grundtvigianismen kom til; bevægelsen bar mod den gamle latinske skole og slog bresche i den. Jeg kjender en herre af den gamle skole, der pleier at sige: »Jeg daterer Norges forfald fra 1857, for da ophævede de den latinske stil ved artium.« Tre aar efter vedtoges en almueskolelov, der bidrog meget til at hæve folkeoplysningen. Midt i denne bevægelse falder Bjørnsons bondenoveller. — Det var, som om bondenovellen laa i luften her i Norge i 1850erne. Den var skudt op rundt om i Europa i fuld blomst før, i Sverige med Almqvist, i Danmark med Blicher, fra Frankrig kom George Sands glade naive Berrichoner og fra Tyskland Auerbachs alvorlige Schwarzwaldere. Herhjemme forsøgte en Tønsæting, N. R. Østgaard, sig i at skrive en større novelle; den har samme standpunkt, som skildringen havde i romantikens tid — det er jagt og fiske, lørdagskvæld paa sæteren og bryllupsgilde. Og det er egentlig ikke mer — selve fortællingen er det smaat med. Men den troskab og kjærlighed, hvormed alle bøndernes tale og adfærd ved de forskjellige lejligheder er gjengit, og den nøiagtighed, hvormed alle folkeskikke beskrives, gjorde lykke hos publikum og vinder læseren den dag i

dag. — Dog ikke nok dermed: selveste Welhaven satte sig i 1850-erne ned og skrev en bondefortælling »En Sjæl i Vildmarken«. Bonden er her seet i forbindelse med naturen. Det er gaarden opunder aasen, hvor naturens overmagt tynger menneskesindene; enken blir under dens indflydelse helt stum, da hendes søn er død. Gaardsgutten blir aandssvag; hans sjæl er kuet i veksten. Men den gode genius, der staar i pagt med naturen, er Hvide-Sara. »Hun er en enfoldig, der ved raad for alt, og en ydmyg, der i ødemarken lever et ophøiet og samlet menneskeliv.« Fortrolig lægger hun sin sjæl aaben for sin Gud; og denne hendes fromhed har samklang med naturen. Hun blir »den besjælede skikkelse, hvorved al dens strenghed faar en mildere tydning.« Men Welhaven har ikke kunnet skildre, hvorledes denne hendes Gudstro vokser ud af naturen; »det siges bare, at saa er tilfældet,« skrev Bjørnson i sin anmeldelse. Og han sa medrette, at der var saadan »linjepuds« i Welhavens sprog, at det stred mod tidens aand. »Natur, raaber tiden, sandhed og natur!«

Bjørnson saa i bonden, hvad romantiken vilde ha set, men i det sjældneste tilfælde havde set. — For ham var bonden vokset sammen med Sagaen. Alt fra den tid, da han gik paa Molde skole, »men« læste Snorre, havde han vænnet sig til at ta billedet af Snorres høvdinger hjem med sig til ferierne blandt de romsdalske bønder, og billedet af de romsdalske bønder ind i de saga-optrin, han fordybede sig i paa Molde, at se bonden i sagaens lys og sagaen i bondens. Men der var ingen af dem, der før havde skildret bonden i ord, som gav ham saadant foredømme for hans skildring som Tidemand gjorde i sine bondebilleder: over begges skildring er der den samme idealiserende holdning, og de skildrer den samme menneskeart: sterk og dog varsom, sund og dog stilfærdig, alvorlig og dog blid; ja, draget mod det religiøse er fælles for begge. Der gives heller ingen bedre illustration til Bjørnsons bondefortællinger end Tidemands yndige billede af Synnøve Solbakken.

Alle spirerne skulde skyde blomst under hans Kjøbenhavnerophold. Her kom han i direkte berørelse med Grundtvigianismen, den aandsbevægelse, han hørte hjemme i; her blev han helt sikker paa det digterkald, der havde dæmret i ham og først var brudt frit frem i de fjorten dage, da han skrev »Mellem Slagene«. Og her blev han midtpunktet i en kreds af unge, der lyste af begavelse; men han lyste over dem alle. Han var sterkt religiøs og national, og hans begeistrede veltalenhed rev alle med, »hvad han end talte om, blev det til poesi.« Og han lod sit straalende skuespillertalent futte og fænge i ellevild latter og fryd.

Under dette var det, at hans poesi fik udfoldet sig i »Synnøve Solbakken«; det var en ny slags menneskeskildring og en ny stil, og det var Bjørnstjerne Bjørnson selv, som havde levet sig ind i det hele. Denne skildring var gjennemstrømmet af hans religiøsitet, baaret oppe af hans tro paa det gode i menneskene, hans tro paa

sit fædrelands bønder og deres gode sinds-arv fra forfædrene. Det er saga-egenskaberne, som er grundlaget for skildringen: vikingeblodet og vikingetrodsen; men tillige bondens og sagafolkets fællesciendommelighed, deres taushed, deres tilbageholdenhed, snart i form af en varsom snakken-frempaa i forsigtige omsvøb, snart som en lumsk brodd i ordene, naar fornærmelsen hyller sig ind i antydninger. Sagastilen nærmede ogsaa hele fortællingens tone til bonden; det korte, knappe ved den stod i samklang med hele hans væsen, og det hindrede forfatteren i at fortabe sig i abstraktioner, i at snirkle sig elegant i skrevne vendinger. Hos Bjørnson er alt fakta: læs bare begyndelsen af Synnøve: Gaarden paa det fritliggende høie sted, som solen bærer straaler paa, hvor sneen lægger sig sidst om høsten og det braaner først om vaaren. »Læserne,« som bor der, — som fik en søn, der døde for dem, og de saa i tre aar ikke kom paa den østre side af kirken; — som saa faar en datter, der blir opkaldt efter ham: Synnøv, men som kommer til at hede Synnøve, fordi moren lagde »min« til, og da faldt det lettere. Lille Synnøve, som blev tat med i kirke hver prækensøndag, fra hun var saa liden, at hun ikke skjønte noget af det hele, — som de gir de lam og smaagriser, der ikke trives, og saa kommer dyrene sig. — Det er jo bare fakta alt sammen; men det gir en stemning af noget sollyst, — barnefryd over tunge savn, mildhed over dyb alvor, — noget som siger mere end alle reflexioner. Saaledes gjorde sagastilen fortællingen til et kunstnerisk hele: fortællingen gled naturlig over i levende optrin — akkurat som i sagaen. Og i optrinene selv er det bare fakta og ord; men slig som de former sig i den tætsluttende stil, gir de en mangfoldighed af stemninger. Snart sprætter det og hidser det som i den lille skildring af Aslaks indtrædelse i Thorbjørn Granlidens fædrehjem:

»Sæmund skiftede tjenestegut, da Thorbjørn kunde være omkring de syv, otte. Aslak hed den nye, og han var nok allerede vidtreist, skjønt han blot var unggutten endda. Den kvæld, han kom, var Thorbjørn gaaet tilsengs, men den næste dag, han sad og læste, slog en døren op med et saadant spark, som han aldrig havde hørt før, og det var Aslak, der kom drivende med et stort fang ved, — slængte det med fart ned paa gulvet, saa skierne føg til alle sider. Selv hoppede han høit i veiret for at trampe sneen af sig, og for hvert hop ropte han: »Det er koldt, sa troldbruden, hun sad i is til bæltet!« Faderen var ikke inde, — men moderen sopte sneen sammen og bar den stiltiende ud. »Hvad glaner du efter?« sagde Aslak til Thorbjørn. — »Ikke efter noget,«, sagde denne, thi han var ræd. — »Har du set den hanen, som du har bag i bogen der?« — »Ja.« — »Har han fuldt af høns omkring sig, naar bogen er lukket i; — har du set det?« — »Nei.« — »Saa se efter!« — Gutten gjorde saa. — »Du er en tosk,« sagde Aslak til ham. — Men fra den stund havde ingen den magt over ham som Aslak.« —

Men saa kan det igjen bli saa underlig stille, som i Arnes samtale med Oplands-knut: »Har du mor?« spurte han. — »Nei.« — »Har du far?« — »Aa nei, ikke far.« — »Er det længe siden, de døde?« — »Aa ja, det er længe siden.«

»Du har vel ikke mange, som holder af dig?« — »Aa nei, ikke mange.« — »Har du nogen her?« — »Nei, ikke her.« — »Men borti hjembygden?« — »Aa nei, ikker heller.«

»Har du slet ingen, som holder af dig?«

»Aa nei, jeg har ikke det.«

Det er et ekko, der klinger igjen fra noget tomt, uddødt.

Ja, det var, som Bjørnson med vold og magt paa ethvert punkt vilde undgaa reflexionerne. En stemning blev til enetale, og hvor den ikke blev til det, maatte han gi dens levende billede i et digt. Derfor vokste de naturlig frem, alle de bekendte Bjørnsondigte, hvormed disse første bondenoveller — Synnøve Solbakken, Arne, En glad Gut — er gjennemvævet. Det var det merkelige ved disse Bjørnson-bønder, at de ved alle leiligheder laged viser. Men han maatte ligesom gi deres stemning udtryk i et faktum, og det faktum, der laa stemningen nærmest, var et digt. Og digtene kom til at bugne af stemning; den formed sig i dem i et sæt, formed sig i rytme og melodi. Ikke saa, at de var gjennemført rigtige i rytmen; det gaar ofte over stok og sten hos Bjørnson. Men tonen er derinde; den danner sig sin form selv, spstrætter, glider, smyger, svæver udover; selve inspirationen er musikalsk, og de har alle noget af den første inspirations friskhed, noget frit improviseret over sig.

Paa denne maade har Bjørnson givet rum for sin menneskeskildring. For menneskeskildring er Bjørnsons bondenovelle først og sidst. Det er ikke et mere eller mindre korrekt kostymestykke, det er heller ikke naturaabenbarelser, vi her har for os. Det er ret og slet mennesker, og Bjørnson har gjort alt muligt for at forklare dem som mennesker. Han tar dem for sig helt fra barn af, beskriver deres gode og onde sider, viser, hvordan de gode og onde sider vokser, kjæmper, mødes i forsoning. Han holder af dem som mennesker, vil lede og bøie deres skjebne ind paa den gode vei, saa alle saar læges, alle vilde trængsler stilles og forløses i kjærlighed. — Men disse mennesker er norske bønder; det var norske bønder, Bjørnson vilde gi billedet af — saadan som Tidemand havde git det. Det var ikke bonden i sit stræv i mark og fjøs og stald; det var bonden i hans tænknings og følelsesverdens store linjer. Om dem tegned han billedet af Norges natur, og kapitlet om bjerken og lyngen og eneren, der vil klæde fjeldet, kom medrette til at staa i spidsen for de senere to bind fortællinger. Men bonden stod ikke alene ansigt til ansigt med naturen og med verden. Han havde den nøieste sammenhæng med hele sin æt; af den havde han sit lag og lynne, igjennem den havde han sin stilling overfor bygdens omdømme. Kjærligheden mellem forældre og barn havde ikke faaet

en slig poetisk forherligelse, var aldrig skildret i saadan menneskelig dybde i vor litteratur som her i Bjørnsons bondenoveller. Tænk bare paa Sæmund Granliden, da sønnen, Thorbjørn, har faaet sit knivstik og det staar mellem liv og død, hvor han aabner vinduet og roper til gutten, som kjører efter doktoren: »Er du fremme om en time, skal du faa din aarsløn to gange; — det er det samme, om du sprænger hesten.« Og som han siden gaar taus om, ikke formaar at se til gutten, stadig er udenfor og lytter efter, stadig snur ved døren, ikke tør spøre, langt om længe sætter sig et stykke borte paa veikanten for at bie efter doktoren og spør og bøjer sig undaf, retter paa sadelgjorden for ikke at se paa doktoren. Og da han saa faar det svar, at det har staaet til liv i flere dage, — da kommer taarerne piplende frem, og pipler frem igjen, naar han tørker dem bort: »Det er ogsaa en skam, slig jeg holder af den gutten.«

Men det er dog først og fremst ungdommen, som Bjørnson har skildret. Aldrig havde den i vor litteratur været fremstillet saa mangfoldig og med slig magt som her. Det er 17-18 aars lattermilde, nysgjerrige pigeungdom, altid spændt, vildt interesseret af at fortælle og høre om den første frieren. »Baade far og mor lod, som de ikke saa det; men jeg gik op paa loftet og gjemte mig.« »Mer, mer, kom han saa efter?« — »Jeg tror, far havde sagt ham, hvor jeg var; han er nu altid saa lei.« — »Og saa kom han? — Sæt dig, sæt dig, her hos mig! Nu: saa kom han?« — »Ja, men han sa ikke stort, for han var saa bly.« — »Hvert ord, hører du! hvert ord!« — »Er du ræd mig?« sa'n. »Hvorfor skulde jeg være ræd?« sagde jeg. »Du ved, hvad det er, jeg vil dig,« sa'n og satte sig paa kisten ved siden af mig. — »Ved siden af dig«. — »Og saa tog han mig om livet«. — »Om livet, er du gal!« »Jeg vilde da gjerne bli løs igjen, men han vilde ikke slippe mig.« »Kjære Eli,« sa'n —« hun lo og den anden lo ogsaa — »Nu? nu?« — »Vil du være konen min?« — »Ha, ha, ha?« — »Ha, ha, ha.« Og saa begge to: »Ha, ha, ha, ha, ha, ha!« Saa igen spørgsmaal »Du — var det ikke leit, han tog dig om livet?« Og den anden fortæller, »far gik op og saa paa mig, men jeg gjemte mig bestandig væk, for han lo, naar han saa paa mig.« — »Ja, du gav ham vel afslag.« — »Naturligvis.« — Pause. — »Du?« — »Ja« — »Tror du, der kommer nogen saadan til mig?« — »Ja, naturligvis!« — »Er dn gal! A — i — Du Eli! — End dersom han tog mig om livet?« Hun gjemte hodet. — Og saa blir der leet og hvisket og tisket.

Men der er ogsaa en tid, da det er ondt at være ung. Det er de aar, da verden blir trang og længslerne bærer ud. Det begynder saa stille: »Undrer mig paa, hvad jeg faar at se — over de høie fjelde.« Men det stiger og det sprænger paa.

Ud vil jeg! Ud saa langt, langt, langt
over de høie fjelde!

Her er saa knugende tærende trangt,
og mit mod er saa ungt og saa rankt;
lad det faa stigningen friste —
ikke mod murkanten briste.

Det er de aar, da man begynder at høre paa menneskenes — bygdens — omdømme; da folkesnakket begynder at suse om en, stikke og saare, stikke og ægge. De aar, da blodet fosser i aarerne, og næverne er færdige til kamp. De aar, da ærgjerrigheden tar glæden bort, da man tror paa alt, der er høiere end det hjemme, og finder saa meget at rette og gjøre anderledes hjemme paa fars gaard. De aar, da Amerikabrevene lokker en som mod et eventyr.

Men det er ogsaa de aar, da længsler og drømme lægger sig lyst og ømt over ens sind ved tanken paa lyse fletter og varme blaa pigeøine. Og drømmen vinder seir, ved den plantes al ungguttens daadstrang fast i hjemmets jord, ved den finder han frem de stængte veie, ved den tryller han rigere vekst og haab og mod i dem, som ellers var ved at opgi det hele. Og som slutstenen paa det hele staar det, som er at naa frem i det inderste hjerteliv: det at kunne grunde et nyt hjem i kjærlighed. Men der er langt at naa frem, der er de tusen omveie, snart i skjemt og latter, hun smyger undaf, der hvor hun vil fanges, hun gantes og ler. Det kan synes, som alle veie er stængte, ætten sætter sig imod; da kommer det freidige haab trods alt:

Løft dit hode, du raske gut!
Om et haab eller to blev brudt,
blinker et nyt i dit øie,
straks faar det glans af det høie.

Men der kan komme tvil, der kan komme misforstaaelse, og der fødes den stille blege haabløshed: alt er forbi. Da gaar en til de vante steder, der oppe paa sæteren, med mange minder og tanker, sidder stille uden graad, merker som noget fjernt fra en anden verden, at hunden gjør og gutterne hauker og bjeldeklangen dirrer henad aasen; og saa begynder en at nynne og sangen løfter sig snart som et farvel til livets lykke:

Nu tak for alt ifra vi var smaa
og legte sammen i skog og lage',
jeg tænkte legen den skulde gaa
op i de graanende dage.

Jeg tænkte legen den skulde gaa
ud fra de løvede, lyse birke
did frem, hvor Solbakkehuse staa
og til den rødmalte kirke.

Men der er hjælp — livet maa ikke forkues. Livskraft og livstrang baner sig vei. Kirken staar paa et frit og høit sted og peger opad og løfter ens sind op og udover det, som er tungt. Og far

og mor staar med livets erfaring, ser og forstaar, hvordan det er fat; tier stille, men ser, og naar tiden er inde, kommer der haandsrækning fra dem. Men det kan være saa ondt med mor og far, de kan ikke tages med paa raad i dette; eller det er det, at der i de unge staar æt mod æt, og der blir hensyn som binder. Men saa er der den ægte Bjørnsonfigur: den kjære, gamle skolemesteren. Han er haardt prøvet i livet, han kjender dets tusen veie, han ved, hvorledes det skal ledes og bøies, og han vil gjerne tage fat. Ofte synes det underligt, det som han finder paa; men han ser tvers igjennem det unge sind; og han ved, hvordan det skal føres. Og han kan ved gode raad bane veien og ved milde forklarende ord jevne alt det, som syntes haardt og ukjærligt eller spot og haan, det synes ikke længer saa, naar han har faaet tale om det. Denne klarsynte, forstaaende skolemester er et udtryk for Bjørnsons trang til at gribe ind i sine skikkelsers skjebne; typen gaar igjen ned til hans sidste værker, hvor Baard Skolemester er blit til Dr. Kann. — Saadan føres de unge til hverandre, og deres lyse lykke bøder paa det, som har ligget som ét skjult saar i den ene æts forhold til den anden; eller i den er det, som den ene æts blod faar just det, som den trænger af den anden æts egenskaber, for at der skal vokse frem lykkelige mennesker af denne deres forening. Ogsaa her er det ikke bare om den enkelte, men om hele ætten, det i sin dybeste grund gjelder. Det gav Bjørnsons bondefremstilling dens dybe rod, og netop blikket herfor gjorde skildringen af disse bønder saa sikker og sand, hvormeget de end er søndagsbønder, som det saa tidt er sagt. Det faste baand mellem far og søn og hele ætten, skabt af fædregaarden, det gir dem den faste plads hele livet fremover, deres stille sikre selvbevidsthed, deres rolige optræden, deres taushed og deres dybe følelser. Gjennem det var det, at bonden opstod i sagaens billede; det blev det nationale norske drag hos Bjønrsons bønder.

Sagatidsdramaer

Han havde imidlertid stadig søgt tilbage til sagaen selv under dette, men naar han kom til den i sit stof — i »Halte-Hulda« og »Kong Sverre«, — kunde han ikke holde sig indenfor den knappe sagastil; han læste Oehlenschläger, de tyske klassikere og Shakespeare, og han trængte deres vers til sin billedrigdom og digterflugt. Og naar han i Halte Hulda tegnede billedet af den fortærende kjærlighed, som hader og elsker paa engang, eller i »Kong Sverre« af kongens og høvdingernes kamp, maatte han føie til en liden lys idyl mellem Gunnar og Thordis, mellem Haakon og Inga. Det var som han vilde samle alle modsætninger. De staar mod hverandre,
1859 i hans to fædrelandsange fra denne tid: »Der ligger et land« og »Ja, vi elsker«; den første klinger igjen af den gamle romantik.

Fædrelands sange

Det er Norge paa sin »sagastol — med maaneskinskaaben opunder pol«, det er »over fjeldet et syn i glød«; men det nye ved den er, at den driver lige op i nuets idræt — staa paa ski i den bratte li,

heise seil over det stormende nordhav. Og det hele er smeltet sammen i den raske marsch-takt-melodi, og i »begeistringens rullende fonn«, der maa faa luft i sit Fremad! og Hurra! Og i den sidste har hans fædrelandskjærlighed vokset sig helt ud af den historiske romantik; den stirrede helt tilbage paa sagatiden og de aarhundreder, som laa imellem den og dem, var et uægte led i vor historie. Men Bjørnsons »Ja, vi elsker« har helt brudt denne snevre opfatning. For ham er sagakongernes verk gjenopstaaet i folkets aand, naar »bønder sine økser brynte« og naar »kvinder selv stod op og strede, som de vare mænd«, ja, om det var saa, at nogen »kunde bare græde«, saa ved han, at det ikke var forgjæves: »det kom igjen«. Grundfølelsen for Norge var der og stod sin prøve, »thi vi heller landet brændte — end det kom til fald.« Og Guds naade var med: han samled alt, som blev stridt og følt for landet, — det være sig stort, det være sig smaat, — ind til en levende og virkende historisk magt; — det er præget i klarhed og ro og stille høihed i de vidunderlige linjer:

> Alt hvad fædrene har kjæmpet,
> mødrene har grædt,
> har den Herre stille læmpet,
> saa vi vandt vor ret.

Slig blir det levende historie for os; naar vi »tænker paa vor far og mor«, stiger vi op i Norges store »Saganat«, vi er ved blodets baand knyttet til denne historie, og gjennem beretningen om den klinger fra først til sidst fællesfølelsens trygge »Vi«; ud fra den vokser det, at »vi elsker dette landet« og at vi »naar det blir krævet, for dets fred slaar leir«. Ja, det er, som høvdingen ikke bare vil forene modsætningen mellem Nu og Da, men ogsaa modsætningen mellem norsk patriotisme og skandinavisme; han tar med i sin fædrelandsang, at vi »staar tre brødre sammen og skal saadan staa.«

Det syntes ogsaa, som om alle modsætninger jevnede sig for ham, smeltede sammen i beundring, naar han svang poesiens tryllestav. Hans bondefortællinger blev den litterære hovedbegivenhed i tiden; han var ivrig oppe i politiken, i statholderstriden og striden om reformforeningen, tog heftig tilorde og fik mange mod sig. Men hans digtning slog igjennem hos folk af alle partier. Advokat Dunker skrev til Kristian Winther: »Jeg ynder ikke personen, og end mindre bladsmøreren Bjørnstjerne Bjørnson, men paa digteren sætter jeg pris«. Han lagde et ord ind for ham hos regieringen, saa fik Bjørnsom stipendium mod universitetets indstilling, og afsted bar det med ham til Italien. Gamle og unge komponister lavede melodier til hans sange; de Welhavenske sanges tonedigter Halfdan Kierulf »kunde ikke la det være«; de unge strømmede til med Bjørnsons egen fætter Rikard Nordraach og siden i 1860erne Edvard Grieg i spidsen. Og det var ikke bare hjemme, hans poesi vandt magt. Ogsaa det danske publikum tog han med storm; det

var første gang, norsk poesi tændte i Danmark. Baade Wergelands og Welhavens poesi havde Danskerne staaet fremmede for; men nu blev den danske æsthetiker Clemens Petersen Bjørnsons herold, og det nationalliberale parti og Grundtvigianerne kappedes om at opløfte de Bjørnsonske bondenoveller til skyerne.

Maalstriden 1858

Men omkring ham havde der været strid og ikke mindst paa litteraturens felt; det var blit alvor af Ivar Aasens tanke; den nøiede sig ikke længer med »prøver af landsmaalet«. Den krævede plads og ret i litteraturen for det nye »maal«. Men nu da det var blit virkelighedskrav af denne romantiske ide, stødte den ogsaa paa en ganske bestemt modstand. Det var ikke længer som for en 8—10 aar siden, da P. A. Munch kaldte det nye sprog for »nationalsproget«. Nu hævdedes der bestemt af professor M. I. Monrad og af Paul Botten Hansen, at det sprog, som blev talt og skrevet i Norge, det var norsk. Grundloven var skrevet i det og kaldte det for »det norske sprog«, og om det efter sin oprindelse var dansk, var det dog blit norsk, hang sammen med hele folkets kulturliv; det havde i de senere aarhundreder faaet sin form ved en væsentlig medvirkning af det norske folk. Det kunde ikke rives fra os, uden at hele folkets kulturliv vilde lide. Oldnorskens tid var forbi, den var indskrumpet til et bondemaal, og naar den vilde gaa ud over bondens begreber, maatte Aasen og andre lave nye ord, der var kunstige, ikke levende betegnelser. Den norske civilisation havde faktisk sit udtryk i det gjængse sprog; derfor var det nationalsproget, det og ikke bondemaalet, der »manglede almindelig nationalitet«; for bondemaalet tilhørte bønderne og ingen anden; og bønderne var ikke nationen, bare en stand i den. Bønderne var vante til at modtage kulturens strømninger i det gjængse skriftsprog, og var for fornuftige til at ville bytte dette naturlige forhold bort til fordel for et kunstig lavet sprog. Man fik her som overalt regne med de bestaaende faktiske forhold. — Aasen besvarede omstændelig alle indvendinger, og han fik sig en medkjæmper, der var rappere i vendingen: Aasmund Olafsen Vinje. Naar man ser paa de grunde og mod-grunde, der førtes frem i denne strid, saa ser man, at sagen nu i 1858—59 har tat en helt ny vending: i sprogstriden skjuler der sig en strid om magten; det staar helt i samklang med den hvassere vind, der begyndte at blæse i vort aandsliv i det hele; stridens tid stod for døren.

Landmaals-litteratur

Men Aasen og Vinje anvendte bedre ting end argumenter; de satte hele sit forfatterskab som indsats for det nye landsmaal; hver paa sin maade gav de saaledes den nye maallitteratur et grundlag at bygge videre paa; og maallitteraturen træder saaledes ind i vor litteraturhistorie med disse to eiendommelige og indbyrdes høist forskjellige forfatterskikkelser.

De er begge ensomme mænd i litteraturen som i livet, og begge har lidt ved denne ensomhed og ofte git sin smerte derover og sin

længsel efter en kvinde udtryk. Hos begge er den norske bondes træk fremtrædende, og det er et slags hjemfølelse, der har bundet dem til landsmaalet. Men dermed ophører ogsaa ligheden. Det norske bondeslag kunde neppe vise mere forskjellige sider end i disse to: Aasen minder om Tidemands bønder, Vinje om Askeladden i eventyret, Aasens natur er fastboende, Vinjes omflakkende.

Aasen er af de mennesker, som ser klart og bent frem; der er ro i hans indre og der er stadig trang til ro; han føler sig frastødt af tidens uro. Aasen

Dei træla — dei træla
fraa morgon til kveld, ja dei træla.
Dei stræva — dei stræva
det varer um alder og æva.
Dei freista alt, som dei kann finna.
Ja, dei træla — ja, dei træla
efter alt det som vinningar kann heita.

Hans sind higer efter den ro, hvor det gaar i trutt og fast arbeide efter fædrenes sæd. Hjemme er bedst, hjemme i »gamle grendi«:

Ja heime der baka dei braudet bedst
og vænaste klippe dei klædi,
der hava dei klangen i maalet mest
og venaste kveda dei kvædi.
Der ser du en dag med ljosare lag
og skog med eit mildare skygge;
og raamar so sorgi deg der med et slag,
so finner du endaa eit hygge.

Denne gamle trygge ro præger sig i hans maal med den alderdommelige klang, den fulde form, den sikre klassiske holdning. Den ligger ogsaa paa bunden af hans livssyn; han drages mod det faste — fjeldet, det evige, urokkelige:

Dei gamle fjell i syningom
er altid eins aa sjaa,
med samme gamle bryningom
og same toppom paa.
I bygdom byggja sveinerna
og huset stender laust;
men dei gamle merkesteinerna
dei standa like traust.

So stod dei gjenom tiderna,
vel mange tusund aar;
og graset voks um liderna,
og lauvet kom kvar vaar;
og vinden tok um topparne
og vatnet tok um fot;
men dei gilde gamle kropparna
dei toko traust imot.

Det blir i denne Aasens ro noget stoisk, en norsk bondetro paa, at »det er saa laga«, men ingen ligegyldighed i denne tro. Der maa

»tolugt Mod« til; men tillige strid og arbeide; og det hele blir nok l i d t bedre derved: »det munar saa jamt, ja det munar.«

Tru du maa, at retten vinner,
naar han rette tidi finner;
men han trenger verja god,
og det verder langt aa bida,
mang ein harm du fyrst maa lida.
Berre hav sit tolugt mod.

Den drivende kraft i det hele blir et sikkert, mørkt haab — noget der svarer til det urgamle Eddakvad Vafthrudnismaals lære om de haarde tre Fimbulvintre i træk, uden sommer, hvor hele menneskeslegten dør ud, — men den reddes dog i et eneste menneskepar. Det er dette syn, Aasen har præget med et klippefast vismandsalvor i sit herlige digt »Livet«:

Heimen er baade vond og god,
det skifter med sut og gaman.
Hæv er den som med same mod
kann taka mod alt tilsaman.

Lauvet fell um hausten av,
um vaaren atter det spretter.
Døden herjer um land og hav,
men livet kjem alltid etter.

Stormen sopar i skogom hardt.
saa tre aa kvister brjota;
men grøne kvister vil renna snart
af rotom til deim, som rotna.

Kjært er livet med all sin harm;
det klaarnar, alt som det gjenger.
Men endaa treng eg ei von i barm
um eit, som varer lenger.

Ja, selv i hans Elskhug-Kvædi kommer dette træk frem; livet tegner sig gennem alle elskovens illusioner som en haard strid om en liden lykke:

Naar eg finge den, eg vilde
aa! eg skulde varet glad;
som til gjestebod og gilde
gekk eg til min armods-stad.
Lat so vera, det vardt møda,
mødast lyt ein, kvar ein vil.
Um det og vardt trangt um føda,
armod er me vane til.

»Lyt«, »vane« — det er livets lov; det glemmes ikke. Den fastboendes erotik lyder livets lov.

Betegnende i sin modsætning er Vinjes berømte elskovsdigt; det bærer den træffende titel »Eit Syn«. Den pludselige betagelse, der river en løs fra virkeligheden, har neppe faaet sterkere udtryk i vor litteratur:

Ei gjente eg saag,
som gjorde mig fjaag,
det var, som eg skulde det drøyma;
eg saag meg saa sæl,
eg minnest det væl:
eg aldri det kjem til at gløyma.

Som naglad eg stod
og raudnad som blod,

det gjekk for mit øyra som lundar.
Eg saag hena der,
eg ser hena her,
eg ser hena best, naar eg blundar.

Selv forsikringen om evig troskab — i det bekjendte digt i »Storegut«: »Den Dag kjem aldri, at eg deg gløymer« — tar hos Vinje form af en slags hallucination:

Naar nokon kjem og i klinka rykkjer,
d'er du, som kjem inn til meg, eg tykkjer;
eg sprett fraa stolen og vil meg te,
men snart eg sig atter ende ned.

Naar vinden lint uti lauvet ruslar,
eg trur d'er du som gjeng der og tuslar,
naar sumt der burte eg ser seg snu,
eg kvekk og trur, det maa vera du.

I denne modsætning har vi begge mændenes billede for os: Aasen er den klare og sikre i form og karakter, den mandige ro, den som ser tilbage til det oprindelige, som drages mod det evig faste. Tvertimod er Vinje: den mangfoldige, den bølgende og blinkende, den fantasifulde. Han lever i øieblikket, men uvilkaarlig fødes der ud af øieblikket for ham et uendeligt fremtidsperspektiv. Han er sangviniker og opportunist, men af den slags opportunister, der ikke regner med livet, men med sine egne indbildninger. — Som hans ven og modstander Paul Botten Hansen skrev om ham: »hofnar i middelalderens bedste forstand, med ironien bag sit alvor og graaden bag sin latter — lige beredvillig til at spille vismand som daare — alt efter tidens tarv.« A. O. Vinje 1818–70

Fig. 74. A. O. Vinje.

Han er husmandsgut, født i Telemarken, slet sig frem som gjætergut, vilde frem, gik paa en lærerskole i Telemarken og kom hjem som omgangsskolelærer, men maatte »ut, ut, um det so bar til avgrunns.« Han var arbeidskar, han brændte ulovlig brændevin, da brændevinsloven ikke var kommen saa langt til fjelds, om den end var et par aar gammel paa fladbygden. Saa kom han paa Asker seminarium, og da han var færdig med det, mente han, han skulde bli klokker hjemme i bygden; men presten havde kommet iskade for at love en anden posten. Vinje var rasende, lagde ivei til Kristiania for at »klage til Henrik Wergeland«. Kort efter fik han en post ved skolen i Mandal. Her var han lærer i smaaskolen og elev i de høiere klasser, i tysk, fransk og latin; han studerede filosofi og mathematik og navigation — tænkte paa at gaa tilsjøs en stund.

Her traf han Søren Jaabæk — republikaneren, fritænkeren og sparemanden fra Lister — og fik interesse for politik. Og her gjorde han for første gang opsigt ved en flirende kritik af nogle »Kristelige fortællinger«, som en prest Knutzen havde udgit til skolebrug. Der blev en hel avisfeide i »Morgenbladet« om den. Han drog nu til hovedstaden, gik paa Heltbergs kursus, kom op til artium, men blev bortvist for fusk i den skriftlige prøve; næste aar gik han op igjen og klarte sig. Han havde skrevet i Morgenbladet, indtil han ragede uklar med Stabell; nu kom han med i Andhrimner og skrev siden i Drammens Tidende; det var en række vittige Kristiania-korrespondancer, han gav. De vakte opsigt, ikke mindst i hovedstaden, og bladet fik en mængde Kristiania-abonnenter.

Han kom imidlertid ind i maalbevægelsen, og i 1858 grundede han sit eget blad »Dølen« — det første maalblad i Norge. Han og hans blad vokste sammen for publikum: Vinje var »Dølen« og »Dølen« var Vinje. Avisen havde hans uregelmæssige natur. Han skrev, naar det passede ham, og da kunde han skrive som en smed; men abonnenterne fik bie, til det kom, om det saa var et halvt aar; saa fik de gjerne en hel bog af ham til erstatning — saaledes »Ferdaminni« fra hans Trondhjemstur til kroningen 1859. Her fandt han sig selv, sin stil, sin maade at være paa som forfatter, den passende anledning til at veksle mellem bladskriveri og poesi, som det laa i hans natur. Og bondemaalet passede som støbt for ham. Det var kanske ikke det mindst afgjørende for, at han blev maalmand. Ganske vist var han kommet med i maalbevægelsen, skrev et kraftigt digt om, at andre folk havde faaet sit trællemerke paa panden, men det norske havde faaet sit paa sin tunge. Men det væsentlige var dog for ham, at netop i dette maal kunde han være helt sig selv. Kunde han bedre tilfredsstille sin trang til at kalde en kat for en kat, end naar han omsatte de fine kulturord til rigtig hjemmegjorte bondske? Og kunde han mere være sig selv, Aasmund Olafsen Vinje, end naar han fri for alle skriftsprogets korrektheder satte sig ned at røde og svalle paa sit bondemaal? Det Aasenske maal blev da helt anderledes i sit væsen under hans pen, friere og friskere og ikke spor klassisk og korrekt. Og han mente, at folkets aandsliv vil vokse sig friere frem, naar det fik tale sit eget bondemaal. Men der var ikke det mindste bonderomantik med i spillet hos ham.

Ingen kan se mere nøgternt paa bonden og historien end Vinje. Han havde ikke sin plads mellem bønderne; han havde aandet hovedstadsluft — »Dei som mest i Landet duga, — inn til Hovudstaden strøyma« — heder det hos ham; »vel dei vita, at her brenner — Ljoset, som skal Landet lysa.« Og naar han skriver: »Her er eg heime,« gjelder det en af universitetets høresale. Politiken er for ham en kamp »mellem kunna og faakunna«. Da den gamle partihøvding Ueland negtede referenter adgang til Reformforeningen for des bedre at øve partiexercits, skrev Vinje sin spydige sammen-

ligning mellem Napoleon den 3die og Ueland: de vil begge gjøre det af med kritikens magt; derfor forviser Napoleon forfatterne, men det kan ikke Ueland; saa maa han stænge sig og sine inde. Saa seirer de begge ved folkets røst, »Ueland og Napoleon kalla folkemeiningi det, som dei Uvitande meina; Andre berre det, som dei upplyste meina. Eg kallar folkemeiningi den meining, som kjem fram af rivningi millom desse tvo meiningar.» Hele Vinje er i disse to ord: han tror paa »rivningen«, diskussionen, det levende ordskifte, der skaber slagord, vækker stemninger, driver til handlinger. Ingensteds befandt han sig bedre end i en saadan kreds — hos Botten Hansen, blandt de litteraere stamgjester paa den tids tidt omtalte l'Orsas kafé, med Ernst Sars og andre venner oppe i Jotunheimen, hvor deres ordskifte, om det blev nedskrevet, »vilde bli mere flirende end Heines Reisebilder«. Og der gaves ingen større feststund i Botten Hansens leilighed i Raadstugaden, end naar Vinje kryssede klinge med Welhaven, da »gnistrede Welhaven som en elektrisermaskine« og naar Vinje var ved at sættes tilvægs, slog han vips! en logisk kolbøtte og saa stod han fri og paa benene igjen.

Ligesaa lidt som Vinje tror paa den politiske bonde, tror han paa den poetiske. Da Bjørnsons Arne udkom, skrev han et flirende opsæt — som han rigtignok ikke har nogen ære af —; han maatte gi efter for sin oppositionslyst mod disse syngende bønder. Ligeledes er tidens sagabegeistring spildt paa ham: den gamle tid — det var vildskab og slagsmaal det. Krigen og dyrkelsen af de store helte — en Napoleon, en Karl 12 — er en attavisme. Da han paa en tur i Sverige hørte de sang: »Kung Karl, den unga hjelte«, syntes han, han var »bland vaare gamle forfeder og det endaa upp hjaa gamle Odin i Valhalla, og det var den siste staden eg ville vera«. Nei, bonden skal bli oplyst, han skal dyrke sin jord, stelle sin gaard, tale sit maal og slig hævde sin eiendommelighed. Vinje gir bonden ret, naar han liker at se vide velstelte agre, medens fjeldene er stygge, fordi de er ufrugtbare, Og med al sin ironi forfølger han »den nationale griseskapen« i gaardstel. Han nærede den mest levende interesse for denne side af bondestandens udvikling. Og ikke bare interesse; han var bonde nok i hjertet til, at han likte at se alt, hvad der havde sammenhæng med jordbrug og fædrift; han var dyregod, derfor drog han omkring til dyrskuerne og optraadte som »fesjaa«-taler. — Og saa kommer der noget blødt fra minderne om barndomsaarene med i dette; det gir modvegt mod studerlivet i hovedstaden, og det blir naturligt for Vinje at leve i denne modsigelse; især naar sommeren kommer, maa han bort fra byen og tænkningen

Farvel, huvudstaden,
i deg var det best:
der fann eg dei beste
der lærde eg mest.

Men ufrisk i varmen
eg altid deg fann;
du er liksom tanken,
du elder din mann.

Og derfor til fjells eg
vil draga som døl,
vil kjenninger finna
og gløyma meg sjølv.

Fjeldet var ham kjært, fordi det bragte alting fra barndommen til at leve i ham; i dets klare luft blev alt nyt, alle sorger blæste fjeldvinden bort og han selv var den gamle igjen.

No ser eg atter slike fjell og dalar,
som deim eg i min fyrste ungdom saag,
og sama vind den heite panna svalar,
og gullet ligg paa snjo, som fyrr det laag
det er eit barnamaal, som til meg talar,
og gjer meg tankefull og endaa fjaag.
Med ungdomsminni er den tala blandad:
Det strøymar paa meg, so eg knapt kann anda.

Alt er som fyrr, men det er meir forklaarat,
so dagsens ljos meg synest meire bjart.
Og det, som beit og skar meg, so det saarad,
det gjerer sjølve skuggen mindre svart;
sjølv det, som til at synda tidt meg daarad,
sjølv det gjer harde fjøllet mindre hardt.
Forsonad koma atter gamle tanker:
det sama hjarta er, som eldre bankar.

Men modsigelsen kunde ogsaa ta ham helt — ogsaa den litterære og poetiske Vinje — og da blir han aller friskest. Saadan kom han i skade for at skrive »Storegut« — sit ypperste verk. Storegut er en bjørn af en bonde, godlynt og glad i slagsmaal, blid og med hvasse ord, naar det gjælder. Han er »frikar« overalt, glad i alle, i folk og i fæ. Han er med paa al overtro, bergtat og skattegraver og elsket af huldren — vistnok den, som Vinje var mest forelsket i, og som han stadig trodde at finde igjen i enhver kvinde. Saa blir hele digtet bonderomantik paa en maade; men paa en maade, der passer for den realistiske Vinje. Det rummer i sig alt, hvad han kan faa frem af folkets liv paa bondebygden i slutningen af d. 18de aarhundrede: der er thing og marked og Røldalsmesse; der er sagn og eventyr, der er ordsprog og folkelune. Og over alting ligger en varm og vakker belysning; det er Storeguts far, som synger det alt sammen om gutten sin. Men det er ingen karakterskildring; Storegut er snil og sterk — det er alt, vi faar vide om ham. Hele digtkransen er som han, ligetil naiv, kjæk og uden talemaader; alt kommer ved et tilfælde, ikke mindst det sorte træf, at Storegut blir skudt af den onde Grytebekken. Midt i al romantiken blir det da et ganske enkelt virkelighedsbillede, ligesaa usammenhængende og uden komposition som virkeligheden selv,

Det er ikke bare i Vinjes opfatning af bonden, der er modstrømninger; det er i alt hos ham. Han havde sit »tvisyn« — livet var godt og det var ondt — og det gode og det onde kunde ikke skilles. Han var for skarp til at være romantisk og for godslig til

ikke at ha lidt romantik med. Og i denne skarphed og denne godslighed i forening var hans ironi og lune skabt. Hans grundtanker er klare, men de er til gjengjæld saa rummelige, at de har plads for rent modsatte standpunkter. Og Vinje var mand for at repræsentere mangfoldigheden deri i al dens fuldkommenhed. »Han har — skriver Botten Hansen — ganske træffende og ironisk opstillet det som sit program at skifte mening og er stadig verdensgangens utrættelige laudator, hvad der end sker.« — Verden er den bedste — siden den ikke er ligere; det var hans »tvisyns« = stand punkt. I det var der rum for alt — men intet blivende sted for noget; han holdt ikke længer fast ved en mening, end den passede ham, eller ved en ven, end han havde brug for ham; det var nu saadan hans natur. Og naar han var rigtig gode venner med en, brugte han ofte sin venneret og — tog fat paa ham i »Dølen« eller et andet blad. — Det største og det smaaligste var forenet hos ham. I det store og hele var han uegennyttigheden selv; hans virksomhed var født af en trang til at gi sig hen for sit folk, og det var liden løn, det bragte ham.

Deg, armod, inderlig eg takke kann;
for du var den, som gjorde meg til mann.
Du vekkjer samlivstanken klaar og rein,
og gierer os til brøder kver og ein.

Og det er ud fra sit inderste hjerte han taler i »Tyteberets« ord til Gutten:

Her ifraa du maa meg taka;
mogjet ber er utan ro.
Mal meg sundt, at du kann smaka
svaledrykken av mit blo!

Mognar du, so vil du beda
just den sama bøn som eg.
Mogjen mann det mest maa gleda,
burt aat folk at gjeva seg.

Men var han stor og hel i det største, saa kom dog meget smaat med deri. Det kildrede ham at være ilag med de »fine«, og naar han blev modtaget med smiger, bagede det ham indvendig. Og han havde gjerne seet, at andre store — Bjørnson og Ibsen — ikke var regnet for fuldt saa store. Og alt dette var ikke uden indflydelse paa hans standpunkter. — Han blev omvankende hele sit liv; da han havde faaet en kopistpost, arbeidede han først som en smed, saa læste han aviser og skrev digte og bladartikler i kontortiden, og da han tog fat paa regjeringen, var regjeringen smaalig nok til at gi ham afsked. Paa sine ældre dage giftede han sig, men hans kone døde aaret efter og han blev da ensom igjen. Mest levende staar hans skikkelse for os paa sin vandring, med »skreppa mi« paa ryggen, med tankerne jagende i alle retninger og spillende i gjøen og i alvor og med en platonisk forlibelse i hvert vakkert ansigt. Han maatte vandre ud hver sommer ogsaa efter konens død (1870); men da døde han paa turen. Det er som hans personlighed — ligesom hans grundsyn — har rum for alle modsætninger, de holdes ikke sammen af nogen karakter, men de rummes alle i hans uforander-

lige lynne. Derfor passer ingen betegnelse bedre paa ham end det landsmaalsord, hvormed han selv yndede at betegne begavelsen: Flogvit.

Religiøsbevægelse

Det var, som om den, der vilde holde sig oppe i denne tid, — naar han ikke var født høvding som Bjørnson — uvilkaarlig maatte bli en slig flytfugl. For alt, hvad romantiken havde skabt i drøm og sværmeri og stillet i et fredlyst længselens rige, — alt det maatte nu ud deraf; det stilledes hensynsløst ansigt til ansigt med livet selv, og det blev selv hensynsløst, stillede virkelighedskrav og nøiede sig ikke med at leve i længselens rige. Aanden fra 1848 levede i det.

Religionen havde for Welhaven og de øvrige romantikere været en løsning af alle sagte længsler, — været det, hvori tilværelsen mundede ud. Og den officielle, orthodoxe Kristendom stemte med deri; dens hovedpræsentant i 1840erne, den blide Wexels sang sin salme: »O tænk naar engang samles skal — de frelstes menighed« og siden kom Landstad og sang varmt: »Gud lade os høre med kjærligheds brand — vor hyrde hans lokking saa blide.« Men ogsaa i den officielle kristendom kom aanden fra 1848 til at virke. En ung professor Gisle Johnson vakte fra sit katheder den strengeste orthodoxi og en ny vækkelsesaand blandt de unge theologer: det var strenge ord om synd og bod og helliggjørelse, der nu kom til at lyde fra prækestolene, og det nye kald af prester var ikke bange for at dømme ugudeligheden til svovelpølen. Og udenfor statskirken gik bølgerne endnu høiere. Der meldte sig ud af den presten Lammers i Skien, Ibsens fødeby. Han stiftede en frimenighed: det hellige kun for de hellige! Statskirken spillede i sin slaphed bare komedie med det. »Heller udøbte og ukonfirmerede børn, heller ærlige hedninger end at lade sig drive af de borgerlige forhold og bruge statskirkens indretninger til fremdeles at opfostre en løgner- og hyklerslegt!« Han krævede »den levende Guds tilbedelse i aand og sandhed, paa hellige dage og paa søgnedage, under hvile og vederkvægelse som under arbejde i ansigtets sved, i glæde og i bedrøvelse!« Det var aanden fra 1848, som var slaaet ind i de religiøse følelser, og Vinje saa igrunden med et skarpere blik, end han selv anede, da han kaldte Lammers's tilhængere for »Thraniter i Trudom«.

Skandinavismens krach

Ja, endog skandinavismen maatte døie en dyst med virkeligheden, en dyst, hvori den syntes at dø med skam. Seirene i 1848—50 havde steget Danskerne til hodet; de havde begyndt at fordanske Slesvig med fuld kraft; de skilte det fra Holsten og indlemmede det i Kongeriget; og de regnede paa kraftig understøttelse fra Sverige og Norge. Kong Karl havde git løfter og paa alle studentermøder var der strømmet over af begeistring for Nordens enhed og af høitidelige fostbroder-forsikringer, naar champagnen skummed. Kong Karl var ivrig militær og havde stor lyst paa at slaa til; men hans svenske regjering gjorde modstand, og ingen andre vovede at ta ansvar som regjering og lede Sverige ind i eventyr. Den norske

regjering sluttede sig til den svenske, rigsdag og storthing ligesaa; man affattede varme opraab til stormagterne og gjorde ingenting. Imidlertid rykkede Preuserne ind; og den romantiske »tapre landsoldat« kunde ikke staa sig mod Preusernes disciplin og overmagt og Moltkes mageløse krigskunst. Saa kom sagen til studenterne. Bevægelsen og sympathien var sterk. Baade Bjørnson og Ibsen var ivrige skandinaver, Bjørnson havde raabt til Sverige sit

Løft du dit gamle gule-blaa,
thi det maa bæres foran.
Nu vil ei Tysken ret forstaa,
men ser han det, forstaar han.

og Ibsen »slynged paa rim et klokkeklemt«, »En Broder i Nød«,

De ord, der flød som om de kom
fra hjertet lige hid, —
de var da kun en fraseflom,
og nu en tørkens tid.
Det træ, som blomstringsløfte gav
i festens solskinskveld,
det staar, af stormen kvistet af,
som kors paa Nordens undgoms grav,
den første alvorskveld.

En 25aarig theolog Christoffer Bruun holdt et langt og varmt foredrag for at faa studenterne til at gaa som frivillige i de danske brødres krig. Forgjeves! Studenterne havde af regjering og storthing lært, at intet nytted, naar ikke stormagterne var med, og desuden havde de lært, at adresser er et pent og ufarligt surrogat for handling. Saa endte det med en adresse, hvori de udtalte sin varmeste sympathi for sine danske brødre. — Danevirke faldt, Dybbøl faldt, Danmark laa aabent for Preusernes hære. — Ibsen var fuld af afsky for denne forsigtighed. Hans stilling var desuden saa ilde, som den kunde være; det norske theater gik fallit; han fik en knapt aflønnet post som artistisk konsulent ved Kristiania theater; honorarene for hans verker var latterlig smaa og gjælden vokste ham over hodet, og han blev personlig, mere og mere upopulær i hovedstaden. Men nogle venner gik til regieringen og skaffed ham et rimeligt reisestipendium. Bitter til hjertet mod hele landet, dets styre, dets ungdom, dets aandsliv, drog han bort; han kom til at leve i fremmed land i over en menneskealder. Hans land havde rakt ham »indignationens bitre styrkedrik«, det skulde faa føle det i en lang aarrække.

Ibsen forlader Norge

Det blev en rystende anklage, hans næste verk bragte; — det sterkeste digt, Ibsen havde digtet, og det kom til at bære hans navn ud over landets grænse. Med »Brand« erobrede han Danmark, som Bjørnson havde gjort det med bondenovellerne. Stykket udkom i Kjøbenhavn; den Gyldendalske Boghandels eier Fr. Hegel var nu vor litteraturs store forlægger.

Brand

Det var i religionens navn, at Ibsen traadte frem i »Brand«

— i den nye krævende religions navn. Og kravet lød ubønhørligt: »Intet eller alt«, og det var den nye religions mænd, som blev sterkest og dybest grebne deraf. Men Ibsen har selv sagt, at han kunde ligesaa godt ha skrevet sin »Brand« om mathematik som om religion. Det religionen bragte ham, var da netop det han trængte, en prækestol, et dommersæde, hvor han kunde staa som en mægtig Moses med lovens stentavler høit i sin haand, og hvorfra hans ord kunde slaa ned i samvittighederne. Men det var »ikke dogmer eller kirke«, han vilde forkynde. Kierkegaards ideer havde slaaet ned i ham; Kierkegaard havde forkyndt, at den personlige religiøse tilegnelse — det at leve religiøst — var hovedsagen i religionen, at den religiøses kjendetegn var lidelse: han stod altid alene, han »forholdt sig paradokst til tilværelsen«, han havde sit kald umiddelbart af Gud og maatte lyde det ubetinget. »Brand« er digtet om Guds kald, ligesaa ubønhørligt som disse Kierkegaards ideer, — efter »Brand« kaldte Georg Brandes Ibsen ligetil for Kierkegaards digter. Brand, manden med Guds kald, reiser sig mod det letsind, der i livet bare ser lyst og leg, mod det slapsind, der ikke vil ofre livet, hvor det gjælder, mod den halvhed, der nøier sig med løfter og høistemte stunder istedenfor daad og personligt, helt, ubetinget offer. »Intet eller alt«. Det er i personlighedens navn, han først og fremst svinger svøben over de usle medmennesker, som hver »er en brøk i stort og smaat, — en brøk i ondt, en brøk i godt«. Han vil virke til, at

frem af disse sjælestumper,
af disse aandens torsoklumper,
af disse hoder, disse hænder,
et helt skal gaa, saa Herren kjender
sin mand igjen, sit største verk,
sin ætling Adam ung og sterk.

Nød og lidelse er just midlet til et folks reisning. Ingen ussel »humanitet«, ingen »kjærlighed« som slaar af paa fordringerne! »Akkordens aand er Satan«.

Vid som en verdensvirksomhed tegner kaldet sig -- og saa maa kaldets storhed ofres for kaldet selv. Her i den stængte dal maa Brand være prest, for her kommer kaldet til ham. Og her maa han stænge den unge Agnes inde; det blir for hende Guds kald at følge ham, den store, den strenge, og ikke Einar, som vilde løfte hende varligt paa haand og lade hende lege sin gladeste leg. Det er ikke det store verk, det er den hele vilje, som det gjælder om; »viljen hel i alt det spredte — i det tunge som det lette«. Hjem- og livslykke, Agnes og barnet maa ofres; Agnes's moderkald ofres for Brands høiere kald. Ubarmhjertig maa Brand rive modersorgen ud af Agnes's hjerte; hver klud, der minder om det døde barn, maa skjænkes bort, og maa skjænkes villigt. »Alting røvet — sidste baand, som bandt til støvet.« Moderkaldet er givet hen for Guds kald; hun kan ikke leve mere. »Hver, som ser Jehova, dør.«

Ogsaa hende maa Brand ofre, ofre villigt; kun saa vinder han seir — seirens seir er alt at miste«, thi »evig eies kun det tabte«. Saa kan han bygge Guds Kirke stor og værdig; men da den staar reist, faar han føle, at han, den religiøse, er ensom og »forholder sig paradoxt til tilværelsen«. Staten, den styrende, vil ha alle lige og hader personligheder; personligheden — det er egenviljen, det er den gale, som livet slaar ned. — »Den, Gud vil slaa i livets strid — ham gjør han først til individ.« Og her i livet kan intet verk naa til himmels, — saa forklarer provsten Brand. Da svarer Brand: »til himmels rak dog Jakobs-stigen; til himmels rækker sjælens higen«. Og han vrider kirkedøren ilaas og kaster nøglerne i elven; han vil ikke fremme noget løgnverk. Og han drager mængden op »i livets store kirke«, som

ei har maal og ende.
Gulvet er den grønne jord,
vidde, vang og hav og fjord.
Himlen kun kan hvælvet spænde
over saa den vorder stor . . .

Over viddens frosne bølge!
Gjennem landet vil vi fare,
løse hver en sjælesnare,
folket sidder fanget i, —
lutre, løfte, gjøre fri, —
knuse alle sløvhedsrester,
være mænd og være prester,
præge nyt det slidte stempel,
hvælve riget til et tempel!

Men under lidelserne paa vidden kommer den gamle Adam frem hos folket: Er striden snart slut? Hvad kræves der? Og hvad faar vi til løn? Da kommer Brands svar i det mægtige ord, der rummer hele bogens tendens.

Hvorlænge striden vare skal?
Den vare skal til livets ende,
til I har alle ofre bragt,
og løst jer fra akkordens pagt, —
til I har viljen hel ihænde, —
til alle feige tvilsmaal faldt
for budet: intet eller alt!
Og stridsforliset? Alle Guder,
hver halvhedsaand paa høitids-hylden,
hver jordtræls-kjæde. blank og gylden,
al Eders slapheds sovepuder!
Og seiersprisen? Viljens renhed
i troen flugt, i sjælen enhed, —
hin offerlydighed som gav
med jubel indtil død og grav, —
en tornekrans om hvermands tinding, —
se, det skal være eders vinding!

Da stener mængden ham og forlader ham. Saaret slæber han sig over vidden, ser sit livsverk ødelagt. Og dog — »viljens pligter — ender ei, hvor evnen svigter«. Fristelserne gjøgle om ham, for at faa ham til at ofre sit: »Intet eller alt«. Den gale Gerd holder ham for Kristus og vil føre ham til Iskirken. Da raaber han paa Jesus — for første gang beder han. Da føler han i sig »sommersol fra oven«. Da styrter skredet over ham, og i døden spør han:

Gjelder ei et frelsens præg
Mandeviljens *quantum satis*.

Da høres en røst gjennem tordenbraget

Han er *deus caritatis*.

Brand er personlighedens baade lov og evangelium. og det skulde Henrik Ibsens digtning bli gjennem aarrækker, han kom nu stadig

til at kjæmpe for den enkeltes ret og pligt og mod hensynene til samfundet, og til ubarmhjertig at blotte hver brist paa helhed i karakter hos menneskene. Og personlighedens væsen er frihed; det kom endog til at gjennemtrænge Ibsens naturanskuelse. Var hos Welhaven de faste modsætninger stenens øde og vekstrigets ynde, saa er de hos Ibsen den trange dal og den frie vidde. Og denne trange, stængte dal blir for Ibsen et billede af Norge, der ligger afsides og praler med sine fædre og selv er stort — i løfter. Den historiske romantik faar sin snert i fogdens pral med de store vikinger. »Ja, sagnet ved endog at nævne — en Herrens helt, som korset tog; — dog meldes ei at ud han drog.« »Der stammer vist en sønneflok — fra denne løftets mand«, svarer Brand ham. Det gaar ud over de politikere og den ungdom, der loved saa stort, men sveg Danmark for at ha sit paa det tørre og hytte sit skind; det gaar ud over den materialisme, som behersker landets handlinger og tankegang. Men Ibsen tog grundigere fat paa sine landsmænd i sit næste verk; hvad der i »Brand« var udfald, var her vokset ind i sujettet: »Per Gynt« blev for Ibsen typen paa Nordmanden; stykket var en opgjør baade med sine landsmænds nationalkarakter og deres kulturretning.

Per Gynt

Man kan træffe paa mange her i Norge, der regner »Per Gynt« for det største af Ibsens verker og som dybt beklager, at han derfra er sunket ned til »Gjengangere« og »Bygmester Solness«. Og Per Gynt er et høidepunkt; aldrig før var alle de evner, som bodde i Ibsen kommet saadan i virksomhed som her i Per Gynt: overalt i denne digtning sprætter det af lystighed, boltrer sig i vid, vrænger i haan, det aander sagte i renhed, trofasthed, kjærlighed, der hvor Solveig, Ibsens sarteste og lyseste kvindeskikkelse, sætter sin fod, det luller i barnebys om mor Aases dødsleie. Det skifter fra virkelighed til eventyr, fra menneskeskikkelse til karikatur og til ideskikkelse; det er som ideen mere og mere trænger sig gjennem skikkelserne; for det er de høie ideer, som her kaster lys og skygge, som her holder dom over menneskene. Hvad der i »Brand« forkyndtes fra prækestolen, det gir her viddet sin ubarmhjertige brodd. Satirens vaaben er en narrebrix; det er over tidens og folkets mangel paa personlighed, paa helhed i viljen, den lar sine slag regne. Man vil vide, at Ibsen her tildels har havt bestemt model. »Dølen«, hvis program det var at skifte mening, og som stadig var verdensgangens utrættelige lovpriser, hvad der end skede; »Dølen« med alvoret bag sin ironi, med graaden bag sin latter, med sin munterhed og med sine stadig nye, vide fantasier ved hver liden svingning i virkeligheden — han skal være blit forbilledet for Per Gynt. Men derved bestemtes ogsaa digtets tone; derved kom Ibsen naturlig til at gaa tilbage til eventyrene og folkesagnene, og eventyrenes lune kom til at gi friskere rødere blod baade til Ibsens ironi og til digtets hovedskikkelse. Per Gynt blev den norske Askeladden i en ny udgave, og digtet om ham blev nationalverket par excellence

mellem Ibsens dramaer og lystigere end noget af de tidligere. Selve Ibsens vers, der i »Brand« havde været retlinjet strengt som lovens stentavler, det kom her til at boltre sig i glade sæt og hop. Hele tonen er som Per Gynt selv.

> Hugen sturen og tanken kaad,
> i øiet latter, i halsen graad.

Der var rundt om i Europas litteratur begyndt en reaktion mod romantiken: man var begyndt at skildre, hvor den forvaklede karakteren, naar den vænnede mennesker til at leve i fantasien og ikke i virkeligheden, og Ibsen gav det en direkte adresse til den smag for sagn og eventyr, som herskede i Norge, — den havde netop i disse aar faaet ny næring ved den grundtvigianske bevægelse. Med eventyr blir Per Gynt opdraget; hans mor fortæller at han brugte dem som raad mod alt det onde, som virkeligheden trykkede dem med:

> Ja, for du skal vide, manden min drak,
> for bygden rundt med daarskab og snak,
> ødte og traadte vor velstand under fod.
> Og imens sad jeg og Vesle-Per hjemme.
> vi vidste ikke bedre raad end at glemme;
> for det falder mig saa svært at staa rigtig imod.
> Det er saa fælt at se skjebnen under øine;
> og saa vil en jo gierne ryste sorgerne af sig
> og prøve som bedst at skyde tankerne fra sig.
> En bruger brændevin, en anden bruger løgne;
> aa ja, saa brugte vi eventyr
> om prinser og trolde og alleslags dyr.

Og de indtryk han har fra faren og hans støiende gilder, skal ikke modvirke det.

> Det glitrer fra hver en rude,
> der er lag i den store sal.
> Der hørte jeg provsten klaske
> med knivsryggen mod sit glas;
> der slængte kapteinen sin flaske,
> saa speilvæggen gik iknas.
> Lad ødes, lad gaa tilspilde!
> Ti, mor, det er lige fedt!
> Den rige Jon Gynt holder gilde;
> hurra for den gyntske æt!
> Hvad er det for staak og stønnen?
> Hvad er det for skrig og skraal?
> Kapteinen raaber paa sønnen;
> aa, provsten vil drikke min skaal.
> Ind da, Per Gynt, til dommen;
> den lyder i sang og klang:
> Per Gynt, af stort est du kommen,
> og til stort skalst du vorde engang.

Ud af disse barndomsindtryk er karakteren skabt; fuld af ærgjerrighed efter at bli noget stort — »keiser«, mindre gjør det ikke —, med den usvigeligste selvtillid; men tillige saadan vant til at stige op i fantasiens luftige riger, naar de passer ham bedre end virkeligheden, at han selv er den første til at tro paa alt det, han digter ihop, og slig, at han river andre med i det. Han fortæller saa levende sin mor om sit ridt over Gjendin-eggen og ned gjennem luften paa rensbukken, at det løber koldt ned gjennem hende af spænding: »Per, Gud fri mig —! — Sig det snart —!« Men saa kjender hun reglen igjen, og skjælder og smelder ham fordi han er en ladhans,

der render væk i travle onnen, en løgnhals, en reglesmed! Men hun beundrer ham alligevel; hans fantasi gjør ham stor i hendes øine, saa hun blir moderblind for virkeligheden igjen. Og saadan er det med bygden; de foragter ham, de rakker ned paa ham; ingen af jenterne vil danse med ham. Men det er ham, de snakker om. Naar han kommer paa tunet, blir der »liv i tingen«, og haaner de ham, at han siger, han kan trolle og hekse, saa søger de som brudgommen hjelp hos ham, naar de er i knibe. Saadan staar han blandt dem, udfordret og udfordrende, selvbevidst, foragtende dem og foragtet af dem: da kommer som et glimt fra en høiere og renere verden, — den verden, han trænger til, den verden, hvori han kan bli et godt menneske, — den lyse Solveig, enfoldets, mildhedens, renhedens inkarnation; — men hun tør ikke danse med ham for far. Saa afsted til alle gale streger! afsted med bruden op paa fjeldet! Det er halsløs gjerning — desbedre! Det døver — men binde ham kan hun ikke, om hun end kan bringe ham »Hægstad gaard og mere til«. Hvor rank staar han overfor hende her!

»Har du blygsel over øiet?
Kan du nægte, naar jeg ber?«
»Kors jeg tror, hans vid er fløiet —!«
»Blir der helg, naar en dig ser?
Svar!« »Nei, men —« »Hvad er saa resten!«
»Ved du, det er halsløs daad,
hvis du sviger?« »Faar saa være«
»Du kan vinde gods og ære,
hvis du tar mig —« »Har ei raad«
»O, du lokked —!« »Du var villig«
»Trøstløs var jeg!« »Jeg var yr«
»Ja, men boden blir dig dyr!«
»Dyrest bod faar kaldes billig«
»Staar du fast ved dit?« »Som sten«
»Godt, saa se da, hvem som vinder!«
— — »Djævlen staa i alt som minder!
Djævlen staa i alle kvinder!«
»Uden en« »Ja, uden en«.

Og saa blir der vild jagt, tummel:

Nu spørges det vidt at Per Gynt er ude.
Det er liv. En blir bjørn i hvert et led,
Det er liv! Det kan baade hærde og høine!
Til helved med alle de vasne løgne!

Og han styrter afsted at ture med de galne sæterjenter, »tre hoders trold og tre jenters gut«. Fra dem op mellem Ronderne, hver »slot over slot sig bygger«. Fantasien tar ham, han ved ikke, hvad er sandt og hvad er skrømt:

Flugt over Gjendin-eggen.
Digt og forbandet løgn?
Op over bratteste væggen
med bruden, — og drukken et døgn,
jaget af høg og glenter,
truet af trold og sligt,
turet med galne jenter; —
løgn og forbandet digt.

Han vil fra det og op

Jeg vil vaske mig ren i
de hvasseste vindes bad!
Jeg vil høit, jeg vil dukke mig ren i
det skinnende døbefad.

Jeg vil ud over sæterbøen;
jeg vil ride mig skjær tilsinds;
jeg vil fram over salte sjøen,
og høit over Engellands prins.

Ud — høit — fram! Slette minderne ud, stige tilveirs, beundres — det er al higens omkvæd hos ham. Eventyrlige dimensioner! Og han kommer straks op i eventyrets sfærer her paa fjeldet, op i troldenes verden. Den er ligesaa kompakt og kluntet, som eventyret skildrer den; den blir et haandfast organ for digterens satire, et slags Norge, karikaturen af det Norge, der havde vakt hans haan og indignation. Der maa man love, at man »aldrig ænser — hvad der ligger udenfor Rondernes grænser«; der lyder budet: »Vær dig selv nok!« Men i denne eventyrverden kommer vi til at sætte det første spørgsmaalstegn ved Per Gynts karakter. Hvad er det, som hindrer ham i at bli trold? Ikke egentlig noget, — bare det at han skal være det bestandig:

Jeg skal gjerne sværge paa, at en ko er en mø.
— en ed kan en altid jo æde i sig; —
med det at vide at en aldrig kan fri sig,
at en ikke som et skikkeligt menneske kan dø,
at gaa som et bergtrold alle sine dage, —
dette her, at en aldrig kan træde tilbage,
som der staar i bogen, det lægger du vind paa,
men det er noget, som ieg aldrig gaar ind paa.

Altsaa dog lidt feighed med i spillet? Feighed paa bunden? Er han for feig til at sætte sig selv ind paa det? Men Dovregubben vil ha sin mand for alle dage, og saa bryder det løs mod Per Gynt. Han maa rope paa en, han holder af, for at reddes. Da han skriger »Hjelp mor?«, kimer kirkeklokkerne langt borte og bergslottet styrter sammen. Men eventyret stemmer sig fremdeles op mod ham; han maa stride med Bøigen, eventyrenes taagekall. Han kan ikke slaas ned, Bøigen, og en kan ikke faa greie paa, hvem han er; spør en, gir han bare eventyrenes gamle ring-i-ring svar: »Mig selv« og »Bøigen«; vil en frem, roper han evig og altid eventyrenes gamle »Udenom!« Bare en ting frelser Per Gynt, nødropet efter hende, som er ham kjærest af alle: Solveig. Her kommer noget nyt frem i Ibsens kunst, noget som siden er blit led og del af den: symboliken. Disse eventyr-svar »Selv« og »Udenom« har han udenvidere tat og omskabt i sin fantasi, lat dem som af sig selv faa en moralsk betydning, saa de pludselig staar der, gjenskabt som udtryk for de ideer, der bærer stykket. »Udenom« — det blir Per Gynts valgsprog, det stemmer med hans karakter, der saa let kan la »djævlen staa i alt som minder« og kan vaske sig ren i vindenes bad. Det blir det, som hindrer ham i at være »sig selv«. Det som er ødelagt hos ham, det er ansvarsforholdet til virkeligheden. Han kan meget vel ta i og handle, han kan være »sig selv«, som

det falder sig, »sig selv paa grundlag af stillingens medfør«. Arbeidsevnen er usvækket hos ham. Men han kan ikke være »sig selv« i hjertets og viljens inderste sandhed; for han har ikke karakter til at bære ansvar. Det viser sig straks, da han nu fra eventyret stiger op til sin største oplevelse: Solveig kommer til ham, der han bor oppe i skogen, fredløs om han kommer udenfor den og ned i bygden. Hun har skilt sig fra far og mor og søster, hun er draget »hjem!« — for at være hans, dele hans liv deroppe. Det jubler i ham:

Tør du gaa ind for at leve med skytten,
saa ved jeg, der kommer vigsel over hytten.
Solveig! Lad mig se paa dig! Ikke for nær!
Bare se paa dig! Nei, hvor du er lys og skjær!
Lad mig løfte dig! Nei hvor du er fin og let!
Faar jeg bære dig, Solveig, blir jeg aldrig træt!

Men saa kommer Dovregubbens datter og bringer et sviende stygt minde — kan han komme »tvers igjennem«? Sandhed og anger? Nei, det blir for svært! Udenom! Fra det! Saa hjem til mor — hun er døende. Skal der bli et ærligt livsopgjør tilslut mellem dem? Nei, udenom! Han sætter sig paa sengefjælen, og det gaar som i barndommen løs med »stev og lok«, med dem skydser han hende ind i Soria Moria slot, mens hendes øine brister. Og saa blir han flytfuglen med de mange skikkelser, stadig parat til at bære den skikkelse, tilfældet skjænker ham: magnat, profet, forsker i mangel af anden sysselsættelse; ja, da en forrykt fører ham til galehuset, er han straks mand for at sætte sig ind i alle de forryktes fixe ideer. Stadig paa høide med tilfældet, stadig tilfældets nar. Tilsidst gammel og paa hjemvei efter alt slit og alle eventyr i Vesten, tom i sit indre, uden hold i livet, med en lurende misundelse mod dem, som har hus og hjem, og nogen, som de holder af og som holder af dem. Og nu tar symboliken fart i stykket: alle de ting og alle de skikkelser, Per Gynt mødes med, er ideer, der sættes tildoms over hans person. Løgen — det er ham selv; skal indenfor skal og ingen kjerne. Graa nøster triller for hans fod —:

Vi er tanker;
du skulde tænkt os . . .

Vi er et løsen;
du skulde stillet os . . .

Vi er værker;
du skulde øvet os!

Der er Knappestøberen, som vil ha ham i skeen og støbe ham om. Hvorfor? han er da ingen stor synder? Nei, de store synder træffes ikke paa alfarvei nu,

der skal mere til end at traske i dynd;
der kræves baade kraft og alvor til en synd.
Du derimod, ven, du tog synden let,
»Bare udenpaa, ven, som et søleskvæt . . .

Og følgelig, ven, kan jeg gaa som jeg kom?«
»Nei følgelig, ven, skal du smeltes om . . .
Du var nu ætlet til en blinkende knap
paa verdensvesten; men hæmpen glap;
og derfor skal du i vraggods-kassen,
for, som det heder, at gaa over i massen.«
»Du mener da vel aldrig, at faa mig gydt
sammen med Per og Paal til noget nyt.«
»Men kjære Per det trænges dog ei
for smaating at tage saa voldsomt paa vei.
Dig selv har du aldrig været før; —
hvad skiller det saa, om tilgavns du dør.
Se, her staar skrevet: Per Gynt skal du fordre.
Han har budt sit livs bestemmelse trods.
I støbeskeen med ham som mislykket gods!«

Per Gynt maa le: Har Per Gynt aldrig været sig selv? Men han maa gaa rundt og søge efter vidner paa det, og møder flere af disse symboler i menneskeskikkelse.

Der er den forarmede Dovregubbe, som forklarer ham, at han ikke har været »sig selv« efter menneskenes lov, tvertimod »sig selv nok« efter troldenes. Der er den Magre med hestehoven, der vrager ham; den sjæl, der i sit liv har »fotograferet sig negativt«, ham kan han behandle,

jeg damper, jeg drypper, jeg brænder, jeg renser,
med svovl og lignende ingredienser,
til billedet kommer som pladen skulde give, —
nemlig det, der kaldes det positive.
Men har man, som De, visket halvt sig ud,
saa nytter hverken svovl eller kalilud.

Men disse symbolske skikkelser har Ibsen skabt ud af sit ironiske lune, saa de staar helt i stil med det øvrige. Sandheden faar her hele stykkets præg af glitrende vid over sig; derfor virker ikke ideindholdet tyngende.

Altid gaar Per Gynt paa denne sin søgen rundt, altid kommer han tilbage til sin hytte i skogen, — der sidder Solveig og venter ham efter de lange aar. Men udenom! »Aldrig se did.« Dog tilsidst, »tvers igjennem, var veien aldrig saa trang!« — tvers igjennem i bekjendelse og anger! Og saa lyder Solveigs klare sikre svar ud af hendes sjæl, da Per Gynt spør, hvor han har været sig selv »med bestemmelsens merke paa sin pande, været som han sprang i Guds tanke frem«:

I min tro, i mit haab, i min kjærlighed.

Det er gromuld til ny vekst, og knappestøberen gir ham frist til »sidste korsvei«.

I disse magre aar i Norges historie, hvor det ikke lykkedes at faa ophævet den forhadte statholderpost, der stod tom, og hvor intet skede til Danmarks redning, — faldt der ogsaa en dybere skygge over Bjørnsons digtning. Det var naturligt; han havde som redaktør Bjørnsen

kjæmpet ivrig i den første sag og som digter og bladskriver ivrig kaldt Nordens folk til hjælp for Danmark. Hans næste historiske dramaer — trilogien »Sigurd Slembe« og »Maria Stuart i Skotland« — tar begge sine emner fra urolige tider, hvori det gaar op og ned og — intet sker, men alt rives ind i den haarde strid om magten. Det haarde sujet og den haarde stemning, som fulgte med det, sprængte det vers, hvori Bjørnsons forudgaaende dramaer havde bevæget sig; bare »Sigurds første Flugt«, den sidst skrevne, forbindende indledning til de to hovedstykker i Sigurd Slembe, er skrevet paa vers. Det blev sagaens prosa, som atter lød kort skarp og rammende i Sigurd Slembe, og i Maria Stuarts prosa hørtes snart puritanerens, John Knox's strenge bibelstil, snart de ildfulde renaissancegemytters billedrige, glittrende sprog. Eiendommeligt for Bjørnson er, at det er magten og høvdingekaldet, høvdingeretten, som er midtpunktet i stykkernes ide og handling, og at skildringen vender sig udad. Vi ser magtgriskheden i skummel, skulende ondskab hos Frakark (Sigurds anden Flugt) og vi ser magtlidenskaben i sin ustyrlig hensynsløse blodfuldhed i den prægtige klanshøvdingskikkelse Bothwell i »Maria Stuart«. Vi ser magtbegjæret sløve retssansen og sansen for landets fælles vel hos norske høvdinger og skotske stormænd. Men vi ser ogsaa virkningen udad af dette. Digteren viser os gribende, hvor de svage lider ved de magtgriskes hjerteløshed, — fremfor alt den mægtige skildring af Harald Jarl, der af sin haarde moster Frakark tvinges op i fiendskab med den bror, han elsker. Og digteren lar os føle, hvor folket lider, fordi det er uden høvding, og fordi alt er strid uden løsning om den og i det. Det har faaet et mægtigt udtryk i Ivar Ingemundsens herlige kvad:

Hvorfor fik jeg længsler,
som jeg ikke kan løfte?
Og hvorfor ser jeg,
naar jeg kun skal se sorg?

Flyver mit øie ud i det store,
skyller alting sammen som i storm;
men flygter det tilbage i det mindre,
da mørkner det i medynk.

Thi jeg ser et folk uden fører,
jeg ser en fører uden folk.
O, hvor folket lider!
Og føreren, hvor han længes!

Netop høvdingekaldet er den tragiske klangbund gjennem Sigurd Slembe. Det præger sin mand, det gjør den unge Audhild besat af kjærlighed til Sigurd: »Angst og skjælven var det første du gav mig«, siger hun til ham. »Traadte du ind kunde jeg neppe aande. Hvad siden er sket, ved jeg ikke; det gaar sammen for øiet som hav og luft.« — Slig elskes en høvding. Men kaldet tvinger Sigurd ud, de maa gjensidig ofre hinanden. Korsfarersangen blir deres »større brudesang«. Da Sigurd saa kommer til Norge og kræver sin ret til riget, maa han først vente; den snille kong Harald har ikke tid nu; han skal til sin frille. Og saa sætter ængstelige og forsigtige stormænd ham i fængsel. Da fortviler han, vil selv ta sig ud sin ret, myrder kongen — og dermed har han forbrudt sin kongsret. Nu kommer han til at bli en, der bare volder strid,

høvding for en fortvilet skare. Men ogsaa overfor dem har han høvdingpligt; da alt er ude, kan han ikke følge sin mor hjem, hans pligt mod de mænd, han førte til slaget, løses kun ved at kjæmpe og falde i deres spidse. Og skal han fanges og lemlæstes — da har han nogle salmer fra sin barndom, dem skal han saa synge. »Syng mig korsfarersangen. Jeg gaar glad hen efter den!«

Den religiøsitet, som brænder stille i Sigurd Slembe, slaar i »Maria Stuart« høit i veiret, og den demokratiske sympathi, der gjemmer sig hist, faar her folde sig frit ud. Storherrerne strides om magten, storherrerne beiler til den unge blendende dronnings gunst; urørlig staar han derved, den gamle puritaner Knox med sin tros lyse vished: »Alt tjener Gud. I lægger intet straa til hans bestemmelse, tar heller intet fra.« Og da dronningen er styrtet og storherrerne vil ta magten, skrider han paa trods af alle »Holdt!« frem med folket efter sig: »Folket, som hørte, at her skulde handles om Skotland, vilde gjerne være med.« Og han tar banneret fra adelsmændene: »Hvad Skotlands adel har gjort idag, er visselig til det gode; thi alt er til det gode. Men da skal de idag ikke lægge kampens urene hænder paa dette banner; thi det er ikke Murrays, ikke Mortons, ikke Lethingtons; det er Skotlands; det er det nationale tegn, hvorunder Skotland skal seire over al sin jammer; thi løven deri er Herrens kraft . . . Men da tar jeg paa hans kirkes vegne dette banner og bærer det foran folket.« Det er ord af en ny tid, der bragte nyt blod til religiøs og national følelse, til den historiske romantik, ny strømning i landets politiske liv.

Det viste sig nemlig, at trods 1864 var skandinavismen alt andet end død; den ikke bare levede — navnlig var skandinavismen paa moden i de høiere kredse —; men den skabte ogsaa nye bevægelser. Grundtvigianismen havde allerede i en aarrække trængt frem inden den norske kirke; men nu kom Grundtvigs folkehøiskole til at bli overført til Norge. Den første norske folkehøiskole blev grundlagt nær Hamar, — stedet blev i anledningen døbt Sagatun — af Herman Anker og Olaus Arvesen; snart fik Christopher Bruun en ny i Gudbrandsdalen og flere fulgte. Der blev en hel eiendommelig bevægelse, som med stor styrke gjorde sig gjældende i slutningen af 1860erne og 1870erne.

Nye bevægelser i Norges aandsliv

Folkehøiskolen tog straks sin position. Den vilde en oplysning, som stod i forbund med friheden; allerede i aabningstalerne paa Sagatun hævdedes der, at det var »det opsving, vort lands frihed i den sidste tid har taget,« som havde vakt trangen til oplysning. Den gjorde tydelig opposition mod den lærde skole; den havde ikke »git folket ærbødighed for skolens mesterskab i folkelig henseende«. De, som havde været i »studenterlæra«, talte ikke saa greit, saa folkeligt, med saa træffende billeder, ordsprog og vendinger som bonden selv. Men gjorde den opposition mod den lærde dannelse — »Romeraanden«, som det hed med et grundtvigsk udtryk, — saa gjorde den ikke mindre opposition mod en praktisk materialisme,

der var opblomstret sammen med næringsveienes udvikling, og som vilde bygge paa sin dannelse paa naturfagene. Den vilde ikke som denne først og fremst lære bonden at dyrke sin jord; den vilde ikke være en »nødhjælp for bondeynglinge«. Den vilde høine hans aand, vække hans nationalfølelse, løfte og berige hans sind ved at føre det til møde med alt stort i fortiden, og opdrage ham til at leve med i alle tidens aandsbevægelser. Den lagde mere vægt paa inspiration end paa undervisning; ingen lektier, lærebøger eller examener! Frie foredrag, det »levende ord!« Den regnede med, at eleverne skulde være modtagelige ynglinge og lærerne sterke, varme personligheder; den vilde derved gjøre ungdommen til en magt i Norges aandsliv og statsliv. Og dens grund- og hovedord var overalt »det folkelige«. »Kristendommen maa bli folkelig, for at folket kan bli kristeligt,« sagde Arvesen med et slagord fra Gruudtvig. Og han forkyndte, at om ikke hele folket blev delagtig i den fælles oplysning, vilde »saavel modersmaalets som folkemindernes begyndte gjenfødelse« ikke bli »en frugtbar livsstrøm,« men »et stillestaaende vand,« et »fag« ved de lærde skoler, »et blot og bart bogstudium.« Fra modsat hold hævdede professor P. O. Schiøtt i en brochyre i anledning af folkehøiskolemødet 1872, at man her havde med en ligefrem »folkelig forgudelse« at gjøre, og at skolens mystiske »folkeaand« havde hjemme hos bondealmuen, »d. v. s. den del af landbefolkningen, som endnu ei er bleven smittet af europæisk dannelse eller længsel derefter.« Det er rigtig seet, forsaavidt som den opblussen af den historiske romantik, som nu lyste op rundt om i folkehøiskolerne, fik et afgjort forhold til tidens demokratiske bevægelse.

Bønderne havde før kæmpet med embedsmændene, men nu søgte den nye tids mænd paa enhver maade at udrydde alt, hvad der hed bureaukratiske tendenser. Paa Vestlandet drog Jaabæk omkring paa »bondevennemøder« og prækede mod embedsmændenes »sportler« og høie pensioner. For første gang veg en minister plads for storthingets mistillidsudtalelse. Man fik indført aarlige storthing og det første af dem vedtog mistillidsvotum mod hele ministeriet. Man fik en ny skolelov, der gjorde det af med den lærde skoles prestige; enten man vilde bli student eller apothekerlærling, maatte man ved 15aarsalderen gjennem »middelskoleexamens« port og man kunde bli »realstudent« uden at kunne et ord latin eller græsk. — Maalstrævet tog ny fart og fik ikke mindst tilhold ved folkehøiskolerne. Agitationens bølger gik høit over hele linjen; i alle spørsmaal laa klassekampen mellem embedsmænd og bønder bag »Alt det liv, her fortiden er i Norge« — skrev Bjørnson i »Norsk Folkeblad«, som han redigerede i disse aar, »er i kamp om det demokratiske Norges fane, for eller imod, paa artilleriafstand eller paa kniven.«

Uvilkaarlig kom embedsstandens holdning til at forandre sig under disse forhold. Den havde aldrig blandet sig med bønderne;

den havde kun omgaaets indbyrdes og med de »konditionerede« i bygden; den havde tidt dansk eller andet fremmed blod i sine aarer. Naar den nu blev ligesom sat udenfor folket, kom den ganske naturlig til at føle sig som den, der havde været det egentlige kulturelement i Norge, og paa hvem Norges aandssamfund med nabolandene og med Europa beroede. Redaktøren af dens organ »Morgenbladet«, Chr. Friele, kom endog i stridens hede til i modsætning til embedsmændenes kultur at tale om de »raabarkede« bønder, hvad der satte meget ondt blod. Den blev skandinav, og kong Karl, der var en ivrig »unionskonge«, fik den med paa sit unionsprogram, der resulterede i »unionskomitéens« forslag om nærmere sammenslutning mellem Norge og Sverige i diplomatisk og militær henseende med fastsættelse af Stockholm som kongens residens. I overensstemmelse hermed ændredes blikket for Norges historie; den oldnorske romantik blev spillet ud mod den »høiere klasse« fra »folkeligt« hold: saa kom den høiere klasse til at forlade den; den sværmede ikke længer med fogden i »Brand« for bygdens gamle vikinger. Dansketiden blev ikke længer behandlet som et »uægte led« i vor historie; den blev et naturligt overgangsled fra en uddød kultur til den moderne kultur, som den »høiere klasse« var repræsentant for. Og den oldnorske glanstid var det ikke saa særlig bevendt med; folkets standpunkt i politisk henseende yderst primitivt; »af institutioner, der kunde træde istedenfor mænd, fandtes kun spor«, og naar undtages »de navnløse kvad« indeholdt skaldenes sange ikke »poesi i dette ords almindelige betydning« og »vor nationale selvstændighed havde, hvergang den var vunden, ogsaa en iøinefaldende tendens til atter at gaa tabt.« —

Overalt var det, som krigens bulder merkedes, »litteraturen i aand som i sprog tog del i kampen«, heder det i Bjørnsons ovennævnte artikel, »gjenfødelsens liv og larm er over det hele«. Og det var for det meste paa bondens side, at litteraturen stillede sig. Bondens skikkelse havde fanget forfatternes interesse; Bjørnsons bondefortællinger havde aabnet deres syn, og nye varieteter af bondefortællinger fremkom.

Under Bjørnsons auspicier begyndte Magdalene Thoresen sit forfatterskab; det var merkeligt, at en dansk dame skulde lægge sit livs energi i at skildre den norske bonde. Hun var et par og tyve, da hun kom til Bergen som lærerinde hos provst Thoresen, aaret efter blev hun gift med ham. Hun kom her i Bergen i en litterært interesseret kreds, hendes stedatter blev gift med Ibsen, og da Bjørnson i et par aar efterfulgte ham som theaterleder i Bergen, kom hun under Bjørnsons indflydelse. Men mere end alt andet virkede de storslagne indtryk af Vestlandets natur, »hvor kysten skuer med et mægtigt og storformet aasyn ud i verden«; hun har selv sagt lige ud, at den »gjorde hende til personlighed«. Nu vilde hun ikke være dansk, blev »meget mere exklusiv norsk« end sine omgivelser. Hendes forfatterskab var først privat; men da hendes

Magdalene Thoresen

1843

første digtsamling var kommet ud med forord af Bjørnson — under titelen »Digte af en Dame«, lod hun det staa til. Det var den vestlandske bonde, hun vilde skildre, hun saa deri »en livskaldelse«. »Jeg tror vist, der ligger en betydelig pathos i folket«, skrev hun i en stipendieansøgning, »og at der findes karakterer for min pen«. Det er en træffende betegnelse af hendes syn paa bonden, det er den mest præcise karakteristik af hendes bondenovelle: Hun har seet det sterke og det mørke i folket, og hendes kunst drages mod de store, voldsomme optrin. Den stolte Kolbein Starkars møde med presten, da han vil tvinge ham til at la sin søn ægte hans datter Signe, som han har forført; — og saa igjen det optrin, hvor han stanser prestens hest og slynger hans søn frelst henover veien, medens han selv styrter død i det slug, de kjørte mod i susende fart. »Der har du sønnen din i Jesu navn!« — eller det optrin, da Inga aflægger ed paa, at Gunnar er uskyldig i ildspaasættelse; med lysende øine sverger hun paa det; hun ved intet om de faktiske omstændigheder, men hun er tindrende vis paa, at hans sindelag mod hende er slig, at han aldrig kan ha gjort det: — det er slige store scener, som gir disse fru Thoresens fortællinger fra 1860erne sit præg. Det er folkets »pathos«, hun som kunstner maa faa til at lyse. Derfor faar hendes fortællinger uvilkaarlig noget theatralsk ved sig; kraften blir forceret og følelsen sentimental. Og dog, naturgrunden i disse fortællinger er sund og ægte; kommer hun til at gjøre »roman« ud af sine bønders liv, elsker hun slet ikke romanhelten i dem. En karakter saa jevn og bentfrem som Gunnar i »Solen i Siljedalen«, en grei, uforfærdet arbeidskar, den sikre følelse og den trygge duelighed i egen person, synes at forberede et nyt og andet ideal end 60aarenes folkehøiskoletid havde.

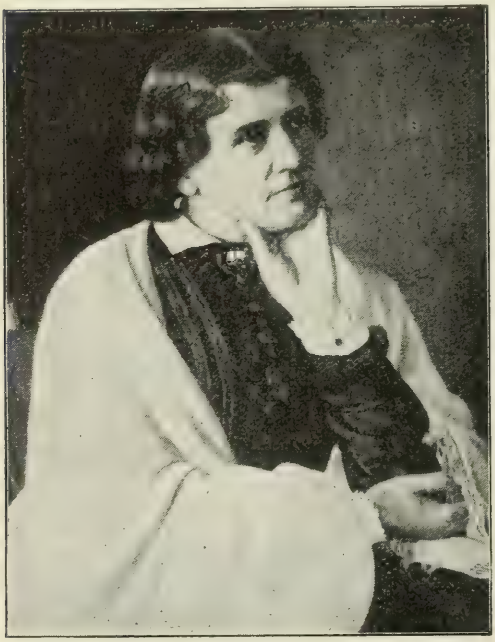

Fig. 75. Magdalene Thoresen.

Kristofer Janson

Som Magdalene Thoresen begyndte ogsaa Kristofer Janson sit forfatterskab i Bergen. Med ham kommer bondenovellen ind i maallitteraturen. Han var som student blit omvendt til landsmaalet og blev en af de ivrigste i den landsmaalskreds, der i slutningen af 1860erne samledes i Bergen, hvor han og Henrik Krohn o. a. stiftede »Vestmannalaget« 1868. (Ved samme tid var »Det norske samlag« stiftet i hovedstaden til udbredelse af landsmaalskrifter.) Bergen blev ligefrem et maalmændenes »rede«, og da stipendiat (siden

professor) Ludvig Ludvigsen Daae i 1869 i en serie forelæsninger forkyndte den nye historiske skoles lærdomme og konkluderede i skandinavisme og modstand mod »maalet«, blev der liv i »reden«, baade Janson og Krohn axlede sit skind for landsmaalet. Som fru Thoresens har ogsaa Jansons bondefortællinger et mørkere præg end Bjørnsons, det er, som Vestlandets dystre natur uvilkaarlig gjorde karaktererne haardere. Janson førte ogsaa landsmaalet et skridt længere frem; i »Han og Ho« overskred det bondefortællingens ramme; her talte kulturmennesker paa landsmaal om kulturfænomener, og kampen kom til at gjælde tidens hovedspørgsmaal: hvis aandsliv er det rigeste, byfolkets eller landsfolkets. Janson, der stod folkehøiskolebevægelsen nær — han blev ved denne tid lærer ved Christopher Bruuns folkehøiskole — gav her et glødende indlæg for landsfolket. Hos d e t er dueligt arbeide, hos det er religiøst alvor, hos det er fædrenes ærværdige sæd og skik, — hos byfolket er bare ydre glans, kunst, let finhed; der gjør man kun et i verden og det er »kur«, der hersker bare frivolitet; aandslivets spidse er Erik Bøghs vaudeviller og Offenbachs operetter, og flirtation og sladder driver stadig verket.

Fig. 76. Kristofer Janson

Men den af litteraturens mænd, som kjæmpede ivrigst med i bevægelsen, var Bjørnstjerne Bjørnson. Han var Grundtvigianer med liv og sjæl, Grundtvigs ivrige beundrer og personlig sterkt paavirket af ham. Den grundtvigske lyse kristendom og den grundtvigske oldnordiske kraft var ham lige kjære, og folkehøiskolebevægelsen med dens ungdomsvarme og begeistring og dens tro paa folkeaanden stod i fuld og sterk samklang med hans inderste natur; ungdomsglød og samfølelse med det norske folk var de mest levende magter i hans digtning. Han kastede sig da med liv og sjæl personlig ind i kampen, blev som han siger »landsens hest«, der sloges med byens »tiger«. Han overtog selv redaktionen af bondevennernes organ »Norsk Folkeblad« og førte »det demokratiske Norges« kamp i stort og i smaat, og kampens iver gav ham »Godt Mod« og fik alle livsevner til at sprudle i hans personlighed. Bjørnson

> Jeg kjæmper helt foruden had;
> det, som jeg elsker, gjør mig glad,
> skjønt varm og vred tillige.
> Det er mit blod, min sjæl, der gaar
> i hver en linje, som jeg slaar,
> og derfor gaar den lige.

Og det var, som om der kom et raskere tempo i hans forfatterskab, der aabnede sig nye kilder, og strømmen fra de gamle blev sterkere.

Kampen førte ham midt op i nutiden, som hans bondefortællinger egentlig kun halvveis havde tilhørt. Et sujet, som han havde baaret paa i en 10 aar, blev nu levende i ham, og han skrev vor litteraturs første moderne psykologiske skuespil, det nydelige lille toakter »De Nygifte«. Det er den unge nygifte kones overgang fra fars og mors datter til Axels hustru, han skildrer: fortvilelsen ved at manden kræver, at hun skal skilles fra fars og mors hjem; og hvorledes saa kjærligheden ubevidst vokser op i hende. Det var i Alfred de Mussets proverber, at han i 1850 havde hentet sin første inspiration til stykket; og man merker en gjenklang af Musset i den fine skildring af, hvorledes kjærligheden optændes ved jalousi, hvorledes den gjør hende end mere sky og paatagen ligegyldig overfor ham, og saa helt fortvilet, fordi den tar magten fra hende; indtil den til slutning lokkes frem af hans ømhed og slaar frit og lykkelig ud i klar lue. Men stykket faar en særegen farve af sin tid derved, at det kjæmper for ungdommens ret mod den gamle tid og dens repræsentanter, amtmanden og fruen, hos hvem der ikke er skygge af plet og ikke skygge af omskiftelse eller afvigelse fra vedtægt og sædvane. Det er som en indledning i scherzo til den nye tids røre, naar Aksel rumsterer i amtmandens dagligstue. »Man kan snarere vælte hele dette hus end faa en liden ting forandret deri. Jeg kan ikke røre mig. Det blir ogsaa tilsidst utaaleligt. At flytte den sofa lidt længere ind til væggen eller den stol bort, er det da mod naturen? Eller er det bestemt fra evighed af, at det bord skal staa der? Kan det ikke flyttes? — Jogu kan det flyttes? Ha, ha! . . . Jeg vil ha plads for mine ben, jeg tror tilforladelig, jeg har glemt at gaa; jeg har heller ikke paa et aar hørt lyden af mine egne skridt — eller af min egen stemme.« Det var lyden deraf, den nye tids mænd vilde høre.

Friskere virker dog Bjørnsons næste fortælling »Fiskerjenten«, historien om hvordan fiskerjenten blev til skuespillerinde. Da en forfatter engang forela Bjørnson det meget omdebatterede spørgsmaal, om det var fru Gundersen eller fru Wolff, som var modellen, svarede Bjørnson: »Nei, »Fiskerjenten«, det er mig det.« Hun har faaet hele mangfoldigheden af hans karakter, dette barn af folket, der altid lever i storm, — snart letsindets glade tummel uden hensyn, snart et brusende hav af følelser, hvori hun skylles hen; som et naturfænomen staar hun blandt sine omgivelser og vækker altid modstridende følelser, tro og tvil, uvilje og sympathi, beundring, underkastelse, forelskelse, indignation og oprør, men altid og overalt forbauselse. Og alting virker tilbage paa hende med øieblikkets hele voldsomhed, hun blir bløď, og hun blir haard, modig og ræd, begeistret og fortvilet; ellevild og opløst i graad. Altid synes hendes liv et bytte for tilfældet; hun lar sig kun lede af instinktet; men deri ligger et kald, hun ikke aner, men hvortil hendes karakter af sig selv ved hendes eget naturels styrke vokser ud. Og hvor der indtræffer noget, som har sammenhæng med dette kald, river det hende

helt med sig. Hun har ikke det fjerneste begreb om, hvad skuespil er, men hun lever aandeløst med, da hun ser »Aksel og Valborg« paa Bergens theater; hendes udbrud maa hysses ned, hendes begeistring blir en hel komedie for publikum; men da man ved udgangen smiler af hende, saa straaler hendes smil tilbage en begeistring, som tar dem alle. — Og da hun paa prestegaarden i sin store fortvilelse kommer til at læse i Holbergs komedier, der ligger opslaat, kommer der et helt brag af latter mod de andre; hun har glemt sorg og sut, glemt sit ærind, bare ler, skoggerler over gamle fader Holberg. — Denne Petra er ikke bare bogens heltinde, hun er dens muse; som hun er den selv baaret af tilfældet, men med det dybe instinkt, man kan næsten si: ubevidst, bag. Den skifter fra sted til sted, fra smaabyen til Bergen, fra Bergen til prestegaarden. Personer træder op og forsvinder. Den skifter i mangfoldige toner; jevn fortælling, stærk skildring af voldsomme optrin, næsten moderlig øm beskrivelse af sjælstilstande og sjælsudviklinger, langtspunden diskussion om de spørgsmaal, som kommer i dens vei; lyriske smaavers, ja, lange digte indstrøes, saa man knapt ved, hvor de kommer fra. Den er usammenhængende og umiddelbar i hver episode, ikke en komponeret fortælling, men en verden, der aabner sig for læseren, aabner sig og skifter om. Men med alt det indeholder dog bogen et livs udviklingshistorie, indtil det særegne menneske har fundet sit særegne kald og staar fuldt færdig i det og »saa gik teppet op«. Det hele blir et slags symbolsk idealbillede af den unge norske litteratur og dramatiske kunst — runden af folket, ustyrlig og fremfarende, umoden, reven hen af de store indtryk fra den fuldendte fremmede danske kunst, saa igjen fordybende sin egen menneskelighed, løftet og forædlet ved religiøs paavirkning fra en mild, from, alvorlig, menneskekjærlig og forstaaelsesfuld grundtvigiansk kristendom. Og først og sidst national norsk i sit væsens dyb og i sin virkning; da Petra har deklameret sit digt om den unge viking, og alle sidder aandeløse, bryder kapteinen løs: »naar jeg tages paa den maade, maa jeg, fanden gale, ha en fædrelandssang«. — — —

Men strømningen mod det oldnorske, som gik gjennem folkehøiskolebevægelsen, gjorde sig ogsaa gjeldende hos Bjørnson. Et emne, som han skrev paa omkring 1860, blev taget frem igjen og fuldført: det fortællende digt »Arnljot Gelline«. Det viste sig her som i Fiskerjenten, hvordan hans digtning blev mindre og mindre komponeret, mere og mere umiddelbar sterk. Oldnorsken gav hele sprogtonen og stilen ny kraft. Aldrig havde det norske sprog tonet med slig styrke som her; vægtig falder stilen, haard og ujevn, paa trods af al grammatisk sætningsbygning; men nerver og sener i hvert ord og alt levende; ordene er sære, folkelige, lige op af bygdemaalene, tunge af gammel klang, halv fremmede, rammende med et slag, pludselig, og de hamres sammen bogstavrim ved bogstavrim, bølger eller vrides sammen i rytmer, snart frie og fyldige, snart paa det

nøieste regelmæssige, hvor der akkurat er rum for ordet, og hvor det faar en slig særstillet plads, at selve dets lydværdi blir ny ved det. Derved faar hele stilen noget eventyrlig underligt ved sig, paa en gang umiddelbart naturkraftigt og mægtig høihedsfuldt, — som skabt for emnet, hvor den mandekraft, som heder Arnljot, brydes med trolde og vætter og vilde dyr og bøier sig for korsets merke. Neppe nogensinde har Bjørnson skrevet noget, der i den grad som den mest typiske af Arnljot Gellinesangene, »Under Vaarflommen«, gir udtryk for dobbeltheden i hans natur, dens sterke sanselighed og dens mægtige løftning. — En pendant til det danner den mageløse monolog »Bergliot«, der har faaet plads mellem hans digte. Det er den samme stil, den samme oldnorske sprogtone, det samme pludselige i hele virkningen. Og her har Bjørnson gjennemført skildringen af et underlig sammensat og voldsomt bevæget sjælebillede: høvdingehustruen fra overgangstiden mellem kristendom og hedenskab, i stolt forventning mod hendes husbonds hjemfærd fra mødet med kongen, og saa stedt til møde med sin husbonds og sin eneste søns lig; i en hel skala af modstridende følelser: kneisende stolthed, lynslagen lamhed, høie minder; tom, tom forladthed; den gamle tros slegtsinstinkt, der roper hevn; den nye tros humane instinkt, der føler, at hevnen er magtesløs til at gi en ens døde igjen. Der er bare et igjen, den syges og sorgtunges trang til at forsage hele sin delagtighed i det bevægede liv, til at gjemme sig bort.

De store stuer vil jeg stænge,
folkene vil jeg sende bort,
kvæg og heste vil jeg sælge,
flytte ud og leve ene.

Og som et omkvæd følger det uendelig tunge »kjør langsomt«; det rummer mindet, det rummer ødet:

Kjør langsomt! thi saadan kjørte Einar altid . . .
. . . kjør langsomt!
thi vi kommer tidsnok hjem.

Det er udentvil Bjørnsons sammenhæng med folket, som har præget denne hans produktion, git den dens naturkraft i udtrykket, git den en stil, der virker med oprindelig magt, saa man trods al særhed i udtrykkene føler, at den maa »ha gjort sig sjøl«. Der var en naturalistisk, bred virkningsfuldhed deri, og Bjørnson har søgt alle støttemidler for virkningen; han maatte ha musiken med og fik Edv. Grieg til at komponere »Bergliot«.

I denne tid var han leder af Kristiania theater et par aar, og ud fra trangen til at rive hele folket med kom han paa den tanke at skrive »folkestykker«, der passede for alle. Folkets egen historie skulde være emnet, skildringen skulde være bred og enkel med store, sterkt fremtrædende følelser, musiken virke med og saaledes skulde der hos alle skabes en »samfølelsens glæde«. Saaledes skrev

han sin Sigurd Jorsalfar, som i den sidste tid med rette er blit det typiske norske festspil. Det er intet mønsterdrama, men det er en bred sterk strøm, der bruser gjennem det, uden al kunst, med oprindelig magt. Og hele virkningen samler sig og stiger festlig svulmende op i store kantate-agtige digte, fremfor alt det mægtige:

Norrønafolket det vil fare,
det vil føre kraft til andre,
kampens glavind kaster gjenglans,
æren øger folkets arbeid.
Da vi kom fra Jorsaltoget,
tændtes sangens alle bauner,
og vor ungdom stod om luen
og det lyste langt af landet.

Mangt som før sad bredt og mægtigt,
minked nu og bort det bares,
til høisædet skred det store,
styred tankerne og tiden.
Kvindens krav til ungersvenden
nu blev mod til mandig idræt,
mod'rens krav til sine sønner
nu blev maal til eftermæle.

Bjørnsons text og Griegs musik vælder her sammen til en mægtig norsk manddomshøisang.

— — Saaledes steg den nationale romantik mægtig iveiret, idet den rakte haanden til den unge demokratiske bevægelse; de unge gik til kampen med lysende tro; alt hvad der stredes om, gjaldt jo folket og friheden. Løftning og fri udvikling skulde spredes rundt i de tusen hjem, og i folkerepræsentationen skulde folkets egen aand, fædreneaandens reneste udtryk, atter ta magten i Norge. Hvad under, at der strømmede nye kræfter til, som saa sit livs kald i at virke med til dette maal? Havde man før med klædelig beskedenhed helst villet idetmindste gi sig mine af at undslaa sig for alle politiske hverv, saa var der nu adskillige, som slog sig paa politiken, — ordet »Levebrødspolitiker« stammer fra denne periode. — Man maatte for enhver pris være med at stemme, man fik sig en myrlap for en slik, saa eiede man grund og dermed stemmeret. Men med ett fik den demokratiske bevægelse se et Mene tekel paa væggen; haanden, der havde skrevet det, var Henrik Ibsens. Hvad havde han imod retningen? Det var modsætningen mellem de store ord, den stærke overbevisning og den lille virkelighed, mellem den glødende overtydelse om at ha kaldet og den prosaiske jagt efter levebrødet; og saa det, at ord som »folk« og »ungdom« blev skilt for Gud ved ikke hvad, og at man først og sidst fandt at maatte klumpe folk sammen, naar man skulde føre sin krig. Satiren mod disse skrøbeligheder gjorde »De Unges Forbund« yderst aktuelt: oppositionspartiet var rasende; den unge Kr. Elster skrev, at her var »alle idealer svegne, poesiens aand fornegtet, spidsborgeraanden triumferer og dusinmennesket er blit mønstret.« Og det konservative parti greb ivrig efter denne hjælp, det kaldte straks sine modstandere familien Stensgaard, efter stykkets slagtoffer.

»De unges Forbund« driver det herligste gjøn med de tilstande, det tar fat paa; det knitrer af vittigheder i replikerne, og selv deri er det et tidsbillede; for neppe nogensinde stod haandgemænget saa voldsomt paa mellem den slagfærdige vittighed, saadan som den repræsenteredes af Chr. Friele i »Morgenbladet« og det nye demokratis

store letomsvingelige fraser. Det er den nye tid, som har holdt sit indtog i kammerherre Bratsbergs og gaardbruger Lundestads bygd; spekulationen kommer med Monsen paa Storli, som gir høie renter og tar høie renter, men ikke tar det nøie med kaution og sligt. Og nu kommer sagfører Stensgaard og »indførte ideer i distriktet«, bogtrykker Aslaksen og hans avis kan ikke leve længer af »ulykkelige hændelser og selvmord og slige uskyldige ting, som tidt ikke var passeret engang.« Stensgaard har straks gjort sig stemmeberettiget, har optat det eneste matrikulerede hundehus i bygden. Efter hans knaldende 17maistale stiftes »de unges forbund«, der grasserer en »rabies agitatoria« i distriktet, nationen reiser sig og nationen er »det menige folk, de som ingenting har og ingenting er«, og Stensgaard blir valgmand med dundrende majoritet. »Om ti—femten aar sidder Stensgaard i kongens eller folkets raad«, siger gamle Anders Lundestad.

Hvem er han denne Stensgaard? Han er af familien Gynt, men med sit særegne præg; produkt af pantelaanerhjemmet og latinskolen. »Styghed i hjemmet, løftelse i skolen» (var det en folkehøiskole? i den tids latinskole var der nok smaat med løftelse). Og han vil frem for enhver pris; han blir lurendreier af instinkt, men en lurendreier med bravur — og hans bevidsthed strækker sig kun til bravuren. Han tror paa sig selv og paa det folk, ved hvis hjælp han vil stige op. Vorherre »har tænkt det lyseste med mig.« Altid føler han, at han har Guds kald over sig og de unges forbund i halen paa sig. Og det er nu saa heldigt, at Vorherres kald er af de ting, som lar sig tyde stadig bedre, jo bedre og rettere forstaaelse man faar af det, og den, som Vorherre har ment sit lyseste med, faar stadig rettere forstaaelse af, hvad Vorherre har ment med ham. Og stadig kan de unges forbund følge med; hvordan kaldet omfortolkes, — »Foreningen blir uforandret, den er grundlagt paa en saa temmelig bred basis.« — Og som Stensgaard tror paa sig og sine, tror han paa alt, hvad der fortælles ham, og med sin lysende tro staar han saa tilslut som alles gjæk, efter at han har imponeret alle og prostitueret sig selv med stor bravur.

Den intransigente idealist med merket »intet eller alt« slog her sit slag mod de idealistiske opportunister, der saa let fandt, at i alting, som man stredes om, laa folkestyrets sag »bag«. Han tegnede et sikkert billede af den nye tids type med dens usvigelige tro mod idealerne og dens letvindte omgang med de »lokale forhold«; den evige glødende overbevisning, den evige guldegode naivetet, endog i udtrykkene — som naar Stensgaard bedst som han pathetisk forsikrer, at han vil »knuse dragen«, roper lige ud af hjertet: »men vi maa holde sammen, gutter!« — alt det var generende veltruffet. Og det brød løs fra de unge over stykket — ved opførelsen paa Kristiania theater blev der pibekonsert og pibekonsert igjen. »Morgenbladet« forsømte ikke at fremhæve blandt pibekonsertens løver et par herrer, der havde kjæmpet foran rækkerne ved maalstriden

i Bergen. Og Bjørnson tordnede løs med utvilsom adresse i sit digt til Johan Sverdrup.

Skal poesiens offerlund
for snigmord ikke fredlyst være
er det det ny, som er igjære,
da viger jeg i samme stund.

Ibsen var reist som gjest til Suezkanalens aabningshøitideligheder, da han fik vide om pibekonserten. Han gav sin harme udtryk i sit digt Ved Port Said.

Damperne drog
forbi obelisken.
Paa hjemmets sprog
traf mig nyheders hvisken:
det digt-speil jeg pudsed
for mandlige tøiter,
var hjemme smudset
af stænk af fløiter.

Gift-fluen stak;
det gav mindelser vamle. =
Stjerne, hav tak,
mit hjem er det gamle.
Vi praied fregatten
fra flod-baads taget;
jeg svinged hatten
og hilste flaget.

Og da en svensk politiker A. H(edin?) gik ham paa klingen, fordi han havde sluttet sig til de gamles parti, lød svaret kategorisk:

De siger, jeg er bleven »konservativ«.
Jeg er hvad jeg var mit hele liv.

Jeg gaar ikke med paa at flytte brikker.
Slaa spillet overende, der har de mig sikker.

. . . I sørger for vandflom til verdensmarken.
Jeg lægger med lyst torpedo under arken.

»Den intransigente idealist« følte, at hans »hjem« maatte være blandt stjernerne, og han havde ikke glemt, at han »forholdt sig paradoxalt til tilværelsen«. Han skulde i en menneskealder nedover faa anledning til at vise det.

VIII. DE STORE LIVSSPØRSMAAL.

Vor litteratur i 1870erne og 1880erne har vokset sig frem til europæisk betydning; derfor fortjener det at betones, at 1870ernes aandsudvikling her i Norge indledes ved indtrykket af en europæisk begivenhed. Den 2. septbr, 1870 bukkede Frankrigs hær ved Sedan under for Tyskerne. Napoleon III's keiserdømme opløstes i stov og republiken proklameredes. Partistriden rasede i det beseirede land, nogle maaneder senere brød kommunardernes opstand ud og petroløserne brændte Paris. Republiken maatte afstaa Elsass-Lothringen til Tyskland og gi kommunarderne amnesti. Indtrykket af disse begivenheder var voldsomt her hjemme; man stod helt ud paa Frankrigs side under krigen og basaren til indtægt for de saarede franske soldater fik en tilslutning, som mindedes i Kristiania en aarrække efter. Frankrigs nederlag føltes som et lynslag. Det var

Den nye verdens-situation

arvefienden fra 1864, som havde seiret. Det stolte keiserdømmes »gloire« var gaaet tilgrunde, og med det svandt ogsaa glansen om alt herredømme; det norske bureaukrati, der var blit mere og mere royalistisk, fik føle at kongemagtens prestige overhodet havde lidt et skaar. Og det var saameget mere skjebnesvangert, som det i sin kampstilling mod storthinget stillede sig som kongemagtens forkjæmper. Kommunardernes opstand havde vist, at arbeiderne var en magt, der var at regne med. Socialisternes europæiske forbund Internationale fik tilslutning i Danmark. Man følte, at det ikke bare var »republiken«, som spøgte i sindene, men at man ogsaa stod foran

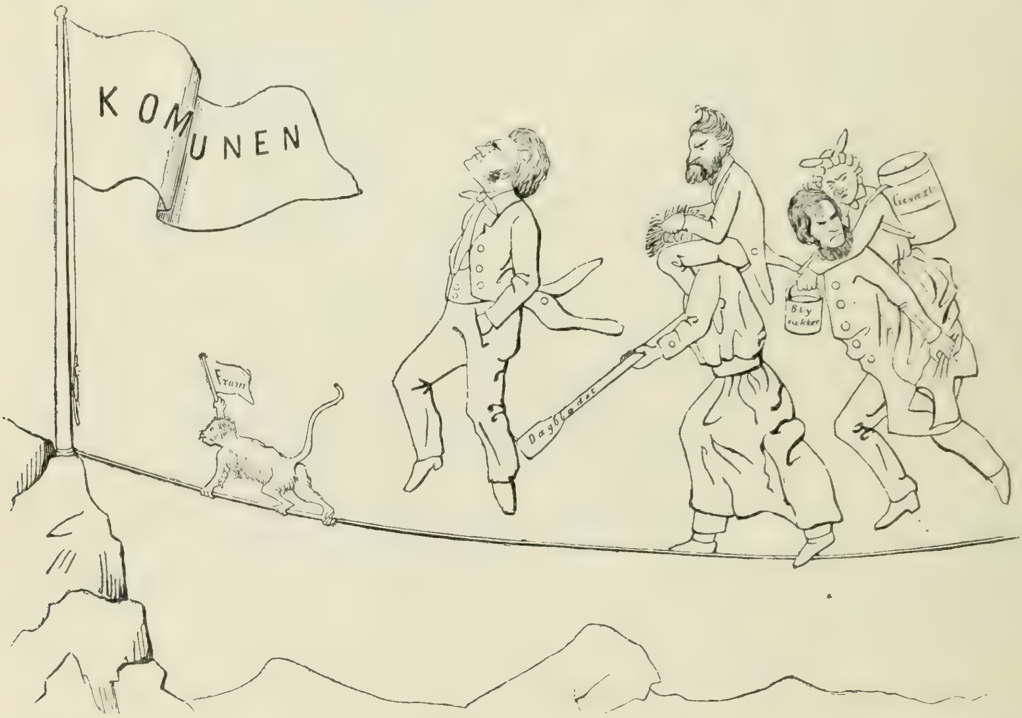

Fig. 77. »Vore politiske Blondiner« — karikatur fra 1871 — af »Fram« (Fjørtoft) Bjørnson, Johan Sverdrup, Jaabæk.

en kamp mellem kapital og arbejde. Alle disse nye ideer kom til at ta magten fra romantiken.

Det var hos en klik unge studenter, at ideerne fra det yderste venstre fænged. Bjørnson blev formand i Studentersamfundet, og med Bjørnson slap baade begeistring og diskussion løs, og var denne lille klik i begeistringen med Bjørnson, saa var den i diskussionen langt til venstre om ham; den havde »Bjørnson til skald, »Fram«
Fram til rudningsmann, fridomen til religion, det nye Norig til herrop.« »Fram« var Olaves Fjørtoft, som »Dølen« var Vinje, en radikal mathematiker, der leved og sulted for sine ideer og døde af svindsot ved 30aarsalderen. Han talte med lynende øine og skrev saa det fræsed mod Pontoppidan og presterne, for republiken og maalsagen; med fryd saa han alle revolutionære bevægelser derude i

Europa. Vi skulde med; »1871 har lært os, at arbeidsmannen maa op og ta magta. Tia aat Internasjonal e koma«. Da saa udover 1870erne Marx's og Lasalles skrifter indførtes af fremmede haandverksvende, var Fjørtoft og hans klik ilag med arbeiderne; han var ivrig med paa de første socialistmøder ude paa Tyveholmen; Gunnar Heiberg har tegnet hans portræt der i »Tante Ulrikka«. Han var Norskhedsmand, Skandinav, Europæer, paa sin hals altsammen; alt rummedes under fremtidens tegn, naar man havde skaaret væk kongedømmets »sprikstakk«, »Tre nordiske fristata, dæ ska skapa snart eit Norden«. — Traf han sammen i de faktiske opgaver med de demokratiske Grundtvigianere, saa var aanden hos ham en helt anden. Der var ingen romantik hos ham, »Kver som drikk ta minne, ska tyste att. Nei, brynnen du ska ause tu, e manna-anden, som ser fram og inkje att berre«. Ja, maalsagen var for ham noget helt andet end for dem; han hævdede, at gadeslusken talte norsk og man maatte ta hensyn til hans maal. Den oldnorske glans var gaaet af det hele; det var ikke lysskin fra fortids høider, men kraft fra neden og levende nutid, han søgte. Og paa samme maade vilde han opløse ideernes høie videnskab, filosofien. »Den grundande filosofen maa ut i live aa læra ta dæ aa ta alle dei som ha prøvt aa erfare noke aa ta detta maa han gjere opp filosofien sin.«

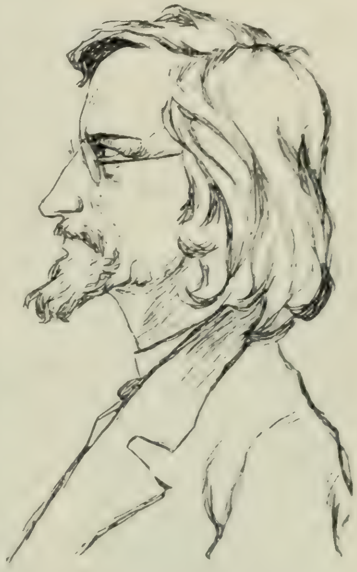

Fig. 78. Olaves Fjørtoft.

Revolutionen trued ikke bare fra gaden, den trued ogsaa fra stuen. Paany reiste kvinderne sig, men dennegang var det ikke bare for kvindehjertets frihed, der blev kjæmpet. Den engelske filosof Stuart Mill havde skrevet sin bog om kvindernes underkuelse, hvor han krævede ret for kvinden til at raade over sin formue, udvikle sine evner som manden, deltage i det politiske liv; med engelsk afgjorthed og engelsk ro stillede han sig i angrebsstilling overfor alle former af den herskende opfatning af kvinden og alle indvendinger, der kunde udledes af dem. En ung dansk litterærfilosofisk forfattter, Georg Brandes, oversatte Mills bog fortræffelig og gav den i fortalen sin begeistrede tilslutning; han traadte med den ind paa kamppladsen, og gav i sin fortale den lovpriste »skjønne kvindelighed« et velrettet hug: »En kvinde, hvis fødder har vokset frit og sundt, forekommer en ægte Chineser og især en ægte Chineserinde ukvindelig og uskjøn. En frit udviklet kvinde synes vort smaaborgerlige China at maatte blive en uskjøn og ukvindelig monstrositet.« — Bogen slog ned og fænged. Camilla Collett holdt paa at skrive sine Erindringer og Bekjendelser, endel reiseminder og kauserier, skrevne med hendes evne til aandfuld konservation, men af

Kvindesagen

Camilla Collett

ganske fredelig natur. Men med ett gaar der brand i bogen; kvindernes krav slaar iveiret; den indestængte virksomhedstrang kommer tilorde i sætninger som, at en forfatterinde kan aarligaars skrive en roman eller et brugbart skuespil, men selv er hun udelukket fra livets skuespil. Ikke nok dermed: hun reiste krav om, at kvinden skulde faa udvikle sig frit, om rimeligt forhold mellem lønnen for mandsarbejde og kvindearbejde, om lige kyskhedskrav for ung mand og ung kvinde. Det var den samme damemæssig aandfulde konversationstone, hvor hver tanke fik plads, som den kom i flugten; men alt dette, som glimrede i sig selv, fik ny glans af den glød, som brændte i det. Uforglemmeligt blir i denne bog et billede som det mellem marihønerne og kvinderne; marihønerne fortærer hverandre, fordi der ikke er nok larver at leve af for dem; men en sommer var der larver nok, da blev der en overflod af marihøner. Fortærer ikke vore damer hinanden ved sladderen? nu vel, gi deres aand larver nok at leve af, og sladderen vil forsvinde. — Da saa Brandes's moderne litteraturkritik havde lært hende at søge menneskétyperne i bøgerne, tar hun i »Fra de Stummes Leir« sig for at analysere forholdet mellem mand og kvinde, som det skildres i den moderne roman. Ideen er briliant, udførelsen aandfuld, hun viser paa det skarpeste at manden er den bevidste eller ubevidste egoist, der betragtes med overbærenhed, at kvinden er den milde resignerede lidende eller den udfordrende og æggende, i sidste tilfælde sætter man pris paa hende som pikant; men tar hun overmagten, betragtes hun som et uhyre, og i saa tilfælde har hun i romanerne stadig sin skjæbne over sig. Imidlertid blir indtrykket af bogen svækket ved, at der ingen rigtig samlethed er over den. De forskjellige bøger passerer revy, den oppositionelle kritik blir det væsentlige; vi ser ingen psykologisk udvikling af de forskjellige typearter; det egentlige emne — litteraturstudiet — synes saaledes væsentlig at bli en anledning. Der gaar igjennem bogen som et stadigt appel-raab: bort fra det kvindelighedsideal, der sidder stille og resigneret og venter — saaledes som Ibsens Solveig paa Per Gynt. Sit menneskeværd skal kvinden ikke ha gjennem manden; hos sig selv, kun der skal hun ta alt, hvad der kan gi hendes liv adel.

Fig. 79. Aasta Hansteen.

Aasta Hansteen

I Camilla Collett fik kvindesagens nye ideer en forkjæmperinde, der førte sine slag let og elegant, hvis hele fremtræden var damemæssig, fin og aandfuld. Paa en helt anden maade repræsenteredes kvindeemancipationen af en anden dame, Aasta Hansteen. Hun sloges hensynsløst for sin sag, skrev fnysende artikler, optraadte som taler paa møder, sammenkaldte dem selv og svang paa gaden sin ridepisk mod de uforskammede mandfolk. Der var i hende en radi-

kalernatur af »Frams« art, og de har da begge faaet sin forherligelse sammen i Gunnar Heibergs Tante Ulrikke, hvor hun er titelfiguren. Hvor stikker hun her af mod den stokkonservative kreds, der vil dysse alt ned i stilfærdighed! Hun har, som en siger, »ikke bare formange jern i ilden, men formegen ild i hjernen«. Alt hos hende er udfordring; hun maa følge sit hjerte, hun har hørt »messingbasunens røst« og millionernes marsch«, medropet paa retfærdighed. Hvad under at en saa ilter optræden af en dame blev et staaende signal til holloi for et lattermildt publikum. Hun irriteredes stadig ved det og drog 1880 over til Amerika; hun satte sit haab til det frie Vestens frihed; herhjemme — skrev hun —

Skjønt man stræber op at stige,
kan man der kun sige, sige
i den blødmyr: Uselvstændighed.

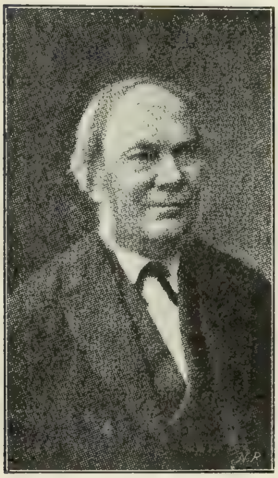
Neppe havde disse krav meldt sig, saa blev det med engang brand over hele linjen, og den, som satte alle sindene i bevægelse, var den samme, som havde kastet Stuart Mills bog ind i vor litterære verden: Georg Brandes. Han havde sat sig den store opgave, at skildre den franske, engelske og tyske litteraturs udvikling fra aarhundredets begyndelse til 1848. Men det var ingen blot historisk opgave; han vilde gjøre en generalrevolution: »Det er den hele samfundsbetragtning, som den yngre slegt fra grunden af maa omforme og oppløie, før en ny litteratur kan skyde op,« hed det i hans indledningsforedrag. Litteraturen skulde faa en helt ny rolle i samfundet: var der liv i en litteratur, maatte den »sætte problemer under debat«. Den litteratur, som fandtes i Danmark, var en tam udløber af den reaktion, som ude i Europa havde faaet sit dødsstød med 1848, og det er denne reaktions liv og død, han vilde skildre; reaktionen var skabt af revolutionsrædsel, men den gjemte selv et oprør mod magthaverne; der laa paa bunden i den en hævdelse af individets ret overfor samfundets tyranni; derfor kunde den ikke staa imod, da frisindet og den frie tanke atter reiste sit banner; men ved den kom forstaaelsen og respekten for individernes og nationaliteternes forskjelligartede personlighed og natur til at bli en ganske anden, meget dybere end den havde været hos det 18de aarhundredes og revolutionens frihedsbevægelse.

Georg Brandes

Og nu traadte Georg Brandes i skranken for den individuelle frihed i allervideste forstand. Først tankens og forskningens frihed — bort med theologerne! altfor længe har de hersket i litteraturen. Saa frihed i følelser og livsførsel — litteraturen har bøiet sig tamt under konveniensens og den borgerlige morals herredømme; nu skal den bli modig, selvstændig, menneskelig rigere. Den har været barnlig, from, troskyldig, ydmyg; nu skal den bli voksen, prøvende, vælgende; nu skal den sætte alle problemer under debat: religion, samfund, familie, ægteskab; skal uden sky, uden skjønfarvning skildre mennesketyper og samfundstilstande, som de er.

Med stor kunst forstod Brandes at drive propaganda for sine

ideer i sit verk; han undsagde den herskende litteraturretning fra første begyndelse; han ødelagde den ved at vise dens slegtskab med den overvundne reaktion; han kastede den talrige udfordrende og haanlige ord i ansigtet, og samtidig forstod han udmerket at kachere sit angreb. Han fordelte lys og skygge saa, at der stod glans af hver repræsentant for liberalismen, og at reaktionen enten blev lys-sky og snigende eller rædselsfuld, og mangengang var propagandaen saa indfiltret i den litteraturhistoriske fremstilling, at den ikke kunde udskilles derfra; den gjorde effekt som propaganda, men naar man skulde angribe den, blev den litteraturhistorie. Og i sammenhæng med alt det nye stod den hele fremstilling derved, at det var en ny art litteraturforskning; den gik fra bøgerne tilbage til livet og menneskene; den viste de forhold og tankestrømninger, hvoraf litteraturen var vokset op, den gav mesterskildringer af de menneske-sjæle, hvori verkerne havde formet sig; den var baaret af en fremstillingskunst, der forstod at levendegjøre alt, at »drive principet ud i anekdoten«.

Fig. 80. M. J. Monrad.

Den forargelse, Brandes voldte i Danmark og her hjemme, var ubeskrivelig. Pressen angreb hans første bind, søgte at tie det andet ned; Kjøbenhavneruniversitetet udelukkede ham fra den professorpost, han var selvskreven til, og da han senere i 70erne kom op til Kristiania for at holde foredrag, negtede universitetet her ham lokale. Men for venstres akademiske ungdom var han føreren, med videnskabens fulde rustning og revolutionens røde glorie om hodet, og spillende aandfuld i hver sin manøvre. Han aabnede fremtidsperspektiver paa alle hold, og overalt syntes det gamles autoritet at opløses, frihedsbanret vaiede, og man troede kun sine egne øine. Og han aabnede en horisont mod Europa, mod nye retninger i videnskab og litteratur, som man ikke havde havt før.

Monrads »Tankeretninger«

Man følte paa høirehold, at der trængtes en udredning med disse retninger, og den filosofiske professor M. J. Monrad gav fra sit hegelske standpunkt et generalopgjør med de herskende aandsretninger ude og hjemme, i sit aandfulde skrift »Tankeretninger i den nyere Tid«, — det gjælder Kierkegaard, Grundtvig, den herskende rettroenhed ikke mindre end Feuerbachs, Comtes og Stuart Mills »positivisme« og Darwins udviklingslære. Det gjør et vemodigt indtryk at læse denne bog; den er skrevet af en mand, der staar alene. Hegels filosofi havde aldrig slaaet rod herhjemme, og Monrad, dens profet, med sin klippefaste overbevisning om, at alting er aabenbarelser af den guddommelige verdenside, og at tanken er menneskeaandens levende grundvold, fægter her til alle sider, mod den theologiske rettroenhed ikke mindre end mod den filosofi, for hvem tanken kun

er et produkt af indtryk og filosofien kun et led af biologien, en side af menneskets hjernevirksomsed. Tiden er en viljens, ikke en tankens tid, den sætter kjendsgjerningerne over ideerne. Derfor blir den en stridens og splittelsens — mod hverandre staar radikal rettroenhed og radikalt fritænkeri; der staar i kamp mod hverandre en Kierkegaards krav paa helt ny religiøs oplevelse for hvert individ, og en Grundtvigs krav paa levende sammenhæng med traditionen i den kristne menighed, — overklasse og underklasse, kapital og arbeide. Det er vemodigt at læse, hvordan der her staar en mand og rækker et middel til stridens løsning ud mod tiden — et middel, som tiden ikke kan og vil bruge. Radikal var tiden blit, den forkastede ogsaa tankens autoritet og vilde bygge sin filosofi fra neden af.

Det er eiendommeligt at se brydningen mellem det nye og det gamle hos vore digtere. Endnu 1873 udgav Bjørnson en bondenovelle »Brudeslaatten«, en fint fortalt, stilfærdig liden kjærlighedshistorie; det merkelige ved den er, at denne sæteridyl har fire slegtleds skjebne bag sig; kun i forbindelse med dem gir den et harmonisk billede. Det træk, som i de første bondenoveller var fremtrædende — den enkeltes sammenhæng med sin æt — er her fremhævet saa sterkt, at det kunde synes en manér hos Bjørnson. Men det er tvertimod et af de allerdybeste og allerwæsentligste træk ved hans menneskebetragtning; han forstaar det enkelte menneskes karakter og dets livskamp kun paa grundlag af dets slegtseiendommelighed; ja, det blev en hovedsag i hele hans livssyn; han gik i 70aarenes løb over fra Grundvigianismen til den engelske udviklingsfilosofi — men den dybe følelse af slegtens betydning tog han med sig. Endog for hans blik paa den europæiske politiske stilling blev dette et afgjørende moment.

Den nye Tid og vore Digtere

Bjørnson

Han kom her frem med sin mening aldeles som en hund i et spil kegler. Grundtvigs venner var samlet til hans begravelse, og efterpaa blev der i Grundtvigs aand holdt et vennemøde. Her optraadte Bjørnson med sit foredrag. Allerede titelen var en udfordring »Er det med Frankrige eller Rusland, vi har en fremtid eller er det med Tyskland.« Vi har i dette spørsmaal »levet paa indtrykkene fra igaar og følelserne fra idag«. Men vi kan ikke her i længden handle »ansvarsløst og tilfældig«, og svaret kan ikke være tvilsomt. Vor »bestemmelse i verdenshistorien« fører os »til det folk, med hvilket vi har blod og kristendom tilfælles.« »Signalerne maa forandres«. Den eneste tale, som Tyskland har hørt fra Danmark er hadets. Krigssignalerne maa nu ned; de har været de eneste, Tyskerne har seet, derfor ser de ikke vor ret. Vi vil ikke opgi at faa Slesvig igjen; men Tyskerne maa bli sikre for, at vi ikke slutter os til deres fiender. Da først kan udsoningen foregaa. Tyskland staar midt i en stor begeistring. Hvert slag lykkes: thi en umaadelig folkelængsels samlede begeistring fører det. Bismarck og Moltke er kun folkeaandens redskaber. Denne Tysklands samling, Tyskernes bedrifter i vor tid maa vi ikke se bare med hadets øine; det er vel

Signalfeiden

værd, at den germaniske stammefølelse optegner det som en storbedrift af sin gamle kampaand. Saa vilde Grundtvig ha seet det, om han nu havde staaet op som ung, og det er ikke meget forskjelligt fra, hvad han sagde, efter at han havde gjennemlevet kampens lidelser. Og vi skal fortsætte Grundtvig, ikke gjenta ham; det er en naturmagt i dette forhold; ved slegternes arbeide vil Norden drages mod Tyskland; men hver enkelt maa gjøre sit, maa begynde idag. — Der blev en opstandelse — Bjørnsons navn stod paa titelbladet af det danske tidsskrift »For Ide og Virkelighed« — nu maatte han i huj og hast ud af redaktionen. Den danske presse fnyste, og Ibsen skrev i sin harme det kraftige digt »Nordens signaler:« De 200000 Sønderjyder er trufne i brystet, Dannebrog er ikke længer et krigsflag, men et ambulanceflag. Forgjeves! ingen lise for de døende, intet haab om frelse.

Og dog holdt de ud de danske drenge,
taalmodig, parat, hver mand oven senge.
Da lød et myndigt kommando-ord!
retræt, ambulance! helt om! mod nord!
»De springende løver skal logre med halerne;
de vaagende mænd skal forandre signalerne!«
Der raader ei tvil; en skald har fortalt det
og gamle Grundtvig og Gud har befalt det.
Godt! Altsaa retræt! Til forsoningsfest!
Paa tribunen staar pangermanismens prest.
Musiken bølger og røgelsen dufter.
Det vordende stort gjennem sindene lufter.
Hvad plumrer musiken? Et rallende skrig.
Hvad lumrer i røgelsen? Duft af lig.
Stem høiere i, saa døves det over!
Den døende sømmer sig bedst, at han sover.
Der er omslag i vente. Klem paa med talerne!
Veirhanen paa fløien har forandret signalerne.

Bjørnson var »vejrhane« forsaavidt, at en stædig forbidthed ikke laa for ham; hans natur aabnede af sig selv mod det nye, uden at han vilde være utro mod det gamle.

Det bestemte ogsaa hans holdning overfor den nye retning. Han stod »paa barnetroens grund«, og sympathiserede saavist ikke stort med Brandes's radikalisme, men den nye opgave for litteraturen »at sætte problemer under debat«, greb han ivrig fat; det stemte med hans virkelystne og stridslystne natur at gribe ind i samfundets omdannelse ogsaa ved hjælp af sin digtning, ogsaa som digter at være med i dagens kampe. Allerede aaret efter »Brudeslaatten« havde han ikke mindre end to arbeider færdige, der gik lige løs paa samtidens personer og forhold, »Redaktøren« og »En Fallit«. — De sigter begge paa overklassens tendenser. Den var under kampen naturlig drevet til høire, og da der i begyndelsen af syttiaarene blev en gylden tid for handelsverdenen, steg spekulationen høit i veiret paa vekslernes usikre grundlag, der hver termin stillede spørsmaalet om at være eller ikke være. Paa det politiske som paa

det økonomiske felt blir det kamptilstande, og kampen forhærder de sterke, og piner, tar livskraften fra de svage. Der staar redaktøren; — Bjørnson har hævdet, at det er en type, han har tegnet; men det er ikke mindre sandt, at typen bar tydelige personlige træk fra Morgenbladets redaktør, Chr. Friele, der altid stod rede med parolen for det intransigente høire. Bjørnsons digtning er nu engang saadan, at den maa ha umiddelbar berøring med levende model for at skabe noget levende ud af det. Redaktøren er typen paa den forbidte partimand; mod sine modstandere, mod sine modstanderes venner, mod dem, der ikke vil bryde med hans modstandere, — kjender han ingen skaansel. Og mellem modstanderne kjender han ingen grænser — de uskyldige Grundtvigianere fører over i de røde af Internationales art. Han forstaar at haane, at saare, at se de svage sider, at udfinde slette motiver, selv der, hvor de i virkeligheden ikke findes. Saaledes lar han overalt politiken saa had ud mellem mennesker; hans uforsonlighed er hans panser — som han i sit inderste menneskelige Jeg pines og trykkes af; men kaste det kan han ikke. Og under det rædselsregimente, han øver ved sin pen, krymper de moralsk svage sig, under hans polemiks saar forbløder de fintfølende naturer. Det er ikke mindst hans skyld, at tæringen har knækket den ædle Halvdan Rein saa tidlig, og redaktørens grusomme artikel volder hans sidste blodstyrtning — det er igrunden motivet Frakark-Harald Jarl i moderne dragt. Bjørnsons høvdingenatur har et saa eiendommeligt blødt sted i hjertet for medlidenheden med de svage. Men hovedskikkelsen har han tegnet udelukkende som den forbidte partimand; vi faar intet indtryk af nogen overlegenhed; derfor blir de, som ligger under for hans magt, bare feige; det blir intet aandsherredømme, bare pisken, de bøjer sig for, og derfor taber det hele i interesse, og samtidig klinger scenerne med den syge Halvdan Rein sterkt sentimentale.

Med langt mere menneskelig fylde virker »En Fallit«. Tjelde, det store handelshuses chef, manden for de mange virksomheder, kjæmper utrættelig den fortvivlede kamp med de synkende priser. Han har et øie paa hver finger; han ser hver leilighed og nytter hver leilighed; han er paa farten i øieblikket, har sin slagplan paa rede haand; han ved at imponere dem, der skal imponeres; han river hele sit hus med; huset maa være parat til enhver tid til at kaste glans over firmaet. Saadan ødelægges familielivet; huset maa stadig glimre, saa der ingen tid blir til hjemmet; han sprænger den stakkars hustru — og alt sker kun for haab, der gjækker, og i kamp mod en skjæbne, der slaar sin mørke ring tættere og tættere om ham, alting sker kun for at holde oppe et skin, der for hver dag tydeligere og tydeligere blir usandhed, et skin, som han selv vilde se var usandt, om han under dette jag havde havt tid og fred og ærligt mod til at se. Saa staar den kolde sandhed for ham efter det straalende gilde, han har skjænket skinnet, staar rolig og

uforstyrrelig paa hans kontor i skikkelse af hovedstadens alvidende advokat Berent, den nøgterne, utilgjængelige mand, der ikke lar sig blænde af noget, og foreholder ham den nøgterne kalkyles faktum, at han er fallit. Han raser, han trodser, han griber til revolveren; men intet rokker sandhedens mand. Og denne sandhedens mand har forstaaelse for det gode, det menneskelig dygtige hos Tjelde; han er paa ægte bjørnsonsk en sjælesørger. Det store, sandfærdige opgjør skal bare dræbe den usunde handel; det skal gi det menneskelig dygtige hos manden fred og ro til sundt arbejde; og freden skal skabe sandt hjerteliv i hjemmet igjen. Saa tegner Bjørnson tilsidst en arbejdets og hjemlivets idyl, hvor familien (÷ løitnanten, handelshusets svigersøn in spe, der gik sin vei ved falliten) er forsamlet i fred og lykke; hvor Valborg, den stolte kjøbmandsdatter, har faaet sit ønske opfyldt at lære handelen, at lære et arbeide, hvad der ikke gik an for hende, dengang huset stod i sin glans. Og hun har ogsaa lært at se hjertets og arbeidets adel hos kontoristen, medens hun før bare saa hans keitede væsen og hans røde hænder. — I begge stykker har Bjørnson problemernes løsning paa det rene; han kjæmper mod partilidenskaben og spekulationslidenskaben, for menneskeligheden, der har hjerterum for alle og plads for alles arbeide. Han kjæmper for sandheden i alle forhold, for menneskenes hjerteliv og hjerneliv, der forvirres og forkues, der hvor ikke det hele faar vokse frit paa sandhedens grund. Hos ham stod den nye tids tendenser blaaøiet fromme og med fredens palmer i hænderne.

Langt haardere og tillige langt dybere artede overgangen sig hos Ibsen. Verdensbegivenhederne gjorde ham trøstesløs; Preussens
Ibsen seir over Frankrige var beregningers og korporalstokkes seir over poesien; det var en tidens trængsel, der maatte forgaa tidligere eller senere, for at en ny verden skulde gjenopstaa. Tidens aandspræg, som han saa den ude i Tyskland i de aar, syntes stivnet i formen, streberagtigt, servilt, keiserdyrkende som i det Faraonernes Ægypten, hvis rester han netop havde seet. Han har git sit sortsyn udtryk i det vidtskuende »Ballonbrev til en svensk dame,« han skrev fra Dresden i Decbr. 1870.

Ser De vel, min kjære frue,
i beleiringsringen spændt,
lukker jeg min lune stue
for at leve indadvendt.
Ude flyver fra mig trøsten,
som en flytfuglflok om høsten,
men med øiet mod det indre
ser jeg haabets løvspring tindre.
Paa begravne karavaner
bygger jeg vor fremtids baner
lovfast er jo slegtens gang
ad en evig vindeltrappe . . .
Og saa staar vi nuomstunder
lodret over Faraonen.

— Atter er Kong Gud paa tronen,
atter flyder bort personen
i et mylr, som kaver stunder,
bryder, bygger, grubler, grunder.
Atter reises pyramiden . . .
Hvilken magt i folkestormen!
Hvor ægyptisk hver og en
fuger ind sin lille sten
paa dens plads i helhedsformen!
Hvor uklanderlig er tegningen;
og hvor sikker er beregningen!
Ja, i sandhed det er stort,
stort, saa verden staar og gaber; —
og dog stirrer der et »aber«

midt i gabets aabne port
Tvilen kommer lindt tilorde:
er det rigtig stort, det store?
Ja, hvad gør vel stort et verk
ikke verkets store følger,
men personen klar og sterk,
som i verkets aand sig dølger.
Godt; men nu Germannerskaren
paa sin stormgang mod Paris? ..
Disse Fritzer, Blumenthaler,
og de herrer generaler,
nummer den og nummer den!
Intet daadsdigt blir at tolke
fra den stund af, da en folke-
reisning, skjønhedsfyldt og fri,
blev et stabs-maskineri,
spækket ud med kløgtens dolke,
fra den stund da herr von Moltke
myrded kampens poesi.
Zifferseiren faar sin dom;
øieblikkets blæst slaar om;
lig en storm paa ørkensletten
vil den fælde afguds-ætten.
Bismarck og de andre gubber
vil som Memnons søilestubber
sidde sprød paa sagastolen
uden sang mod morgensolen . . .
Thi mod skjønhed hungrer tiden;
men det ved ei Bismarks viden.
Skal vi med til festen, frue?
Ja, hvem ved, naar budets due
bringer kortet? Vi faar se . . .
Indtil da jeg søger fredning,
digter fornemt paa velin,
det vil harme godtfolks slæng.
Og blir sagtens skjældt for hedning,
men jeg har en skræk for sværmen,
vil ei stænkes til af bærmen
vil forvente tidens nærmen
i en pletfri bryllupsklædning.

Ud fra saadanne stemninger og tilstande er Ibsens omfangsrigeste og tanketungeste digtning »Keiser og Galilæer« udsprunget. Dets keiser er Julian den frafaldne, og dramaet er strengt historisk holdt; men det er tegnet slig, at det ikke er vanskeligt at se, at det hele gir et billede af de forhold, Ibsen havde omkring sig under sit Tysklandsophold, og de stemninger, han havde gjennemlevet. Det er det senromerske keiserdømme, fuldt af keisersmiger og keiserdyrkelse, fuldt af stridbar rettroenhed, uden rum for personlighedens udvikling. Overalt lurer mistanken mod enhver fri meningsytring. Kristendommen har fortørket som statsreligion. I disse omgivelser staar den unge fyrstesøn Julian. Det gamle hedenskab lokker ham, fordi dets faner bærer livets og skjønhedens navn. Kristendommen afskyr han i dens udartning; men han føler magten i dens korstegn, hvori der lyser indskriften: lidelse og evighed. Men der lurer stadig tvil bag alt: »den gamle sandhed er ikke længer sand, den gamle skjønhed er ikke længer skjøn.« Det officielle hykleris kunst har han lært, ironiens vaaben haandterer han som en mester. Magten lokker ham, forfængeligheden er stadig rede til at lade sig kildre af smiger. Og dog er trangen til at finde lys i tvilens mørke, at finde alle gaaders løsning, stedse levende i hans sjæl. Og der staar stadig ved hans side mystikeren Maximos, der taler de store gaaders ord, om riget, som skal komme, »det tredje rige«, der ikke er grundlagt paa kundskabens træ alene, som det første rige; ei heller paa korsets træ alene, som det andet rige; men paa kundskabens træ og korsets træ tilsammen — som er livet og døden forenet i et, hvis »hovedhjørnestene« er de tre store oprørere, Kain, Judas, og den tredje, der ikke længer er hos skyggerne, men mellem de levende eller de ufødte — Julians skjæbne skjuler sig i disse ord. Maximos forkynder, at det skal grundlægges ved viljens magt; men han erkjender: »at ville er at maatte ville.« frihedens

vei er nødvendighedens vei. Alt dette er med vilje holdt i gaadefulde udtryk, dets poesi bestaar just i dets gaadefuldhed, derved faar det sin lokkende magt. Men man føler tydelig deri en tro paa det vordende, paa det, som skal komme, tiltrods for og i strid mod alt det, som er. I sin grublen stiger Julian op til det trodsens ord: »Det, som er, er ikke; det som ikke er, er.« Man kan forstaa, at dette gaadefulde verdensbillede er født i den mands hjerne, der føler sit indre i strid med hele den verdenstilstand, der omgir ham, og til hvis natur det hører at »forholde sig paradoksalt til tilværelsen«. Ikke for intet er det tredje riges hovedhjørnestene de store oprørere.

Saa blir det Julians verdensgjerning at gjøre oprør og at sætte sig selv ind derpaa. Han gjør oprør i de gamle guders navn og sætter sig selv paa keisertronen. Ak! de gamle guder er døde og keisertronen den umuligste plads for en oprører! Resultatet blir derefter. De gamle guders magtesløse herredømme blir først ret en latterlighed derved; og om keisertronen vokser og breder sig smiger, hykleri og skjult haan som før, kun i nyt klædebon. Og hos ham selv kommer forfængelighed, smaalighed og uretfærdighed frem, selvforgudelsen blir tilsidst vanvid hos ham, og med den forener sig følelsen af hans egen magtesløshed overfor den kristendom, han bekjæmper. Der er ingen storhed over ham, uden det virkelig store, at han overalt sætter sig selv personlig ind paa sin sag, selv jubler og haaber, kjæmper, lider og fortviler ved dens skjebne. — Men netop den forfulgte kristendom højner og renser han ved sin forfølgelse. De lunkne blir brændende; de, som leved for sin egen lyst alene, blir grebne af higen mod pinsel og død, hyklerne blir glødende sandhedsvidner; ja, de der havde kastet sin kristendom bort for at indsmigre sig hos ham, strør aske paa sit hoved og omvender sig for at gaa ind til lidelsen. Og forkyndernes ord tænder atter sindene i brand rundt om hos folkene; af pinsler og død tændes glorien om blodvidnernes hoved og den lyser ind i alle kristnes sjæle ønsket om selv at bli offer for Kristi sag. Saa maa den døende Julian tilsidst bekjende sit: »Du har seiret, Galilæer.«

Man merker i denne digtning, at Ibsen har villet holde spørsmaal og tanker i en fjern historisk afstand fra den samtid, som fik dem til at brænde hos ham, at han »digter fornemt paa velin.« Men der gløder ikke desmindre en revolution i verket, der hilser det vordende tredje rige, der maa komme, og som grundlægges paa de store oprøreres verk. Ja, hovedmomentet ved Julians gjerning er for Ibsen, at han tændte trodsens og oprørets aand, den urokkelige kamps aand i kristendommen. Det merkes, at digteren her »forventer den ny tids nærmen« i revolutionens »bryllupsklædning.« Han tied i fire aar efterpaa, men saa kom han ogsaa til at præke aabent oprør mod samfundet.

Jonas Lie f. 1833 Midt under de store verdensbegivenheder fik romantiken en undsætning, der syntes at føre den helt bort fra tiden og dens problemer og bort til et eventyrland. »Som en maage« dalede ned en

liden bog, der bar den romantisk lovende titel »Den Fremsynte«, og malede et levende billede af Nordlands vældige natur og underlige folkeart, paa en gang tillidsfuld og sky, gløg og overtroisk, ja synsk. Der bølgede en uendelighed af sagn, fantasien vided sig ud til et kolossalt omfang i billeder af drauger og andre sjøuhyrer, og det hele hviled paa en grund af et romantisk blod i folkets aarer, blod af seid- og ganfolket, Finnerne, hvis trældomsvæsen allerede Sagaskriverne kjendte. Den, som aabnede denne romantiske guldgrube, var en moden mand alt, saa romantiken syntes betrygget. Han hed Jonas Lie, var jevnaldrende af Bjørnson og hørte til hans kreds.

Jonas Lie havde levet sin barndom oppe paa Tromsø, og indtrykket af disse barndomsaar gjorde ham nu, da han stod oppe i 30erne, til digter. Han havde indtrykket af disse mægtige naturforhold, hvor alting betyder det tusenddobbelte af her sørpaa, hvor »fiskeri« vil si stimer, der fosser gjennem sjøen, med jagende hvaler, der sprøiter gennem sundene, og en hel befolkning rede i hundreder af baader til at ta imod dem — hvor »vildt« betyr en hel hvid brænding om fuglebjergene, et helt skrigende, mylrende sneveir over æggeværene — hvor »uveir« vil si »et pludseligt nedfaldsveir ifra fjeldet, som tar huse bort, saa man bruger at surre med tauge, bølger, som begraver høie holmer i skum, og tar grundbraat paa mange favne vand.« Og paa den anden side den uendelige frodighed, naar solen er oppe døgnet rundt i den tindrende klare luft, »hvor afstande paa ti—tolv mile nærmer sig hinanden paa talehold,« hvor det yrer blomster op af græsbakken, det summer af insekter, hvor luften er fyldt af jordbærs og bringebærs vidunderlig sterke duft, og det lyser guld af milelange multemyrer. Og ikke mindre sterkt var indtrykket af de forskjellige folkeslag, Lappen i sin pæsk, paa sine ski, med sine rensdyr endnu halvt hedensk, Kvænen med de gløgge øine, Nordlændingen selv, to væsener i et menneske, eftersom han er paa land eller sjø, blød og sterk, nøgtern og fantastisk, med hele sin sagnverden over sig; levende i patriarkalske forhold, herskab og tjenere knyttet sammen som i en skotsk klan, ubetinget hengiven i lydighed overfor sin husbond og ærbødig overfor skriver og amtmand, som var de selve kongen. Og saa ved midsommertid, ved Russerstevnet alle disse Wassilieffer og Bogdanoffer og alle de andre underlige barbariske navne, vandrende om i sine talarer som et stykke Asien rundt paa Tromsø gader i den lyse sommernat. — Det var minderne om alt dette, som først gjorde Jonas Lie til digter; men han skulde gennemgaa livets haarde skole, før han blev det.

Han sad paa Heltbergs studenterfabrik sammen med Bjørnson og Ibsen, kom saa til at studere jus under Schweigaard, det drev ham mod det praktiske liv, og han nedsatte sig som sagfører paa Kongsvinger. I Glommedalen var man dengang oppe i en spekulationstid, skogene fik værdi, pengene strømmed ud og ind, og Lie var ikke den mand, som sad stille. Han havde ypperlige forbin-

delser i hovedstaden og fremfor alle Morgenbladets redaktør, A. B. Stabell, som var en af lederne i bankverdenen nu paa sine ældre dage. Lie kom i skuddet, hans fantasi drev ham ind i spekulationer; samtidig viste han sin interesse for aandsliv og litteratur paa det varmeste. Han skrev artikler om unionspolitik og skandinavisme, efter sit eget personlige syn — han var hverken partifører eller partimand. Men efter nogle aar var det slut med herligheden; en storfallit undergravede Lies stilling, han var i stort underskud og uden udveie. Den glimrende position var det ude med for alle tider. Sagføreren og forretningsmanden maatte flytte med kone og børn til Kristiania, nære sig ved avisskriveri, ved at gi timer i norsk, ved det han kunde præstere af digte og lignende. Det syntes nødhjælp; men det var hans virkelige kald, for i dette spil af nød og haard strid for at bjerge livet for sig og sine, af anger og af god samvittighed, af tvil paa sig selv og tro paa sig selv — han har paa sine gamle dage skildret en saadan kamp i »Faste Forland« — i dette modsætningernes spil blev han digter. I det ydre var han kuet; men i det indre stod han rank i ulykken; for fantasien var en levende magt i ham. Et par aar varede det; saa udgav han sin lille bog »Den Fremsynte« og dermed havde han straks vundet sin position. Sagfører Lie var blit Jonas Lie.

Uvilkaarlig søgte han som digter først bort fra den triste virkelighed, som omgav ham. Han flygtede ind i sine barndomsminder; der var der fred og ly, der var der forhold, som var større og mægtigere end den spidsborgerlige prosa, som omgav ham. Der var i denne digtning en romantisk søgen tilbage til det oprindelige og uberørte; men denne romantik bar i sin stilhed tidens farve. Den gjemte et oprør mod samtidens spidsborgerlighed. Den mægtige Nordlandsskildring var kastet Kristianiafilistrene i næsen. Og den var paa sin vis slet ikke saa romantisk, som den saa ud til; den fortalte saa jevnt den lille kjærlighedshistorie om handelsmandens søn og prestens datter; men den vilde slet ikke bli lyrisk af sig som Bjørnsons bondefortællinger. Den interesserede sig for at fylde bogen med, hvad den saa og hørte, der var en hel del personer og forhold, som ikke egentlig hørte med. Der var indflettet en hel del sagn; men deroppe hørte de ligesom med til virkeligheden, og disse mennesker var seet og skildret ganske tydelig, og deres eiendommelige karakter var klart og nøgternt udledet af naturforhold, ja, endog af afstamning — Finneblodet lod sig merke hos dem. Der var igrunden lige saa megen folkepsykologi som romantik i det; og det var netop dette, som skabte bogens succes. Kritiken udnævnte straks Jonas Lie til »Nordlandsdigter«. I selve fortællingen var David Holsts — hovedpersonens — synskhed skildret med en stille magt, der gjorde den paa en gang virkelig og vidunderlig, og den spillede en væsentlig rolle i fortællingen. Men samtidig var der tale om den, som udsprang af nedarvet nervøsitet; der stod en praktisk, haardbarket doktor, som tog David Holst i kur for den og anbe-

falede spadsereture, strabadser og legemsøvelser og kraftigt, ordentligt arbeide med bestemt maal for øie. Og denne doktor var ikke imodsagt. Bare da doktoren advarede ham mod at gifte sig og sammenligned ham i saa henseende med en spedalsk, gjør den unge pige oprør mod den medicinske tvang. Hun stoler mere paa Vorherre end paa doktoren. Men hun gjør det ud fra sit fuldblodigt kvindelige livsinstinkt; hun er ikke det mindste sværmerisk; hun forklarer ham, at »netop det, at vi to holdt saa af hverandre, det vilde være en bedre sundhedskur for mig end nogen doktor kunde finde paa«; og »noget »broder- og søsterskab« mellem os, som hun med haanlig foragt i minen udtrykte sig, vilde hun nu mindst af alt vide af.« Knuden ved det hele er nok paa godt romantisk hugget over ved at hun drukner; men det var ikke at stole paa, at en mand, der havde gjennemlevet et saa intenst virkelighedsforhold som Lie, skulde siden stadig overhugge knuderne; og her laa jo problemet paa lur bag al den romantiske glans.

Fig. 81. Jonas Lie.

Lie fik straks stipendium som Nordlandsdigter — til den rareste og kanske den fornuftigste stipendiereise, nogen norsk digter har foretat, den gik kysten rundt og op til Tromsø. Og det var sikkert, der kom Nordlandsskildring ud af det; den næste bog »Tremasteren Fremtiden« var bredfuld deraf. Romantiken lyste endnu høiere. Vi fik her se Finnefolket med alt deres underlige væsen, stellet med renerne nede ved sjøkanten om sommeren, og finnefærden over grænsen om høsten, hvor de styrer efter mosen og stjernerne, hvor der i hemmelighed ofres til den underlige sten, medens de i forcerede marscher drager med telt og rener over til Svenskebygden. Og mellem dem alle rager Sølv-Saras skikkelse op, med sine udtærede træk og øine, der gloder af had og hevn. Men selv i Nordlandsskildringen kom der saa meget med, som ikke

var romantik: der var hele boden med alle tingene i Heggelunds landhandleri. Og den keitede nøgterne Morten Jonsen er alt andet end en romanhelt. Hvor er hans æresfølelse dog praktisk og realistisk, naar han ikke vil fri til det rige huses datter, men byr sig siden, naar Heggelund er fallit. Men da gir Edel ham ogsaa kurven, hun holder nok af ham; men hun vil hævde sig overfor ham.

Lie fik nu »digtergage« af stortinget, som Bjørnson og Ibsen havde faaet før ham, og blev stillet i klasse med dem af publikum. Han udvidede sin digterverden fra Nordland til sjømandslivet sør paa i sit næste verk »Lodsen og hans Hustru«. Vi har det alt levende for os: Arendal, den lille vimse by, selvtilfreds og snaksom rundt omkring bugten — og den renslige tarvelige lodshytte ude paa skjæret, hvor skibene gaar ud og ind; for folk der betyr havet derude slit og fare, byen derinde omgang og prat, nyheder og moro. Og Lies menneskeskildring blev dybere; her viste han sig ret som »forstaaelsens digter«, som Garborg har kaldt ham. Salve Kristiansen, lodsen med det stramme træk om munden, som elsker, mistror, tyranniserer sin hustru, han er en af de mest levende mennesker i vor litteratur. Han ønsker intet heller end at tro hende; men han ved jo, han er en simpel sjømand, og hun har været forlovet med løitnant Beck, og hvor kan hun da —? Maa hun ikke —? Naar standstrykket knuger den opadstræbende mand ned, mistror han hende af en instinktiv hevnfølelse; da kommer den stramme linje om munden, blikket blir mørkt og kone og barn tør knapt røre sig i huset. Og trodsen tar ham; i trods seiler han briggen i sænk paa Jyllands rev, i trods sætter han gutten sin paa søkadetskolen; og han vil holde hende hermetisk indelukket i lodshytten. Overfor ham staar Elisabeth, en af vor litteraturs prægtigste kvindeskikkelser; hun er kuet af ham, hun lider derved, folk siger, at de er ulykkelig gifte. Og hun føler, at de »blir mindre og mindre, dør daglig ved siden af hverandre.« Og dog er hun lykkelig; for hun kjender hans værd. Men om hun stadig føier og bøier sig, er hun fast i sin indre modstand. Og tilsidst sætter hun sig imod i aaben kamp; hun vil ind til Arendal og pleie sin syge moster. — Ja, derinde har hun jo ogsaa bekjendte. — »Du mener fru Beck!« hun vover at nævne det navn, som ellers aldrig nævnes dem imellem. Og da han haanlig siger, at det er ensomt og kjedeligt hjemme, lyder svaret bittert: »Ja, jeg har havt det temmelig ensomt derude i mange aar. Du er saa ofte hjemmefra.« Ja, hun kan for ham omgaaes fru Beck og de fornemme saa længe hun vil —« Da brister det ud af hende »Et vil jeg sige dig, Salve — og jeg sier det for vor kjærligheds skyld: Dette skal ha en ende!« Det blir skilsmisse uden forsoning; denne gang faar hun sin vilje. Og da saa opgjøret kommer dem imellem, er det ham, som kommer til hende. Han kommer med sin gamle tvil — saa møder han hendes tvil paa, at han har holdt af hende »Har du ladet mig se det? Eller var det bare mig, som skulde gi dig alt? Var min glæde her i livet ingen-

ting, og har jeg ingen ret?« Og da mand og kone mødes med tvil mod tvil, med krav mod krav, kommer forklaringen, og da faar Salve først tilliden i hjertet — og han blir et andet menneske. Gamle Moster blir forbauset: Han spøger med den lille Henrik. Det er merkeligt — jeg har aldrig hørt ham le. — »Er der hændt noget?« maa hun spøre. — Kvinden var blit krævende endog ude i lodshytten, og løsningen gav hende ret. Det blev straks seet, Camilla Collett fremhævede det i sin lovtale over bogen i »Fra de Stummes Leir«. — Og naar Jonas Lie saa paa menneskene, syntes han først og fremst at komme med det yderst uromantiske spørsmaal om, hvem der havde magten; hjemmets helligdom var blit en kampplads for striden om, hvem der skulde raade.

Uvilkaarlig følte han sig dreven mod den moderne roman, og han søgte at ta Kristiania til operationsbasis i fortællingerne »Thomas Ross« og »Adam Schrader« og skuespillet »Grabows kat«. Men han havde ikke held med sig; det var, som han maatte ha sine mennesker paa afstand for ret at kunne skildre dem; han maatte se dem sammen med »tingene« og maatte se dem i bestemte forhold, og det fik han — som rimeligt var — ikke se, naar de stod midt oppe i nuet og det moderne selskabsliv. Saa lagde han ud tilsjøs igjen i »Rutland« og sjøen stod frisk om ham. Og midt i sjødrevet staar et solid fruentimmer, Madam Kristensen, der ikke er bange for at læse sorenskriveren texten, naar han ikke vil la Mina faa den, hun vil ha, og ikke heller for at ta sin dyst med Kristensen, naar det kniber. Men der staar en anden dyst, som tilslut tar interessen fangen, den mellem far og søn om sønnens fremtid. Bernt skal til Shields paa skibsværftet, men Bernt vil ikke til Shields, han vil tilsjøs, han rømmer og faren regner ham i flere aar som tabt; men han hører dog efter Bernts breve til mor som efter intet andet. Og da gutten staar staut og vakker i stuen, blir det en glædesdag, som det skinner af. Der er rørt ved mere i bogen, end der er udført. Jonas Lies natur var fredelig, og tiden var nu blit saa voldsom i sin kamp, sin diskussion, litteraturen omkring ham var blit »tendenslitteratur« som aldrig før. Men den nye tid havde banket paa hos ham; han følte, han maatte med i det nye. Man merker det i hans sidste sjøfortælling »Gaa paa« fra 1882. Der staar gammelt og stængt mod nyt og friskt. Det er gaat tilagters med den gamle tid, den har taalmodig vantrivets som stadig indbyrdes indgiftede slegter, som sultne, lydige husmænd, som sulteforede kjør, men kjørne har faaet skjøre horn, menneskene af den sterke Juhleæt er blit, »menneskeligt stargræs og stivsind«, og gaarden er opspist af pantegjeld. Men ingen tør bryde skikken. Dog det gjør unggutten, Reier Jansen Juhl nu, da det gjælder en kamp for at holde gaarden oppe. Juhlernes kirkebaad drar for første gang ud til sildefisket. Den brede hage og den fremskudte læbe er lige sterk og stolt som hos faren, »krøge mig, nei før knække.« Men medens faren viste sin myndighed ved et stænge

det nye ude, tar hos ham slegtstoltheden kurs ud mod arbeidet og det frie hav. Det viser sig bedst, da det mislykkes med sildefisket: hjem vil han ikke for nogen pris, og han gaar modig til sjøs, skjønt han er indfjording, som aldrig har været ude før. Paa sjøen spiller stoltheden ham mangt et puds; naar pigerne i havn er lystige, vil han være den flotte herre, og saa lægger han hyren efter sig baade i den ene og den anden havn. Men han blir tro mod sit valgsprog: Gaa paa! er ikke bange for at slide med at hugge ved om dagen og læse til styrmandsexamen om natten. Her faar han først se den pige, som han føler, han maa ha til hustru. Og efter sin natur er det hans første følelse, at han maa imponere hende. Og han gjør det. Paa sjømandsballet synes han en konge mellem kameraterne; hun gjør sig straks op, at »mindre mand end dig vil jeg ikke ha«, men ham driver det op i en rid med venner og turing, for han kan ikke træde tilbage; han maa ta fuldt arbeide for at betale gjelden, og saa stryger han til examen. Gaa paa! Ud til sjøs igjen! Saa faar han examen, og saa faar han hende. Men det er en kone, som ved, hvad hun vil; han faar ikke flyndre uden paa fiskedagene, om han sætter næsen aldrig saa høit. Men hun er den rette medhielp. Med hende som hustru tar han gaarden igjen: Men var hans far »bygdekongen«, blir han »sildekongen« og i bølgerne finder han sin død. Da hun sidder nedbøiet, opmuntrer sønnen hende, faren har testamenteret ham sit ord: Gaa paa! De har ikke lov til ikke at ta fat — Det var arbeidets religion, som her forkyndtes; og arbeidet var den nye tids religion. Man kunde merke, at Jonas Lie var lige ved grænsen til at komme op i den.

Det gamle styres fald

Det nye var kommet til modning og myndighed med en hast, som var sterkere end Jonas Lies udviklingstempo. Det knagede i alle det gamle samfunds fuger, hver modstand æggede, hver lempelse blev prisgivelse; ingen autoritet syntes at kunne bestaa. Regjeringen søgte at hævde sig; men modstanden blev haardere og haardere; inden venstre ikke bare drømtes om republiken. Og i Storthinget forkyndte Johan Sverdrup trodsig: »Al magt skal samles i denne sal«. Thinget negtede bevilgninger af hensyn til den politiske situation, det nedsatte »kongelønnen«, og tilsidst, efter at venstre ved voldsom agitation havde faaet »rigsretsflertal« kom det endelig til den rigsret, der dømte de fleste statsraader fra embede. Samtidig klyngede bureaukratiet sig mere og mere til kongemagten. »Daarlige tider lammede forretningslivet og de økonomiske interesser«. Alt syntes at koncentrere sig om den politiske situation; hver liden ting blev agitations-emne; det hørte med til ens grundsyn paa tilværelsen at ha bestemt mening for eller mod kongens absolute veto i grundlovssager. I den 11te time opgav kongedømmet striden; kong Oskar udtalte sig skarpt om rigsrettens dom, men tog den tilfølge; han forsøgte nok atter med et høireministerium, men faa maaneder efter var Johan Sverdrup førsteminister.

Som tiden var kamptid, blev litteraturen kamplitteratur; det

politiske liv syntes helt og holdent at gaa op i folkemødernes stordebatter mellem høire- og venstretaler; saa blev litteraturen ogsaa en diskuterende litteratur. Det seirende parti ansaa sin kamp for at være frihedens kamp mod autoriteten; saa søgte litteraturen ogsaa at proklamere frihed paa alle omraader, at rode op i gamle fordomme, at gjøre det af med anerkjendte autoriteter.

Bevægelsen ude fra Europa gik i samme retning. Den franske naturalisme var tidens litterære hovedbevægelse, og dens chef Emile Zola forstod baade at forfegte dens sag og at praktisere den i sine romaner. Den byggede paa samtidens naturvidenskab. Charles Darwin ansaa arternes udvikling for et produkt af kampen for tilværelsen, saa at de individer, som var mest skikket til at greie sig i den, overleved de andre, og deres egenskaber kom til at bli fremherskende og danne en ny varietet af racen, en mere udpræget, eiendommeligere, »høiere« art. Dette grundsyn optog ogsaa aandsvidenskaberne, Taine opstillede den sætning, at de historiske personligheder og deres verker kunde udledes af de tre faktorer, de optrædende personers raceegenskaber, samtidens livsforhold i det hele og den stemning, som gik gjennem tiden i det givne øieblik. Paa grundlag af disse synsmaader byggede Zola sin theori og praksis som romanforfatter. Han fik begrebet poesi væk af sin kunstlære: kunsten er simpelthen »en krog af naturen, seet gjennem et temperament«. Romanen blev saaledes menneskestudium og krævede sit grundlag af fakta, havde plads for sine theorier, lige saa godt som andre studier. Racens eiendommelighed og livskampens art var hovedfaktorerne; Zola tog en familie, Rougon-Macquart, hvis individers skjæbne han præsenterede et for et i hver sin roman fra de forskjellige livsstillinger. Det blev romaner om betjente i magaziner, om grubearbeidere, om kokotter, om jernbanefolk og bønder, og Zola samlede for hver af dem med jernflid notiser i haugevis fra livet inden alle disse brancher. Og han var overbevist om, at den naturalistiske roman var en af de allervigtigste faktorer for den nye franske fristat; deri skulde det franske samfund lære sig selv at kjende, »republiken maa være naturalistisk eller — ikke være«, sa han barsk.

Den franske naturalisme

En aldeles tilsvarende bevægelse gjennemgik vor malerkunst. Ogsaa her kom bevægelsen fra Frankrig; der var realismen for længst sluppet løs; allerede i 1850erne havde Courbet vakt røre ved sin »Begravelse i Ornans«, hvor man saa borgerne skarpt karakteriserede, og akkurat som de er ved en slig leilighed. Var vel det en begravelse? der var ikke spor af stor sørgestemning. Fagfolk og publikum var lige forarget; men det gjaldt nu at afbilde livet, akkurat som man saa det; ja, skjønheden skulde frem paa en anden vis, man skulde ikke søge noget skjønt at male; alle ting kunde males, de havde sin skjønhed og den gjaldt det at finde frem — Manet førte det videre frem; man skulde ikke »afskrive« det man havde for sig; men man skulde levendegjøre det, slig som

Den nye malerkunst

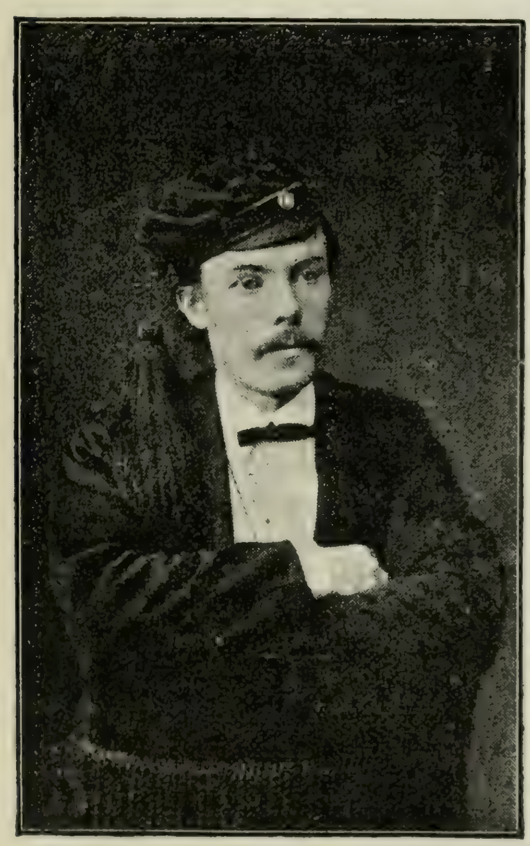
det viste sig for en, man skulde gribe og fastholde indtrykket i det øieblik, man saa det. Derfor maatte man ha væk den atelierstemning, som blev lagt ind efterpaa; var det landskaber, man malte, maatte man male det hele i fri luft; øieblikket med dets eiendommelighed i lys og luft og farveskjær — det var det, man skulde spøre efter i kunstverket, og gav ikke kunstverket svar, var det ikke levende. — Disse ideer slog ned i kunstnerne her hjemme; den gamle dysseldorfske skjønhedsopfatning ramlede; den nye slegt af landskabsmalere, Thaulow, Werenskjold, Skredsvig og Chr. Krogh, G. Munthe — drog ikke paa jagt til ensomme skogtjern eller til høifjeldet efter skjønne motiver; de holdt sig til det, folk saa, kaalhaverne og skibakkerne oppe i Vestre Aker, haver og huse i byen, en smaabygade med forsvarlig bakke i — ofte var det regnveir eller sneslaps; ja, ofte var det bare en stue med ganske almindelige folk, man saa. Kunsten holdt sig ikke længer romantisk borte fra menneskene; den bodde og bygged omkring dem, nær ved gaardene, lige op i byerne, ja, det blev bare en liden flek, billedet viste os. Og det blev ikke det mindste høitidsfuldt i den som i Dysseldorferskolens dage; men der blev saa rigt med solskin og farver, saa lyst og saa grønt; kunstnerne opdagede, at der var saa meget mere i det, man saa, end man havde trodd. Kunsten kom til at elske livet og lyset, som ingensinde før. De imposante Vestlandsdale veg pladsen for de lyse østlandske marker og lier, som der laa sligt hjemmekoseligt velvære over. Og med menneskene gik det akkurat som med landskaberne; der var ingen stor stemning over dem; men det blev desto mere intens opfattet, det som var i dem. Werenskjolds Bondebegravelse førte os op i en rigtig hverdags-jordpaakastelse, med nogle bønder, som staar og myser mod solskinnet; men naar vi har set dem, synes vi, vi har kjendt dem i mange aar. Og Christian Kroghs lodser er hverdagsmennesker, saa jevne og almindelige, som en kan faa dem; men de bringer ligesom sjøen med sig ind til en; for det er folk, som lever i sammenhæng med sin gjerning.

Under disse forhold vendte da litteraturen sig helt og holdent mod sin samtid, det var forbi med historiske dramaer og bondefortællinger. Selv Bjørnson tog nu fat paa bondens »uvidenhed«; det var ikke fra bonden, frelsen skulde komme; han saa tvertimod hen mod det frie land hinsides oceanet som mønstret; det var den gamle verdens surdeig. Herhjemme var man forsigtig; man indprentedes pietet mod det bestaaende; men man skulde især ha pietet mod sandheden. »Troen er nok den høieste visdom — sa han i en tale ved en fest i studentersamfundet 1877, han stod da endnu paa »barnetroens grund«; men for hver enkelt gjælder det at være i sandhed«. Voved vi at tænke, voved vi at tale ud, hvad vi tænkte, da var vort samfund sundt.

Tendenslitteratur og problemlitteratur

Denne sundhed fik vor litteratur tilfulde; alle de, som havde noget at si paa tilstandene her hjemme, kom uforbeholdent frem

med det, og man var strid i sine meninger som ingensinde før. Maalsagen fik en ny repræsentant, en student, som hed Arne Garborg. I hans bog »Den ny-norske Sprog- og Nationalitetsbevægelse« skildres modsætningerne mellem dansk og norsk grelt; nu er det ikke bare sprogforskjel, der er to racer i landet, vor »intelligens« er i national forstand »provins af Danmark«; vi kan gjerne kalde vore byfolk Nordmænd allesammen, »kun opfatter vi da ikke begrebet »Nordmand« nationalt, blot geografisk og politisk«. Ja, selv da grundtvigianeren Christopher Bruun i sine varmhiertede og elskværdige »Folkelige Grundtanker« hævdede folkehøiskolens betydning og opgave som norsk kulturelement, maatte han komme med en generalanklage mod det norske aandsliv overhodet.

Fig. 82. Ungdomsportræt af Arne Garborg.

Det blev Henrik Ibsen, som nu førte an i denne anklagende og diskuterende litteratur. Han havde i lange aar næret et glødende had til samfundet, som den værste fiende mod menneskenes udvikling til frie personligheder. Han havde deklameret mod det i »Brand«, havde blottet karakterløsheden i Per Gynt og Stensgaard. Han sad nede i Tyskland og Italien, harm paa sit fædreland, harm paa hele den udvikling, som den store verdenspolitik havde tat. Han havde digtet sit had til det bestaaende og sit haab til en helt ny verden ind i kampen mellem Keiser og Galilæer; der bar han tænkerens dragt, der meldte det nye sig under mystikens skikkelse. I fire aar taug han saa; da han atter mødte frem, var han i fremste rækken blandt de kjæmpende, og iført en helt ny rustning. Hans fiende var mere end nogensinde »samfundet«, og dette samfund var Norge, saaledes som han havde seet det i »Brand« — det afsides land, udenfor revolutionerne, udenfor tidens høie bølger, fredens og stilstandens land, der tror sig lykkeligt, netop fordi det er udenfor. Her er alle mennesker saa skikkelige, moralen er saa uplettet, og alle forhold saa sikre; man taler med gru om de store fordærvede samfund, der er fulde af laster og sædelig forvirring. Ibsen vilde rive masken af dette samfund; han haded netop dets sikkerhed, haded, at det stængte livets friske vind ude.

Ibsen

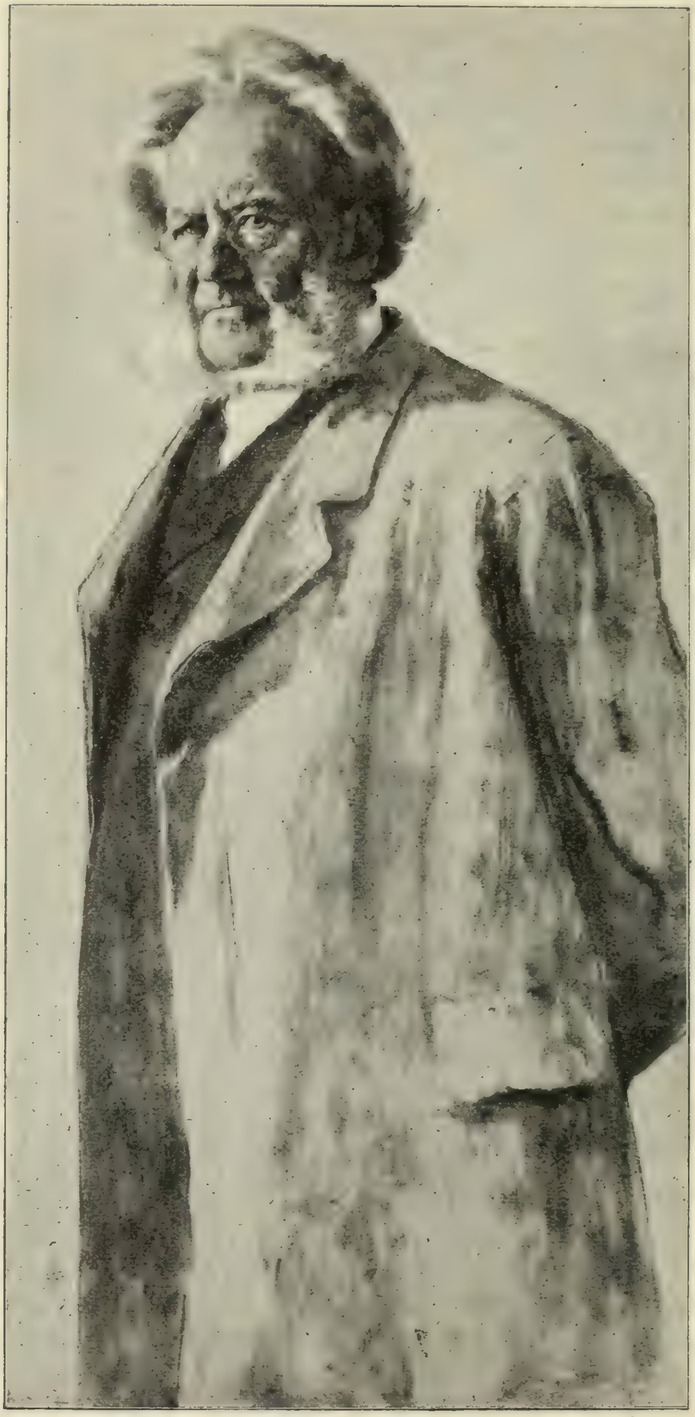

Fig. 83. Henrik Ibsen. Malet af Werenskjold.

Og derfor blir hans følelse overfor det paa forhaand mistanken — i denne tid gjælder det særlig om Ibsen, hvad Brandes har sagt, at mistænksomheden er hans muse. Han vil vise frem dette samfund slig som det virkelig er, la os faa se tvers igjennem det. Og da viser der sig gjerne to ting: først at denne uplettede moral er et skin, der ikke svarer til sandheden, og dernæst, at disse samfunds faste grundsætninger ikke staar sig, naar livet for alvor sætter dem paa prøve. Hvert hans arbeide i denne periode blir et opgjør med samfundet og dets regler. Hele hans kunstform blir præget deraf. Han har af naturalismen lært at gaa sin samtid direkte paa klingen, prosadialogen i hans stykker er det jevn dannede talesprog; der er ingen deklamation, intet over hverdagsstilen. Men som selve samfundet blir denne stil en gyngende grund; Ibsen forstaar med et mesterskab i ironiens kunst at la menneskene røbe dybet af sin karakter i disse letglidende hverdagsord; han forstaar at understrege dem, ta dem op igjen, la dem bide sig fast i menneskenes sind, saa de med et staar

som en hverdagslig-drastisk betegnelse for de dybeste menneskelige forhold; kunsten bestaar netop i at faa os til at fornemme dybden i det, som menneskene glider saa let henover. Og noget lignende kan vi iagttage ved selve den maade, hvorpaa han skildrer menneskene og deres forhold. Disse »moderne« ibsenske dramaer — fra »Samfundets Støtter« (1877) af og indtil hans sidste — indeholder ingen fremadskridende dramatisk handling. Tvertimod! Dramaet er en afsløring, og derfor kommer det til at se bagover og ikke frem; vi ser først, hvor herligt alt har artet sig, saa hører vi en liden dæmpet mislyd, straks faar mistænksomheden førerskabet, vi famler frem mod sprækken i det hele; — sprækken i den ydre lykke; den er dækket over af feighed og løgn, — sprækken i grundsætningernes gyldighed, den dækkes over af fraser og fromme talemaader; man merker den næsten ikke, og den maa for ingen pris være der; men hele sagen er, at før man tilstaar, at det er en revne, og før den behandles som revne, før blir der ingen soliditet over det hele. Hele Ibsens digtning dreier sig nu om at finde en saadan spræk, dets dramatiske spænding beror paa, at den døve klang i den blir stadig sterkere, at fornemmelsen af bristen mere og mere dirrer gjennem det hele, indtil krisen kommer, da man har den lige for øinene paa sig, da den gamle holdbarhed opløses, og man staar overfor valget mellem ruin eller tryghed paa et helt nyt grundlag: sandhedserkjendelse og vilje til at rive ned alt, som ikke er sikkert. »Sandhedens og frihedens aand — det er samfundets støtter«, som slutningsrepliken lyder i »Samfundets Støtter«. Allerede dette verk, det første af disse Ibsens moderne samfundsdramaer, viser arten fuldt udviklet; men modsætningerne staar her mod hverandre i det ydre; kortene lægges her endnu aabenlyst paa bordet. Vi har for os smaabyen, hvor intet hænder og alting mindes; der er fred og ingen fare; der sker ingenting, saa ingen gammel forseelse kan afvaskes. Der mangler ikke paa overbærenhed mod den feilende, bevares! men det er en overbærenhed, som lar en føle, at der blir baaret over med en. Der har konsul Bernick svunget sig op til byens første mand; han har nok en ungdomssynd bag sig; men den har svogeren tat skylden paa sig for og er reist til Amerika, og Bernicks agtelse er nu grundfæstet. Saa kommer svogeren og hans halvsøster tilbage — naturligvis fra frihedens land Amerika; alt nyt kom derfra i slutningen af 1870erne. Hun har været i krig med al snerperiet hos de stilfærdige pene damerne; i Amerika har hun tat fat paa bare livet, og er mere »amerikansk« end nogen sinde i optræden og i tankesæt; og straks hun kommer tilbage, er der forargelse og røre rundt om hende, saa den knusende moralske og pene adjunkt med al sin myndighed spør, hvorfor hun er kommet hjem; da faar han det kontante svar: »jeg vil lufte ud, hr. pastor«. Og hun faar luftet ud: hun faar Bernick til at se sin egen løgn i øinene, hun stiller det ubønhørlige krav, at han skal bekjende, at han er den skyldige. Det kan han ikke, for han maa

støtte samfundet, derfor maa han hævde sig selv; naar han ser sagen rigtig i øinene, maa han nok si, at dette samfund og den løgn, det bygger paa, gjør ham piskende fortvilet; men han maa leve i løgnen, ialfald nu, naar han har et stort foretagende staaende paa spil; han maa leve i løgnen, for at hans søn Olaf kan staa fri og over den. Han blir dens slave; han kommer til at sende det synkefærdige amerikanske skib i sjøen, og med det vil han la svogeren reise over igjen, saa hemmeligheden blir begravet med ham. Saa kommer bud: Olaf er rømt med Amerikaneren; men i sidste øieblik har moren faat ham igjen. Bernick er gjennemrystet af al livets kval og jubel og nu døier han ikke løgnen længer, han tilstaar, hvad han har gjort; tilstaar det brutalt, mens byen holder fest for ham. Det blir skandale; den ydre glans er gaat af ham; men han staar der som fri mand overfor alle sine, nu kan der bli redeligt forhold mellem dem.

Det er kvinder, som her og i de følgende stykker »Et Dukkehjem« og »Gjengangere« spiller hovedrollen ikke bare i dramaet, men ogsaa i diskussionen. Henrik Ibsen har altid i kvinden seet den, som havde offerevnen, hun blev nu tillige den, som har baade sandhedskravet og sandhedsinstinktet, naar det gjelder. Det blir paa kvinderne, at alle samfundets grundsætninger staar sin prøve; mændene tilhører væsentlig samfundet og føier sig ganske af sig selv efter dets regler, og søger da ganske naturlig at opretholde disse regler i alle tilfælde. Men kvinderne er ligesom udenfor samfundet; de bryr sig ikke om at dyrke dets reglers fortræffelighed; de elsker bare sine egne, mand og barn, og ud af denne kjærlighed handler de, for den ofrer de alt; udenfor den er alting dem ligegyldigt. Derfor staar de ganske anderledes ansigt til ansigt med livet selv, og ser det ikke gjennem grundsætningernes briller. Derfor er den dramatiske krise den mest afgjørende hos dem; ingen antar eller praktiserer mere villigt disse grundsætninger paa forhaand; ingen bestrider mere haardnakket hver tomme af deres gyldighed, naar tvilen paa dem først er kommet ind, naar grundsætningernes herredømme blir tvang overfor livet. Den lydige kvinde — den oprørske kvinde: i denne tid føltes som ingensinde ellers modsætningen mellem dem.

Se Nora i »Et Dukkehjem« — ingen modsætning kan være større end den mellem de to naturer i hende; hun antar sin fars smag og blir hans dukkebarn, hun blir saa advokat Torvald Helmers dukkehustru og føier sig saa efter hans smag. Hun lever og aander bare for mand og barn; om dem leger og ler hendes letsind, hendes barneglæde, i dem har det dybeste i hendes hjertes liv rod. Og saa er det alligevel netop derved, at hun saa helt ud er hustru, at hendes oprør mod samfundet sker. Dengang Torvald var syg og maatte til syden, og det stod om de 1200 daler, da gik hun i stilhed for at laane dem hos denne Krogstad, denne vinkelskriver. Han fordred naturligvis garanti af hendes far, det

kjedsommelige menneske; men pappa laa for døden dengang; ikke for nogen pris vilde hun forstyrre ham. Saa skrev hun pappas navn efter — det var jo for at redde Torvalds liv, og hvad havde hun med Krogstad at gjøre? Det var jo en fremmed, som til og med irriterede hende. Pengene skulde han nok faa igjen. — Ikke for alt i verden maa Torvald siden faa noget at vide derom; det er hendes hemmelige stolthed, at hun har skaffet pengene til den reise, som redded Torvalds liv. Afdragene greier hun punktlig; men alle de kunster hun gjør for at faa det til! Det er ikke rart, at Torvald synes, pengene forsvinder mellem hænderne paa hende. Og hun lukker sig inde og skriver arkskrift til langt paa nat — det heder sig naturligvis, at det er juletræpynt, hun laver, og at katten har revet den istykker. Men det er lykkedes hende: Torvald ved intet; — hvad vilde han ogsaa si dertil, den korrekte, pletfri Torvald? Nu til nytaar er hun fri af det hele; Torvald har faaet den store stilling som direktør for Aktiebanken; de kan »ødsle lidt« nu. Aa, fik han det at vide, da vilde jo det vidunderlige ske; hun kjender Torvald saa sikkert, hun ved, han vil gjøre det; men det skal han aldrig for hendes skyld, det vidunderlige er det forfærdelige; da kunde hun ikke holde ud at leve.

Men saa staar han for hende, det forfærdeliges mand, Krogstad. Da han lurer og lister sig med spørgsmaal rundt omkring, siger hun ham trodsig op i ansigtet, at hun har skrevet papas navn. Og saa faar hun til svar, at det hun har gjort, det regner samfundet for en forbrydelse; det har været den, som har ødelagt Krogstads liv. Men nu vil han op af det, Helmer skal reise ham op; han skal nok tvinge ham med det vaaben, han nu har ihænde, for den gode Helmer er feig, og han skal faa danse efter Niels Krogstads pibe. Men hun ved, det vidunderlige vil ske; Helmer er ikke den mand, der ikke vil ta følgerne paa sig. Men det maa ikke faa ske; før skal han ligge paa bunden af fjorden. — Og da saa Torvald kommer igjen, faar hun vide besked om, hvad Krogstad har gjort; han er en forbryder; ja, havde han bare tilstaaet og tat sin straf, kunde det endda være; men han har smidt sig fra det og brugt kneb og kunster, han har levet i løgn overfor alle sine; det maa fordærve dem, hevne sig som arv paa børnene. Forvorpne mennesker bærer ikke skylden alene; som oftest har de det i arv, særlig fra daarlige mødre. — Hendes fortvilelse kjender ingen grænser; hvor har hun kunnet ane, at hun har fordærvet de deilige barnene; men hun vil ikke se dem mere, aldrig! For sidste gang taler hun med Krogstad, han er uden naade; han har paa sig brevet til Torvald; han gaar og slipper det i brevkassen. Ingen udvei! Det vidunderlige maa komme; hun vil ikke overleve det. Men ikke idag! Ikke imorgen heller! Torvald maa love, at han ikke skal aabne et brev før imorgen midnat, naar kostumeballet deroppe hos Stenborgs er over. Hun vil danse, hun vil være skjøn. Og hun forsøger tarantellaen, danser, »som det gik paa livet løs.« Det

gjør det jo ogsaa.« Og efterpaa tarantellaen, champagnegilde! Det er dog igrunden en jubel dette her at gaa og vente paa det vidunderlige.« Til næste midnat! »En og tredive timer at leve i!« Og ved ballet straaler hun; de jubler, de tømmer pokalerne. Vinen er fortræffelig, champagnen især. Han er forelsket, rent yr, den korrekte Helmer; skjønheden ved det hele har beruset ham; paa slaget 12 fører han hende hjem, det synes ham, som førte han sin unge brud for første gang til sin bolig. Endelig faar han de to ubeleilige mennesker bort. Først den kjedelige fru Linde, saa dr. Rank, vennen; han har lagt sit kort i kassen, og har sat et sort kors over navnet; ak, det er forbi med ham, stakkar; han er gaaet bort for stedse. Nu blir de to ganske alene. Han slaar armene om hende »Ved du vel, Nora, mangengang ønsker jeg, at en overhængende fare maatte true dig, for at jeg kunde vove liv og blod og alt, alt, for din skyld.« — Nora river sig løs og siger sterkt og besluttet: »Nu skal du læse dine breve, Torvald.« Hun tror ham: nu kan det vidunderlige, det forfærdelige komme.

Men der kommer intet vidunderligt. Han blir rigtignok rystet i sin sjæls inderste. Hun er en forbryderske, simpelthen; han er i Krogstads vold, og selv om hun var ude af verden, »ikke det ringeste vilde det nytte mig«. »Man vil tro, at jeg har staaet bagved.« Skinnet maa opretholdes, sagen dysses ned. For verdens øine maa det se ud, som alt mellem dem var som før, »men børnene tør jeg ikke betro dig. Herefterdags gjelder det at redde resterne, stumperne, skinnet.« Men saa kommer der et brev til hende, han aabner det: gjeldsbrevet! Krogstad har sendt det tilbage! Der kommer et glædeskrig fra ham: Nora, jeg er frelst. Saa vaagner medlidenheden, nu føler han, at hun gjorde det af kjærlighed til ham, nu vil han trøste hende, hun er som en jaget due, han har reddet ud af høgens klør; han har helt tilgit hende. Men da kommer oprøret fra hende. Det vidunderlige kom ikke; han har forspilt hendes kjærlighed. Hun havde trodd, at han, den pletfri, vilde gjøre det vidunderlige, at ta hendes skyld paa sig. Det var det vidunderlige. Paa det gik hun og haabed i rædsel.

Helmer: Jeg skulde gladelig bære sorg og savn for din skyld, men der er ingen, som ofrer sin ære for den man elsker.
Nora: det har hundrede tusen kvinder gjort.

I disse repliker, siger Brandes, synker der en afgrund mellem ægtefolkene. I de otte aar har han gaaet, korrekt og fin, sin hverdagsgang gjennem verden; i de otte aar har hun levet i tro, i spænding, i haab og rædsel efter det vidunderlige. Saa har hun levet otte aar sammen med en fremmed mand. Nu maa hun skilles fra ham; hun maa prøve at bli klar over alt, prøve alt det, som de sa hende, prøve det paa livet selv; tænke igjennem det som presten Hansen sa, var religionen, dengang hun blev konfirmeret, prøve »om det er rigtigt, eller ialfald, om det er rigtigt for mig.« Hun maa prøve det hele paa egen haand, opdrage sig selv. Før kan

hun ikke opdrage børnenè; ogsaa for deres skyld maa hun bort fra hjemmet. Ræd sin egen skjulte kjærlighed til ham, forbyr hun ham at skrive; intet vil hun modta af en fremmed. Fortvilet spør han, om han aldrig kan bli mere end en fremmed for hende. »Ak, Torvald, da maatte det vidunderligste ske . . Da maatte baade du og jeg forvandle os saaledes at . . — Aa, Torvald, jeg tror ikke længer paa noget vidunderligt . . , — at samliv mellem os to kunde bli et ægteskab.« Saa gaar hun, porten falder i. Men som han staar alene, dæmrer der et haab i ham: »Det vidunderligste!« Teppet falder.

Den opsigt stykket vakte, var umaadelig. Var nu det et ægteskab at opløse? Manden var saa skikkelig, saa forelsket; Nora kunde ikke klage. En mor har aldrig lov til at gaa fra sine barn;*) at gjøre det, fordi det vidunderlige ikke indtræffer, fordi Helmer først blir sint og tar det høitidelig med falskneriet — det er kanske dumt af ham —, er ikke det bare overspændt? Tænk at forlange, at han skal gjøre en saa kapital dumhed som at la det komme for retten og saa træde frem og angi sig som den skyldige — det er jo den rene barnagtighed. Denne fordring, at den ene skal ta den anders skyld paa sig, er jo rent op i idealernes verden, og har intet med virkeligheden at gjøre. Nora vilde være ilde tjent med det; da kunde Helmer si farvel stilling!, og Nora var neppe den, som kunde staa paa en bar bakke. Nu, det var netop hemmeligheden ved Ibsens samfundskritik, og han fremholdt idealernes krav ubønhørligt og intet hensyn tog til det praktiske liv; han forholdt sig som i gamle dage »paradoxalt til tilværelsen«. Det vidunderlige« — som er den skjulte mening i Noras tilværelse i de lystige 8 aar — det kom forresten ikke egentlig videre med i debatten. Men desto mere »det vidunderligste« — man følte, de var merkede her, dukhehjemmene, hvor mændene slig som Helmer legte med sine »ekorner« og »lærkefugle«; kravet til sandhed og alvor i ægteskabet slog høit iveiret. Kvinden vilde være og erkjendes for myndig i sit ægteskab; ellers nedværdigede det hende; revolutionenen og kravene var traadt høilydt ind i ægteskaberne og stod der i fuld Ibsensk ubarmhjertighed: saa var det rimeligt, at der stod storm om stykket.

Men det var dog lidet at regne mod den, som reiste sig om hans næste stykke, »Gjengangere«. Her var der dobbelt anklage, baade mod de grundsætninger, der gjaldt i vort samfund, og mod dette samfund selv. — Her nord — her mangler »livsglæden« og »arbeidsglæden« — her er jorden en jammerdal og livet bare pligt. Og naar saa et livsglædens barn som løitnant Alving kommer til at

*) Da »Et Dukkehjem« første gang opførtes i Tyskland, protesterede kvinderne mod stykkets slutning, og theaterdirektøren laved da en ny slutning: som Nora vil gaa, skriger barnene, hun blir blød føler sine høiere moderpligter og blir hos dem.

leve i et lidet samfund, saa byr det ham ingen glæde, intet livsformaal, intet arbeide, ingen ven, som ved, hvad livsglæden er, — saa maa livsglæden udarte, saa blir Alving en raa svirebror, et ødelagt menneske. Han forelsker sig i den skjære og blyge Helene; mor og tanter faar hende til at ta ham for pengene; men al hendes blyghed, al hendes sædelige renhed gjør oprør mod at leve i sligt ægteskab, da hun først faar se, hvad det er. Hun flygter til den, hun elsker, den rene og fromme pastor Manders, staar for ham og siger: Tag mig! Men han vinder den haardeste seir over sig selv; han byder hende gaa hjem til sin lovlige husbond, til sin pligt. Forgjæves! Alving staar ikke til at redde; men skinnet kan reddes. Og det gjør Helene til sidste stund for det barns skyld, som kommer. Da Osvald blir 6—7 aar gammel, sender hun ham hjemmefra, og saa tar hun styret; men alle de forbedringer, hun sætter i verk, det tror folk er gjort af den flinke Alving, som er gjenopreist i sit ægteskab. Sønnen faar lyse skildringer af forholdet; ikke et glimt faar han at se af sandheden. Og nu skal asylet indvies, som hun har lat bygge til minde om kaptein Alving. — Men i sit indre er hun helt i oprør mod alt dette fromme bedrag; da hun læser de fritænkerske skrifter, finder hun, det er ikke noget nyt; det er hvad folk tænker, men ikke tør vedstaa. Og sandhedens oprør mod det hele vil ud af sidebenene paa hende »ja, dette med lov og orden! Jeg tror mangengang, det er det, som volder alle ulykkerne her i verden.« — »Fru Alving, nu forsynder de dem.« — »Ja, det faar saa være, men jeg staar ikke i det med alle disse baand og hensyn længer. Jeg maa arbeide mig til fuld frihed.« Var hun ikke feig, fortalte hun Osvald »rub og stub« om hans far. Men hun oprøres ved tanken, »Saa feig er jeg«. Manders formaner: »Findes der ikke en røst i hendes moderhjerte, som forbyder hende at nedbryde hendes søns idealer. Da falder det betegnende ordskifte:

Fru Alving: Ja men sandheden da!
Pastor Manders: Ja men idealerne da!

Idealerne byder i sin almindelighed, at et barn skal ære og elske sine forældre; sandheden spør for det enkelte tilfælde: skal Osvald ære og elske kammerherre Alving? Idealerne vil se en storartet façade, sandheden det hele, om det er saa eller saa. Idealerne har sine »Gjengangere« at strides med; det staar som et uhyggeligt faktum, at Alvings ryggesløse liv gaar igjen i Osvalds »ormstukne« konstitution; og siden idealerne staar der med sit skjold om faderens minde, tror han, at han har ødelagt sig selv ved det glade kameratsliv, og pines af anger over resultaterne, skjønt kameratlivet synes ham at ha været lige herligt. Men sandheden har ogsaa sine »Gjengangere« at kjæmpe med. »Det er ikke bare det, vi har arvet fra far og mor, som gaar igjen i os. Det er alleslags gamle afdøde meninger og alskens gammel afdød tro og sligt noget. Det er ikke levende i os; men det sidder i alligevel, og vi kan ikke bli det

kvit.« — Ibsen er ubønhørlig i stykket; »idealernes« repræsentant, pastor Manders — han som for den pligt, der forkyndes ham, har ofret sit livs lykke; han som staar ren, saa ren, at det er ham en pine, at se hvad der findes af stygt her i verden, saa ren, at han vaander sig under et smudsblads ubeføiede angreb, og derfor ikke tør støde nogen, — han blir ved sin renhed netop feig, feig til at undersøge de regler, der opstilles, feig til at følge, hvad han selv tror er ret. Og saa tilslut blir han herlig trukket ved næsen af den fromme hykler Engstrand. — Og sandheden slipper ikke for noget problem: ganske vist, den nye praktiske moral, der siger: »livsglæde«, der hvor den gamle »idealernes« moral sa »pligt«, omformer som et vidunder Alvings billede for hans enke: hun føler nu »søndagsveiret« i ham, hun føler, at det er »livsglæde«, som er udartet hos ham; det nye livssyn gjør ham ny. Og saa kan hun

Fig. 84. Ibsen med Gjengangere. Samtidig karikatur.

uden at krænke sønnens minde si aabent, at Osvalds far var en nedbrudt mand, da han blev født. Minde — Osvald har intet minde, har ingen sønnefølelse for Alving. Hans far er ham en fremmed, det eneste han kan føle derved er en vis ligegyldig deltagelse. Og moren — hun hvis inderste tanke han har været, hvis haardeste kamp det har været at holde ham borte fra fordærvelsen hjemme; ja, nu kjender han hende, men sønnefølelse — nei, det har han ikke. Han respekterer hende som et fordomsfrit og karekterfast menneske. Og saa maa hun finde sig i at »gi« ham livsglæden i den kjærnesunde Regine. Men da Regine hører, Osvald er syg, og de er bror og søster, siger hun med »livsglædens« ubarmhjertighed pas dertil. Og det afgjørende anfald af sygdommen rammer Osvald; saa staar fru Alving efter al sandhedens verk tilsidst overfor det problem, om hun skal holde sit løfte og gi Osvald den sidste haandsrækning — gi ham morfinpulvrene.

Det indtryk Gjengangere gjorde var som rimeligt kunde være,

den rene forfærdelse. Det var, siger Brandes, som Ibsen havde »slukt stjernerne«. Den foragt, der lod idealerne stadig holdes for nar, som lod den fromme uskyld bli til feighed, og dog gav den det hverv at være sjælesørger for andre, — og det ubønhørlige krav til sandhedsmodet, at det ikke maatte forbi noget problem, selv det mest fortvilende, — det var tilsammen en grusomhed, en radikalisme, en vantro, som forbitrede det store publikum rundt om i verden, samtidig med, at det ligeledes rundt om i verden skabte en fanatisk liden menighed om Ibsen. Her i Norden kom der fra begge hold fnysende avisartikler og brochyrer og de faste theatre lukkedes for »Gjengangere« først i Kjøbenhavn og saa efterpaa i Kristiania. Men i Kristiania opførtes det af den svenske skuespiller August Lindbergs selskab. Det indbragte Kristiania theater et par pibekonserter og Lindberg kraftige hurraraab af demonstrerende studenter. — Paa Ibsen selv gjorde verkets modtagelse et pinligt indtryk, han protesterede offentlig mod, at man tilla ham alle den forbitrede fru Alvings meninger.

Under disse stemninger modnedes raskt hans næste verk, hvor han ryster tristheden af sig i en komedie, »En Folkefiende«; stykkets emne var netop det, han selv havde oplevet, at en sandsigers rolle er utaknemlig, dersom han forlanger en forbedring, der koster samfundet noget offer. Dr. Stockmann, badets læge, han tænker bare paa sandheden og sin egen mening; han gaar gjennem livet i glad og hensynsløs virketrang, som nu først faar leve sig ud, da han er kommet her til byen sydpaa. Og saa faar han vide, at han har ret i sin analyse; det er galt fat med badet, vandet er ikke rent. Han blir først hyldet af sit parti — venstre naturligvis —; dette kan da bruges til at gi høire-magthaverne et kraftigt spark; nu er der anledning til demonstrationer og adresser til doktoren. Men de betænkelige autoriteter kommer snart med den indvending, at det vil koste byen en mængde penge, og badet, som byen lever af, maa nok lægges ned et par aar. Hvad i alverden kommer det sandheden ved; den skal frem tiltrods for de hensyn. Men da faar piben en anden lyd; det nye maa for enhver pris ties ned, kvæles. Men doktor Stockmann faar ordet alligevel, og nu taler han sit ord ikke bare om badet, men om sine »nye opdagelser« om samfundet idethele. Sandheden har altid den kompakte liberale majoritet mod sig; for kun den nye sandhed har kun udviklingens forposter tilegnet sig; de sandheder, flertallet flokker sig om, de er saavidt tilaars, at de er paa veien iil at bli affældige. Og da er en saadan sandhed paa gode veie til at bli en løgn. »En normalt bygget sandhed lever i reglen en 17—18, højst 20 aar, sjelden længer. Men det er først da, at flertallet gir sig af med dem. Alle disse flertals-sandheder er at sammenligne med fjorgammel spegemad.; de er ligesom harske, ulne, grønsaltede skinker. Og deraf kommer al den moralske skjørbug, som grasserer rundt om i samfundene.« Samfundet erklærer dr. Stockmann for en »folkefiende«, men doktoren gjør saa den

opdagelse, at netop naar han har alle imod sig, er han den sterkeste mand, fordi han staar alene. — Stykket udvikler sig i raskt tempo — uden alle fortidsafsløringer, som ellers er vanlige hos Ibsen; det er som dr. Stockmanns raskt rullende blod og hans improvisatortemperament driver det frem mod det resultat, som betegner toppen af denne diskussionslitteratur: samfundet blir dødvegt og den enkelte, personligheden, den drivende kraft. Kritiken, debatten, den moralske rengjøring af samfundet blir erklæret for permanent, medens alle de deraf vundne resultater kun blir flygtigt stof.

Og selv dette stykkets resultat viste sig at være flygtigt stof hos Ibsen. Atter maatte han ta problemet om sandheden og menneskenes lykke op, med et dybere fortidsperspektiv og grundigere behandling end Dr. Stockmanns improviserede opdagelser. Hvorfor bringer man sandheden og de strenge moralske krav til menneskene? Fordi man maa tro, at kun sandheden kan gjøre et menneske lykkeligt. Men ser man nu, at menneskene blir lykkelige, naar de faar sandheden? Nei tvertimod, de trives langt bedre ved løgnen. Aldrig har Ibsen stillet sine moralske sandhedsidealer i et saa ugunstigt lys som i »Vildanden«. Deres repræsentant Gregers Werle staar akkurat i samme forhold til dem, som pastor Manders i »Gjengangere«, stod til de gamle idealer. Han vil praktisere dem overalt, de har for ham ubetinget gyldighed, og han lar sig blende af sin ven Hjalmar Ekdals forlorne fraser, akkurat som Manders lod sig blende af snedker Engstrands skinhellige talemaader; overfor sin egen far er han uforsonlig, og han gaar om med sin »ideale fordring« og præsenterer den rundt om i husmandshytterne, som Manders krævede, at man overalt skulde føie sig efter de gamle grundsætninger. Gregers Werles modstander doktor Relling kjender menneskene og foragter dem; han lar sig ikke imponere af nogen; men han behandler dem alle som syge: hver har sit tilfælde. Men der er en kur, som hjælper til at holde dem paa fode: at holde livsløgnen oppe i dem. »Tar man livsløgnen fra et gjennemsnitsmenneske, saa tar man lykken fra ham med det samme. Kampens gjenstand er Gregers ungdomsven Hjalmar Ekdal og hans familie, — de lever paa vraget af gammel herlighed, og de trives godt paa vraget — ved hjælp af livsløgnen. Da hans far kom i straf, maatte Hjalmar hjem fra studierne og gik der i smaabyen og var paa gode veie til at gaa i hundene. Han blev forlovet med Gina Hansen, som stod i forhold til grosserer Werle, og Werle etablerede ham som fotograf og udstyrede hende — han tænkte nok, han skulde faa sin gang i huset. Det ser jo misligt ud. Men det gaar over al forventning. Gina holder af Hjalmar og blir en bra kone, som tar alt arbeide i huset og strir ærlig — grossereren viser sig ikke der i huset; han har faaet fru Sørby til husbestyrerinde og hun forstaar at holde ham hjemme. Hedvig, barnet — ja, hun har Werles svage øine; men er hun Werles barn, saa har hun som Ginas kjærlighed gaaet helt over paa Hjalmar. Hjalmar er en skikkelig fyr, men luddoven;

Gina finder ogsaa »det er ikke noget for en mand som ham at ta billeder af krethi og prethi«, men Dr. Relling har sat ham paa, at han kan gjøre en stor opfindelse paa fotografiens omraade; den tænker han paa hver dag efter middagen paa sofaen i sit værelse, og holder udenlandske tidsskrifter for den sags skyld; de er rigtignok ikke opskaarne. Og gamle løitnant Ekdal, bjørnejægeren fra Høidalsskogene, har fundet paa at han kan skyde høns og kaniner under juletræerne paa mørkeloftet, det er skogens storfugl og bjørne det. Og saa er der noget extra, en virkelig vildand: skadeskudt sank den i dybet og holdt paa at sætte sig fast i tare og tang og al styggelse paa bunden, men Werle havde en glup hund; den hented hende op, og nu bor den vilde fugl blandt de tamme; hun, som er vant til sjøen, bader nu i truget med friskt vand hver anden dag — det er et symbol paa alle de forulykkede existenser, der her i stykket lever i usande og forkomne forhold. Men i al denne løgn trives de. Gina dægger om Hjalmar og Hedvig tilber ham, og Hjalmar staar for dem som fremtidens store lys med sin opfindelse.

Saa kommer Gregers Werle med sin ideale fordring og vil være den glupe hund, som trækker Hjalmar op af løgnen. Han vil, at der skal være talt rent ud og alt klart i forholdet mellem Hjalmar og hans hustru; saa kan der først bli et sandt ægteskab mellem dem. Men Hjalmar duer ikke for sandheden; han vil bare optræde korrekt, gir scene, ruster sig til at flytte ud af huset, ja, imorgen først, naturligvis. — Men imorgen er det Hedvtgs fødselsdag. — Naa, saa iovermorgen da. Gregers har talt om at realisere det sande ægteskab paa fuld fortrolighed. Werle og fru Sørby, de to gamle syndere, gifter sig nu og skjuler ingenting for hverandre af sine respektive fortider. — Realiserer ikke de det sande ægteskab, spør han. — Saa gaar han paa rangel og Hedvig vil han ikke se for sine øine; Gregers faar hende til at love at ofre vildanden, det kjæreste hun har, for sin fars skyld og bevise derved at hun i hjertet er hans datter. Hjalmar snakker om, at Hedvig ikke hører til i hans hus; det synes hende med ett, som vildanden er hende selv, og skuddet retter hun mod sit eget bryst — for sin fars skyld. Sorgen forener atter mand og kone; men hvad er resultatet for Hjalmars moralske løftelse? Relling paastaar at om et aar vil Hedvig bare være et smukt deklamationsnummer for ham, og man føler, at han har ret.

Hvad er saa resultatet om sandhedens virkninger blandt menneskene. Den er unyttig overfor de uimodtadelige, der er for dem ingen lykke ved den og ingen løftelse, Og dem, som er af en anden art, kan sandheden koste livet, slig som Hedvig; men den befrier dem til gjengjeld fra at skulle leve livet i forhold, der nedværdiger dem. Er nu livet det bedste? Ibsen har forlængst git svaret; han har haanet det, at folk altid er saa bange for at sætte livet ind. Dette var slutresultatet af Henrik Ibsens selvprøvelse,

efterat han saa mægtig i sandhedens navn havde svunget svøben over samfundet. Den rummede paa engang Ibsens tro paa mennesket og hans foragt for menneskene.

Man kan ikke tænke sig en større modsætning end den, der var mellem de forhold Ibsen og de forhold Bjørnson digtede under i disse aar. Ibsen levede fjernt fra Norge, isoleret, greb aldrig ind i noget, skrev aldrig en avisartikel undtagen i ting, der angik ham personlig; alle strømninger naadde ham paa langt hold. Saa blev det ud fra sin egen tankeverden, han kom til at digte.

At leve — er krig mod trolde
i hjertets og hjernens hvælv,
at digte — det er at holde
dommedag over sig selv.

Derfor blir hans digtning saa lydhør for hver brist i klangens renhed, derfor faar den sin ubønhørlige konsekvens i at randsage alle menneskehjertets inderste kroge og at føre spørsmaalene ud til det yderste af deres rækkevidde; derfor faar den evnen til at bruge hver ting til tegn for noget dybere og videre, noget indre; derfor kommer han ofte til at tale i tegnsprog, og ved at gjennemføre det saa helt, at vi ganske uafvidende rykkes ind i tegnenes tryllekreds, hvor ting og ord langsomt forvandles, saa de tilsidst virker paa os med en ny betydnings nye magt.

I modsætnirg til ham stod Bjørnson midt oppe i tidens strøm; han maatte op i strømmen, maatte ha en kreds om sig, maatte virke med i dagens og øieblikkets bevægelser. — Hans kreds blev foreløbig folkehøiskolens. Han kjøbte sig en gaard, Aulestad i Gansdal, nær Christoffer Bruuns folkehøiskole Vonheim, det er siden 1874 blit det tidt omskrevne Bjørnson-hjem. Det var det demokratiske Norges sag, han førte; kjæmpede for sin sandhed: »folkeliv i frihed og tro«, og han følte dens stigende magt gjennem det hele samfund.

Begynder som en susen i kornet sommer-dag
og vokser til en brusen gjennem skovenes tag,
indtil at havet bærer med tordenrøst den hen,
saa intet, intet høres uden den, uden den.

Han blev ivrig forfegter af det norske folks selvbestemmelsesret baade overfor Sverige og overfor konge og regjering — karakteristisk for Bjørnson var det, at han ganske særlig rettede sin virksomhed i unionssagen paa at faa unionsmerket ud af handelsflaget — tegnet, som han saa for sine øine, var for ham det mest levende led i aandens kjede. Ivrig kastede han sig ind i den politiske strid, hans masser af avisartikler havde hele øieblikkets glød over sig. Og fremfor alt blev han fra disse aar af Norges første folketaler; staut og mandig staar han paa talerstolen, øieblikket inspirerer ham, det glitrer i ham af munterhed; man rives med i glæde, i fornøielse. Han gaar omkring den ting han vil, ser den saa fra den, saa fra den side, tusen indfald gjør sidespring hid og did,

djerve rammende kast slynger han ud did, hvor en ikke er forberedt til staa imod. Store syner aabner sig; det løfter en op, saa en ser historien langt bagover som en hel udvikling, — en kræfternes strid, — evnernes, moralens, gjennembrud og grundfæstelse; — saa en aner kræfterne inde i sig, i folket, i tiden, — følger dem udover mod de lange fremtidsmaal. Og gjennem det hele har stemningen baaret en bort fra og mod det, Bjørnson vil bekjæmpe, baaret en ind i den opgave, han vil drage en ind i. Det han vil ramme, er ikke bare faldt for argumenternes øxehug, jorden har skrid ud under det, og stormen har faret gjennem det og revet det med sig og det nye er ikke bare plantet i bed, men der har skinnet den sol, drevet det regn over det, som det skal ha. Og i dette føler man sig føftet til en videre og sandere humanitet, — de kjære og gode følelser, det gamle

Fig. 85. Bjørnson før. Karikatur ved hans 25aars digterjubilæum 1882.

bragte; den poesi, der laa over det, — det er altsammen mødt med forstaaelse, og forsaavidt det er muligt, er det alt varlig plantet om paa det nyes grund, Selv nu, da Bjørnson ret begyndte at slaa brescher i det bestaaende samfund og den herskende idekreds, kom det nye hos ham fremdeles at iføre sig den grundtvigianske milde, blaaøiede troskyldighed.

Hans digtning i dette tidsrum bærer helt ud præg af den maade, hvorpaa den er undfanget. Det er ideer, der har skabt billedet af mennesker og optrin, menneskene har drevet tankerne frem, tanker menneskene; det hele gjemmer illustration af sandheder, Bjørnson vil ha sagt sit folk; hver bog skal være sandhedens herold. Ofte har han gjort sine personer til sine talerør, ofte har han udviklet sine theorier for at gi menneskene den rette belysning. Men han har seet dem og følt dem, de er pludselig staaet for ham, og det,

som det først og fremst er ham om at gjøre, er at gjengi indtrykket af dem. Det er ikke strengt taget virkelighedsdigtning; indtrykket er vistnok vokset frem af virkeligheden; men indtrykket har ofte tat magten fra den; virkeligheden er druknet i det; det er indtrykket, som er den levende magt i det hele, og grundevnen i Bjørnsons digterbegavelse er denne evne til at modta og gjengi indtryk; og den beror igjen paa hans forstaaelse for og sympathi med menneskene og livet idethele. Men denne forstaaelse søger saa tillige at forklare sine indtryk; han kommer ganske af sig selv til at belyse dem ud fra sine personlige synsmaader, og derved rykkes de atter ind i hans specielle tendens. Derfor kommer enkelte dele af bogen til at slæbe, andre til at sprudle i umiddelbar friskhed. Men fordi Bjørnsons friske livsfølelse og hans sterke begeistring mødes

Fig. 86. Bjørnson nu. Karikatur ved hans 25aars digterjubilæum 1882.

i verket, faar det poesiens glans over sig; for indtrykkets poesi bøier selv Bjørnsons ivrigste modstandere sig; og denne poetiske lysglans naar vidt ud over de theoretiske sætningers og sagers rækkevidde. Ja, indtrykket breder sig ud over det enkelte menneskes grænser, Bjørnsons kunstneriske syn svæver over og bag det og følger karakterens udvikling frem gjennem flere slegtled, føler menneskets sammenhæng med sit »kald«, sin »bestemmelse«, hvori først alle livskilder vælder op; — det bunder i troen paa et slags menneskelig inspiration. Saaledes kan der komme usandsynligheder og overspænding i udviklingen, fordi det ikke saa lige lar sig reducere til det ene menneskelivs ramme. Indtrykket har loftet sig op over den nøgterne virkeligheds udvikling, det synes som melodrama og opera-effekt. Men det blir ikke mindre poetisk for det.

Paa denne maade forfegter Bjørnsons digtninge sin »sag«, paa denne maade vælder de ud over den; overalt hæver indtrykket sig

til poesi i samklang med de helt igjennem poetiske krav, som de stiller, — krav om frihed og sandhed, mildhed og renhed.

Tag saaledes »Kongen«, det første af denne række. Det er en anklage mod kongedømmet, — det spærrer kongen ude fra al sand menneskelighed, natur, ærlighed; gjør ham til komediant, fordi han stadig skal »optræde«, — fordærver ham i smiger og laster. Claras »Jeg foragter Dem« brænder sig ind hos den unge konge, han ser det hele i et nyt lys, han fatter kjærlighed og respekt for hende, faar med nød og neppe opnaaet et stevnemøde, og faar sagt hende alt om sin kjærlighed, sin længsel mod sandhed og virkelig tillidsforhold. Hun tror ham, den tanke at skabe kongen et virkeligt hjem, et hjem uden hof og ceremoniel, blir et kald, som beruser hende, republikanerens datter. Hun bærer al samfundets haan, sin fars vrede. Men den eventyrlige overspænding gjør hende angst; som de skal gaa til kirke sammen, ser hun sin far for sig: blodet strømmer ham af munden. Hun synker død i kongens arme. Hvor er vi? I virkelighedens land? I theatereffektens? Ingen af delene Bag denne konge staar en slegtrække med tvingende magt; vil det enkelte menneske bryde den ældgamle tradition, kommer det menneske op i eventyret, underet; det blir overspænding af evnerne og følelserne. Hallucinationsstadiet er inde, og det maa briste, tilværelsens grundvold kan ikke staa mod slig vold, hjertenerverne slides over — det er forklaringen, Leve republiken — det er konklusionen.

Ikke mindre usandsynligt er themaet i »Magnhild«. Magnhild lar sig vie til Skarlie, en fordærvet halvgammel hinkende fyr; det er et usædeligt ægteskab, som hun maa reddes ud fra. Og hun holder ham fra sig i aarevis, for hun har i sit indre en uskyld, som er utilnærmelig; men hun har ikke vet til at gjennemskue forholdet og bryde overtvert, før hun blir sig det bevidst, blir vækket af andre. Da hun faar se, at hendes personlige virken blandt alle smaapigerne er dem alle kjær og dyrebar, at hendes gjerning sætter merker blandt menneskene, da springer der »nye livskilder« frem hos hende, da frigjør hun sig. Hemmeligheden ved denne bogs taagede stemning, hvor der gærer en saadan dyb livsfylde, er sikkert, at der ligger noget selvoplevet i den. »Uskylden i Deres sjæl — skriver Tande til Magnhild — var i Deres særegne skjebne bleven til en sædelighed, der hos Dem, fremfor hos nogen, jeg har mødt, forkyndte sig som magt.« Havde ikke den bjørnsonske Muse levet i et uskyldsklima af begeistring mellem ideale bønder og historiske skikkelser. Men i dette uskyldsliv havde den faaet en moralsk løftning og styrke, der traadte frem nu, da den tog fat paa samtidens problemer og »styred tankerne og tiden«. Og denne styrke eied den saa hel og sikker, fordi den havde holdt sin begeistring saa ren i denne uskyldsverden.

Denne begeistring har saa faaet straale frem i »Leonarda« i fuld glans. Forudsætningerne er temmelig usandsynlige; tænk, smaabyen

ved ikke, at Leonardas fraskilte mand er netop general Rosen, den gamle levemand, som hun modtar hos sig, saa hendes rygte lider derved. Ingen pleier ellers kjende hovedstaden og the upper ten saa nøie som smaabyfolk! Men ud af denne fordølgelse strømmer

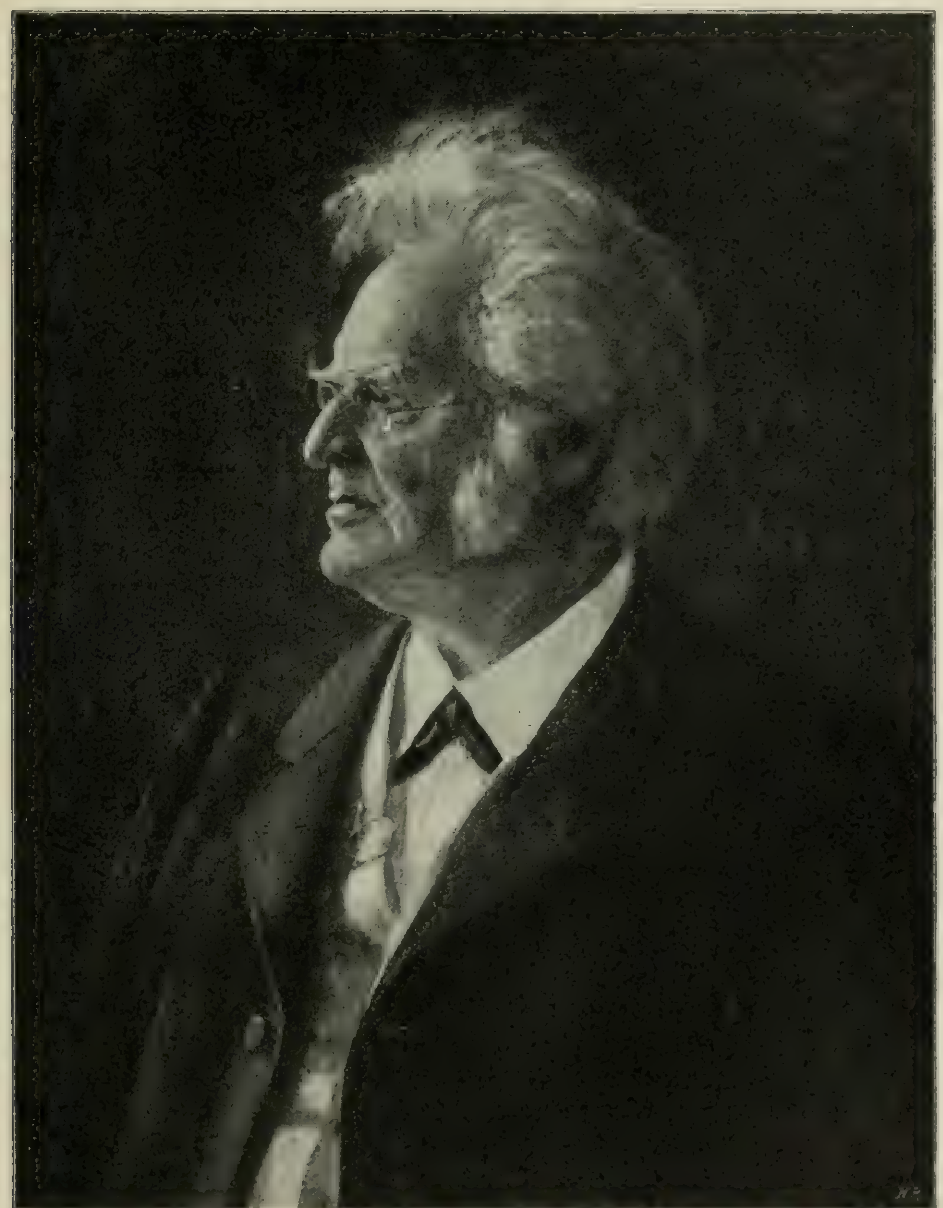

Fig. 87. Bjørnstjerne Bjørnson.

der glorieglans om Leonardas vakre stolte hode, og det er som alt forener sig i at skinne med i denne glans. — Hagbart, biskopens nevø, har fornærmet Leonarda, som han ikke kjender. Men sommeren efter blir han forelsket i hendes pleiedatter Aagot; og det, han elsker hos hende, er netop det, hvori hun er et gjenskin af

pleiemoderen. Da han træffer Leonarda, gaar han om som i drømme, taler med Aagot bare om Leonarda. — Og denne Leonarda vægrer biskopen sig ved at modta i sit hus — hun er fraskilt hustru og hun modtar general Rosen has sig, endog alene — det gjør nok biskoppen ogsaa: men det er forskjel med en mand. Rank og overlegen hævder Leonarda sig: der er saa meget dygtigt og godt hos generalen, og det vil hun holde oppe. Saa kommer Aagot til; oprørt over at Hagbart bare gaar op drømmer, og ikke har faaet sat igjennem, at Leonarda blir modtat hos biskopen, kaster hun ham i ansigtet, at det jo er Leonarda, han elsker. Efter explosionen blir der stilhed; Hagbart blir klar over sin kjærlighed; han tilstaar Leonarda den; den forener sig med den fineste forstaaelse af hendes væsen og handlinger — ak, forstaaelse har hun aldrig mødt. Men hun ber ham beherske sig, ingen uret gjøre, vente, gaa. Og for hendes skyld gaar han. Aagot kommer til hende, ned fra fjeldet; hun er ogsaa blit klar, hun skylder jo Leonarda alt, og ingen fortjener lykken som hun; det er en lykke at gi hende lykken. Deroppe i klarheden om kvelden, naar alt var stille, naar vandet speiled, lukked det sig som et saar. — Hvad lukked sig? — Smerten. De elsker jo hverandre, og Hagbart er hende værdig, saa ædel og trofast (Gud, hvor jeg elsker ham!) — Af denne kamp og forsagelse staar der gjenglans over Leonarda; af hende har Aagot lært at forsage. Leonarda viser det, hun drager straks over til Amerika — med generalen. Hun ved, at Hagbart er ung og hun selv ikke længer er det, og hun tror sikkert, at de to unge vil finde hverandre — ved tanken paa hende. — En ædlere forkynderinde af tolerancens idé kan neppe tænkes; lar Ibsen det, han kjæmper imod, bli reduceret in absurdum af livet, vil Bjørnson omvendt løfte en op til karakterens og poesiens høider ved repræsentanterne for det, han holder af. Det moralske indtryk, de gjør, bringer deres og digterens sag frem. Men ofte er den poetiske idealiseren selv mere interessant end den sag, det gjelder om, og mere end nogensteds her i dette poetiske og moralske lys-i-lys-billede.

Leonarda blev forkastet i Kjøbenhavn af det kgl. theaters censor, professor Molbech, hvad der gav anledning til et par pibekonserter Bjørnsons næste stykke »Det nye System« blev ikke opført i Kristiania — det var altfor aktuelt i 1879 at faa de smalsporede jernbaner op paa theatret. Stykkets interesse ligger for os ikke mere dèr; det er almenmenneskeligt — man har bekjendt sin tro paa det »nye system« og handlet derefter — derfor tør ingen bekende sin tvil paa det. Ingen uden Hans Kampe, søn af den gamle ingeniør, som er holdt nede og hvis begavelse er gaaet i flasken. I stykket er indtrykkene den bevægende kraft, interessen er helt psykologisk. Generaldirektøren har buden begge Kampes til ingeniørmiddagen, i stilhed har han ment, faren skal drikke sig fuld og tilliden til sønnen bli svækket ved det. Og gamle Kampe drikker sig ganske rigtig fuld. Men mødet mellem ham og sønnen blir gri

bende; alle ser, det er to karakterer, og Hans Kampe gaar derfor ud som seierherre, og generaldirektør Riis blir staaende alene. Fordi han har dækket over alting og ikke talt sandhed, gaar begge hans børn fra ham, han staar igjen med sin kone, som han har lat leve i de ædle følelsers dunst og i sværmeriske uskadelige talemaader, og hun har bare sine ædle følelser og sværmeriske talemaader at by ham; med hende maa han labbe afsted til »havet det uendelige«. Moral: vær i sandhed!

Det vældede frem af selvoplevelse, dette stykke. Bjørnson var i disse aar selv blit en tviler. Han var drevet over til den engelske naturfilosofi, dens virkelighedskjærlighed og dens følelse for livets store sammenhæng gjennem slegterne havde tat ham. Han læste med brand i sind de tykke verker, saa han holdt paa at sprænge øinene. Og han fik se, at han selv ikke stod paa barnetroens grund længer. Kristendommens stadige blik mod saligheden hinsides og dens mirakeltro syntes ham nu at svække evnerne for livet og bryde naturens hele og evige alt, og tanken paa helvedsstraffene oprørte ham. Og han fandt, det var uret at holde nogen udenfor af pietetshensyn. Han gik straks løs med sine angreb. Og hans lille fortælling »Støv« er hans selvforsvar, hvorfor han ikke tar hensyn. Der studerer manden moderne engelske filosofer; hustruens verden vil han ikke røre ved, ikke barnenes heller, de synger sange om de deilige engler. Men opdragelse blir der ikke deraf; de roper uanstændige ord, og rømmer for riset, som maa til, vil dø og bli engler og ikke ha ris. — Og lykke blir det heller ikke deraf; mand og hustru mødes i det skønneste sværmeri under duetten; men hun føler bittert, at han ikke har hende med i livet, synes det er, som han ikke har brydd sig med at ha hende med paa sin færd, ikke har interesse for hende og hjemmet og barnene. Og hus og barn kan hun ikke greie, det vakre »støv« af svundne tiders svundne tro har lagt sig over hendes forhold til liv og virkelighed, saa hun ikke kan ta fat mere i sundt arbeide for sædelige forhold. Der hvor Bjørnson før havde sat kristentroen, satte han nu sædeligheden; før havde han sunget om »barnet i vor sjæl«; nu sang han om en »ungdom, som er sterk og sund«. Kampens ungdom glødede i hans sjæl; han følte nye livskilder i den. Og han lod diskussionen og theorierne, lod sin nye lære faa godt rum i sine verker.

Det viste sig i den gruppe af verker, som han udgav i den tid, det gamle styre faldt og det nye styre kom til magten, skuespillene »En Handske« og »Over Evne I« og romanen »Det flager i Byen og paa Havnen«, — de indeholder tilsammen nye moralske og religiøse program.

Det religiøse program fik sit klareste og mindst omstændelige udtryk hos ham; derom ytrede han sig i sit mesterværk »Over Evne I«. Tidens religiøse liv havde spaltet sig, var blit krigersk udadtil overfor videnskaben, var blit krigersk indbyrdes mellem de forskjellige retninger. Den vestlandske Haugianisme var blit pieti-

stisk farvet og var gaaet til venstre i politiken; fra hovedstaden af havde den theologiske rettroenhed faaet tag paa overklassen og var gaaet til høire. Den havde paa sin vis dannet sig i overensstemmelse med tidens bevægelser. Dens bannerfører presten (siden biskop i Kristiansand) J. C. Heuch havde aflagt sit pietistiske klædebon. Kristendommen var for ham ene og alene en viljesag, troen var et valg; derfor var vantroen en tro ligesaa godt som troen, og en tro, som de kristne maatte kjæmpe imod. Beviset for kristendommens sandhed gav livet selv, akkurat som den sultne erfarer, at han blir mæt af at spise, uden at han begriber fordøielsesprocessen; den kristne var lykkelig midt i nød og ulykke. Sin lære bygged Heuch paa sine religiøse oplevelser og sine sjælesørgererfaringer. Kristendommen var her blit realistisk, den ogsaa. Hans sunde og sterke personlighed holdt sig indenfor den normale udviklings grænser; særlig saa han i statskirkens kreds den kreds, hvor det religiøse kulturliv skulde vokse. Men den ubetingede tillid til Guds underfulde almagt og til Kristus og hans freise, der overgik al forstand, var grundvolden. Imidlertid skjød der hos underklassen sektretninger frem, der vilde ud over det normales virkninger. I frelserarmeens møder foregik der pludselige omvendelser i ekstase under massevirkninger af musik og rob og under glødende taler og bekjendelser. Og en svensk lægprædikant Boltzius foretog under stor tilstrømning de vidunderligste helbredelser ved bøn og haandspaalæggelse. — Underet stod fuldt færdigt. — Ved universitetet søgte en liberalere theologi — dens repræsentant var professor Fr. Petersen — at mægle mellem den nye videnskabs grundsætning om naturens lovmæssighed og kristendommens tro paa underet; underet blev udslag af skjulte naturkræfter. — Bjørnson havde selv bestridt sandheden af bibelens undere og nu greb han ind med sit drama — et drama om underet, et drama om kristendommen som underets religion. Det er i en underets livsfære han fører os ind, i Nordland med dets kolossale modsætninger af gru og af sommerherlighed. Lys, som al denne sommerherlighed staar dramaets hovedskikkelse, presten Sang: hans trosvished bringer ham til at seire over det umulige, ingen tviler paa hans evne til at gjøre mirakler, livets frydefulde vished er i hans bøn, hans tro, hans gjerning; hans extase løfter ham ud over alle grænser og hans kræfter med ham. Men fordi han og hans stadig lever i denne extase, er hans hustru blit sprængt, hysterisk, kan ikke gaa, faar rædsomme skjælvningsanfald, der hun ligger. Nu vil han reise hende af sygeleiet ved sin bøns kraft; Børnene kommer hjem; men de tilstaar, at de ikke mere har sin barndoms tro; de holder ikke kristendommen mere for den eneste religion, dens tanker har andre profeter, andre hedenske tænkere havt. Forfærdet hører han paa dem, men det beviser intet mod kristendommens sandhed. Nu forstaar han: han skal staa uden dem, ganske alene om miraklet. Og han gaar i kirken, ringer med klokken. Skredet tordner lige mod den, men det bøier af: bønnens klokke ringer uforstyrret. Rundt fra alle kanter strømmer folk til,

extasen griber dem, halleluja toner. Presterne holder møde for at bestemme sin holdning overfor bevægelsen. En tviler møder blandt dem: han tviler paa miraklet og dermed paa kristendommen; evnen til mirakler maatte være vokset med udviklingen, trosevnen er det; hengivelsen er dybere og inderligere end nogensinde. Menneskene kan leve og dø for familie, fædreland, overbevisning — det høieste indenfor grænserne af det naturlige. Religionen kræver noget, som er ud over disse grænser. Vis mirakler, saa vil alle tro! Og miraklet sker: Sangs hustru reiser sig af leiet. Stormende gaar hallelujakoret med Sang i spidsen hende imøde — hun skrider frem mod dem, han tar hende i sine arme; da synker hun sammen, død af trosextasens sprængning. Han famler haabløs ved hendes legeme. »Dette var ikke meningen — Eller.« Og han synker om. Af det Eller dør han, det er hans første tvil. — Underets religion er over evne; den sprænger livet, fordi den ikke vil være i sammenhæng med livet og med den hele udvikling. Det er Bjørnsons nye religiøse standpunkt.

Men fremfor alt var det kampen om sædelighedskravet, der i denne tid optog Bjørnson. Han vilde reise et nyt moralsk krav, der var lige for mand og for kvinde. Kvinderne skulde ikke holdes i uvidenhed om kjønslivets fænomener, og fordringerne til mændenes renhed skulde være lige saa strænge som til kvindernes. Kravet fik sit bestemte udtryk i »En Hanske« — det har siden faaet navnet Hanskemoralen. Svava Riis jubler i tillid til sin forlovede Alf Kristensen, der henrykkes ved hendes renhed og uskyld. Saa faar hun vide, at han har staaet i forhold til en gift kone, — »Rør mig ikke«; — hun vil ikke se ham mere. I fuldt familieraad kræver han hendes tillid til hans æresord, vedstaar kynisk, at der her er forskjel paa mand og kvinde, — da kaster hun ham harmfuld sin hanske i ansigtet. Saa faar den troende, uskyldige unge pige alt at vide, vide om sin far og andre; alt brister sammen for hende, men selv staar hun stolt og rank. Og overfor det mægtige indtryk, hun gjør i sin harme, ydmyger Alf sig, ber hende vente paa hans opreisning. — Men udførligst er sagen tat op til debat i romanen »Det flager i byen og paa havnen«. En roman om kampen mellem ustyrlige drifter og sædelige kræfter. En roman om en skole, hvor den nye lære forkyndes. Problemet er tat op i sin største rækkevidde. Vi faar høre skolens program i stor udførlighed, vi faar høre skolens lektioner, hvor der uden slør forklares alt om kjønslivet for de unge piger, og hvor deres sædelige bevidsthed rejses paa grundlaget af denne kundskab. Den ene sag slynger sig i den anden, arvelighedstheori og opposition mod kongedømmet glider ind med under sædelighedskravet. Men sammen med disse problemer vokser frem billeder af mennesker og forhold, saa friskt og oprindelig seet og gjengit, at man glemmer theorierne over dem. Vi lever blandt »generalstabens« pigeborn i overgangsalderen, vi ser, de tilstaar genert for hverandre, at de leger med dukker, og de er fyr og flamme, naar dukkerne kommer

frem; vi føler deres glæde, deres sanselige skjønhedstrang i deres beundring for kjoler, deres stel med sit toilette. Vi følger deres gryende idéliv, ser karaktererne spire frem, ser hvor de blir glødende venner paa en time efter et ubetydeligt træf, saa igjen stødt for intet, bitre uvenner, med hver sin flok om sig. Og om det hele bølger spændingen mellem skolen, der vil sætte ind det nye sædelighedsprogram, og smaabyen, der lever paa det gamle, men hvor det nye holder indtog. Det gamles parti møder op med alle sine forførelseskunster og med alle sine lokkemidler. Don Juan'en, sjøløjtnanten Niels Fürst, sætter sin ære i at faa den mørke, sanselig modtagelige Tora i sin magt. Og han maa og skal vinde frem til at faa den blonde Milla Engel, millionærens datter, til sin hustru. Alting kommer med i spillet; det bliver et jag uden stans; ikke bare smaabyen er med i det; alt hvad det gamle samfund eier af glans og pragt, det høieste, kongen og hoffet, virker med. Og den enkelte faar han magt over; Toras vilje lammes i jagets svimmelhed, og hun blir hans offer. Milla bedaares af ham, stopper ørene for alt, hvad der fortælles hende. Men den almindelige sædelige bevidsthed reiser sig til kamp; de fører Tora og hendes barn ind i kirken, og med det paa armen spærrer hun veien for Milla, da hun skal op til brudeskamlen. Bruden flygter nedover fra koret, ser sig fortvilet om, smutter ind i sakristiet og brister sammen i graad. Slaget er tabt for det gamle, al vrede drukner i latter, latteren gaar over byen og landet, flagene, som var heist til det gamles fest, flager nu til det nyes seir. Flagene slaar, og latteren bølger, tar dem alle, endog bryllupsgjesterne. »Selv byfogden lo.«

J. E. Sars og Sophus Bugge

Om disse verker reiste der sig en sædelighedsdebat, der fortsattes gjennem en aarrække, og hvoraf der udsprang en mængde forskjellige litterære verker med yderst forskjellige moralske standpunkter. Den retning mod diskussion, den »tendenslitteratur«, hvori Ibsen og Bjørnson hver paa sin maade førte an, havde allerede kaldt nye talenter til litteraturen, og den grundanskuelse af livet og dets love, som navnlig hos Bjørnson traadte saa tydelig frem — den engelske udviklingslære — var ogsaa begyndt at trænge igjennem i hele vort videnskabelige liv. Det første videnskabelige storverk, hvor denne tanke gjorde sig afgjørende gjældende, var J. E. Sars »Udsigt over den norske Historie«. Sars vilde skildre vor norske historie som en levende udvikling, hvor organer skabes og organer bortdør. Hans undersøgelser rettedes mod forhold, ikke mod begivenheder, han vilde vise de historiske personers betydning, ikke skildre deres bedrifter. Hele hans betragtning blev ny, fordi han saa det norske folks karakter ikke som noget oprindelig givet, det var noget, som havde dannet sig ved den levende udvikling; ved udviklingen udprægedes saavel det særskilte som det fælles, det enkelte folks saavel som den hele folkestammes præg; — fordi det norske folk havde gjennemgaaet en udvikling, hvor de oprindelige anlæg var kommet i harmonisk forhold til det fremmede, derfor

var sagatidens norske samfund og litteratur det reneste udtryk for den germanske aand. Men det var netop skeet derved, at Norge stod i levende rapport med en fremmed — Vestlandenes — kultur: netop i et saadant paavirknings-forhold kom vikingetidens eiendommelig norske aand til at træde frem. Og denne folkeaands karakter var ikke noget fast og afgrænset; i den bølgede historiens liv. Det norske samfund skifted fra aristokrati til monarki og saa igjen til demokrati; men det var overalt norsk. Norges historie var her glidd betænkelig ud af den grundtvigianske folkeaandsromantik, og et nyt slag rettedes mod den, da Sophus Bugge udgav sine »Studier over de nordiske Gude- og Heltesagns Oprindelse.« Bugge tog tat paa nogle af Grundtvigianernes mest dyrkede gudesagn; de var lovprist som de eiendommeligste og derfor oprindeligste mindesmærker, den nordiske aand havde skabt, deres lighed med antike sagn berodde paa urslegtskab mellem folkene, og man kunde ikke faa sat dem langt tilbage nok i tiden. Bugge paaviste, at deres sprog var vikingetidens; de kunde ikke føres længer tilbage. Og lighederne med antike sagn og kristelige legender stod for ham som en følge ikke af urslegtskab, men af tidens historiske liv. I vikingetiden havde mytherne fra oldtiden og middelalderens legender mødt de nordiske folks fantasi. Dette strømmøde undersøgte han paa det nøjagtigste; fulgte mytherne fra oldtiden af og middelalderen nedigjennem, gjennemforskede den nordiske sagnoverleverings forskjellige lag. Og saa fandt han tilsidst, at de nordiske sagn var en ny nordisk erobring, en omformning, omskabning i nordisk aand af det fremmede sagnstof, der var kommet til dem gjennem halvforstaaet og misforstaaet mundtlig overlevering. — Bugges nye opfatning fremkaldte raseri blandt Grundtvigianerne; det, som havde været de uroprindeligste udtryk for nordisk folkeaand, skulde stamme fra fremmede kilder! Romantikens tid var ude i den nordiske filologi; de historiske kjendsgjerningers tid var kommet. — Men historien nøiede sig ikke med at omforme og forklare fortiden; den vilde være med at styre nutiden. Udviklingstanken, som var oppe i tiden, havde brug for at se nutiden i sammenhæng med svundne tiders udvikling; historikerne blev revet med i det politiske liv; paa venstres side fægtede Sars. Han udgav »Historisk Indledning til Grundloven«, der forfægtede den mening, at venstrepolitiken, netop den og den alene, stod i samklang med grundlovens aand, og førte sin venstreagitation paa historisk grundvold med stort talent. Han blev paa det ivrigste bekjæmpet af to andre historikere, L. L. Daae og Yngvar Nielsen, der blev de mest fremtrædende blandt høires folketalere. Daaes fyrige temperament, sprudlende lune og bidende vid gav høires møder festlighed, og den samme livlighed gjorde ham til den mest pupulære historiske forelæser.

Overalt kunde man merke, at talenterne droges ud af romantiken og ind i striden mellem de politiske partier. En typisk overgangsskikkelse er Kristian Elster. Han var oprindelig Grundtvigi- Kr. Elster 1841—1881

aner, blev medarbeider i »For Idé og Virkelighed« og skrev her sin gribende lille bondefortælling En Korsgang. Den staar Magdalene Thoresen nærmere, end den staar Bjørnson, det er folkelivets »pathos«, som her faar et mægtigt udtryk: den brave kone ser sin mand og sin søn synke i fordærvelse; hun blir uformodet vidne til, at sønnen begaar mord. Dreven af sandhedens magt skrifter hun for presten, hvad hun har seet, og kommer saa hjem med lensmanden for at arrestere sønnen. Det var naturligt, at Elster med denne sin kunstneriske tendens kom til at bli slaaet af modsætningen mellem Østlandet med sine vide dale og sin aabne folkekarakter, og Vestlandet, hvor menneskenaturen er mørk og steil som dets dale og fjelde. Og Kristian Elster blev Vestlandets skildrer. Dets indesluttede folkeart, med enthusiasmens glød i sit indre og med skjæbnens tyngsel over sit liv, om den fortæller hans bøger, den var det, han elsked. Betegnende er hans næste fortælling, der bærer den ironiske titel »Solskyer.« Den unge pige, som jubler »det er dejligt at leve« forlover sig i sin ungdomsjubel med den unge læge, der fører hendes tanker bort fra bygden op i bøgernes verden, ud i udviklingens strøm. Men hun hører til mellem fjeldene, som ved en naturmagt, et uimodstaaeligt valgslegtskab, glider hun over til den haarde, tause onkel med vikingeblikket, han faar magten over hende, hun blir hans, og det er ude med hendes livslykke. Disse fortællinger udkom i tidsskrifter. Elster havde opgit litteraturen som næringsvei og var blit forstmand.

Fig. 87. Kristian Elster.

1879 Han fik dog efter et par aar mod til at udgi en større fortælling »Tora Trondal«, som længe havde ligget i hans skuffe. Fortællingens sujet førte tilbage i tiden, det var samme hovedtanke som i Jansons Han og Ho — bykultur og bondekultur kjæmper om den unge Toras hjerte. Men den tunge, alvorlige, helstøbte unge prest seirer over den glimrende, overfladiske bymand. Man kan her spore paavirkning fra udenlandsk litteratur. Elster havde oversat flere fortællinger af Turgenjev, og med indflydelsen fra ham indledes den senere saa sterke paavirkning fra den store russiske litteratur paa vor bogverden.

Turgenjev leved i landflygtighed, og hjemve drog hans hjerte til Rusland. Han elsked dets landskab med de vide sletter og de sagte glidende strømme, dets folkefærd med det barnlige temperament, med melankoliens molltone gjennem sin glæde, med hengivelsens styrke gjennem sin stilfærdighed. Han kjendte dets fine verden, falsk og frivol, sanselig lokkende, bedaarende ved sin verdensmands-

tone. Han kjendte ideernes magt i de unges hjerter, vidste, hvor deres sind brændte for tankens og frihedens ret, kjendte deres viljes trods. Men han kjendte ogsaa bristen i deres karakter, hvor deres sanser tog magten fra dem, naar forførelsen øvede sin kunst, hvor let de gled ind i den frivole tone, hvilket behag de følte ved at leve med i den elegante verdens liv; han vidste, hvor deres modstandskraft var lammet. Og det var som den russiske naturs stille melankoli svævede over hans forstaaende menneskeskildring og hans fortællekunst. — Med et tilsvarende blik saa Kristian Elster og hans samtidige i litteraturen paa den norske bonde, det norske bureaukrati, den norske ungdoms frihedstrang. Og den unge glimrende, blaserede Gran i Tora Trondal, der staar paa den nye friheds og sandheds side, men er for magelig til at bryde med det gamles tilhængere, er den første af arten i vor litteratur. — Men man kunde ogsaa merke noget andet i Tora Trondal. Naar heltinden fulgte sit hjertes trang, naar hun sa, hvad hun mente, gjorde hun ubehagelig opsigt; men den spidse, kloge, amtmandsdatter — den personificerede konventionelle verden — tog hende i skole, og da blev hun »tækkelig«. Der var i bogen ikke bare strid mellem bonden og bymennesket, der gløded under det hele et personlighedens oprør mod det konventionelle samfund. — Turgenjev og tidens bevægelser førte Elster ud af Grundtvigianismen. Han kom til at føre den nye tids bevægelser frem i sin fortællings kreds, og den var og blev Vestlandet. Men han saa det i en anden belysning end før, nu i sine nye fortællinger »Farlige Folk«, der udkom kort efter, at han var død af lungebetændelse, og »En fremmed Fugl«, der blev udgit et par aar efter hans død. Han saa først og fremst den vestlandske pietisme. Han lærte at hade den; den fik hoderne til at dukke sig i slap ydmydhed eller i hykleri, den fik øinene til at lukke sig for samfundets laster og uretfærdigheder, ørene til at bli døve for tidens ideer. Den var autoriteternes forbundsfælle og frihedens fiende. Her i dens rede maatte det nye liste sig ind, smyge sig frem. Det er sat pris paa som europæisk elegance, det nye, det kommer udenfra og har sit sving fra den store verden, men naar det sa sin mening, blev det forstødt fra det gode selskab. Det kan ikke bekjæmpes med argumenter; men de gjør sidespring, de gamle, de dukker under for angrebene, de har et øie paa hver finger og kjender de svage punkter, og de ved vel at føre sin krig, at bruge sin overmagt. Det nye selv, som det repræsenteredes af Knut Holt i Farlige Folk og helten i En Fremmed Fugl, vil ikke med i striden derhjemme, det er blaseret som Turgenjevs helte er. Men det drages ind i det. Der sidder de unge kvinder, de gaar til daglig i det gamle, det er deres verden, det nye oprører dem kanske til en begyndelse; men deres hjerte vokser dog ved at høre krigsraabet fra de nye ideer. Da er de med et vundne. Eller presten udfolder sin veltalenhed om kvindens sande kald i det stille: da reises deres hjertes modstand, og de sender et stridsblik, et stumt rop til den

unge mand om kamp i frihedens og sandhedens navn. Men hvad de unge kvinder afskyr og harmes over, det er blasertheden hos de unge mænd, at de i sit hjerte er det nyes tilhængere, og ikke vil røre en haand til kamp for det, at de svigter kampen for sin overbevisning, fordi de anser den for unyttig. Ved skinnet fra kvindernes troende blik viger blasertheden fra de unge mænd, de slaar sit slag med glans. Men ak! skal de sætte livet helt ind, da svigter deres mod, eller de har en skjæbne i sin fortid, der drager den med sig. Forgjeves! — det er slutningen. Forgjeves har stormen bruset over den lille dam, den er atter i ro under autoriteternes styre og presternes prækener. Forgjeves har mændene vovet sin kamp, de er glidd ud af den, til velvære og halvhed; mindet rører sig af og til som en ond samvittighed. Kun kvinderne har tat skridtet ud — de er blit ensomme, er død forglemt, har gaaet op i slid og slæb og faaet rynker. Slig tog de nye ideers kamp sig ud for Kristian Elsters melankolske blik.

Fig. 88. Alexander Kielland.

Ved siden af Elster skjød i disse aar en anden skikkelse frem, der kom til at stille ham helt i skygge. Det var Alexander Kiel-

land. Ogsaa hos ham kunde man kjende Turgenjevs paavirkning igjen; men omridsene af hans forfatterpersonlighed traf nærmere sammen med den russiske digters; Turgenjev var russisk adelsmand, moderne i sine ideer og i sit snit og sin stil sterkt fransk paavirket. Alexander Kielland tilhørte sin halvstore bys — Stavangers — handelsaristokrati. Husets traditioner naadde tilbage i det 18de aarhundrede, og dets franske kultur med sin smag for det gratiøse og det pikante, med sit vide hjerte, der elsked dyden af hele sin sjæl uden fiendskab mod lasten, og som hadede fordomme som pesten og gottede sig ved menneskenes naragtighed og dumhed, — det ligger paa bunden hos Alexander Kielland. Paa den maade kom han til at tilhøre den nye tid og tillige faa noget af den forlængst svundne ved sig. Han vilde være som en fransk marki, der holdt sig i ro, men af og til førte sin lille kaarde let og elegant og traf med hvert stik. I denne skikkelse stod han med et fuldt færdig i sin form, da han i 30-aarsalderen udgav sine første noveller. Der var der tumlet om med det gamles forstokkethed, men en endnu jammerligere figur gjorde de halvliberale, som nok selv vilde være frisindede og med i diskussionen, men fandt det upassende for damerne at være med deri. Og fra balsalen aabnedes udsigt over proletariatet; det var ikke af festrus, salens gulv bølged, det sitrede under millioners had. Men der var ingen deklamation deri; det var ubarmhjertig elegant satire. Det nygifte par, som havde tænkt at more sig ved folkefesten, føler sig uvel, naar det faar se stygheden og usselheden under sminken. Naar den fine frue, der har faaet et anfald af godgjørenheds-samvittighed, kommer til de fattige, raar hun straks til at kjøbe rullestol til den lamme, og ser intet andet end trængende mennesker; men naar hun faar besked om, at de er fordrukne og usædelige, da synes hun, hun med god samvittighed kan anvende pengene til den nye silkekjole. — Novellettens form kom til at udvide sig til roman; for Kielland havde et rigt nyt stof at skildre, havde seet saa mange typer af mennesker, saa mange forskjellige slags forhold, som han vilde gi rids af. Novellettens kunstform overførte han paa romanen; det hele billede tegnede sig som en broget række smaascener, frit og let arrangerede. Han slentrede fra det ene til det andet, blæste i komposition og udvikling og karaktertegning; for skildre kunde han, faa livet til at blinke frem i øieblikket under sin raske pensel. Han berusede sig og sine læsere i denne kunst; hele romankapitler sprang frem af slige skildringer, som ikke behøvede at være der: vi følger trækfuglene paa deres vaartog nordover lige fra Nilens dynd; vi ser vaaren udfolde sig i Norge fra snesmeltningen tll løvsprættet, til turisterne drager ind og møder de blege udvandrere paa sine læs (Arbeidsfolk). Vi faar se smaabyen ligge i dvale under vintersneen og vi faar se den vaagne op midt paa natten i forstyrrelse ved ildebrand eller styrte i tøiet til fuldt, muntert arbeide med salting og ganing, naar silden kommer (Skipper Worse. Og Kielland forstod at ordne alting

Alexander Kielland f. 1849

1879

saa, at det han skildrede af naturens liv forberedte os paa, lod os gjette, hvad der foregik blandt menneskene. Saa kunde han faa sagt saa meget uden at si det, det gled forbi i lette antydninger, og var der dog; man nød den svævende fine kunst i det hele, og paa den maade fik Kielland i sin roman git extrakten af hele den samfundsverden, han vilde præsentere for os. Med Kielland begynder kulturbeskrivelserne i vor litteratur. Det er først hans egen by. Vi kan følge den i to generationer, 40—50 aarenes og 60—70 aarenes, den tid da det nye først begynder at dukke frem, og den tid, da det er i fuld opseiling.

Allerede dengang da skipper Worse først kom hjem fra Rio, var det gamles saga ude. Det stod kun som gyldne minder fra gamle konsulens ungdom, fra den tid, da der kun existerede det gode selskab. Dengang behøvede det ikke at slippe andre ind end dem det vilde, og saa var man fri for saa mange hensyn sig imellem, tog det ikke nøie, om spøgen gik lidt over stregen, turde nok være et haandtryk i stilhed, en let berørelse med foden, en hvisken bag viften, som i virkeligheden var et kys paa øreflippen, en drøi spøg, en liden uanstændighed, det gled med ind i latteren og spøgen, og man var sikre paa hinanden som kavallerer. Og vinene var meget gode, damerne skjønne, komplimenter og bonmots suste, det hele var som en gratiøs og legende menuet. Man var til fest i Sandsgaards sale og promenerede i haven med de snorlige alleer og de velklippede buxboms hækker. Men nu gaar gamle-konsulen alene omkring der og dvæler i minderne. Og havens sirlige retvinklede gange og buxboms dukkehækker er truet; de simple træer med de unge bøker i spidsen bryder ind, vokser og breder sig trods gartnerens kniv, tar luft og lys for sig, saa de fine gamle hækker ikke vil trives længer, og de nye fylder haven med sin simple frodighed. Saadan er det ogsaa i byen; nye firmaer dukker op, bondefolk slaar sig paa sildetrafiken, hænger i, tjener penge, vover sig paa forretninger paa en rent ud usømmelig maade og vinder sig frem. Og det gamle adstadige hus faar vanskeligheder at kjæmpe med, folk i byen taler om, at det ikke er saa grundfæstet længer. Men i det selv gaar alting sin stille jevne gang. Og dets undergivne, skipperne og sjømændene, tror paa huset C. F. Garman som paa Gud selv og vil gi sit blod for det. Skipper Worse bander sig ind i hede helvede paa, at det er sort løgn alt sammen; han kommer op til konsulen; men da kommer sandheden frem, og konsulen og han kalder med eet hverandre Morten og Jacob som i skoledagene. Saa kaster Worse sine tusener paa bordet: huset C. F. Garman skal reddes, om de skal stryge med! Men da blir konsulen atter chefen; huset kan ikke modta hjelp af sine undergivne; men det kan opta en gammel tro tjener som kompagnon, og saa blir det Garman & Worse. — Skipper Worse er den første blandt sjømændene; de er ogsaa en verden fra de gamle dage; men den staar endnu i fuldt flor; der staar et veir om dem af eventyr og farer og lystige historier, naar

de kommer til byen og ligger over om vinteren. Alle, fra skipperen til skibsgutten, har da sit at fortælle, og sætter humør i byen; skipperne faar toddyen paa glid oppe i klubben og dundrer løs med sine skrøner, og skibsgutten er ikke bange for at vise sig, naar han er fuld — ialfald »vel sat«, — og da blir det løier rundt om i smugene. De hellige kan nok forarge sig, og der lyder strenge ord om synd og last i deres forsamlinger. Før spilled de ingen rolle, det var Herrnhuter for sig og Hauges folk for sig. Herrnhuterne holdt sig rolige og Hauges folk var bønder og smaafolk; de lagde sig ud med præsterne og fik sin røffel, og man la de hindringer, man kunde, i veien for dem. Men de er kommet frem; de var dygtige i sit arbeide; ganske vist drak de ikke brændevin og holdt ikke kommers og bandte ikke som byens andre sjømænd og borgerfolk; men de seilede i kap med den uvorneste sjømand og spekulerede i kap med den dristigste sildehandler; de tog i med arbeidet, de tjente penge og brugte dem ikke op. Saa er de blit folk, man maa regne med; de viser sig, de trakterer med steg og kage i sine selskaber, og lar byens kokkekoner lave mad til sine fester akkurat som de fine huse, og saa begynder deres hellige talemaader at trænge op gjennem samfundet. Og magt vil de ha; de er ikke bange for at bruge alle midler. Madam Torvestad kaprer Skipper Worse til Sara — hun skal værsaagod gifte sig med den rige halvgamle skipper, der er kommet i kompani med selveste Garman; tænk, at Herren har udvalgt hende som redskab til at frelse hans sjæl. Det kaster jo glans over menigheden, nu da han er i kompani med Garman. Lykke blir der ikke af det, nei; men der blir position. — Saaledes staar kræfterne mod hverandre i den gamle tid.

Den næste generation har tabt paa stilen. Det er »Unge konsulen« Christian Frederik, som leder huset. Richard, kavalleren af de to brødre, den uimodstaaelige, briljante Richard med det gode hode, han skulde studere, skulde ind i diplomatiet, og der er han — nu ja, han er havnet som fyrvogter paa Bratholmen og den altid trofaste bror Christian Frederik taler bestandig om »min bror legationssekretæren«. Unge konsulen er den korrekte handelsmand fra først til sidst, aldrig latter, knapt et smil, det er bare, naar han og broren gaar ind i den inderste vinkjælder og han kryber ind blandt de støvede gamle flasker fra fars tid, at han tør op. Da faar han navnet »Pirre«, da dukker der frem ungdoms historier og ungdoms drillerier; men intet af det naar ud over kjelderen. Bare gamle Jomfru Cordsen kjender det; men hun kjender alt i huset. Ellers er han stiv og høitidelig, konen er tyk og hellig; hun interesserer sig bare for at prøve smaa extra lækre nye retter, og har trukket prester og theologer til huset. Sønnen »grossereren«, er sin kones mand, men hun er ogsaa den charmante fru Fanny. Altid stilfuld, altid pikant, straalende vakker. Hendes smaa formiddagstheer er uimodstaaelige, did kommer kapellanen, did kommer fuldmægtigen Delphin; fru Fanny vil bedaare dem alle og gjør det,

og desuden ved man hos hende alt nyt i byen. Mellem dem færdes som en fremmed fugl Madeleine, da hun er sendt bort fra sin bondegut. Delphin har hjertet paa det rette sted, han blir indtat i hendes friske natur. Men ak! Delphin er af Turgenjev-slægten og fru Fanny er bedaarende. Et lidet vink, saa let som et intet, og han taber fatningen, — netop fordi det er let som et intet; han er i hendes garn. Madeleine ser dem om aftenen sammen i parken, hun styrter karaflen ud for at advare dem. Faa minutter efter taler fru Fanny indsmigrende kjærlig med sin mand — og Madeleine er mere hjemløs mellem dem alle end nogensinde. Paa Sandsgaard færdes theologerne; den unge skolebestyrer har tvil, og de vækkes, naar han taler med Rachel Garman, hendes stridsøine ildner ham til at ta bladet fra munden i en præken. Den gjør opsigt; kapellanen harmes og kalder den en skandale, men gamle provsten Sparre bare smiler overbærende, taler mildt, smiler igjen, og for det smil kan ikke den unge skolebestyrer staa sig. Der lærer kapellanen sig visdom for livet. Han lærer smilet og mildheden: da Madeleine trøsteløs lar hodet synke mod hans skulder, tar han det som givet Ja, smiler og klapper alle indvendinger bort, gjør som han selv vil, smiler og klapper bort magten fra hende. — Men bag denne fine verden faar vi se arbeidernes verden i Anders Begmands hytte; der er der strid mellem gamle og unge. De unge taler om »blodsugerne«, brændevinen tænder oprøret hos dem i lys lue; gamle Anders Bergmand arbeider tro i »husets« tjeneste, skjønt grossereren har forført hans datter. Naar Martin hentyder til det, farer den gamle op: »Martin, din forb . . .« Og naar datteren bæres til jorden samtidig med unge konsulens begravelse, kan ikke faren følge hende. Det hjælper intet, han maa følge husets chef.

Det var en saadan verden i to generationer, Kielland indførte i vor litteratur, hvor han skulde faa mange efterfølgere. Den vilde han først og fremst tegne; det var hans egen verden. Han kjendte ogsaa andre verdener, men der vilde han først og fremst ramme, merke sin mand. I »Arbeidsfolk« gik han hovedstadens bureaukrati paa klingen og vakte et sandt raseri. Delphin blev her hans talerør og den fremtrædende skikkelse. Turgenjev-karakteren er moden mand; han gaar omkring og foragter det selskab, han er iblandt; men han bryder ikke med det, han færdes blandt dem, han sender sine bidende vittigheder mod det. Han forstaar det prægtige hos Hilda Bennecke, statsraadens oprørske datter; men ak, hun er styg; at gifte sig med hende er at bli til latter. Da hun staar færdig til at bryde med familien og reise til Amerika, da ser han gløden i hendes blik, ser at hun blir skjøn, da elsker han hende. Men han føler selskabets mening og latter bag sig, han tør ikke, han blir ved at leve i selskabet som før. Et elendigt selskab! Vi ser departementsmændene drive dagen hen i kontorerne. Bønderne kommer troskyldig med sine sager. »Læg den i kaos«, lyder ordren kynisk. Og de kommer et par aar efter troskyldig og spør

efter den. Da gjælder det at faa fat i Moe, budet; han ved, den blev lagt i kaos for to aar siden. Vi faar se den ferniserede raahed paa ballet hos parvenyen, til hvis penge man gjør kur. Moe har faaet sin broderdatter, den vakre bondepige i huset. Alfred Bennecken, den korrekte laban, søn af statsraaden i andet ægteskab, lægger sig efter hende for at forføre hende. Der er intet i veien. Men Johan, den radikale doktor, sønnen i første ægteskab, blir ærlig og redelig forelsket i hende; da faar de ham bort, og saa maa de se at faa hende gift med onkelen. Ja, de ved jo nok om ham, at han har den stygge syge, og fruen ytrer sin betænkelighed, mens de gjør toilette. »Men egentlig talt, hvad kommer det os ved?« siger statsraaden og binder sit slips. »Nei du har ret, hvad kommer det os ved?« Og bryllupet staar i statsraadens leilighed, medens familien er paa landet. — Kielland blev mere og mere aggressiv. Skjærende er modsætningen mellem proletariat og overklasse i »Else«. Frøken Falbe anbefaler den nydelige letsindige lille Else til damerne, der netop har dannet foreningen for faldne kvinders redning. Men fru politimesterinden spør: Er hun da falden? Nei gudskelov, men der er fare paa færd. Nu, du har da intet med hende at gjøre. Saa lar Else sig lokke af roserne i konsul Withs have, og konsulen faar hende ind og døren stængt. Da kommer frøken Falbe bitter til fru politimesterinden; nu er hindringen bortfaldt, for at de kan ta sig af hende. Og hun blir indført i protokollen. Frøken Falbe fortæller, at der kommer et barn. Da brister fruen i graad af ærgrelse: protokollen er spoleret, hun maa radere i den. Frøknen skulde ha henvendt sig hos foreningen for trængende barselkvinder. Og saa gaar Else for lud og koldt vand, blir kastet ud af sin vertinde, slaar sig sammen med Svend, som hun var glad i og som var glad i hende, før konsulen fik tag i hende. Ja, den er ikke død, den kjærlighed; men de er lige letsindige begge, agtelse og tillid er borte, tilslut er hun med banden paa indbrud julenat og drikker sig ihjel paa rosenlikør. — Mere og mere blev Kielland aktualitetens elegante forfatter; hans bøger tog levende personer paa kornet; hans bøger rettede sin kamp mod dagens spørgsmaal. I »Gift« er det skolerne og opdragelsen. Ungdommen tærper latinsk grammatik skolen igjennem — lille Marius, stakkar, dør ligefrem af den latinske grammatiks masser af bøiningsformer, der løber rundt i hans hjerne i feber. Og ved konfirmationsundervisningen tærper den Pontoppidans forklaring. Hvad blir saa resultatet? En kold og skeptisk ungdom uden karakter. Abraham Løvdahl — en ny variation af Delphin-typen — har ingen tro; men naar han ser konfirmationspresenterne og konfirmationskjolen med silkefor i skjøderne, saa vil han ikke bryde; han er en pen og fornuftig gut, der ingen staahei vil volde, han gaar op og aflægger sit konfirmationsløfte, som de andre gjør. Og i fortsættelsen »Fortuna« faar vi se svindelen og skinhelligheden. Fabriken »Fortuna« bestaar bare ved professor Løvdahls navn; den lokker med store

procenter. Alle trækkes til, ogsaa presten Morten Kruse. Han er prest og har gjort sin lykke, ved at han paa prækestolen blev sint, fordi der bare var nogle gamle kjæringer i kirke. Da slog han i prækestolen og tordnede løs mod ligegyldigheden. Og da kom der liv i kjærringerne. Han ser det og lærer. Næste søndag er kirken fuld, og han tordner i fuldt sinne. Folk strømmer til, han faar indflydelse, han tror sig at staa i særlig pagt med Gud og tordner stadig løs. Men han er svag for Mammon og faar anbragt sine penge i den lokkende »Fortuna«. Det bærer overende med fabriken. Han vil ikke tro det, Gud kan ikke ha forladt ham. Han mener, professor Løvdahl dog vil redde ham, ialfald ham alene, og møder op paa professorens kontor med gudelige talemaader. Nytter ikke; professoren forklarer koldt, at hans penge er tabt. Fortvilet spør han, om professoren intet kan gjøre for ham, og med isnende ro svares der saa: »Jeg vil bede Jesus hjælpe Dem«.

— — Demokratiets seir syntes at være seir for diskussionens ret. Venstre og de moderne ideers mænd leved i rus; man gik til valg paa programmet »tillid til Johan Sverdrup«; tanken og videnskaben skulde nu herske over hele linjen, alle spørgsmaal drøftes, en ny »intelligens skabes, I. E. Sars og O. Skavlans Nyt Tidsskrift blev organet for denne diskussion, der i videnskaben saa den høieste og eneste autoritet og ud fra dens lære vilde omforme samfundet. Der gik diskussion i alt; til alle sider blev problemer opstillet og løsninger git. Det politiske spørgsmaal syntes løst for alle tider, en ny æra var begyndt, hvori man maatte ta fat paa de sociale opgaver. Det gamle skulde falde helt, som det gamle styre var faldt. — Selv den fredelige Jonas Lie blev draget med i kampen. Jonas Lie I Familien paa Gilje (1883) fandt han den form, hvori hans kunst og hans trang til at kjæmpe med i kampen forenede sig til én støbning. Det var ikke let. Jonas Lie var ingen debattant; han vilde nok ha problemer, men ikke debat om problemer. Han vilde ikke »snakke anatomi«, men »fremstille mennesker«. Deri bestod hans kunst. Han »saa« sine folk, vidste, hvordan de saa ud, hvordan de gik, førte sig, snakked; hvordan de tænkte, hvad de likte og hvad der ærgrede dem, hvordan de pleied at stelle sig med hverandre. Hvert smaatræk var afluret livet, og Lie vidste at faa det frem i et blink, alle de smaa eiendommeligheder, hvori menneskenes sande væsen aabenbared sig. Det er betegnende, at en anmelder efter at ha læst Familien paa Gilje laa om natten og spekulerede paa: hvor i al verden har du truffet denne kaptein Jæger før? Og om dem steg hele deres hverdagskreds frem; man saa for sine øine ikke bare de enkelte mennesker, men hele hjemmet, samlivet, hele livets stille krig inden de fire vægge. Jonas Lie blev de norske hjems digter. Paa denne maade blev problemerne levende for os. Jonas Lie førte »menneskeskjæbner ind i debatten«, for problemerne er de drivende kræfter i denne livets krig. — Og der mødte Jonas Lie op med sin »urtro paa livet«; livet — det er hjertelag og

kjærlighed indad, det er arbeide udad — og baade kjærlighed og arbeide fæster sig og slaar rod, vokser i frihed. Hver skal faa vælge det arbeide, han vil; hver skal følge sit hjertes valg, være frit sig selv efter sin natur og sit væsen og ikke efter selskabets og konveniensens regler. Denne kamp, der kjæmpes til seir eller nederlag, lar Jonas Lie os opleve og faar vor sympathi over paa livets side, saa vi glæder os med det, og vi lider med det. — — Og alt dette sker i stilfærdige hjem, borte fra tidens bevægelser. Vi er oppe paa kapteinsgaarden, ni dage bruger Stor Olas med julelæsset fra byen; men saa blir der ogsaa liv, naar han kommer op for sidste bakken. Han maa fortælle om hvem han traf i byen og hvad de sa og om hvad han saa derinde. For et spel paa barnene! Julepresenterne er der paa læsset! Og tænk at stjæle rosiner af poserne! Ma kniber munden sammen og ser nøie efter, at regningerne stemmer. Og kapteinen kommer med parykken paa skjeve som et uveir for alle pengene, der skal ud: »Fire og sytti — specier — tre ort og sytten skilling! Ogsaa har du bestilt succade!« — »Succade,« han tog tonen i flstel og lo af bare forargelse. — Vi kommer med ét sæt 40 aar tilbage i en slig scene. — — Slig faar vi leve livet med paa storgaardene, hos embedsfolk og storbønder, hos doktorer og sagførere rundt om i smaabyerne. Og det er ganske almindelige mennesker, vi lever sammen med — kapteinen, den buldrebassen, og den stilfærdige Ma med rynkerne i ansigtet og den ranke Zittowryggen, den vakre, kjække Inger Johanna og den stille huslige Thinka — »Lorden« i »En Malstrøm«, — kommandørinden og hendes brave tøffeldanser, døtrene og Karsten, den elegante dagdriver — Jacob og Letta — det er som vi ser dem lys levende for os, som vi skal møde dem i hvert hus eller paa hvert gadehjørne. Og dog oplever vi problemer, naar vi lever med dem i deres stille liv. Inger Johanna slaar op med den fine kavaler Karsten Rønnow, ofrer glans og hofliv og alt. Hun elsker Arnt Grip; ikke saa, at hun faar ham til mand, ikke saa at hun nærmer sig ham. Men hun mindes hans ideer om opdragelsen; dem gjennemfører hun i sin lille skole og i bygden, og tanker og glæde fra dem strømmer ud til barnene. Og da hun hører om, at Grip har drukket sig ihjel, tænker hun stille tilbage: »Han gav mig noget at leve for«. Eller se »Kommandørens Døtre«: Cæcilie maa vise mere anstand, ikke lade se, at hun elsker Fasting; hun føier sig, blir kjølig. Saa staar han der usikker. Er det en kokette der leger med ham? Og saa opgir han det brutalt og frir til Louise, det lille fæ; der er da tryghed og huslighed og sligt, om det ikke er det ved hende som ved den anden. Og Cæcilie maa holde sig oppe ved at være damen, slagfærdig og pikant tvinger hun herrerne til at beundre sig; men de synes, hun er en anstrengende dame, og vil helst fjase uden anstrengelse med de smaa bachfischene. Og Cæcilie blir skarp og bitter. Martha elsker Jon, fætteren, men han er bare en simpel sjømand, og blir sendt ud. Saa faar de vide, at skuden er gaat under, og da maa Martha bekjende om den nat, før han

drog. Hun blir sendt til Stolpe i Pomern et aar, der blir barnet. Alle hendes tanker gaar til gutten hendes dernede, som hun aldrig faar se. Øinene ser langt ud, naar hun er i selskab, fraværende, savnende moderøine. Saa dør hun. Men Cæcilie sætter igjennem, at barnet hentes hjem til hende, og gamle Nella, som i alle disse aarene ingen har sagt noget til, og som ikke har sagt noget til nogen, men som har vidst alt alligevel, hun siger det trygt: »Hun dør nok ikke, før hun faar se gutten sin«. Livslykke spildt, livsindhold spildt, for konviensens, skinnets skyld, for at undgaa skandale.

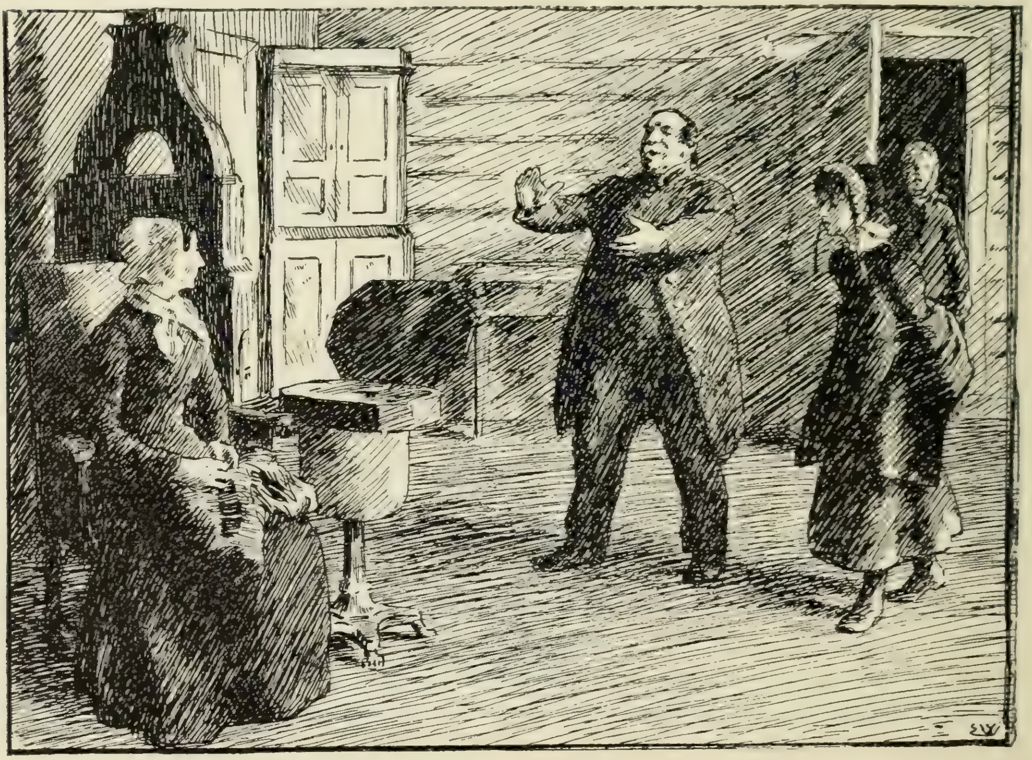

Fig. 89. Af Werenskjolds illustrationer til »Familjen paa Gilje.«

— Eller tag »Et Samliv«. Jacob og Letta er forelskede nygifte. Og jo mere han elsker hende, des gildere vil han ha hende og hele huset. Og han stræver med forretningerne. De kjedelige forretningerne! Ja han bryr hende ikke med dem, det skjønner hun sig jo ikke paa; men hun synes, de tar ham fra hende. Og da saa barnene kommer, blir det hendes verden; dem spiller hun ud mod ham. Holder med dem, fordi det er hendes barn, medens han holder med skolen og lærerne, fordi han vil, at der skal bli flittige og dygtige mennesker af dem. Men der taber han: barnene faar gaa hvor de vil, og de gaar til hver sin kant. Flere penge, flere forretninger; spekulationer; det blir truende for ham; men hende og huset vil han ikke forstyrre. Han staar paa fallitens rand, men

saa kommer Berven med Tostie & Comp's bud paa Varaasskogen: reddet! Og byfogden holder sin tale til sølvbrudeparret. »Vi ved alle, at for ham har der nylig været mørke tider, og at de er over. Men var der mørkt hos ham — inde hos hende var der lyst og fredeligt.« Da blev sølvbruden askegraa i ansigtet. Han har levet i strid og bekymring, og hun har ikke været med. Hun har aldrig været med i de 25 aar! Slig er det, Jonas Lie sætter »menneskeskjæbner ind i debatten«.

Derimod traadte i disse aar en debattant paa sin hals op med sine romaner, Arne Garborg. Garborg er født paa Jæderen, og denne dystre sandstrand, med drivende vind over sig, hvor solspillet kan trylle alt det dystre og nakne om til en straalende farveleg, — det gaar igjen i hans forfatterpersonlighed. Al livets usselhed speiler hans bøger, lægger den knugende trist over os, men samtidig kan ingen drive spøgen kaadere end han, ingens latter klinger haardere, ingen har mere sin fryd i at si en ting rigtig kynisk hvast. — Han havde slidt sig frem gjennem skolelærerposter, laan og avisskriveri, 24 aar gammel blev han student. Han var maalmand. Det er han altid vedblit at være. Men ellers har hans aandsliv foregaaet i voldsomme kriser; fra den ene yderlighed har han gaaet til den anden. Han tilhørte oprindelig den pietisme, som havde hjemme blandt Jærbuerne. Men saa blev han fritænker, blev det radikalt, og hans blad »Fædraheimen« stod nu paa det yderste venstres standpunkt. I dette blad saa hans første bog »Ein Fritenkjar« lyset. En bog om mandens indre gjennembrud og samfundets fiendskab mod de nye ideers forkjæmper. »Ein mann i dette landet, som ikkje hev den »rette trui«, maa finna sig i aa vera heimlaus«. Han elsker — datter af en ortodoxprest. Et gap skiller begges sjæleliv. »Umvenda henne, roper vennen. Du kan læra ein saud at gange paa tvo og ein bjørn at dansa halling; men læra eit norsk kvindfolk at tenkja, det slepp du. Vaart kjære samfund hev sytt for det.« Han kaster sig i rangel for at glemme. Forgjeves. Han maa vinde hende; og han vinder hende. Men hendes tro staar urokket; hun forstaar ham ikke. Da han skriver offentlig om sine ideer, finder hun med hele familjen dem forfærdelige og rejser hjem til far. Han rejser af land fra kone og barn og blir i Paris. Hans kone dør, han vender først hjem som gammel mand, er skilt fra sine. — Men Garborg slog først igjennem med sin næste bog »Bondestudentar« — den handler om de forhold, hvori han havde levet. Bondegutten Daniel skal frem — til prest naturligvis. Blir skilt fra arbeidet paa gaarden, blir paavirket af den anden race — embedsmændene med det »fine plattyske laget«. Saa følger vi ham paa hans bane i hovedstaden. Vi faar være med en latintime under Heltberg paa hans studenterfabrik, vi faar høre Dølen tale om »kvenna« ved russelaget, vi kommer med i Frams klik, hører studenterdispyter om republik og konstitutionelt monarki ved toddyglassene. Under alt dette faar vi imidlertid se bondestudenternes

Garborg

liv helt i øinene; omkvædet er: sulte og slaa penge. Sulten sliter for brystet, faar ham til at segne af træthed; han er tung og feberhed over øinene. Han pantsætter og ser at faa penge af kameraterne. Forgjæves; saa blir han syg, saa lover han Gud at bli en bra kristen — han vil gaa til studenterpresten »pater omnipotens« og be om hjælp. Og »pater« skaffer ham en huslærerpost oppe paa en storgaard. Der oppe gaar han paa sit bare liv, for at nogen skal faa høre, han har været med Frams fylking at pibe i theatret. Tænk, hvad vilde de skikkelige proprietærfolk si, om »Den gode Borger« fortalte om det? — Men deroppe kommer radikalismen ind i grossererskikkelse. Endre Storr taler tvers igjennem alle gamle fraser. »Me vil ikje arbeida!« Har en mand tjent tusen daler, skal sønnen ikke arbeide, han skal studere. Saa kaster han bort de tusen paa et par aar, gjør saa gjeld og blir kopist. — Bonden? Bonden er den værste af os alle. Han »vil liggja paa laaven og eta og bry seg pokkeren om i morgo. — Lat os berre ikkje snakka um bonden.« Oplysning, som de skriker paa nu, er en frase, oplysning er luxus. At oplyse bonden — det er »talemaater og tøv og folkehøgskuleskodd«. Ude heder det; help yourself; her er det statskasse og fattigkasse og Vorherre og . ., men ingen kann taka i sjølv, for ein Pokker.« Landet skulde være en arbeidsstat som Schweiz og Belgien, men de har gjort det til en kancelli- og litteraturstat efter tysk mønster. Litteraturen — en hybellitteratur med ideer og drømme, som ikke lærer folk at forstaa, hvad det koster at leve. Saa laver folk gründunger uden underlag og ramler. Og presterne lærer at lite paa Vorherre og ikke sørge for i morgen. Hver skal være fornøiet i sin kreds og leve som fuglene i luften . . . »Den Storr er fanden ta mig en jonglør«, sier en af høiregjesterne fra Kristiania. — Daniel synes han er i paradis her paa denne gilde progrietærgaarden, og han liker slet ikke, da han faar det raad at reise ind og ta skolepost. Og Hanna, proprietærens datter, som »gjekk for at være 26 aar«, blir ude af sig; det likte Daniel. I byen blir det slit paa skole — vikarpost for en syg kamerat. Han vil ud af det, han skriver frierbrev til Hanna; men han gaar om med det i lommen nogle dage. Saa faar han høre, vennen har faaet galopperende tæring — mest af slit. Da blir han ræd — og slipper brevet i postkassen. Partiet gaar i laas — han skal jo bli prest, saa han er præsentabel. Han er bjærget, sjølvstendig«. Nu ser han: der er ikke fred i de unges flok. Men han vidste, freden er sød. Han havde ondt af ungdommen, som kasted sig bort i stræv for vilde og løse »ideer«. Nu vilde han nyde studenterlivet. Pigerne var vakre, Vorherre tilgav ham nok, og Hanna var forstandig, hun vilde ikke forlange formeget af ham; hun fik være glad, hun blev gift. —

Slutningen slaar paa sædelighedsproblemet. Garborg kom med i diskussionen. Der hvirvlede op en debat om »Hanske-moralen«; mændenes usædelighed blev et hovedmoment i kvindesagen. Mora-

lens fane vaiede høit; det sidste kortvarige høireministerium ophævede den offentlige prostitution; man fandt en skamplet var tat bort. Men saa kom fra Sverige August Strindbergs »Giftas«; der fik kvinderne paapakning, og havde man før fremsat moralens krav, saa viste fortællingerne i »Giftas« i lystigt gjøn og med svidende satire, at naturens drifter ogsaa havde sine krav, og ægteskabet selv syntes en tvilsom institution. Garborg fandt det komisk, at menneskene havde sin strenge moral samtidig med, at de havde sine skrøbeligheder. Han lod sin gjøn spille i en liden fortælling »Ungdom«. Jens Carlstad er forlovet med frøken Jenny, en dame med litteratur og pianospil. Men Anne Malene, bondepigen, er ung og rund og lyslet og kælen, og hun gjør ingen vanskeligheder. Han kan ikke la være at forføre hende, men har jo svært samvittighedsnag. Han holder moralprækener for sig selv efter hvert stevnemøde. Men hun har ingen moral, fy! — at synde det er jo menneskeligt, men ingen samvittighed ha! — Han begyndte at præke om synd og anger for hende. Og hun svarer med at gi ham en paa øret. Saa synder han igjen uden moral — begynder atter at præke, faar atter paa øret og bliver vist vinterveien. Imidlertid faar han brev fra sin forlovede, og hun sender ham »En Hanske« og spør ham ud. Saa blir det opslag, og hun forlover sig siden med en mand paa 38, som forsikrer, han ingen har elsket før hende. — Garborg kom til at drive til den radikale side i sædelighedsbevægelsen. Og der vokste op en »bohême«, som mente, at samfundet maatte bli helt nyt. Der var ikke frihed uden politisk. Samfundet maatte bli sligt, at der kom fuld frihed, at enhver fik leve, som hans natur var, naar han bare ikke gjorde andre noget. Bort med baandene! religionen var et baand; moralen var et baand paa naturen. Den laved et ansvar, hvor intet ansvar var. Revolutionen maatte feie ægteskabet bort, som den maatte feie eiendomsretten bort. En student, der var kendt for sin sædelige radikalisme i theori og praksis, Hans Jæger, mødte op i en sædelighedsdiskussion i Arbeidersamfundet og tog fat paa samfundet og dets ægteskab. Det var ikke bare det, at det var meningsløst nu, da man først havde raad til at gifte sig i 30aarsalderen. Nei, ægteskabet indsnevrede vort liv; ved det kunde vi bare lære én kvinde helt at kjende. Dersom man havde den fri kjærlighed, forlod man hverandre, naar man helt havde gjennemskuet hverandre; saa kunde jeg kanske lære 20 kvinder helt at kjende. — Ægteskabet bedrager mig da for $^{19}/_{20}$ af mit livs indhold. — Det var radikalismen gjennemført; diskussionen var naaet til sine yderste grænser. Men skandalen var ogsaa stor, inden venstre som inden høire. Naar det drev saadan fremover, kunde venstre umulig holde sammen længer. »Bohêmen«

Det politiske venstreparti bestod af meget forskjellige elementer. Der var et bondeparti, som først og fremst vilde være med til at knække embedsstyret, men ellers var alt andet end radikalt. Navnlig vestlandsbønderne var strenge kristne, endog udpræget pietistisk »Brand i rosernes leir«

farvede. Saa var der et »europæisk« venstre, videnskabens og diskussionens parti. Og nu var der opstaaet et alleryderste parti — Bohêmen — der vilde feie bort religion og moral og ægteskab og eiendomsret. »Bohêmerne« var jo venstres »enfants terribles«; skulde de faa gerere sig som de vilde, tog alle skikkelige folk flugten mod høire. Intet under, at partiets opløsning efter seiren var i fuld gang. Friele skrev i »Morgenbladet« med en vis indre fryd, at der nu var »brand i rosernes leir«.

Det var regjeringen først og fremst om at holde partiet sammen, ikke om at ta standpunkt, og derved tabte dette »store« ministerium sin prestige. Paa litteraturens felt stod den første strid om Alexander Kielland; Bjørnson og Lie søgte storthinget om digtergage til ham. Alexander Kielland havde vistnok ikke direkte angrebet kristendommen, men hans verker viste en utvilsom fritænkersk tendens; han havde desuden havt høire for sig baade i skikkelse af prester, departements- og embedsmænd og grosserere; han havde gaaet det »moderate« venstre paa klingen, og hans Morten Kruse var en karikatur af en af partiets koryfæer. Saa var det en klar sag, at ingen fra de hold vilde bevilge ham digtergage. Komiteen, som forberedte sagen, fandt (mod 1 stemme) »betænkeligt«, om staten skulde støtte og anerkjende en forfattervirksomhed, som »ialfald til dels formenes at staa i modsætning til de inden nationen herskende moralske og religiøse begreber.« I Storthinget forsøgte man at lirke det frem; præsidenten Steen kom med forslag om, at Kielland skulde faa sine 1600 kroner det aar — som erstatning for tab, da den litterære eiendomsret ikke var beskyttet, og man i Tyskland tog Kiellands bøger og oversatte dem, uden at han fik honorar. Nytted ikke! Komiteflertallet seired. Men Bjørnson gav sig ikke. Han skrev igjen, frasa sig sin digtergage, om Kielland ikke fik. Og saa blev der stordebat mellem det »moderate« og det »rene« venstre. Den moderate hovedtaler endte med at tilraabe Norges bønder: »Fram, bønder, fram, nu som før. Men jeg lægger ogsaa til: Var dig, bonde, paa din vei for den falske aandsretning, den er ikke til dit bedste!« Man søgte at presse regjeringen til at udtale sig; men Sverdrup sa paa statsraadets vegne, at da sagen ikke var forelagt regjeringen, vilde den ikke udtale sig; den fandt det ikke rigtigt at ta parti under en bitter strid inden Storthingets venstre. Striden vilde derved bare bli vanskeligere at udjevne, og der var vanskeligheder nok før. — Vistnok fik Kielland det aar sin »erstatning«; men den blev strøget aaret efter. Bjørnson frasa sig sin digtergage; det rene venstre var rasende paa regjeringen. — Kielland var dagens mand i sit parti, og han blev end mere aktualitetens digter. Han portræterede sine folk. I »Sne« var det theologerne. Den konservative prest modtar nok datteren fra fritænkerhjemmet som svigerdatter; han mener, at naar han og sønnen omvender af al magt, skal der nok bli en bra prestekone af hende. Men hun staar fast, og saa sætter han sønnen valget: hjemmet og dets tro

eller hende og hendes meninger. Og sønnen, den liberale theolog, tør ikke gaa fra faren — han raaber ud salmens ord: »Jeg slipper Jesum ei«, og lar hende gaa. Men saa ærgrer han sig efterpaa og tænker med sig selv, at theologien maa forstaa den nye tids tanker anderledes end den gamle gjør. — Saa er det det nye venstre: i »Bettys Formynder« ser vi dem: alle skal de skaffe sig position — ved den million, Betty har arvet. Kvindesagsdamen først og fremst. Saa hendes bror advokaten; han er af det venstre, som er standset der, hvor saa mange standser: ved madfadet og foran opgaverne. Han ser det gamle styres folk anderledes end før: »Vi kan nok chikanere dem, men remplacere dem — aldrig.« Og det moderne malergeni finder, at Betty, nu da hun har arvet, er »fanden saa stemningsfuld.« Det intransigente høire fik sit i »Professoren«, den gamle latinske professor, som intet nyt vil se og høre om, kjeder de unge erbarmelig ved sine fraser; svigersønnen og begge døtrene gjør oprør mod ham; da gaar professoren i sit raseri saa vidt, at han beskylder svigersønnen for at staa i elskovsforhold til den yngste søster. Men ganske særlig havde han de moderate under behandling i »St. Hans Fest«; der viser han partiet som lyssky »kaniner« med undvigende blik, indtil føreren er kommet, den fede, mægtige Morten Kruse, som med stor salvelse gjør det af med den folkefest, de andre har planlagt; det var en ligefrem pamflet mod Stavangers moderates stormægtige pastor Lars Oftedal. Og i »Jakob« snyder Tørres Wold sig frem under skinhellighedens maske. Det viste sig mere og mere, at Kielland heller vilde ramme end han vilde skabe; mere og mere blev han aktuel forfatter, mindre og mindre digter. Saa standsede han med et sit forfatterskab; han blev udnævnt til borgermester i sin fødeby og siden til amtmand. Han var nu kommet i den stilling, at han skulde »remplacere«.

Amalie Skram f. 1847

Sædelighedsdiskussionen rykkede ind i litteraturen i former, som stadig blev krassere. Aldrig var mandfolkenes usædelighed blottet slig, som den blev i Amalie Skrams første bog »Constance Ring«. Men Amalie Skram kom under særegne forhold til litteraturen. Hun havde ikke været lykkelig i sit ægteskab; nu var det opløst. Hun stod oppe i 30erne, vakker og begavet; hun følte ikke bare skuffelse, men harme, forbitrelse mod livet. Hun skreg ud i sin bog. Manden bedrager sin hustru med tjenestepigen, drikker sig kanonfuld gang paa gang. Hun skildrede de raa scener med en voldsomhed, der var baaret af forbitrelse og ikke kjendte hensyn. Og bogen vakte da stor forargelse. En anmelder betegnede den som »kjønslitteraturens blomst, der kun kan være bestemt for et særegent publikum, som hos os heldigvis ikke er meget talrigt.« — Kort efter udgav Hans Jæger de foredrag, han havde holdt; og som ramme havde han sat en paavisning af, hvordan han var kommet til dette sit livssyn. Han beskrev det liv, som han og en ven førte; og i denne bekjendelse var der et utal af scener fra hans omgang med prostituerede kvinder beskrevne paa den mest utilhyl-

Konfiskationsstriden

lede maade, med alle detaljer og tekniske udtryk. Da sprang bomben. Faa timer efter at bogen var udkommet, udsendte justitsdepartementet ordre om beslaglæggelse, og politiet var straks paa benene. Dermed skede det, at der kom afgjørende spaltning i det rene venstre. Det var utvilsomt, at Hans Jægers bog var en af dem, som vilde noget. Hvor gjennemliderlig den var, var den dog af en anden art end usædelige kolportageromaner. Hans Jægers flok raabte da høilydt, at den fri diskussions ret var krænket. Ved et møde i den nystiftede »frisindede studenterforening vedtoges, at mødet udtalte sin »afsky« for denne »straffeforfølgning mod en litterær meningsudtalelse.« Derimod forholdt Bjørnsons og J. E. Sars's fraktion af det litterære venstre sig afvisende overfor »Bohêmen«s vredesraab. Regjeringen nøiede sig ikke med det ene tilfælde. Jægers ven, maleren Christian Krogh, skrev en bog »Albertine« om en fattig pige, der synker ned i prostitutionen. Oprørende detaljer — navnlig gik det ud over politiet — var her fremførte krast og uden slør. Bogen vandt sympati blandt kvindesagens forkjæmperinder, og det rene venstres repræsentant blandt dem, fru Ragna Nielsen, skrev en begeistret anmeldelse. Men for symmetriens skyld lod regjeringen ogsaa Kroghs bog beslaglægge. Indignationen mod beslaglæggelsen viste sig paa flere hold. Arne

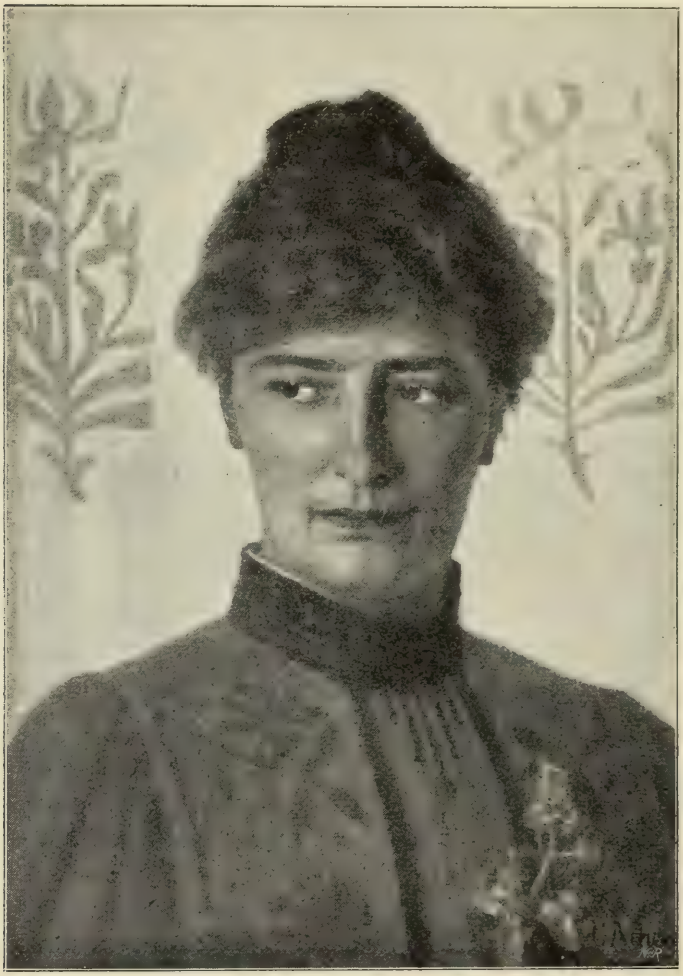

Fig. 90. Amalie Skram.

Garborg Garborg havde netop udgit »Mannfolk«, hvori han havde git drastiske afsløringer af en kunstnerbohêmes liv; han skrev et opsæt, hvori han anbefalede regjeringen denne sin bog til konfiskation: men den blev staaende. Den fortalte om pengeknibe og rangel

inden en kunstnerbohême. Al løftning er borte fra dette liv; for at tjene penge til brændevin og middagsmad maler Bjørntveit sin »fuskesæter«. Raaheden i tankegang og i diskussionstone mellem disse mandfolk er ubeskrivelig. Den eneste gentleman mellem dem er forretningsmanden Georg Jonathan. Han praktiserer den fri kjærlighed med diskretion og gifter sig tilsidst med sin elskerinde. Han bringer hjælp, hvor hjælp trænges. Han kommer tilstede, da den forførte tjenestepige føder sit barn i elendigheden paa en kvist ude paa Grønland. Usselhed og jammer og fattigdom er tegnet med den mest brutale kraft i disse scener. — Gjennem bogen trækker sig et bittert ironisk tegnet billede af misforholdet mellem de høie sædelighedskrav og den gængse sædelighedspraksis. Den unge theolog Laurids Kruse har vakre øine med uskyldsblik, og frøken

Fig. 91. »De kan gaa med deres mandfolk, jeg beslaglægger Albertine.«
Karikatur af justitsminister Sørensen og Arne Garborg.

Dagmar, den rige pige med de moderne anskuelser, ser ind i dem. Men han er saa blyg, at det ikke blir til noget. I hans øine forelsker sig ogsaa tjenestepigen hos hans theologiske ven Markus Olivarius, hvor han har sin hybel. Hun er let paa det, og han er ung; han har svær samvittighed, men kan ikke modstaa; og han er en fattig student, saa hun faar siden gaa for lud og koldt vand. Men nu er han blit modig overfor damerne, og naar frøken Dagmar atter ser ind i hans øine, er han ikke længer saa blyg; nu blir det forlovelse. Imidlertid, frøken Dagmar hylder hanskemoralen, og gjør ham selvfølgelig det berømte Svavaspørsmaal. Men nu har han mod, han bedyrer sin uskyld og svælger løgnen ned og gaar saa lykkelig ind til sin forlovelse med den vakre, rige pige.

Imidlertid hvirlede sædelighedsdebatten høiere og høiere i veiret

Ottiaarenes sædeligheds-debat og gik rundt alle skandinaviske lande. Theologerne kom med og lægerne kom med; det medicinske fakultet gav en samlet erklæring om, at det efter sine medlemmers erfaring intet tilfælde kjendte, hvor nogen var blit syg af sin kyskhed. Fra Danmark kom Brandes bohêmen til undsætning, Bjørnson slog løs paa Brandes. Og Bjørnson forberedte et hovedslag. Han drog rundt i Skandinaviens byer med sit foredrag om »Engifte og Mangegifte«, der saa fra et bekjendt venstreforslag for folkeskrifter, »De tusen Hjems Forlag« spredtes i tusenvis udover til publikum. Det var et ægte Bjørnson-foredrag i stor stil. Med alle sin aands nervestrenge havde han fæstet sig til denne sag. Den var demokratiets sag. Folkefriheden kræved en stadig mere vaagen ansvarsfølelse, og denne ansvarsfølelse havde nu grebet spørsmaalet om de unge mænds sædelighed. Den var i fremgang fra aarhundrede til aarhundrede. Den var vor folkestammes sag. Allerede romeren Tacitus skrev om Germanerne c. 100 eft. Chr., at ynglingenes elskov kom sent, og at folket havde en lang ungdom — det herligste man kan si om et folk. Og af fuldmodne forældre kom det kraftigste afkom, den ædleste race. Fra kjønsudskeielser stammede mangel paa maadehold, stormandsgalskab, pirrelighed, nervøsitet — det, som havde været hele folks, det som var mange hjems ulykke. Skulde folket reises, maatte denne sag bli en af de første. Skole og kirke maatte her ta fat, og fremfor alt! kvinderne var opdragne i renhed; kvinderne maatte stille de krav, der blev reisningens drivende kraft. Kvinderne skulde have fuld oplysning og ikke gaa ansvarsløse ind i ægteskabet. — Fra den tid af var der ingen, Bohêmen haded mere end Bjørnson; Gunnar Heiberg skrev et drama »Kong Midas«, hvis hovedfigur, Johannes Ramseth, er en tydelig karikatur af ham. Denne Johannes Ramseth bevæger i Bjørnsonske store vuer, sættes han bet i det enkelte faktum, svæver han straks ud over det. Han tror klippefast paa sin »sandhedsevne«, »hvad jeg tror, hvad jeg føler, det er sandhed!« og han har det store parti blandt folket bag sig. Og med sin sandhedsevne og sine sædelighedsdogmer og sine »feite gloser« blander han sig op i alle menneskers affærer. Saaledes forstyrrer han med sine skræmsler en ung kjærlighed og driver en svag ung kvinde til vanvid. Det personlige had har tegnet figuren med plumpe, tykke streger. Men det er ikke bare Bjørnsonhad, der ligger i stykket; det er tydelig antidemokratisk. Stykket blev afvist fra Kristiania theater, hvor Bjørn Bjørnson, digterens ældste søn dengang var første skuespiller. Der blev da pibekonsert paa theatret ved en première af Shakespeares »Helligtrekongersaften«. En klik i parket raabte: Ned med det bjørnsonske regimente! Op med »Kong Midas«! Pibernes hvin fyldte skingrende theatersalen. Tæppet gik op og den første linje i Shakespeares stykke forfeilede ikke sin virkning Den lyder: »Hvis elskov næres af musik, saa spil!«

Naturalistiske romaner — — Trangen til at afsløre de mørke tilstande i samfundet kom nu fuldt frem i vor litteratur, vi fik en naturalistisk roman, der

kunde ta det op med Zolas — Amalie Skram og Garborg gik i spidsen her, i 90aarene fulgte Gabriel Finne o. a. Denne litteratur saa livet sort i sort. Mennesket undgaar ikke sin skjebne, arvelige anlæg, styghed i hjemmet, forkuende og forkvaklende opdragelse, folks mening, der i dem haanlig ser en af den daarlige slægt, livets usseldom, livets fristelser og farer, livets skuffelser, — alt dette er mennesket en klamp om foden, som det aldrig slipper løs fra. Amalie Skram skildrede Vestlandsbønder og Bergensforhold i sin romanserie Hellemyrsfolket; slit og fyld er omkvædet i strilehjemmet, hvor den unge Sivert Jensen vokser op. Slitet er den trøstesløse virkelighed; altid blir det værre, aldrig slipper man fra det. Og fylden er den endnu trøstesløsere trøst. Haardhændet er skildringen, barsk synet paa det hele; nøgtern, bestemt, beskrivende, uden kunster er stilen. Haarde mands-bøger, skrevne af en kvinde. — Sivert bryder ud, gaar tilsjøs; Amalie Skram, der havde været aarevis paa langreis med sin første mand, kan skildre sjøen i solskin og i uveir, sjømandslivet med dets glæder, dets fortvilelser, dets lystighed, dets raahed og brutalitet. Sivert døjer alt, hundsing og spydigheder og bank; han føler først og fremst en ting; nu er han borte fra farmor, »Smaafylla«, han er fri slegtskabet. Aa, han faar nok vide, at han ikke er fri; kommer han sig op, er det vaabenet mod ham. Saa slaar han sig paa handelslivet; det gaar op og ned; han kommer ind hos den ene, men blir jaget for sine gale streger. Kommer saa ind hos den anden, stiger tilveirs — og saa kommer familien for at hage sig fast i ham. Forbitret og fortvilet slaar han sig paa svir. Han vil glemme. Livslysten blir vild i ham, han lever over evne, han stjæler af kassen; saa blir han jaget igjen. Fortvilet og rasende dræber han Smaafylla; men det blir ikke opdaget. Og saa tar han livet, som det er, gifter sig og tar elskeren med paa kjøbet, for denne rige elsker kan etablere ham; han er ovenpaa nu, han er S. G. Myhre.

Den samme trøstesløshed gav Garborg udtryk i sine romaner om livets usselhed. »Hjaa ho Mor«. Allerede titelen er ironi. Hvad gir denne mor sin datter? hun tar imod besøg af sin elsker — for pengenes skyld. Hun lar pigebarnet lære det, som de andre lærer — for de penge. Den unge pige maa derefter sørge for sig selv; omstændelig viser forfatteren os denne butiksjomfrus mangfoldige, intetsigende liv. Saa præsenterer en rig gammel frier sig, »Døden i Lybek« — hun afskyr ham, han er bare latterlig. Men mama er blid. Dog, Døden i Lybek faar sin kurv. Efterpaa blir mama sur; og det blir sild og vælling til middag, og hun faar høre, at hun har kunnet ha det ganske anderledes. Hun er vakker, og unge studenter og andre faar hende med i sin kreds. Der diskuteres meninger. Meninger? Er hun opdraget til at ha meninger? Hun er opdraget til at danse, hun. Saa maa hun hjælpe sig med avisslagord. Hun farer løs paa mama: En »jaale« er det, du har gjort ud af mig! Og saa blir hun skræmt af Gabriel Gram; hun

ser, han vil ha hende til elskerinde. Hun river sig løs, flygter til mama, og nu opgir hun sig selv: »Jeg tar Døden i Lybek«. — I pendentromanen »Trætte Mænd« løber denne retning linen ud. Her vender naturalismen brodden mod sig selv. Gabriel Gram ser med sit kyniske blik paa alt, hvad der kommer i hans vei: tomhed paa tomhed! Livet er usselhed, stinkende raaddenskab, jammerlig feighed og ligesaa jammerlig naragtighed og smaalighed i lykke som i ulykke. Ideer er humbug, demokratiet en latterlighed, videnskaben bankerot. Den kan ikke forklare alt, og derfor forklarer den intet. Evighedstanken piner os; for at slippe fra den, rangler menneskene; og det er for at slippe fra den, at de gifter sig ogsaa. Kirken er den eneste, som tar den med; derfor er der trøst i kirken. — Her var en omvendelse og det en omvendelse med salt og peber. Det blev en opsigt uden lige, bogen gjorde. Naturalismen havde villet klarhed, diskussion, videnskab — og her konkluderede den i en trang mod det mystiske og religiøse. Det var et tidens tegn. Strømmen havde vendt sig den anden vei.

Fig. 92. Arne Garborg.

IX. HJERTER OG NYRER.

Kun i det flygtigste omrids tillader pladsen mig at gi billedet af vor litteraturs udvikling i den sidste halve menneskealder. Jeg tør ikke haabe at kunne gjengi indtrykket af noget enkelt digterverk, knapt af nogen enkelt forfatterpersonlighed — kun de forfattere kan jeg omtale, der sætter nye faktorer ind i udviklingen, der blir bestemmende for dens forløb. Men jeg haaber at man ved min fremstilling nogenlunde skal faa overblik over det heles udvikling; og fremstillingen vil være af væsentlig den samme art som hidtil: det heles udvikling, de litterære retninger og situationer vil træde mere frem end de enkelte personer, og hvert moment i bevægelsen vil faa sin plads efter tidsfølgen, saavidt det er muligt at ordne det saa.

Naturalismen havde begyndt med at ryste op i samvittighederne, at afsløre, anklage, at ville reformere samfundet. Men lidt efter lidt tabte denne retning interessen for samfundet — Henrik Ibsen havde været den haardeste anklager; fra midten af Ottierne er det, som samfundet blir borte i hans digtning. Den handler nu om det, som ligger bagenfor alt s a m f u n d: om hvordan mennesker indbyrdes kan leve i s a m l i v. Han ved, at menneskene ikke bare føier og bøier sig efter hverandre; de paavirke hverandre uvilkaarlig, de kan forædle hverandre ved samlivet, kan mildne hverandre; de kan na- Ibsen

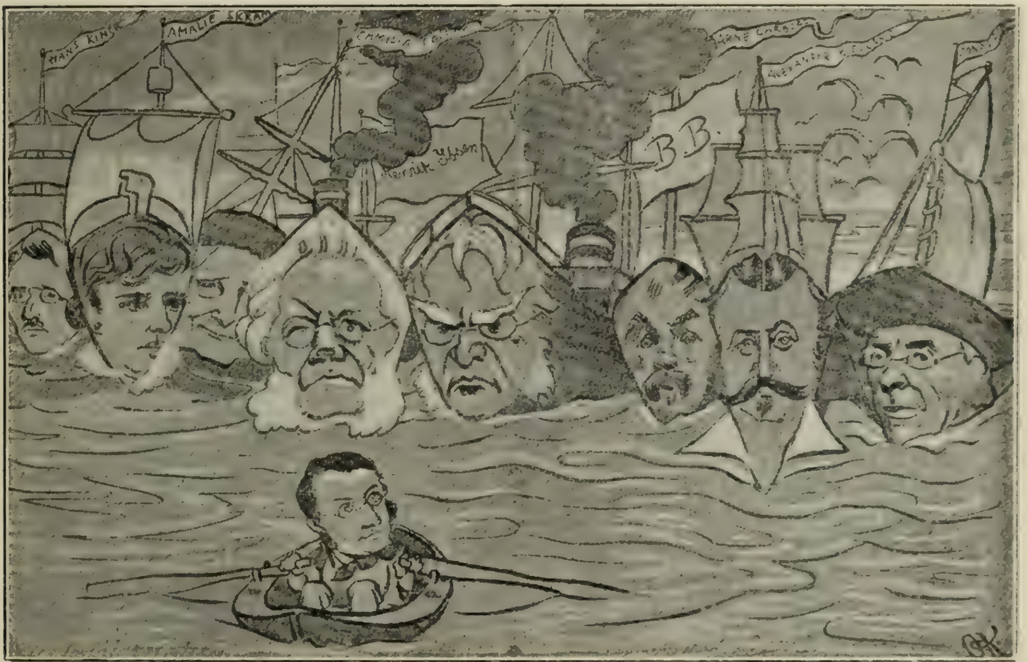

Fig. 93. Den norske digterflaade. Karikatur i anledning af en artikel af Bjørnson 1896.

turligvis ogsaa det modsatte. Men det er denne menneskenaturens stigningslinje, som han først og fremst har øie for.

Af slet blir slet kun slet og ret,
men ondt til godt kan vendes let;

skrev han allerede i »Brand«; han havde før mere end tilstrækkelig i sin digtning fremstillet den første sætning; fra nu af vender han sig til den anden. Han afslører denne udvikling paa samme maade, hvorpaa han før afslørede samfundet. Han tegner billedet med et dybt fortidsperspektiv, og netop fordi denne udvikling er en stille og en helt indre udvikling hos menneskene, kommer digteren til at ha det mest lydhøre øre for det mindste tegn, som kan fortælle os om sjælstilstandenes veksel, om hvorlangt udviklingen er naaet, om der er noget den ikke kan komme osv. Symboliken blir hans naturlige udtryksmaade; derfor blir disse stykker de mindst tilgængelige af Ibsens hele forfatterskab.

»Ondt til godt kan vendes let«, det sker ligetil i Rosmersholm. Rebekka West med sin »sterke fribaarne vilje«, hun blir en anden her paa de stille, ædle, dybt kristelige Rosmeres herregaard. Hendes livstrods har holdt hende oppe under hendes brogede fortid, og hun kommer fuld af magtgriskhed og slaar sin staalklo i disse menneskers skjebne. Hun vil være den ledende. Hun driver Rosmer fra sin barnetro; men saa blir hun greben af kjærlighed til ham; en kjærlighed efter hendes natur, et »vildt begjær«. Hun lyver om et elskovsforhold for Rosmers syge hustru; for Rebekka vil at elske si at erobre. Men Beate gaar i Møllefossen; for hende er at elske at ofre sig. — Og saa blir det ogsaa for Rebekka. Rosmer blir altid staaende ved Møllefossen: er han skyld i Beates død? Har han røbet sit hjertes skjulte følelser? Han kan ikke vinde frem til »den glade skyldfrihed«. Da ofrer Rebekka sig: hun fortæller alt; han selv er skyldfri, men nu er han opfyldt af rædsel. Al tillid til hende er svundet. Kun hvis hun kan elske ham som Beate, hvis hun kan gaa i døden af kjærlighed til ham, tør han tro. Og atter ofrer hun sig. Nu ved hun: at elske er netop det at ofre sig. »Saa gladelig« gaar hun med ham i fossen; her i døden, kun her er de mand og hustru.

Mere indviklet er forholdet i »Fruen fra Havet«. Ogsaa her handler det om en kjærligheds vækst og forædling. Dengang Dr. Wangel fridde til Ellida, var der ikke tale om kjærlighed; han søgte en mor til sine børn, han kunde ikke bære tomheden i sit hjem. Og hun havde intet at leve for ude i Skjoldviken; saa tog hun imod pladsen i hans hus. Hun havde i grunden intet valg. Hun fortalte, at hun havde været forlovet paa en maade; men hun fortied dog: hun fortalte ikke om den fremmede ude paa Bratthammeren, der havde fanget hele hendes sind med havets tryllemagt. — Og saa gaar det saa, at hun kommer til at elske Wangel; og netop fordi hun elsker ham, drager hun ham bort fra børnene og hun faar intet kald at leve for i hans hus. Men har hun saa ret til at elske ham? hun har jo ikke valgt ham i frihed. Jo mere hun elsker ham, desmere vaagner hendes natur med dens frihedstrang, der tar form af længsel mod havet, af hemmelig dragelse mod mindet om den gaadefulde fremmede fra Bratthammeren; desmindre tør hun leve i sin kjærlighed til Wangel. Og da den fremmede staar for hende og kræver, at hun skal drage med ham, kan hun ikke modstaa hans magt. Men da viser Wangel, at hans kjærlighed er forvandlet. Var den før kun det egoistiske, at han ikke kunde bære tomheden, saa kan den nu forsage helt ud: han lar hende atter vælge »i fuld, fuld frihed«. Og da har hans kjærlighed vundet sin ret og dermed en magt, som intet kan tvinge: nu kan hun trygt bli fast hos ham som hans hustru.

Men menneskene vil ikke la sig forvandle saaledes. Hedda, general Gablers datter, er vant at styre de vælige heste, hun vil ha magt over menneskene, hun faar Eilert Løvborg til at bekjende om

alle sine udskeielser, men altid taler de »omsvøbsfuldt« derom, og netop deri ligger det tillokkende for hende, hestestyrersken. Ikke en tøddel af sig selv ofrer hun; da der truer med at komme »alvor i forholdet«, driver hun ham fra sig med ladd pistol. Og hun gifter sig rolig og blasert med professoremnet Jørgen Tesman. Elsker hun sin mand. »Isch, brug da ikke det klissede ord, assessor Brack!« Magten vil hun ha: da hun atter mødes med Løvborg, som Thea Elvsted, »det lille tossehode« har opreist, river hun ham fra hende. Han skal bli efter hendes sind, vovsom og selvbehersket i sin frihed, glas i haand og »vinløv i haaret«. Forgjæves! Saadan blir man

Fig. 94. Ingen Problemer, (Ibsen og Kritikerne).

ikke paa et kommandoord. Det blir vild rangel, og dermed er hans liv ødelagt. Hun rækker ham pistolen, da han nævner, at han vil skyde sig: »lad det ske i skjønhed«. Illusion! Sligt kan ikke ske i skjønhed, skandalen følger paa Hun er i dens vold, dersom assessor Brack røber hende; og hun er unyttig blandt dem, hun har bundet sig til, og som hun overser; hun kan ikke mere forvandle sig: saa skyder hun sig, general Gablers datter.

Paa en ganske anden maade gjør Rita i »Lille Eyolf« modstand mod »forvandlingens lov«. Da hun faar vide, at Almers har git gutten Eyolfnavnet efter et minde om hans leg med den elskede halvsøster, slaar hun forbitret sit moderkald i knas, nu vil hun være den berusende deilige Rita, vil faa sin mand helt ind under sin for-

tryllelses magt, saa den udsletter alt andet hos ham; hun volder at barnet blir krøbling, og mod samvittighedens stik sætter hun sin trods og sin berusende skjønhedsmagt. Paa den maade blir hun skyld i, at »Lille Eyolf« drukner. Men da vaagner moderen hos hende. Vaagner i selvanklage, vaagner i forbitrelse mod den mand, hun elsker. Alt synes at skille dem. Men da bøier hendes moderfølelse sig for første gang mod en pligt, pligten overfor de forsømte børn i strandstedet. Der er »forvandling« i hende, pinefuld, »som et slags fødsel«. Og da drages faderen i ham mod hende, han vil hjælpe hende dermed, vil vise denne moderfølelse veien opad, »mod tinderne, mod stjernerne, mod den store stilhed«.

Hos mændene synes dette forsagende kjærlighedsliv at staa i strid med deres ydre livskald, og dog er der inderlig sammenhæng mellem dem. Ogsaa her er trods det samme som indre brudd. Bygmester Solnes har ropt af sit inderste til den store, den mægtige deroppe, at han vil være bygmester paa egen haand, han vilde bygge, »hjem for mennesker«. Og for hans vilje har alt føiet sig; den er brændt ned, den gamle kasse som var Alines barndomshjem; han har bare ønsket, det maatte ske. Alle, som stod ham i veien, er faldne tilfode. Men han har maattet ofre sin hustrus lykke og sin egen med; og det at ha lykken med sig kjendes som »et stort hudløst sted paa brystet«. Han føler mere og mere sin »skyld« til hende, den knuger ham ned; mere og mere klamrer han sig til sin position, skjønt han blir ensom i den; for han ser, at det ikke er værdt fem øre at bygge hjem for mennesker, og han blir ræd for at ungdommen skal banke paa hos ham. Saa banker ungdommen paa hos ham, paa en anden maade end han havde tænkt. Hilde Wangel kommer med sin tro paa ham, med sit krav, at han skal »stige saa høit som han bygger«. Han skal ha en »robust samvittighed«. Atter tændes viljesmagt og fantasivælde i ham. Han vil bare bygge »det deiligste i verden«, »luftslotte med grundmur under«; atter staar han med krans i haanden øverst paa fløien. Han styrter død ned — et symbol paa geniets ubændige livstrods i menneskets indre, geniets dæmon, som driver mennesket op mod det store, det øde, mod det, hvorved livet brister.

Denne slags forvandling, forsteningen i ens indre, behandler Ibsens to sidste dramaer. John Gabriel Borkman har hørt »Malmen synge«, den vil op og tjene menneskene; han elsker guldet, som skaber forbundsliv mellem menneskene. Det er hans kald at trylle det frem; saa ofrer han den kvinde, han elsker, for at faa foden i stigbøilen. Og saa kommer hans egen magt og ære at gaa først, kjærlighedstanken i verket svinder. Han blir den vilde spekulant. Banken sprænges, han staar lige haard og stolt paa ruinerne, efter fem aar paa slaveriet og otte aar oppe paa salen. Koldt og tomt har han gjort det for sig i sin hustrus og sin søns hjerter; koldt og tomt er det blit i den kvindes hjerte, som han har elsket. Han har dræbt kjærlighedslivet i hende. Saa ser han ud over sine gamle

drømmes land: koldt, frosset, dødt er alt, og han synker sammen: »en ishaand greb mig, en malmhaand«.

Ibsens sidste arbeide »Naar Vi døde vaagner« viser udløsningen af en saadan indre forstening. Kjærlighedslivet er dræbt i alle haardpersonerne, og forbitrelse under forsteningens, blaserthedens, haanets, brutalitetens form traadt isteden. Men det blir »opstandelsens dag«, de døde vaagner. De gamle elskende stiger trygt mod tinderne, Irene jubler: »Solen kan gjerne faa skinne paa os«! Saa begraver skredet dem. Men nede fra dalen lyder en ny »opstandelsens« sang: »Jeg er fri«! — Henrik Ibsens digterværk er afsluttet. Og dets sidste fase viser ind i det dybeste, mest mystiske hos mennesket: viljens forvandling, eftersom kjærlighedslivet vokser, visner eller spirer op igjen i menneskets hjerte. I det problem ser den gamle digter den inderste hemmelighed ved livets lov; i det problem ligger kanske ogsaa gjemt den hemmeligste nøgel til forstaaelsen af hans tidt saa gaadefulde kunst.

Som Ibsen er Jonas Lie blit ved i den kunstform, han vandt frem til i 1880erne. Han er de gamle, stille hjems digter og det levende øiebliks kunstner. Hans moralske grundtanke er blit den samme, han er som før forkjæmperen for hjemmets og hjertelivets frihed og lykke; men hans brodd er begyndt at vende den anden vei. I »Niobe« er det den unge slegt, med sine store ord, med sin mangel paa evne til ærligt arbeide og sin mangel paa ærlig ansvarsfølelse, som volder, at hjemmet gaar tilgrunde. I »Naar Sol gaar ned« er det moderens overdækkede spil med sin elsker, som bringer uhyggen, tomheden, ødelæggelsen. Og det er tidt de sterke mægtige personligheder, der hos Lie bringer ulykken, fordi de ikke respekterer det, som er anderledes hos de andre, og fordi deres magtsyge først og fremst kræver magt og herredømme i deres kreds. Jonas Lie ser med forstaaelsens sympathi paa de svage, hos hvem samvittighederne er mere fintfølende, end livets haarde virkelighed tillader, hos hvem livet bærer det gaadefulde »dødningeknep«, hvem fantasien fører op i en overspænding af livet, saa det hele brister naar virkeligheden kommer til med sin nøgterne hverdag. (Onde Magter — Dyre Rein — Faste Forland). Saaledes er ogsaa hos Lie menneskeskildringen vokset ud over samfundsdebatten. Jonas Lie

Anderledes er det med Bjørnson. Bjørnstjerne Bjørnson er af natur samfundsmenneske; han har fra ungdommen intenst levet med i sit samfunds liv. Der er en prædikant i ham, en sjælesørger, som vil løfte og rense liv og sjæl hos dem, han bor iblandt, der vil føre strømningerne ud af alle bagevjer og frem mod sundhed og forædling. Hans roman »Paa Guds Veie« er saaledes en præken om liv og tro, om spændingen mellem læge og præst. Men eiendommeligt for Bjørnsons umiddelbare, sanselig sterke natur er det, at han blir fyldt af det menneskelige i stoffet, saa det vælder ud over theorierne. Han ikke blot forstaar menneskene, hans blod, hans sanser strømmer ligesom ind i de skikkelser og optrin, hans Bjørnson

fantasi har skabt. Og dog, ud af selve theorierne vælder poesien; for paa bunden af sin menneskeforstaaelse er Bjørnson lyriker. Ved knudens stramning og især ved dens løsning er det den lyriske stemning, som fører an; romanens scener virker som stemningsfortoninger. Det blir lyrik, og Bjørnsons lyrik har noget af salmen i sig. Her inde i skoven blir blomsternes duft, som slaar Ragni imøde, til en salme, der toner imod hende hovedbudet: »Vær snil«. Livets forædling i kjærlighed — det er Bjørnsons religion — »Guds veie er der, hvor bra folk gaar«. — Han vil den kamp, som er udvikling; ikke den kamp, som er brudd. Som religionen har sit »Over Evne«, har samfundsordningen sit; han førte det frem efter et halvt snes aars forløb som et sidestykke til det første »Over Evne«. Mægtig er kampen og modsætningen: sult og nød og elendighed — de fattiges dal bærer ganske rigtig ogsaa navnet Helvede —; men oppe paa »Solsletten« kneiser Holgers stolte borg. Borgherrene taler lysende ord om herredømme, aand, luxus, kunst; og de arbeidsgivere, som vil sig selv og ingen andre, slutter sig der sammen til den forening, som han har tat initiativet til at faa dannet. Da tændes de miner, hadet har lagt under borgen. Og at læge de lemlæstede og vanvittige efter explosionen, den opgave faar en mild kvindes haand; hos hende bor fremtiden i skikkelse af Credo og Spera, børn med troens og haabets navn. De forkynder, at menneskene skal faa det bedre; opfindelser gjøre arbeidet lettere, reiser bli hvermands sag og gjøre livet rigere, ungdomsforeningerne afløse fagforeningerne og samle alle hjerter. Og musiken falder ind som en hilsen fra kommende tider. Disse verker fortsætter linjen fra 80aarene, de vil føre samfundet frem, og de er baarne af tro paa at udviklingen bærer frem efter de store fremgangslinjer. En stortartet hymne over denne fremgangs seier gjennem verdensudviklingen har Bjørnson git i sin universitetskantate »Lyset«: lysets, menneskeaandens, kjærlighedens stigende magt gjennem verdenshistorien. Denne tro — en lysets og hjertets religion, der bygger paa hele menneskehedens kamp og arbeide og fremgang, slegt efter slegt, — den er blit Bjørnsons faste standpunkt. Men hans seneste verker forstaar vi bedst i sammenhæng med den nye tids bevægelser, de har dels faat en uvilkaarlig sammenhæng med de fremtrængende ideer, dels har de tat bestemt position overfor dem.

Den nye menneske-skildring

Den naturalisme, der begyndte i 80erne, havde været en anklagedigtning, fuld af skrig mod samfundets uretfærdigheder; men den havde udviklet sig saaledes, at menneskeskildringen var blit det væsentlige moment. Ikke saa, at den havde tabt sin oppositionelle karakter. Hvor blaseret, hvor lidet anklagelitteratur, nitiaarenes litteratur er, merker man dog godt det revolutionære gemyt, som ligger paa bunden af den; enkelte af de unge — f. ex. Gabriel Finne, Nils Collett Vogt, tildels Hans Kinck holder sig i de første bøger i anklagelitteraturens spor. Men under 80—90ernes politiske opløsning og politiske dødvand svandt interessen for at gribe ind i samfunds-

bevægelsen. Anklagen rettedes ikke længer mod samfundet, men mod livet. Det var selve livets haabløshed, som la sig tungt over sindene, det var utryghedsfølelsen ved selve livet, som blev den bevægende kraft i den nye slegts digtning. Medens de ældre havde ment, at samfundets uretfærdighed stod i veien for menneskets harmoni med livet, følte de unges digtskikkelser sig i strid med livet. Derfor blev deres menneskeskildring en anden. 80aarenes litteratur havde git sine personer noget vist almenmenneskeligt, deres »ideale krav« var almindelige menneskerettigheder, som de hævdede. Nu var det det sære, det egenartede, som blev dyrket. Naturalismen kom til at vende en anden vei. Man havde før villet forklare menneskene videnskabelig; man havde maattet studere baade anatomi og fysiologi; man var fra sjælen gaaet tilbage til nerverne, man havde studeret det ubevidste og halvbevidste liv, fordi man vilde være ærlig i sin menneskeskildring. Men der var forklaringen standset. De unge blev staaende derved; de vilde ikke forklare, de vilde beskrive. Det var fornemmelsesafskygningerne i nervenetskrogene, det kom an paa at gi, for at menneskene kunde bli levende individer. Der laa det egentlig menneskelige. Det almenmenneskelige var abstraktioner og ikke liv. Og paa samme maade maatte man undgaa alle moralske abstraktioner; et menneskes moral maatte bygge paa dets eiendommelige livsinstinkt, og paa det alene. Denne retning fik vind i seilene ved paavirkningen fra den russiske litteratur, der nu kom til at bli af væsentlig betydning; fremfor alle blev Dostojevski de unges forfatter. For ham som for dem var menneskelivet og menneskefølelserne til det yderste kompliceret, sjælens tilstand analyseredes i det uendelige og hver liden ting kom til at spille med i livets bølgende usikre spil. Grundstemningen i hans skildring er en forening af medynk og forundring over livets og menneskenaturens misforhold; de store, skjebnesvangre begivenheder forfølges tilbage til sin oprindelse, til de første tilfældige ubevidste indtryk, der saa lidt efter lidt samler sig og fæstner sig, vækker følelser, fremskynder handling. Menneskene i disse bøger piner og plager sig for at fremkalde i erindringen, hvordan de begyndte at føle, hvordan indtrykkene vokste, hvordan hver udviklingsfase af sjælstilstandene artede sig, og fordyber sig saa i undrende beskuelse og i psykologisk studium af sit eget væsen og sin egen tilværelse. Paa bunden af det hele ligger en umaadelig rig livsfølelse; midt i den mest ligegyldige ting fornemmes livets undermagt, i det mest tilfældige indtryk fornemmes individets uroprindelige eiendommelighed, og i samspillet af disse blir verden altid ny. Netop denne psykologiske interesse slog ud til fuldt liv blandt de unge. Man forlod theorierne og vendte sig mod oplevelsernes mangfoldighed: alt blev til under, overalt gjemte sig et mysterium; livet og mennesket brødes med hverandre altid med ny trods, altid med ny angst. Der gjemte sig heri en trang mod poesi, en trang mod noget religiøst, som problemlitteraturen med dens videnskabelighed ikke

Den russiske roman

Den nye poesi

havde tilfredsstillet. Denne trang mod poesi brød pludselig og overvældende frem ved 90aarenes begyndelse. Lyrik og vers havde ligget nede i den foregaaende periode. Ganske vist havde der været lyrikere, men verset stod ikke i kurs. Men nu fik piben en anden lyd. Da en tyveaars ungdom Vilhelm Krag udgav sin første digtsamling, blev det en straalende succes. Det var ungdommens melankoli og ungdommens livslyst, som forenede sig i disse digte. Reaktionen mod naturalismen reiste sig i den. Ikke længer det gammelkloge, kolde, haarde! Her er alting ungt og blødt. Bort fra virkelighedens graa hverdag! Vi vil holde fest! Fest i ridderkapper og baret, med gylden vin og klingre glaspokaler! Fest med den glade zigøiner i fillede sko og hose! Fest i ord, som klinger, i rhytmer, som vugger, i stemning, som slaar sin guld-dis om alt. Livet er herligt, ungdommen en rus! Illusionen er skjøn! Men denne stemning har sit modspil. »Verden den visner, og roser og kvinder — mit legem og alle de skjælvende nerver — visner!« Livets jubel og dødens angst! Tungsind og tomhed bag festens glæde! »Zerlina, min terne, din kind er saa blød; men din kind er saa bleg, Zerlina!« Der en stille molltone over dette tungsind, det klinger saa let sammen med naturen, besjæler dens rørelser med aandeskikkelser af sin egen livsangst, af sit eget urolige bølgende blod; nisser og trolde kommer frem, boltrer sig; hvide skygger glider hen, »famler som vildsomme, viftende hænder«. Og alt føier sig i bløde, melodiske rhytmer, mens digterens sjæl stille flyder sammen i stemning med den hele natur. Og op af den stiger sagte det unge sinds langveis længsel mod elskov og skjønhed; længselen strømmer mod en i stille kvide gjennem lyse sommernætter sammen med unge blomsters duft. Længselen fører en til de lyse nætters elskovsdrøm, mod den unge maidags brud, der sidder og venter i stille fryd, »mens hvide syrener dufter«; med en religiøs henrykkelse synker digterens sind hen i denne drøm.

Vilhelm Krag

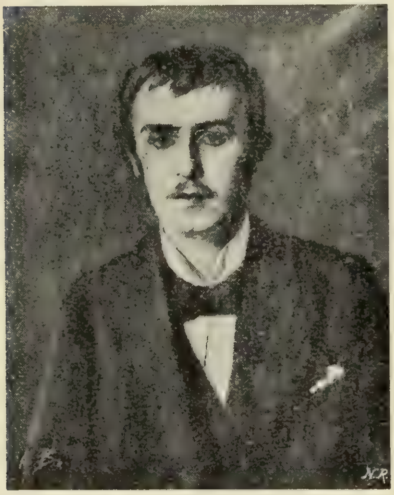

Fig. 95. Vilhelm Krag.

Obstfelder

Denne poesis store succes beroede paa, at der i den var gammelt og nyt forenet. Men det nye i den — følelsen af det underfulde ved livet, og det umiddelbare udtryk for stemningen — kom til orde paa en langt mere intens maade hos en anden digter, der blev den nye retnings mest udprægede repræsentant, Sigbjørn Obstfelder.

Aldrig har nogen mere stilfærdig existens været tolk for en ny tidsretning, end han var. Sagtmodig og fordringsløs, barnlig usikker vandrede han sin vei gjennem livet. Og dog, ingens krav til

livet og til sig selv kunde være mere høitspændte. Han kunde bare digte ud af den stemning, der var hans sjæls høieste, af livets blinkende solskin, eller af livets dybsete kval og angst, af den ørkenforsmægten, det bød ham. Og han krævede af livet, at det skulde gi ham denne store underfulde spænding, — ellers levede han ikke, bare vegeterede. Han maatte gi sin stemning, slig som den kom til ham, uden et ord til forklaring; ordene blir sære, underlige, uforstaaelige; stemningen føles kun som en susen i luften; den er ikke udtrykt, men den lar sig fornemme umiddelbart, uden direkte udtryk; saadan faar den en magt, som ikke lar sig sætte grænser for af virkelighedens forhold. Deri bestaar netop hans kunst; netop saaledes blir følelsen i digtet akkurat slig, som han føler den; saaledes kommer hver liden ting til at gjemme et mysterium; saaledes blir hans sorg, hans angst, hans stille henrykkelse til noget altomfattende religiøst. Han saa død og evighed bag livet, og hans sind sank ved den mindste anledning ned deri. Han saa himlene aabne, og var med ett tusen mil udenfor virkeligheden. Derfor fik hvert ord, hver rhytme en betydning, som ikke lettelig hos nogen anden digter, hver enkelthed blev nøie veiet og prøvet i denne kunst, som skulde udtrykke en umiddelbar stemning.

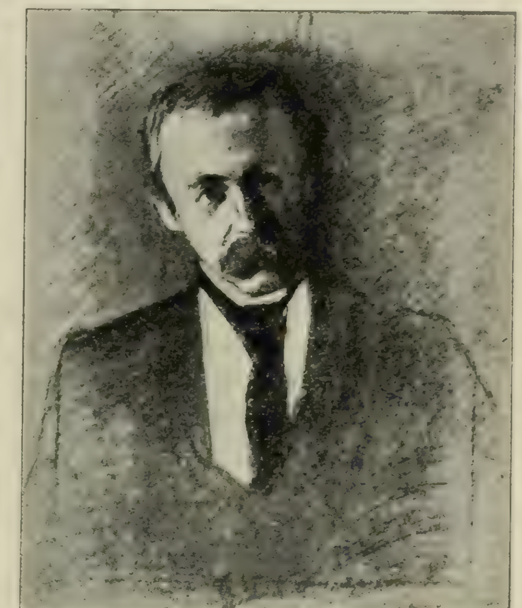

Fig. 96. Obstfelder.

Jeg ser paa den hvide himmel,
Og ser paa de graablaa skyer,
Og ser paa den blodige sol

Dette er altsaa verden . . .
Dette er altsaa klodernes hjem.

En regndraabe.

Jeg ser paa de høie huse,
Jeg ser paa de tusende vinduer,
Jeg ser paa de fjerne kirketaarn.

Dette er altsaa jorden.

Dette er altsaa menneskenes hjem.

De graablaa skyer samler sig.
Solen blev borte.

Jeg ser paa de velklædte herrer,
Jeg ser paa de smilende damer.
Jeg ser paa de ludende heste.

Hvor de graablaa skyer blir tunge.

Jeg ser, jeg ser
Jeg er vist kommet paa en feil klode!
Her er saa underligt.

Han er tydeligvis mere hjemme blandt skyerne end i byens vrimmel, og naar livsnydelsen blinker ham imøde i smil mellem damer og herrer, og livets tyngsel viser sig i de ludende heste, — blir uroen og ensomheden i hans sind ved denne modsætning mellem nydelse og møie til en skyhed overfor livet. En svag og stille sjæls stille flygten ind i uendelighedens gravkammer. Stilheden er et væ-

sentlig træk hos ham. Hans lykke er bortgjemt i en stille vraa, hans angst er ensomhedens og mørkets spøgelsefrygt. Ingen kan tegne tusmørkets billede mere aandeagtig ængstende end han. Læs begyndelsesstrofen af »Navnløs.«

Mørkets taager sænker sig over trær, over plæner,
bladene har ingen farver, græsset har intet grønt,
Lygternes blus er mørkets gule pupiller —
gule pupiller, som vider sig ud sælsomt.
Ingen er der, som ler eller sukker i parkens gange.
Jeg hoster. Min hoste lyder som spøgelsesharken.
Jeg gaar. Mine skridt er som spøgelsesskridt.

Man ser og ængstes; det man ser, har ikke livets farve, selve lysene blir som gloende katøine ud af mørket. Saa føler han sig selv usikker paa sin egen virkelighed — det er livsangsten i dens videste ubestemthed. Saadan blir netop det ubestemte, — det, hvis grænser flyder ud i uendeligheden — gjenstanden for hans sinds kjærlighed. Sletten elsker han — den svinder ind i den høie himmel. Han aner menneskene, aner noget ved dem, som han ikke har set, aner dem, før han ser dem. Indtrykket slaar straks over i det ubegrænsede, uendelige, som ikke faar plads i virkeligheden. Ikke for intet var han mathematiker; der er i hans skildring noget af uendelighedsregningens kunst. Ikke for intet var han musiker — han føler alle væsener som en tone, der lyder uendelig udover. Han vil overalt trænge igjennem til virkelighedens aandskjerne og virkeligheden, som grænser, ser han ud over eller ind over; betegnende er, at helten i hans eneste drama vil opfinde »de røde draaber« — den livselixir, som gir stykket sit navn. Og paa samme tid har han som ingen anden følt det levende sekunds spil — han har i digtet »Piger« git de tanker, der flagrer og driver hen gjennem ungpigens sind i deres flygtige skiften med en intensitet, der udfordrer parodien og latteren ved sit tilsyneladende usammenhængende. Der er ved Obstfelder noget ungpigeagtigt, en kjælenhed i hans sanseliv, en vis blødagtig lystenhed i fantasien, en vekhed, en sygelig medlidenhed, en lyst til at gjemme sig bort. Og dog, dette svinder bort overfor hovedtrækkene i hans digtning: et sind, rent som guld, med den ægte rene tone, der klinger længe efter, stille og klar. Det er som, hans sjæl bærer under- og uendelighed-præget i sig, og han overalt faar livet til at gjenspeile deres navn i hver liden ting, han ser. Allivets svulmende pulsslag er i hans lykke, allivets rædsel for forgjængeligheden i hans angst. Det gjør hans kunst dyb, men saa lidet tilgjængelig. Han kunde saa daarlig tale for dem, som ikke havde øre. Han var et af de genier, der mangler talent.

»Overmennesket« Den nye poesi havde i mangt og meget vist sit slegtskab og sin sammenhæng med de radikale tendenser fra Bohêmen. Denne retning skulde nu ved en aandsbevægelse udefra faa ny vind i seilene og ny indre sammenhæng. Den havde gaaet daarlig i spænd med

det seirende demokrati; denne ubegrænsede frihed for den enkelte syntes at staa i strid med det samlede folks magt og med dets fællesudvikling. Nu dukked op i Tyskland en ny filosofisk retning, der brød med alle demokratiske tendenser og satte det store menneske op som historiens maal. Det var Friedrich Nietsches filosofi. I 1890 indførte Georg Brandes ham i Nordens aandsliv. Slagordet lød nu: aristokratisk radikalisme. Folkets blev nu bare »historiens omvei for at frembringe nogle faa store mennesker«. Det gjaldt ikke længer om kultur og moral; kulturmennesket blev afløst af racemennesket. Viljen og kraften, for hvem der ikke existerede godt og ondt, »overmennesket«, herskeren, den mægtige blev idealet. Menneskene blev herrer og slaver, med hver sin »herremoral« og »slavemoral«. Den sterkeres ret blev ubetinget gyldig; for den mægtige natur gjaldt ingen regler; seiren i livskampen kjendte ikke naade.

Disse tanker tændte i vor litteraturs menneskefremstilling som ild i knusk. Og fremfor alt tændte de hos den forfatter, som nu blev den nye menneskeskildrings fornemste prosaforfatter: Knut Hamsun. Han var fremfor alle de andre Russernes lærling, ingen kunde som han male sjæls- og nervetilstande, saa oplevelsens sandhed ligetil brændte sig ind i deres særhed og alle deres besynderligheder. Hamsun

Hans første roman »Sult« er et mesterstykke i nervepsykologi. Vi gjennemgaar skalaen af alle sultfornemmelserne, sultens eiendommelige kvalme og svie for brystet; klærne slænger om den udmagrede krop, haarene falder af og blir liggende paa frakkekraven. Og dog: vi er hele tiden vis paa, den fyr dør ikke af sult, han er altfor levendes til det. Og samtidig svirrer der gjennem hans nerver de tusen stemninger, had og trods og ømhed og lidenskab, og først og sidst en ironi, som spiller bold med alle følelser, med ære og lumpenhed, med ædelmod og frækhed, med Gud og verden og hans egne tusen forskjellige jeg'er. Der er afveksling uden stans, men ikke større spor af udvikling i det, og det ender med, at han reiser fra det hele.

I en saadan ironi kom overmenneske-filosofien til at fænge. Med dette som den stadige baggrund, den stadige latente grundrevolution, lar han det i sine følgende bøger gaa ud over alt, som samfundsliv, moral og menneskekærlighed, fornuft og videnskab heder. Livet skal leves høit og ødselt, ligegyldigt om i ondt eller godt. Livet er gaadefuldt, videnskaben vil forklare det, da blir det kjedeligt. Og hvad andet er moral end »stræv med at udtørre og udtørre menneskenes glade ulivskilder«? Det, som det gjelder om, er ikke de mange, men genierne, »verdensaanderne tilhest«; dem, som fører nye kræfter ind i tilværelsen, gjerne kræfter til knald og fald. Ned med avisernes store mænd, med de »store mænds proletariat«! Og Hamsun svinger vældig svøben over politikere og literater.

Politiken i 1890erne stod under opløsningens og efterpaa-agitationens, kompromissernes, de store ords og de smaa begivenheders tegn. Det var en tid fuld af skuffelser. Hamsun la efter sin natur skylden paa førerne; de havde været en levende overbevisningsmagt; de var blit redaktører af dagens meninger, de havde som digtere strødd poesiens guld om sig, de havde her og der vist en »triumfscene af rød kraft«. Nu er det »læseværdige begavelser«, pedanter, som gaar omkring med en vel skjult »ny hensigt« og gjør sig umaadelig store.

Skuffelsen viste sig ikke mindst fra bondepartiets hold. En ung forfatter Johan Bojer skrev en roman, »Et Folketog«, som med en haandfast forbitrelse viste, hvad bonden havde tabt paa politiken. Gaardsstellet forsømtes for valgspektakler, og naar det kom til stykket, kunde ikke bonderepræsentanten faa udrettet noget for bondestandens fremgang; men han kunde faa være med i afgjørelser om professoratet i græsk. Det var ruin for gaarde og for bygder og for hjems lykke, denne bøndernes politiske seir, og først og fremst rammed det seierherrerne selv. Bojers bog blev en succes, som han ikke senere har opnaaet mage til, selv ikke, da han til jul skrev sin modneste og dygtigste bog »Troens Magt«. »Et Folketog« greb Garborg; han kom senere — i sin bog »Læraren« — med udtalelser, der staar stik i strid med hele den bondevenstrebevægelse, hvori han selv ivrig havde deltat; han gaar saavidt, at han tror, bonden var blit en sterkere, mere sluttet kulturmagt, om han havde styret og levet efter sit sind i bygden, og lat konge og embedsmand styre politiken.

Fig. 97. Johan Bojer.

Medens demokratiets og bondestyrets ideal ligefrem blev opgit selv af en ledende personlighed som Garborg, blev det nye styrkens, racekraftens, naturmagtens menneskeideal udpræget i betydelige digterverker. Hamsun tegned ham i sit største verk, den lille bog »Pan«, der rummer kvintessencen af nittiaarenes poesi, — tegned ham, den sterke mand, saa han stod for os som den vældige jæger med de blindt bydende instinkter, — den vældige jæger, som fører sin elskovs og sit hads krig, lever sit livs rus oppe i Nordlandssommeren.

Saa uroprindelig, saa helt natur, denne løitnant Thomas Glahn er, saa er han dog den poetiske forklarelse af en hel livsretning, en interessekreds, der havde udviklet sig i Ottierne og Nittierne.

Sport og idræt rykkede i denne tid frem i vort kulturliv med en rent overvældende magt. Norge blev, som det heder i »Norge, Norge«, Bjørnsons nye fædrelandsang fra ottiaarene »Skibakkeløbets

skinnende land.« Landsskirendene, der begyndte meget beskedent i 1879, er nu blit til »Holmenkoldagen«, der i europæisk ry begynder at rivalisere med karnevalet i Nizza og lignende størrelser. Og i sommer- og vinterferier drar Norges ungdom tilfods eller paa ski gjennem dale og over høifjelde. Et utal af sportshytter har reist sig rundt om i storskovene og oppe paa vidderne. Det er denne bevægelse, der uvilkaarlig har git »overmennesket« paa norsk grund formen af den vældige jæger. Skikkelsen er gjennemført til seir af Hamsun i Pan, og har faaet adskillige efterfølgere.

Thomas Glahns liv er kamp, rus, feber. Først og sidst: elskovs kamp, elskovs rus. Han og Edvarda, de to ubetydelige mennesker, blir til to berserker med alle sjælens nerver spændt i elskovens strid, de betar, erobrer, de brænder af hverandres ild, de lever paa sprang som tigre, de stinger med giftbrodd og frydes derved i en kval, som deres hjerter svulmer af, de tømmer ved kampens fest sin styrkedrik af de glade ulivskilder.

Fig. 98. Knut Hamsun.

Og ham gir denne livsbrand møde med skogens og fjeldets aand oppe i Nordlandssommerens eventyr. Han er jæger og kjender skogens verden som ingen anden: hvert dyrs lyd, hvert dyrs spor, lugten af hvert træ, hver græsart, kjender hvert luftdrag, og hvad det varsler. Og i hver lyd, hver lugt, hvert vindstreif lægger han sjæl af sin egen sjæl; alt forkynder ham det inderste i hans væsen: vellysten i hans eget hjertes bløden. Saaledes blir de mørke lumre jernnætter i skogen, hvor den syrlige duft af den første forraadnelse i naturen tar hans hele jeg fangen, til en brusende blodhymne til naturen: »En skaal, I mennesker og dyr og fugle, for den ensomme nat i skoge, i skoge! En skaal for mørket og Guds mumlen mellem trærne, for taushedens søde, enfoldige vellyd mod mine øren, for grønt løv og gult løv! En skaal for den livets lyd, jeg hører, en snøftende snude mod græsset, en hund, der snuser henad jorden! En stormende skaal for den vildkat, der ligger paa struben og sigter og bereder sig til spranget paa en spurv i mørke, i mørke! En skaal for den miskundelige stilhed paa jorderig, for stjernerne og for halvmaanen, ja, for dem og den!« Med rette bærer bogen skoggudens store tause navn: Pan.

Aaret før »Pan« udkom havde Gunnar Heiberg udgit et lidet drama »Balkonen«, hvor Bohêmens ideer blev døbt i overmenneske- »Balkonen«
idealets navn, og hvor forholdet mellem mand og kvinde forklaredes

ud fra denne gamle radikalisme og fra den nye proklamation af den sterkeres ret. Aldrig er kjærligheden som et hjertets baand, der knytter individ til individ, blit haanet som her. Kvinden, den berusende, den straalende, fylder mændene med sværmeri og med lidenskab, men hun selv staar paa vilddyrets standpunkt: kjønnet lar sig ikke civilisere, kjærligheden er drift. Hun vælger ikke; hun tilhører den seirende i hannernes kamp; det er hendes livs jubel og livs trods, at hun kun er den sterkestes bytte. Julie — hun bærer det store Shakespeare-navn — er dette straalende hundyr. Over »balkonen« — med rette bærer stykket navn af denne lidenskabens vei tvers gjennem livets indre og ydre sammenhæng — bryder de ind til hende, de som vil eie hendes skjønhed. Den unge elsker drukner i sværmeri over hendes skjønhed; og overfor det unge par staar den gamle bedragne ægtemand. Han staar der i afmægtigt begjær, han forstaar alt, han forstaar, livet har tat magten fra ham; han har ikke straf overfor de overraskede elskende, for han ved, det er ikke en brøde, men en naturlov, han staar overfor. Og forstaaelsen af hans magtesløshed tænder i ham en luende ondskab, en nederlagets kyniske foragt, hvis raseris stygge flammeskin skjærer en gjennem alle nerver. Han styrter ned med balkonen. Aar gaar hen. Abel, Julies elsker er blit hendes mand. Hans personligheds trang til vekst og udfoldelse gjør modstand mod hans sværmeri. »Kjærligheden hører til i mørket. Den stjæler af intelligens, af karakter, af vilje«, og med en stille vemod ser han, hvor hun tænder evig ny fest i mændenes blik, medens han staar udenfor; for kjærlighedens forening i vekst er illusion. »Jeg synes, at hvert menneskes sjæl er som en ø, og at enhver bro staar for fald, og at det er glæde at dyrke sin ø. Stormen og stjernerne og evigheden faar mig til at tænke, og jeg føler derved; men kommer to menneskers sjæl sammen, da maa den ene vente paa den anden, og undertiden maa ogsaa den anden vente, og de blir staaende og kommer ikke videre.« Saa bryder den tredie mand ind over balkonen til Julie, Antonio, herskeren, hvis lidenskab er blind, er ubønhørlig . . »Alt kan jeg glemme, alt river jeg ud, for jeg elsker dig« — tilroper han Julie. — »Jeg elsker, saa jeg glemmer, at du er i stuen, jeg elsker, saa jeg glemmer, hvor du er dejlig, og ikke føler,

Fig. 99. Gunnar Heiberg.

hvor du ser paa mig.« Denne vilde brunst tilhører seiren. Til denne Moloch ofres ære og menneskelighed; Julie og Antonio er bare til for at brænde i dens ildsvælg. Der gives intet udenfor, intet over den; de har »lukket for det hellige og kastet nøglen væk«. Abel er ikke til mere for Julie; da han vil duellere, befaler hun uden at blinke Antonio at skyde først. Hun møder Abels stille sorg, hans fine naturs svage vemod med haan og raahed. Antonio viser et øieblik mere menneskelige følelser, da slynger hun ogsaa ham sin haan i ansigtet: »Har du civiliseret kjærligheden ud af dit legeme? Har du medlidenhed med aanderne? Gaar du over — saa gaa! Gaa, gaa, gaa!«. Denne Molochpræstinde forkynder — siger Carl Nærup træffende, — med hoverende tyrefægterjubel ødelæggelsens skjønne vederstyggelighed; og dog ligger der bag det hele en stille fortvilelse over denne evige bryden-over af livets sammenhæng og udvikling.

»Balkonen« vakte et let forklarligt raseri. Kjærligheden, den mest forædlende menneskefølelse, samfundets grundvold, var her blit til et brutalitetens magtbud, et raahedens evangelium. Bjørnson var forbitret til det yderste paa disse tendenser, og en ham nærstaaende mand, docent Chr. Collin, blev den, som førte feiden mod den nye litteraturretning ud fra det standpunkt, hvorfra den bjørnsonske digtning var udsprunget. Collin fandt, at hele den nye litteraturs forhold til livet var et sygt forhold. Syg var den nervøse livsangst hos en Obstfelder, syg var dyrkelsen af de vilde nedrivende kræfter her i »Balkonen«. De ødelæggende kræfters styrke var en falsk styrke. De opbyggende, forædlende kræfter var de virkelig sterke, de sunde. Livets vekst krævede kamp, og i den havde alle pligt til at delta; den kraft, som ikke var med i denne kamp, sygnede, fordi den ikke blev brugt, og kraft kunde ikke være ledig: bygged den ikke op, maatte den rive ned. Men kunsten, som havde en saa stor magt, kunde ikke unddrage sig forpligtelsen til at kjæmpe med i livskampen. Kunstneren skulde elske livet; det var hans pligt at være glad, det var hans pligt ikke at dvæle, at bli siddende fast i slige syge livsangst-tilstande. Og det var en kritikers pligt at rope varsko overfor alt usundt, at være paa vagt fra først af mod alt, som kunde skade livets sunde udvikling og hæmme dets kræfter. Mellem kunstnerne vakte forkyndelsen af disse ideer en heftig modstand. Kunsten skulde ikke ha sin lov i sig selv, den skulde bøies ind under en »høiere« pligt: kunstens frihed var fornegtet! Kampen mellem disse standpunkter brød frem med en personlig heftighed, som intet kunde styre; striden er staaende den dag idag.

Balkonstriden

I tilslutning til »Balkonens« ideer fremsatte Hamsun sine anskuelser om menneskeaandens geniale trods og livets usselhed, slig som det blir forviklet ved det stadige virkende, nødvendig selvmodsigende forhold mellem mand og kvinde. Han udførte det i tre sammenhængende dramaer — tre udviklingstadier i geniets historie: »Ved Rigets Port«, »Livets Spil« og »Aftenrøde« — de er det mest

Hamsun

trodsig ironiske, mest bidende vittige, mest storlinjede og træfsikre verk i 90aarenes litteratur.

Geniet er filosofen Ivar Kareno. Han en ung, ved de tredive, har kone og hjem. Her er modsigelsen: er han ung, har han tat sine meninger ud af sit livs trods; hans filosofi er trodsens, genidyrkelse, haan mod samfund og flertal, lovprisning af det store menneske. Er han ung, har han valgt sin hustru ud af sin livs lyst: hun er ung og forelsket, jaloux som en ulykke, og naar han ikke bryr sig om hende, truer hun: han skal ikke være saa sikker paa hende. Hun har ikke meninger; han kan gjerne — som professor Gylling raader ham til — »revidere sin overbevisning«, saa de kan faa det lidt rundeligt, de ogsaa. Kareno har bare sans for sit arbeide; der gaar tanker som bjelker gjennem hans hode, det er som han blir »alene paa jorden«. Forgjeves lar hun sig kurtisere paa trods af journalisten Bondesen med de fine klær, de broderte lommetørklær, de smukke ord. Naar han gaar vidt, faar Kareno et langt blik, men han ser ikke. Det er rent at fortvile over. Kareno bryr sig ikke om hende og ødelægger alle sine udsigter for »overbevisningens« skyld. Livslysten gjør oprør i hende; efter at ha faaet haansord af Kareno, kommer hun til at la Bondesen ta sig om livet. Det ser Kareno og udtaler sin foragt. Men skjænd vil hun ikke ha; hun trodser ham. Bondesen stiger hos hende og Kareno daler.

Og saa viser det sig, det intrikate ved livet, at manden ikke kan undvære kvinden. Kareno trækker saamæn i sine kisteklæder for at komme op mod Bondesen, han kryber til korset, han gjør sig lækker, kurrer som en turteldue. Forgjeves: hun driver af med den anden, — efterat hun har lettet sin samvittighed ved at sy knapper i Ivars vest. Saa er Kareno ene med sit geni, »alene paa jorden.«.

Og saa vil geniet ud over de menneskelige grænser, vil »opgløde hjernen med lys«, »ophæve sin jordiske erkjendelse«, »stanse fornemmelsesstrømmen i sig, saa tiden svinder«. I dette eventyr vil Kareno leve, han bygger sit »taarn« oppe i Nordland, Hamsuns eventyrland.

Og deroppe træffer han geniet, oprøret i kvindeskikkelse, Teresita, en slegtning af Julie i »Balkonen«, men uendelig aandfuldere. Geni er oprør; Teresita er kvinde, hendes oprør sker gjennem manden: hun elsker den mand, der fører hende ud over alle grænser. Hun skyr ingen forbrydelse for at naa frem til ham, »der galer en rød hane i hende«; er han der, »bøier kvisten sig«, da »adlyder hun noget«, knæler for ham, er hans. Men hun elsker ikke ham selv, bare oprøret, det udover grænserne i ham. Fører han hende ikke did, faar han afsked. Forbi uden naade! Haan mod haan i hvepsebrodsord, det mest blinkende, Hamsun har gjort af replik-kunst. Ruinerer en sig for hende, blir spot hans løn; for at haane ham kaster hun sig selv bort til andre.

Hun elsker eventyret i Kareno; det som vil ud over tilværelsen. Det overjordiske. Naar han aander paa hende, er det som stjerneskin. Og han blir betat af hende, hendes navn »knitrer som en silkefane gjennem ham«.

Ak, den viser sig atter, den ubønhørlige modsigelse mellem mandens geni og hans kjærlighed. Geni er livstrods, stræben ud over livet; kjærlighed er livslyst, gjemmer i sig en trang til harmoni med livet. Saa svinder i den elskedes favn stjerneskinnet over Kareno, og Teresita, oprøret, uendelighedstrangen i kvindeskikkelse — elsker ham ikke mere. Geniet er atter alene paa jorden. Og da Teresita hevner en haan fra en fordums elsker ved at sende Thy, »Retfærdigheden«, der altid har et erende, men aldrig faar sagt det, til ham med en ladd pistol, — da snubler Thy, skuddet gaar af og rammer Teresita. »Retfærdighedens« kugle har ført oprøret i kvindeskikkelse ud over livets grænser. Og Karenos »taarn« med hans livs verk gaar op i flammer. Saa ender »Livets Spil«.

Men livet er ikke færdig med geniet endnu; der kommer en »Aftenrøde«. — Han er nu 50 aar, og »en mand er psykisk og fysisk gammel, naar han er 50«. Han puster tungt, naar han binder sine skoremme, han maa gøre kunster for at opretholde sit ry. Men han mener selv, han er ung. Har de unge fundet en vei, vil den gamle hviske til sig selv: »den vei kan jeg ogsaa gaa«. — Saa løierlig staar Kareno med sin livstro; han er ikke slaaet om endnu, og derfor har han et parti, som vil opløses, om han bøier sig. Dette parti er hans samvittighed, den byder ham være ung i livstrods — være ung mod naturen. Men han var helst af med denne samvittighed. Han har tænkt paa at melde sig ud af »Bjerget«. Han har ikke gjort det; men han tænker paa det. Han kunde være tilbøilig til et kompromis med modstanderne paa visse betingelser. Men disse betingelser er ikke tilstede, nei. Naar de unge kommer til ham, strammer han sig op til overbevisningshelt, men det er bare »senetrækning«. Han tænker paa at melde sig ud af »Bjerget«. Hvorfor skal han ikke følge sin natur og gaa over? Der er ingen modsigelse i det, bare udvikling. Han er mere moden. Man er ikke forpligtet til at ha sine forrige meninger — Nu er hans kone kommet tilbage til ham. Han har akcepteret hende og hun har arvet. Overbevisningshelten ser ind i et slaraffenland: stoppede møbler, slaabrok, tevand, stok med sølvknap. Det stemmer med hans alders livslyst.

Og nu er det livets store komedie, at dette ingenting af et frafald er en begivenhed af rang. Gaar Kareno aabenlyst over, gaar 30 med ham. Partiet er opløst; valget blir anderledes. Ungdommens trods og begeistring, alle magters lokkende tilbud, al varm overbevisning, alle hule fraser, al kold fornuft, al lysrædhed og forfængelighed, kort alt, som er med til at skabe en begivenhed, strømmer sammen til ham i dette øieblik. Og naturen, den latterlige, faar raade. Frafaldet sker under stor pragt og pomp. Det blir

fest fra de gamle og attentat fra de unge. »Denne kugle i væggen skal altid minde mig om min mission.« Det lade ingenting, at en mand ikke gider stride mod længer, — det har faaet det store navn mission. Træghedens lov hersker overalt, men faar aldrig bære kongenavn. For hvordan skulde det gaa dem, som blir gamle, om de ikke trodde de var unge?

Mennesket er et dyr, som er revolutionært, naar det er 30, og som stemmer imod, naar det blir 50. Evigt er dette forfald. Evigt er det ogsaa, at det holdes for en udvikling. Livets store lov, livets store løgn.

Thi for Knut Hamsun staar det fast: livet er usselt; kun i trods mod livet ligger menneskeværd. Revolutionen er den store kirke, udenfor den er ingen frelse. Og udenfor det enkelte menneske har livet intet værd. Disse ideer møder man overalt hos Hamsun. I det versificerede drama »Munken Vendt« blir titelfiguren, den fri mand, skjelmsmesteren med mestertyvshumøret, tilsidst til prædikant: han svinger menneskeaandens svøbe over livets Gud, fordi han »styrer det liv, han har skabt — lidt ned, mere ned, saa det ender fortabt.« Og Hamsun ynder at skildre kvinden i elskovens oprørske gjækkespil med livet; hendes kjærlighed vil gjemme sig bort, og dog gjenkjendes, men bare i hemmelighed; ellers trodser den imod; fornegter sig selv, naar den røbes (»Victoria«). Eller den trodser og hader og kjæmper, og begjærer bare at overvældes, at bøie sig ind under mandstrodsens overmagt (»Dronning Tamara«). — Som hos Hamsun er det hos den anden

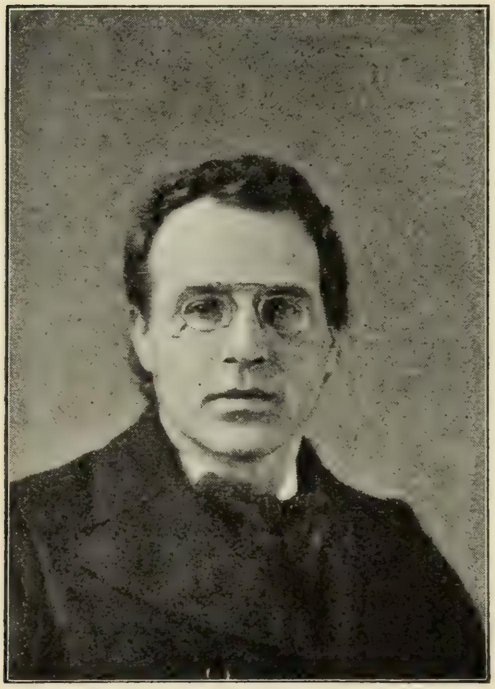

Fig 100. Hans E. Kinck.

Kinck af nittiaarenes betydeligste menneskeskildrere Hans Kinck, om livets spil, livstrods og livsangst, at skildringen dreier sig. Men hos Hamsun har livstrodsen overvegten; Kinck lægger vel saa megen vegt paa livsangsten. Hos Hamsun er personerne bare mennesker og handlingen foregaar hvorsomhelst, naar den ikke foregaar i Nordland, eventyrets land. Kincks kunst knytter sig til hans hjembygd. — Han skildrer Hardanger, Hardangerfolk og Hardangerforhold, og han skriver et sterkt hardangerfarvet Norsk. Han har seet bonden i nyt lys; han elsker urinstinktet i ham. Han er nordisk filolog, og hans nordiske filologi er gaaet ham i blodet. Han vil tilbage til det uroprindelige, bagom kristendommen, bagom

vikingetidens gudelære, tilbage til berserken og hans tro paa huldre og haugebonde — hans natur-angst og hans ættedyrkelse —, tilbage til de »laadne toner og underlige trængsler i folket«, tilbage til vildskaben, som vil se blod, men som er uden ondskab. Og han hader alt, som har lagt sig over det. Den fremmede kultur med sin latter og sit fine lag, den falske bonde, der er den ærlige døl udenpaa og den lure hestehandler indenfor, politikeren og seminaristen, som taler, »stind af store tanker«, om bondefrihed og bondekultur. Han elsker de oprindelige instinkter, men han ser, at de svinder. De kan ikke staa sig i livskampen mod latter, lurendreieri og store talemaader. Men saa omformer livsviljen sig til trods; der gaar trold i mennesket. — Torbjørg pladsjenten er sveget af Sven; han gifter sig med gaardjenten. Saa gaar hun ud i skogen; hun ser og lugter bare vaar, som yngler. Hun klyver op, river fugleredet ned, grønne smaaæg triller ud. Det spænder hver sene, prikker hedt i hver aare. Æg knases, unger flakser, hun traakker dem ihjel alle. Fugleskrik hviner, der er lyn i hvert fugleøie, røde, ildsinte fuglenæb gaber hende imøde; det er som en ildring om panden. Rædslen tar hende, men hun ler og river, hævner sig paa skogen. Det sætter sig fast hos hende, hun blir en æggende haan, der lokker alle gutter, lokker og jager. Saa lokker hun ogsaa Sven, haaner, ægger ham med i dansen, til han synker i hendes fang nede paa bratthammeren. Og hun gaar derfra i hevnens fryd; kjender sig større end selve skogen, der fræser hende imøde med iltre røde skrikende fugleneb. Her er mystik — hun er ikke jenten mere, men et trold, der gaar berserkergang mod alt levende. Dette omslag i livsfølelsen, troldet, som springer frem fra saaret i det inderste, skildrer Kinck med forkjærlighed — i to af hans romaner er dette motiv udformet i hovedpersonernes skjebne. I Hugormen elsker Herman Ek Dølerne og moen. Fra den har han hentet sin hustru og med hende vil han løfte Dølerne. Men saa blir han forarget over den bundløse uredelighed. Trodsen tar ham. Han vil ødelægge moen, feie væk dølenaturen. Fabriker reiser sig, vandfald udnyttes, han haaner og tvinger alle under sig. Han fører et vildt liv og lar kulturens bærme vælte sig ind over dalen; jernbanen anlægges. Men dalenes had er modnet til forbrydelser; — under jernbanemiddagen blir tømmerlænsen sprængt, tømmeret styrter mod kraftoverføringsrørene — formue og fabriker synker dybt i Hæglandssjøen.

I Fru Anny Porse ser vi dette urinstinkt i dets stille storhed i Haktor Aakre paa fjeldgaarden; han finder vand med ønskekvist, han kjender urternes hemmelige kræfter, laver lægedrik af deres saft, naar den gjærer om vaaren. Sønnen kommer ned til stranden, hvor storfolket og latteren raar; der faar han et knivstik første lørdagskvelden, ved det vækkes hans mistanke, og latterens evne vaagner i ham. Farens naturfantasi er religiøs; hos ham blir den til et leende trold: han finder øgenavne, han driver gjøn, han ved

at røre folk akkurat ved det saare punkt. Han vil merke dem, som de merked ham med kniv i øret. Hele bygden svier under latteren. Men han blir hjemløs ved den; han vender den mod de sine; blotter fjeldgaardsfolkets gjerrighed, urenslighed, overtro; sætter haan mellem dem og sig. Og i bygden vækker han had; de tar hevn i usigelig raahed og dumhed; han blir som et jaget dyr og hænger sig tilsidst. — Der er noget af Ola Aakre i Kinck; han elsker det oprindelige religiøse instinkt hos folket, det bløde, som gjemmer sig bort, skildrer dem, som synker ind sig selv med saar hu, »tussingerne«. Men dette forskræmte instinkt gjemmer sig og flygter bort fra livet, slaar om, faar den haarde troldskorpe over saaret, faar den vaagne mistanke, den hvasse spot. Saa faar Kinck det skarpe blik og øre: hvert træk, hver mine, hvert tonefald bærer ham bud om liv, om tvang, om forhærdelse, om feighed og løgn, om instinktivt had, afsky, hevnlyst. Og alt vrænger han ubarmhjertig ud og lar spotten piske det. Saa blir han vor litteraturs mest haardhændte karikaturtegner, latteren er haard hos ham; men er tanken kaad, er hugen sturen. Paa bunden under det spottende glip er det et saart og stille dyb, hvor livets inderste gaade ligger gjemt.

Paa bunden af Kincks menneskebetragtning ligger noget religiøst; den ægte hjemlige religion blir for ham en livsangst, en slags panisk
Garborg skræk, der holder sig gjennem al kultur, og et umiddelbart livsmod, der vil leve helt ud af sine instinkter. Som hos Kinck har Garborg i sine sidste verker vist det religiøse grunddrag i sin natur. Siden sin »omvendelse« i »Trætte Mænd« har han ikke sluppet de religiøse problemer. Og som Kinck har han knyttet sig fastere og tættere til sin hjembygd. For ham som for Kinck er religion noget absolut individuelt; for ham som for Kinck ligger dens grund i selve »livskjensla«. Men dermed ophører ligheden. Kinck søgte — lidt filologisk — tilbage til folkets urreligion; Garborg staar vis-à-vis den herskende kristendom, vil forstaa dens indhold og former paa den rette maade, gi dem den rette udtydning. Naar kristendommen forstaaes rigtig, er den fuld frigjørelse, hel livsforklaring, høit livsmod.

Ve den, som ikke gjør sig helt fri og dog vil være kristen! Ve den, som saaledes vildføres i sin religiøse trang! Garborg har i »Fred« git os et saadant billede af Enok Haave, der som bonde er bunden til ættegaarden, og saa med ett af sin religiøse vækkelse stilles alene ansigt til ansigt med Gud. Det er en af de mægtigste sjæleskildringer i vor litteratur denne høie skikkele, stor i sit ubønhørlige krav til at leve i Gud, stor i sin mørke selvfordømmelse, religiøst grebet til sin inderste nervestreng, bonde i alle sine begreber, og derfor en levende strid med sig selv, der først slutter under de kolde bølger.

Religionen gir ham alt, kræver ham helt. Hjertet er fuldt af lys og kraft og kjærlighed. Gud gjennemtrænger alt; vinden er

hans aande, tordenen hans domsrøst. Alt hans arbeide er en gudstjeneste, al hans eiendom Guds; det kjæreste vil han ofre for Gud. — Men han er bonde, konge over sin gaard. Den kan han ikke ofre; derfor blir al offertrang smaalig i ham; det er tobakken og de pene klær, det dreier sig om. Og han lægger paa sig ansvaret for hele Haavegaarden. Alle hans skal forsage; han vrister kaffekjedlen ud af haanden paa konen og slaar den ud; det er slut med barneleg og barnelatter. Hvad blir det saa? taus forbitrelse, frit spil bag hans ryg og usandhed op i ansigtet paa ham. Haavegaarden skal staa aaben for Herren og hans fattige. Det blir hjemmets fordærv. Fanterne kommer, Fantegutter optas i huset; ustel, hykleri, usømmelighed — det blir herskende paa Haavegaarden.

Han føler det; han tror, det er Herrens straf; han er forkastet, skal trædes i støvet som en orm, skal i helvede. Nu brydes bonden i ham med den kristne; og da bonden i ham rammes i sit dybeste, sit haab til gaardens arvtager, da han faar vide, at ældstesønnen Gunnar har stelt sig galt, gjort ham skam, — da knækker han over. Alle rædslens magter fra hans religiøse fantasi er slupne løs mod ham og han kaster sig i sjøen.

Religionen er et umiddelbart instinkt. Ganske umiddelbart ser Veslemøy tusser og trolde og alle folketroens væsner og varseltegn — deraf faar hun og bogen navnet »Haugtussa«. Men der kræves mere til religion; den bestaar i hengivelse til den høiere, til den gode livsfølelse. Sveget af gutten maa hun vælge sin sorg fremfor at glemme, maa hun ofre sine hevntanker, bli god mod folk og mod dyr. Denne enkle historie er skildret i sange, folkevise- og salmetoner, og den fortæller i bred ramme af Jædersk natur og Jærbuliv og Jærbutro, fortæller om Julelaget og Slaatonnen, om vaarlinne og høststorm, om bærli og sætervang med fugl og dyr, om sommerstid med fuglekvidder og sprællende killingedans, om ungdoms elskovsskyhed og ungdoms elskovstrang, om jente og gut i forlegen og yr elskov, om sviende længsel med feber i blodet; og troldhaugen aabnes i febervildelsen — rigtignok gik der politik i troldhaugen; Garborg kunde ikke la være. Neppe nogensinde har Garborg skrevet noget saa malende fantastisk som julelaget. hvor det gaar rundt for en i yrskab, hvor dyrefylgje titter frem gjennem menneskeskikkelsen, hvor tusser og graakaller synes at tumle om mellem folk og lokker med sin døvende monotone melodi. Herlig er dog fremfor alt den sprættende killingedansen, og den melankolsk silrende sang af gjætlebækken, mesterstykker af lydkunst:

Aa nup i nakken
og stup i bakken
og tipp paa taa;
aa rekk i ringen
og svipp i svingen
og hopp-i-haa!
Og det er sleik-i-sol,
og det er leik-i-sol,
og det er glim-i-li,
og det er stim-i-li,
og det er kvitter
og bekkje-glitter
og lognt i kraa.

— — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — —
Du tislande bæk,
du rislande bæk,
du leikar i lund, du sullar i ro.
Og smilar mot sol
og lær i dit skjol
og vandrar saa langt
og lærer so mangt . . .
aa syng kje um det, som eg tenkjar no
— Aa, lat meg faa blunda, blunda.

I Haugtussa taler religionen til kvinden, taler ud af hendes instinkter. Men til manden taler den anderledes; taler ud af hans bevidsthed og vilje, taler med store krav: religionen er forening med Gud og veien er offer. Alt maa vi ofre af »huldreheimen«: guld, ære, magt, elskov, vellyst og glade dage. Ofre alt, som binder, var det end din høire haand. Og hele dit liv maa bli fuldkomment. »Kann du ikkje? Eg svarar deg i Jesu namn: du vil ikkje! Altid naar me ikkje vil, finn me ut, at me ikkje kann. Og med denne lygn i har me dikta kristendomen ut or verdi . . Den same som sette kravi, gjev og krafti.«

Det er Paulus Haaves, »lærarens« kristendom; den følger han helt. Ofrer sin eiendom, netop som han faar vide, at der er udsigt til, at der skal komme »ein liten odelsmann paa garden«. Bonden i ham straaler ved tanken paa en søn. Og han synker sammen under offeret, som skal bringes. Men det maa ske, gaarden gaar under hammeren. — Og efter konens død ofrer han den kvinde, han elsker. Han lever i kvernhusheien, arbeider glad fra morgen til kveld, hjælper de fattige, søger at gjøre folk igjen af de sunkne; forlanger aldrig tak af dem, præker aldrig Guds ord for dem. Kristendom skal »gjeva og ikkje krevja«. Han faar tilhængere, han blir en magt — saa blir han naturligvis af samfundets mænd erklæret for samfundsfarlig, og stykket ender effektfuldt med, at han blir arresteret paa løs mistanke.

Paulus Haave forkynder Garborgs kristendom. Han mødes i »Den bortkomne Faderen« med sin bror Gunnar, der forkynder Garborgs foragt- og tvivlslære. Gunnar har været i »nedgangskulen« hos troldmændene, der lærte han livsloven: »magti raar«, da »kom Gud burt for meg«. Og hos troldheksene: »dei tryller Menn og syg Sjæli or dei i blodige Næter.« Da var ikke kjærlighed og tro længer til for ham. Han gifted sig for guld og aagred med guld, ødte sin hustrus kjærlighed, saa hun reiste fra ham med hans ven — han hader ham i evighed. Saa tror han paa intet og fortviler over, at »faderen« er kommet bort for ham.

Der er ingen handling i bogen, men i hvert møde mellem brødrene loddes livets dyb i sterke, alvorsfulde tanker. Og troen seirer, troen, født af »livskjensla, den tirande gnist, som ligg os i barmen og gløder i sorg og i glede«, den for hvem det er en liden ting om det er kval eller lyst mod selve livsfølelsen. Det er udvidelsen af den, som skaber himlen over livet og helved under det. Den hæver mennesket over verden, som den er, »huldreheimen«; den skaber et nyt menneske i os, et viljens og frihedens rige. I verden raar

naturloven; det naturlige menneske er det høieste dyr. »Men Meisteren lærde oss aa byggja eit nytt rike. Ovanum Verdi, ovanum det høgste dyr, inni oss sjølve byggjest det rike, der retfærd bur.« Deri ligger livets mening for dig, at du skal bygge det, skabe det nye menneske i dig. Og det sker ved at ofre alt, at være lydig mod Guds vilje i alt. Og det gjør du ved at glæde andre. Da faar du først ret glæde i livet. At nyde livet er at øde livet. »Live er ikkje eit rov for dei sterkaste; det er ei løn for dei trugnaste.« For at faa den livets fred maa Gunnar ofre det, han har tilbage af livet: sit had.

Denne tro, som skaber det nye menneske i den enkelte, kræver saaledes magt til at løse og binde virkelighedens verden efter sin egen dom.

Det har Garborg gjort grundigt i sit visionsdigt »I Helheim«. Veslemøy ser i drømme hele verden hinsides, der faar hver sin skjebne efter sit verd. De ved intet om sig selv, tror de skal ind i himlen og blir vist til helved, tror de slipper ind fordi de bygged syv kirker, og slipper ind fordi de gav en syg brød. Kort proces med dem, hvis liv har været indholdsløst! De fyger op i lue som strydot eller ryger tilveirs som en askefille, smelder af som et skud løst krudt, krøller sig og tørker ind som skind, fræser ind til en fedtflek. Men der er dem, som ved sin vei, som har villet det onde. De gaar til Mørkheim hver for sig, som de har levet bare for sig selv. »Ingen for annan — seg klaga kann. — Det er som stengt — millom mann og mann.« De er bundet til den løgn, de har levet for; maa stride for den, skjønt de ved, de sviger. De brænder hverandre med onde ord som ild, lokker hverandre i lidenskab for saa at spy ild mod hverandre — til de slukner; det er den store rædsel, den anden død. Renses de i ilden, har de haab om forløsning. Forhærdes de, gaar de til Nivlheim, hvor der er is bag ilden, »sjølvhugens« is, »som so her æveleg — frøyste og fraus«. Over dem falder hele verdens ve, regn af haabløshedens taarer i mandheimen, blodstrømme fra krig og mord De bærer alle dyrets merker, tjener det, forbander det; det troner paa borgen og spotter dem alle. Og i Nivlheims inderste krog sidder Helherren bunden, længes efter at hans rige skal komme, tror det er nær, regner stolt op sin — syndens, ondskabens — magt i verden, tror sig dens Gud. Og Vølven siger ham hans dom: evig afmagt for ham, livsøderen, »motstrids høvding — brjotar, som ikkje — byggja kann.« — Som modstykke til Helheim staar tilsidst det salig stille stykke Uppveg, hvor de frelste sjæle svæver opad i angst og undren, hvor jordens sorg og savn viger for det nye livs morgenrøde, hvor St. Peter viser dem indgangen med det lyse ord over.

En digtning som denne Garborgs religiøse vilde ha været utænkelig i 1880erne. Men endnu mere utænkeligt var det, at det gamle styre, der var faldet under litteraturens sterkeste basunstød i ottierne, nu i nittierne skulde faa sin opreisning i litteraturen. Og dog skeede De gode gamle.

det. Vilhelm Krags lyriske ridder fra digtene blev i hans senere fortællinger til en fin mand af den gamle skole. Bureaukratiets mænd gjenopstod her som kavalerer — den skikkelse, hvori de havde været mest hadet. Det er en embedsgaards- og herregaardsverden med overklasseexistenser, vi her føres ind i. Gamle huse med statelige alléer og rummelige stuer; møbler og forsiringer har de gamle dages festlige præg. Her fører menneskene sit stille fine liv, der kun ser verden fra høiderne af, intet haardt og raat kan nærme sig dem. Deres fine væsen, deres udprægede æresfølelse, deres patriarkalske holdning overfor sine undergivne gjør dem til ægte gentlemen. Det er blaat, vekt blod og gamle traditioner. Slegtens hæder og hjem omfattes med ligetil religiøs hengivenhed. Men denne følelse krydses af ungdom og lidenskab. Den bringer forvildelsen. Og efterpaa ligger livet tomt og mørkt, saa dystert, som et brudd med gamle grundfæstede og dyrkede traditioner kan gjøre det. Ungdommens og den vaagnende elskovs gyldne drøm i kontrast med dette mørke stille er de virksomme modsætninger i hans bøger.

Fig. 101
Thomas P. Krag.

Thomas P. Krag

Mægtigere og dybere kommer modsætningerne mellem denne æt- og hjemfølelse og lidenskaben frem i hans bror, Thomas Krags romaner. Thomas Krag elsker det dystre rugende, der ligger over gamle slegter og gamle storgaarde. Menneskene tegner sig hos ham paa baggrund af slegten og dens skjebne. Og lidenskaben er hos ham en uimodstaaelig flamme; den venter paa mennesket som et rovdyr paa sit bytte for en dag at fylde livet med sin glød, at herje det med sin brand, at gjøre menneskene til bedragere eller bedragne, at gjøre dem til ustadig omvankende uden fred og hjem eller at gjøre dem hadefulde i hjertet og ondtskulende i blikket. Dette efterpaa maler Thomas Krag gjerne, navnlig tomheden, dem som er færdig med livet og som ser tilbage paa minder, de helt er skilt fra. Han er den mest typiske »dekadent« — det er en betegnelse, nittiaarenes skribenter særlig yndede — blandt det nye slegtleds forfattere. Men særlig ynder han at udmale det hemmelighedsfulde, det skjebnetunge, der har lagt sig om de gamle hjem og slegter.

Med en omstændelig fortællemaade, med en gammeldags klingende, mystisk, taaget, henflydende stil spænder han interessen; — han har tidt gjort denne stil og fortællemaade til maner. Hans fremtrædende personer har i dette sit mystisk-gamle et vist muskelsterkt heltepræg over sig, de er jægere og fiskere, deres tungsind har umiddelbar forbindelse med naturen; de lever sit liv ud af sterke instinkter. Og efter at lidenskabernes storme har raset, er hjemmet og hjemmets natur den sikre havn for deres følelser. — Ud fra

disse gamle traditioner vækkes ogsaa de vilde, sterke hevninstinkter mod dem, som ødelægger hjemmets fred og troskab. Krag forstaar at skildre disse hevninstinkter i deres brutale umiddelbarhed og brutale konsekvens. I »Ada Wilde« — Krags hovedsucces — lar han Ada, den unge hustru, ganske uformodet overraske sin mand og sin veninde. Hun svinger med ett pisken over dem, hun skriger et vildt ørneskrig, slaar og skriger igjen, ganske ubevidst i sin hevnhandling, — hun blir ligesom en anden, furien for hjemmets hevn. Og i »Sorte Skove« sider den tause, mørke gamle Joel: han ser den nye svigerdatter og straks ser han i hende troldheksen, som vil suge ættens blod. Han er taus, men vi faar føle mordplanen fattes og vokser i hans hjerne, og ubarmhjertig fuldbyrder han uden et ord den dom, han som ættens opretholder allerede har fældet i sit indre: Dræb hende!

Modsætningerne berører hverandre: her mødes Thomas Krag med Bjørnson. Det er her, fordi Thomas Krag er over paa den anden side. Men ogsaa Bjørnson har i nittierne ikke undgaaet paavirkning af de nye tendenser, som han har bekjæmpet. Det er den nye litteraturs livsangst-fornemmelse, som ligger paa bunden i »Paul Lange og Tora Parsberg«; det er den, som bringer Paul Lange til at rette pistolen mod sin egen pande. Stykket er skrevet til minde om Bjørnsons ven, statsminister Richter, og er et mindeskrift baaret af fin menneskeforstaaelse. Paul Lange har ikke levet helt ud; alt hvad han har gjort, har været midler; han har ofret sig for sit kald: som styrende at virke for landets sande fremgang. Han har vundet position ved at gifte sig til rigdom, han er kommet frem i politiken som den medgjørlige smidige diplomat. Han har villet sit maal, men han har maattet være den, der ikke bryr sig om at se tilbunds overfor menneskene, har svaret midt mellem Ja og Nei, har laveret mellem partierne. Derfor er han blit forfulgt af dem alle, ængstet, jaget, har faaet noget »magnetskjælvende« i sit indre, er blit en, der tror mere paa beregninger end paa overbevisninger. Men hans egen overbevisning er hel og uskadt. Og for første gang handler han ud af sig selv, da han frir til Tora Parsberg; men ogsaa her er han den kjølige diplomat, som vil være ovenpaa. Men hun slipper ham ikke. Tilbunds i sagen! Og saa kommer det overvældende over ham: her kan han elske og elskes som helt frit menneske. Men efter dette falder al forfølgelsens vederstyggelighed over ham, atter rører det »magnet-skjælvende« sig hos ham, efter at han engang har faaet leve helt ud; atter kommer den gamle tvil paa ham selv, den er blit sterkere end selve hans nye, hele og glade livsinstinkt. Da kan han ikke mere, han skyder sig.

Sin opposition mod Balkon-retningen har Bjørnson git udtryk i sine sidste to dramaer »Laboremus« og »Paa Storhove«. Han har her git to variationer af Balkonlitteraturens kvindeskikkelse, begge er skissemæssig udført og kategorisk fordømte. Den første, Lydia, er den mægtigste, lidenskabens præstinde, stor kunstnerinde, betagende.

Naar hendes magt er brudt, har hun trods tilbage. Hun skyr ikke tilbage for noget, hendes magt bryder hver modstand, hun har drevet fru Wisley i døden og erobret hendes mand. Men hans dulgte ængstede samvittighed har skabt et drømmesyn: hans afdøde hustru har reist anklage mod Lydia. Mod dette formaar hun intet; hun kan bare i trods trampe paa brudekransen. Hun gjør ham til sin slave, og bedrager ham. Hun vil erobre den unge kunstner Langfred Kann. Vil leve som Undinen i hans kunst, som havet, der i evig længsel slynger sig om landet. Det er at forrykke livets midtpunkt, livets mening. Det blir evig og altid den samme »hiving«. Undinen er et brud paa verdensordnen; hun mangler den varme, som efterhaanden er kommet ind i menneskelivet. Og naar hun bruger magt, møder hun, naturmagten, det som menneskene har vundet. Hun trodser; da slynges hun tilbage af »svarene ovenfra, straalesvarene, de seierslysende lansekast.«

Maria i »Paa Storhove« er af adskillig mindre dimensioner. Er Lydia den betagende, er hun den fortryllende. Hun svæver omkring i legende, hildrende ringe, nærmere og atter fjern, nærmere igjen, aldrig helt nær. Men hun vil ikke bindes, for hun er »bare flyvesand«. Hun blir eventyr, gaade, gjækkeri, forbrydelse, bare fordi hun er uden mening. Men overfor hende staar husfruen, Margrete, hun, der har slaaet rod og vokser, hun hvis kjærlighed er et kald, som »føler kræfter i sig«, der hvor hun elsker. Hvor mandens forstand bare har dødsdommen over Maria, har hun barmhjertighedens favn aaben og troen paa det godes herredømme.

Naturmagt mod den historiske udviklings verdensorden, lidenskabens storm, fortryllelsens hvirvler mod den rodfæstede hjemfølelse, det fastvoksede baand mellem hjerterne — det er vor litteraturs hovedproblem ved aarhundredernes møde. Den nye slegts kunst er gjennemtrængt af naturmagternes vælde. Den gamle høvding negter naturmagten enhver menneskerettighed; for ham har aartusenernes udvikling bygget borg om menneskelivets fred og lykke; den moralske følelse er resultatet af alt, hvad de svundne slegter har kjæmpet for at høine menneskeheden. Ungdommen kan bruse, men den kan ikke tilintetgjøre det, som dette arbeide har vundet.

INDHOLD.

NAVNE-REGISTER.

RETTELSER:

Side 25, Lin. 9 f. n. staar »Plantus«, læs »Plautus«.

Side 109, Lin. 23 f. o. staar »Collets charmante o. s. v.,« læs: »fru Collets charmante o. s. v.«

Side 143 f. o. »A. C. Stabell« læs »A. B. Stabell.«

Side 204. Aasta Hansteens billede er selvportræt fra 1869.

Gyldendalske Boghandel
Nordisk Forlag
1770 1904

FORTEGNELSE

over en Del af de fra 1770 til 1904 paa Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag udkomne Bøger.

P. Chr. Asbjørnsen, Norske Folkeeventyr. Ny Samling 1871. 3.50. Udsolgt. Norske Folke- og Huldre-Eventyr i Udvalg. 1879. 4.00.

P. Chr. Asbjørnsen & Jørgen Moe, Eventyrbog for Børn. Norske Folkeeventyr I—III. 1883—1887 5.25.

Hans Aanrud. Fortællinger. 1891. 2.00. Udsolgt. Fra Svipop til Venaasen. 1892. 1.50. Storken. 1895. 1.50. En Vinternat. 1896. 2.50. Høit til Hest. 1901. 2.50. Seminaristen. 1901. 2.50.

Bjørnstjerne Bjørnson. Synnøve Solbakken. 1859. 0.75, ib. 1.35. Arne. 1858. Fortælling. 1.25, ib. 2.50. Halte-Hulda. Drama i 3 Akter. 1848. 1.75, ib. 3.00. Mellem Slagene. 1858. 1.00, ib. 2.00. Smaastykker. 1860. Udsolgt. 1.50. Kong Sverre. 1861. Udsolgt. 1.65. Sigurd Slembe. 1862. 4.00, indb. 5.75. Maria Stuart i Skotland. 1864. 2.00, indb. 3.25. De Ny-gifte. 1865. 1.25, indb. 2.25. Fiskerjenten. Fortælling. 1868. 1.75. indb. 3.00. Digte og Sange. 1870. 3.00, indb. 4.50. Arnljot Gelline. 1870. 1.75, ib. 3.00. Sigurd Jorsalfar. 1872. 1.00, ib. 2.00. Fortællinger. I—II. 1872. 4.00, indb. 6.40. Brude-Slaatten. 1873. Fortælling. 0.75, ib. 1.75. Redaktøren. Skuespil i fire Handlinger. 1874. 1.50, ib. 2.75. En Fallit. Skuespil i fire Handlinger. 1874. 2.50, indb. 3.75. Kongen. 1877. 3.00., ib. 4.35. Magnhild. En Fortælling. 1877. 2. Oplag. 2.00, indb. 3.25. Kaptajn Mansana. En Fortælling fra Italien. 1879. 1.00. Leonarda. Skuespil i fire Handlinger. 1879. 1.25, ib. 2.50. Det ny System. Skuespil i 5 Handlinger. 1879. 2.75, indb. 4.00. En Hanske. Skuespil. 1883. 1.50, ib. 2.75. Over Ævne. Første Stykke. 1883. 1.25, ib. 2.50. Det flager i Byen og paa Havnen. 1884. 6.00, ib. 7.75 Øre. Geografi og Kærlighed. 1885. 2.25, indb. 3.50. Paa Guds Veje. 1889. 5.00, indb. 6.50. Nye Fortællinger. 1894. 3.75, indb. 5.25. Lyset. En Universitets-Kantate. 1895. 0.75, ib. 2,00. Over Ævne. Andet Stykke. 2.50, ib. 3.75. Paul Lange og Tora Parsberg. 1898. 3.50, ib. 5.00. Laboremus. 1901. 2.75., ib. 4.25. En glad Gut. Fortælling. 1860. 1.00, ib. 2 Kr. To Fortællinger (Støv-Ivar Bye). 1901. 1.00, indb. 2.00. Samlede Værker. Folkeudgave. I—XI. 1902. 25.00, indb. 47.00. På Storhove. Drama. 1902. 3,75, indb. 5.25.

Johan Bojer. En Pilgrimsgang. 1902. 3.00. Troens Magt. 1903. 4.25.

Bygdebeskrivelser. Beskrivelse over Kongsberg Sølvverk. 1782. 0.40. Udsolgt. Beskrivelse over Stavanger Amt 1779. 0.50. Udsolgt. Beskrivelse over Hardanger i Bergens Stift. Af M. Schnabel. 1781. 0.65. Udsolgt. Beskrivelse over Eger Præstegield i Aggerhuusstift. Af Hans Strøm 1784. 2.00. Udsolgt. Beskrivelse af Sillejords Præstegield i Øvre-Telemarken. Af Hans Jacob Wille. 1786. 2.00. Udsolgt.

Jacob B. Bull. Fra Skog og Fjæld. 1894. 2.00. Udsolgt. Mellem Fjeldene. 1895. 2.80. Udsolgt. Folk fra Dalen. 1897. 3.60. Fonnaasfolket. 2.00 Folkelivsbilleder. Under Udgivelse. Fra Fru Ingers Tid. 1902. 5.00. Jomfruerne paa Østraat. 1903. 6.00.

Marie Colban. Tre nye Noveller. 1875. 5.50. Jeg lever. 1877. 3.50. En gammel Jomfru. 1879. 2.50. Cleopatra. 1880. 3.50. Thyra. 1882. 2.00.

Camilla Collett. Amtmandens Døtre. 1855. 4.00. Sidste Blade. Erindringer og Bekjendelser. 1868. Bortsolgt.

Jonas Dahl. En Bergmandsfamilie. 1885. 2.00. Tugtemesteren. 1890. 2.75. Den forlorne Søn. 1895. 1.75. Vestan-Veir. 1896. 2.50.

Kristian Elster, Samlede Skrifter 1898. I—II. 4.50.

Peter Egge. Jakob og Kristofer. 1900. 2.75. Sønnen. 1901. 2.50. Majnætter. 1902. 3.00. Familien paa Raaum. 1903. 2.75.

Gabriel Finne. Doktor Wangs Børn. 1890. 2.75. To Damer. 1891. 2.75. Uglen. 1893. 1.00. Konny. 1895. 2.00. Rachel. 1895. 2.00.

Arne Garborg. Bondestudenter. 1885. 1.25. Uforsonlige. 1888. 1.00. Hos Mama. 1890. 1.25. Den fortabte Fader. 1901. 2.50.

Kristian Gløersen. Sigurd. 1877. 4.50. Bortsolgt. En Fremmed. 1880. 4.00. Fra mit Friluftsliv. 1881. 1.60. Smaating. 1881. 2.25. Laura. 1883. 2.75. Fra Nord og Syd. 1884. 2.25 Dagligdags. 1886. 4.00. Mindre Fortællinger. 1887. 2.25. Strømskavl. 1891. 4.75.

Knut Hamsun. Fra det moderne Ameikas Aandeliv. 1889. 3.50. Bortsolgt. Sult. 1890. 4.50. Bortsolgt. Mysterier. 1892. 6.00. Bortsolgt. Redaktør Lynge. 1893. 4.50. Bortsolgt. Ny Jord. 1893. 6.00. Bortsolgt. Pan. 1894. 3.25. Bortsolgt. Ved Rigets Port. 1895. 4.00. Bortsolgt. Livets Spil. 1896. 3.00. Bortsolgt. Siesta. 1897. 3.50. Aftenrøde. 1898. 3.00. Munken Vendt. 1902. 6.00. I Æventyrland. 1903. 4.50. Dronning Tamara. 1903. 3.00. Kratskog. 1903. 4.25. Det vilde Kor. 1904. 2.00.

Andr. Haukland. Bonsaks Fortællinger. 1902. 2.25. Ol-Jørgens Barndom. 1902. 2.00 Udvé. 1903. 2.00. Hvide Nætter. 1904. 1.50.

Gunnar Heiberg. Tante Ulrikke. 1884. 1.50. Balkonen. 1894. 2.50. Det store Lod. 1895. 2.50. Folkeraadet. 1897. 2.50. Harald Svans Mor. 1899. 3.75. Kjærlighed til Næsten. 1903. 2.50.

Jacob Hilditch. Paa nært Hold. 1892. 3.00. Bortsolgt. Nye Noveller. 1893. 2.75. Bortsolgt. Sjø og Sjøfolk 1895. 2.50. Bortsolgt. Vandreliv. 1895. 3.00. Bortsolgt. Fra Land og Sjø. 1897. 3.75. Bortsolgt.

Ludvig Holberg. Hans Mikkelsens Comoedier. Sammenskrevne for den nye oprettede Danske Skue-Plads. Første —anden Tome. 1723—1724. Facsimileoptryk af 1902. 3.00.

Henrik Ibsen. Catilina. Drama i tre akter. 1850. 1.75, indb. 3.00. Gildet på Solhaug. Skuespil i tre akter. 1856. 1.00, indb. 2.75. Fru Inger til Østråt. Skuespil i fem akter 1857. 2.25, indb. 3.50. Hærmændene på Helgeland. Skuespil i fire handlinger. 1858. 1.50 ib. 2.75. Kærlighedens Komedie. Komedie i tre akter. 1863. 1.75, ib. 3.00. Kongs-Emnerne. Historisk skuespil i fem akter. 1864. 2.75, ib. 4.00. Brand. Et dramatisk digt. 1866. 3.00, ib. 4.35. Peer Gynt. Et dramatisk digt. 1867. 3.00, ib. 4.35. De Unges Forbund. Lystspil i fem akter. 1869. 2.75, ib. 4 Kr. Digte. 1871. 3.00, ib. 4.50. Kejser og Galilæer. Et verdenhistorisk skuespil. 1873. I—II. 6.00., ib. 7.65. Samfundets Støtter. Skuespil i fire akter. 1877. 2.75, ib. 4.00. Et Dukkehjem. Skuespil i tre akter. 1879. 2.25, ib. 3.50. Gengangere. Et familjedrama i tre akter. 1881. 2.25, ib. 3,50. En Folkefiende. Skuespil i fem akter. 1882. 2.75, indb. 4 Kr. Vildanden. Skuespil i fem akter. 1884. 3.00, ib. 4,35. Rosmersholm. Skuespil i fire akter. 1886. 2,75, indb. 4.00. Fruen fra Havet. Skuespil i fire akter. 1888. 2,75, indb. 4,00. Hedda Gabler. Skuespil i tre akter. 1890. 3,00, ib. 4,35. Terje Vigen. Tegninger af Christian Krohg. 1872. (Pragtudgave i stort Format). I Papbind 6.00. Bygmester Solness. Skuespil i tre akter. 1892. 2.75, ib. 4.00. Lille Eyolf. Skuespil i tre akter. 1894. 2,75, indb. 4.00. John Gabriel Borkman. Skuespil i fire akter. 1896. 3.25, ib. 4,75. Når vi døde vågner. En dramatisk epilog i tre akter. 1899. 3.00, ib. 4.35. Samlede Værker. I—IX. Med bibliografiske Oplysninger ved I. B. Halvorsen (Med Forf. Portrait). 1898—1900. 30.00, ib. 52,50. Tiende Bind (Supplementsbind). Med bibliografiske Oplysninger ved Halvdan Koht og Anmærkninger af Carl Nærup. 1902. 3.75, ib. 6.25.

Kristofer Janson. Fra Norge. 1868.

2.00. Udsolgt. Han og Hun. 1871. 1.75. Marit Skjølte. 1877. 1.50. Udsolgt. Den Bjærgtagne. 1878. 1.25. Udsolgt. Vore Bedsteforældre. 1878. 6.00. Udsolgt. Præriens Saga. 1885. Udsolgt. Normænd i Amerika. 1887. 4.00. Udsolgt. Kjærlighedshoffet i Narbona. 1894. 0.75. Foredrag. 1894. 3.00. Ægteskab og Skilsmisse. 1895. 2.00. Middelalderlige Billeder. 1901. 2.00. Ensom. 1903. 3.50.

Alex. L. Kielland. Novelletter. 1879. 2.00, ib. 3.25. Garman og Worse. Roman. 1880. 3,50, indb. 5.00. For Scenen. Tre Smaastykker. 1880. 2.00, indb. 3,25. Nye Novelletter. 1880. 1.75, ib. 3.00. Arbeidsfolk. Roman. 1881. 4.00, ib. 5,50. Else. En Julefortælling. 1881. 1.75, indb. 3,00. Skipper Worse. Roman. 1882. 4.00, ib. 5.50. To Novelletter fra Danmark. 1882. 1,00, ib. 2.00. Gift. Roman. 1883. 4,00, ib. 5.50. Fortuna. Roman. 1884. 4.00, ib. 5.50. Sne. Fortælling. 1886. 2.75, ib. 4.00. Tre Par. Lystspil i tre Akter. 1886. 2.25, ib. 3.50. Bettys Formynder, Lystspil i fire Akter. 1887. 1.75, ib. 3.00. Sankt Hans Fest. Fortælling. 1888. 2.50, ib. 3.75. Professoren. Komedie i fire Akter. 1888. 1.75, ib. 3.00. Forsvarssagen. 1890. 0.50. Jacob. Roman. 1891. 3.50, ib. 5.00. Mennesker og Dyr. (Med Forfatterens Portrait). 1891. 3.25, ib. 4.50. Samlede Værker. I—VI. 1903. 15.00, ib. 24.00.

Jens Zetlitz Kielland. Eugénie. 1900. 3.00. Byen med det store Hjærte. 1901. 4.50. Ane-Marie. 1903. 3.75.

Hans E. Kinch. Flaggermusvinger. 1896. 2.75.

Thomas P. Krag. Jon Græff. 1891. 2.00. Mulm. 1893. 2.75. Kong Aagon. 1894. 1.75. Ada Wilde. 1897. 4.50. Tusmørke. 1898. 3.25. Ulf Ran. 1898. 3.50. Fru Beates Hus. 1898. 3.25. Kobberslangen. 1898. 2.75. Enken. 1898. 7.00. Hjem. 1900. 2.50. Det glade Hjørne. 1901. 3.50. Sorte Skove. 1903. 4.50.

Vilhelm Krag. Mariane. 1899. 2.00. Norge. 1903. 3.50.

Kristofer Kristofersen. Vaardise. 1886. 2.75. Løvsprætt. 1887. 3.00. Rydningsmænd. 1887. 1.50. Verdens Herre. 1888. 3.00. Pram. 1889. 4.50. Kjelbotten Sanatorium. 1890. 3.00. Paa Forpost. 1892. 4.50.

Bernt Lie. Hildr. 1900. 2.00.

Erik Lie. Honoré de Balzac. 1893. 4.50. Den europæiske Litteratur. 1896. 7.00. Tolv Procent. 1902. 2.00. Direktør Lyngs Hjem. 1903. 4.50.

Jonas Lie. Den Fremsynte eller Billeder fra Nordland. 1870. 1.75, ib. 3.00. Fortællinger og Skildringer fra Norge. 1872. 1.75, ib. 3.00. Tremasteren »Fremtiden« eller Liv nordpaa. En Fortælling. 1872. 3.50, ib. 4.80. Lodsen og hans Hustru. 1874. 3,50, ib. 4.80. Faustina Strozzi. 1875. 1.75. Thomas Ross. Fortælling. 1878. 4.00, ib. 5.25. Adam Schrader. Fortælling. 1879. 3.00, ib. 4.50. Grabows Kat. Skuespil i tre Akter. 1880. 2.00, ib. 3.25. Rutland. Fortælling. 1880. 3.50, ib. 4.80. Gaa paa! Sjøfortælling. 1882. 4.50, ib. 6.00. Livsslaven. 1883. 2.75, ib. 4.00. Familien paa Gilje. Et Interiør fra Firtiaarene. 1883. 3.00, ib. 4.50. En Malstrøm. Fortælling. 1884. 3.25, ib. 4.50. Otte Fortællinger. 1885. 3.00, ib. 4.25. Kommandørens Døttre. Roman. 1886. 4,00, ib. 5.50. Et Samliv. 1887. 3.25, ib. 4.50. Maisa Jons. 1888. 3.50, ib. 4.80. Digte. 1889. 2.25, ib. 3.50. Onde Magter. 1890. 4.00, ib. 5.50. Trold. En Tylft Eventyr. 1891. 3.00, ib. 4.25. do. Ny Samling. 1892. 2.50, ib. 3.75. Niobe. Nutidsroman. 1893. 4.00, ib. 5.50. Lystige Koner. Skuespil i 3 Akter. 1894. 1.75. ib. 3.00. Naar Sol gaar ned. Fortælling. 1895. 3.25, ib. 4,50. Dyre Rein. En Historie fra Oldefars Hus. 1896. 3.50, ib. 4.80. Lindelin. Eventyr-Spil i 4 Akter. 1897. 3.25, ib. 4.50. Faste Forland. 1899. 3.75, ib. 5.00. Wulffie og Comp. Drama i 3 Akter. 1900. 2.00, ib. 3.25. Naar Jerntæppet falder. Af Livets Komedie. 1901. 3.75. ib. 5.00. Fortællinger og Skildringer. Gennemseet og forøget Udgave af Fortællinger og Skildringer fra Norge og Otte Fortællinger. 1903. 5.00, ib. 6.50.

Mons Lie. En Drømmers Bog. 1895. 4.00. Bortsolgt. En Forbryders Bekjendelser. 1896. 1.25. Høstnoveller. 1896. 1.50. Don Juans Død. 1899. 1.75. Det brede Humør. 1903. 2.00.

Sigurd Mathiesen. Unge Sjæle. 1903. 3.00. Hide Unas. 1903. 3.00.

Louis Moe. Børneboger III—VIII. 1901—1903. à 1.00.

Anna Munch. Verdens Herrer. 1903. 3.50.

Jappe Nilssen. Nemesis. 1896. 3.00.

Sven Nilssen. Bark Franciska. 1901. 3.50.

Sigb. Obstfelder. Korset. 1896. 2.00. De røde Draaber. 1897. 1.50. En Præsts Dagbog. 1900. 2.50. Efterladte Arbejder. 1903. 5.50.

John Paulsen. Sjødronningen. 1876. 2.50. Udsolgt. Dorothea. 1877. 2.25. Familien Pehrsen. 1882. 4.50. Moderne Damer. 1883. 3.25. En Digters Hustru. 1884. 5.00. Stedbørn. 1886. 3.75. Nye Melodier. 1894. 2.00. Kunstnernaturer. 1895. 3.25. Julehistorier. 1899. 3.50. Mine Erindringer. 1900. 4.00. Enkens Søn. 1901. 3.50. Nye Erindringer. 1901. 3.50. Den lille Fru Thea. 1902. 3.50. Erindringer. Sidste Samling. 1903. 3.50.

Alvilde Prydz. I Moll. 1885. 2.50. Sylvia. 1898. 2.00. Aino. 1900. 3.25. Det lovede Land. 1902. 4.50.

Kristofer Randers. Et Skriftemaal. 1881. 0.80.

Nordal Rolfsen. En Valkyrie. 1881. 2.00.

Nordal Rolfsen & W. C. Brøgger. Fridtjof Nansen. 1896. 3.50.

Bathazar Schnitler. Norna. 1900. 3.00. Haakon Adelsteinsfostre. 1902. 4.00.

Gerhard Schøning. Reise i Norge 1773—1775. 1778. 2.25. Udsolgt. Afhandling om de Norskes og endeel andre nordiske Folks Oprindelse 1769. 1.50 Udsolgt. Norges Riiges Historie 1771.—1781. 450. Udsolgt. Forsøg til de nordiske Landes, særdeles Norges, gamle Geographie, 1751. 0.65. Udsolgt.

Amalie Skram. Professor Hieronimus. 1894. 3.75. Paa Sct. Jørgen. 1895. 3.00. Afkom. 1898. 7.50. Sommer. 1898. 2.50. Lucie. 1899. 3.25. Julehelg. 1900. 4.00. Landsforrædere. 1901. 0.60. Mennesker. Under Udgivelse.

Edvard Storm. Indfødsretten. 1778. 1.00. Udsolgt. Adskilligt paa Vers. 1775. 0.60. Udsolgt. Fabler og Fortællinger i den Geelerske Smag; en Sang om Jøndalen; samt Boraasiade. 1778. 1.00. Udsolgt. Originale Fabler og Fortællinger. 2. Opl. 1783. 0.80. Udsolgt. En Sang om Grev Bernstorff. 1784. 0.15. Udsolgt.

Magdalene Thoresen. Samlede Romaner og Fortællinger. Under Udgivelse.

Niels Treschow. Om offentlig Undervisning i Videnskaber. 1785. 0.35. Udsolgt. Forsøg om Guds Tilværelse af theoretiske Grunde i Anledning af den Kantiske Philosophie. 1754. 0.50. Udsolgt. Forelæsninger over den Kantiske Philosophie. 1798. 1.65. Udsolgt.

Clara Tschudi. Eugénie, Keiserinde af Frankrig. 1889. 3.00. Keiserinde Augusta. 1892. 3.50. Marie Antoinettes Ungdom. 1894. Marie Antoinette og Revolutionen I—II. 1895—1896. 8.00. Napoleons Moder. 1898. 5.00. Keiserinde Elisabeth. 1900. 4.25.

Chr. Braunman Tullin. Samtlige Skrifter. 1770—1773. 5.00. Udsolgt.

J. S. Welhaven, Halvhundrede Digte. 1848. 1.00. Udsolgt. Samlede Skrifter I—VIII. 1867—68. 16.00. Udsolgt.

Nicolai Wergeland. Haldor Smeks smaa Tildragelser i Livet. 1805. 1.25. Udsolgt.

Joh. Herm. Wessel. Lykken bedre end Forstanden. 1775. 0.65. Udsolgt. Votre serviteur otiosis. 1785. 2.00. Udsolgt.

Kristian Winterhjelm. Til Statsraadstaburetten. 1882. 8.00. Fritz Randel. 1883. 4.50. Intermezzoer I—II. 1884—1885. 5.00. Farvel Hansen! 1886. 4.00. Naturalisterne. 1886. 2.00. Grevinde Sissi. 1887. 4.00. Smaastykker. 1888. 3.50.

J. Worm-Müller. Fire Dage. 1894. 2.25. Stormen. 1895. 3.00.

Niels Collett Vogt. Familiens Sorg. 1889. 3.50. Digte. 1887. 1.50.

Jens Zetlitz. Udvalg af Digte. Ved J. Utheim. 1886. 0.75.